

IV. ÉVF.

1935. JANUÁR—FEBRUÁR

1—2. SZÁM

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA NYELVMŰVELŐ BIZOTTSÁGA
MEGBÍZÁSÁBÓL

SZINNYEI JÓZSEF

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTI

ZSIRAI MIKLÓS

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA
BUDAPEST, 1935

TARTALOM.

	Lap
<i>Nagy J. Béla:</i> Hogy ragozzuk a magyar igét? — — —	1
Kisebb közlemények.	
<i>Zsirai Miklós:</i> Nyelvvédő munkánk visszhangja —	13
<i>Takáts Lajos:</i> Tanítunk-e magyarul? — —	16
<i>Pais Károly:</i> Hej, Batthányi, Rákoczy, Savolyay!	19
<i>Szerepley Béla:</i> Idegen személy- és népvnevek —	21
<i>B. G.:</i> A „magyar“ konyha — — — — —	22
Célkitűzés — — — — —	23
<i>Bence István:</i> Biztonsági gyújtó — — — — —	23
Nővér — — — — —	24
<i>Végh József:</i> Óva int — — — — —	24
<i>Techert József:</i> Dunántúlon — — — — —	25
<i>Z. Gy.:</i> Budapesti magyarság — — — — —	26
<i>N. J. B.:</i> Idegenforgalom, vendégforgalom — —	26
<i>Pais Károly:</i> Kirakodta az árukat — — — — —	27
Terület, térfogat — — — — —	27
Szólóépítés — — — — —	28
<i>P. K.:</i> Émelyítő udvariasság — — — — —	28
<i>Kertész Kálmán:</i> Balatony — — — — —	28
Biztos — — — — —	28
Pannonhalmi — — — — —	28
<i>Juhász László:</i> Minden drámai? — — — — —	28
<i>N. J. B.:</i> Találós kérdés — — — — —	29
A sielőknek ajánlom — — — — —	29
<i>Végh József:</i> Csókolom a kezét — — — — —	29
<i>Zs. M.:</i> A wienezés — angol szemmel nézve — —	29
A Nyelvművelő Bizottság ülése — — — — —	30
Üzenetek — — — — —	30

•

TUDNIVALÓ.

A *Magyarosan* február, április, június, október és december közepén jelenik meg. Terjedelme füzetenként 1½ ív.

Előfizetés egész évre 1 pengő, egyes szám ára 20 fillér. Az előfizetést a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalába (Budapest, V., Akadémia-utca 4.) tessék küldeni. Könyvkereskedésben is elő lehet fizetni.

•

A szerkesztő lakása: Budapest, V., Akadémia-u. 2.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NYELVMŰVELŐ BIZOTTSÁGA

az 1932-ben megindított nyelvvédő moz-
galom terjesztése és megerősítése végett

NYELVMŰVELŐ FÜZETEK

címen közérdekű és könnyen hozzá-
férhető tanulmányorozatot ad ki.

A sorozatnak most megjelent első két száma;

1. SZINNYEI JÓZSEF: JÓ MAGYARSÁG
(Különnyomat a Magyarosan II. évfolyamából)

Ára 10 fillér

2. ZOLNAI GYULA: VAN-E SZÜKSÉG NYELV-
MŰVELÉSÜNK IRÁNYÍTÁSÁRA?

(Különnyomat a Magyarosan III. évfolyamából)

Ára 20 fillér

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

Hogy ragozzuk a magyar igét?

Hát ilyet is lehet kérdezni? Lehet bizony!

Némely olvasónk bizonyára azt gondolja ugyan, hogy a magyar ige ragozásának módja csak nem tartozik a vitás kérdések közé, hiszen benne van minden nyelvtanban, tudja minden iskolásgyerek, aki pedig mégse tudná, vegye elő a nyelvtant és tanulja meg belőle.

Akik így vélekednek, azok abban a hiszemben élnek, hogy a nyelvtan szabja meg, milyen legyen a nyelv. Pedig dehogy! A nyelvtan nem szabályozója a nyelvnek, nem parancsol neki, nem ura és királya, hanem csak udvari festője vagy inkább udvari fényképésze. Képet rajzol a nyelvről, leírja sajátosságait, szép rendbe szedve elmondja, milyen jelenségek mutatkoznak benne egy-egy korban. Minthogy pedig a nyelvben folyton-folyvást változások mennek végbe, időnként más-más képet rajzol a nyelvről a nyelvtan is, azaz maguk a nyelvtani szabályok sem állandók.

Könnyű volna ezt az állítást a példáknak nagy sokaságával igazolni, de legyen elég itt csupán egyetlen példa, mégpedig éppen az igeragozás köréből. Elöttem van egy 1847-ből való magyar nyelvtan: „A' magyar

nyelv' rendszere. Közre bocsátá a' Magyar Tudós Társaság. Második kiadás." 199. lapján, a 2. jegyzetben szóról-szóra ezt olvassuk:

„Tévednek, kik az igeragozások' összezavarásával s, z, sz végzetű igéinknél az *esz* második személyragot az *el* személyraggal felcserélik, mert legjobb régi iróink is csak *sz-szel* élnek; p. o. Telegdi: „Magadnak vermet *ás-sz*“; Pázmán: „*Keres-sz* minket“; tehát *keres-el, ás-ol, öntöz-öl* szabálytalanok. Mire annyival kevesbbé van szükség, mint-hogy az egytagú keményebb hangzásúakban az *asz, esz* is visszaállítható: *hozasz, viszesz* stb., a' z betű után a' több tagúakban is, p. o. *kérdéz, kérdézesz; határoz, határozasz; igéz, igézesz; halmoz, halmozasz; öntöz, öntözesz*, stb.«

Íme, amit a csaknem 90 évvel ezelőtt megjelent nyelvtan tanított, annak a mai nyelvtan kénytelen éppen az ellenkezőjét hirdetni. Ma ugyanis mindnyájan így írunk és beszélünk: *ásol, hozol, viszel* stb. Ez a mai magyar nyelv szokás, ennél fogva a mai magyar nyelvtannak is azt kell mondania, hogy ma már ezek a szabályos alakok. Ellenben a régi formák — *ássz, hozasz, viszesz* — bármily szabályosak voltak egykor, időközben elavultak, kikoptak a nyelvhasználatból. Költő még írhatja őket versben, mint régiességet, de egyébként már elmúlt a divatjuk az irodalomban is, az élőbeszédben is.

Ezzel aztán el is érkeztünk az ikes és az iktelen ragozásnak sokat hánytorgatott kérdéséhez.

Aki nem foglalkozott nyelvünknek történetével és sohasem forgatott régi nyelvtanokat, az persze nagyon egyszerűnek képzei ezt a kérdést. Így okoskodik: Vannak ikes igéink, vannak iktelenek. Nosza, sorakoztassuk őket: ikes igék jobbra, iktelenek balra! Most húzzunk közéjük szigorú határvonalat és adjuk ki a parancsot: az ikes igét így ragozzuk, az iktelent meg így. Pontot is tehetünk, vége.

Csakhogy nem lehet ám a kérdést ilyen katoná-

san elintézni, mert sok csinja-binja van. Vegyük csak sorra!

Először is állapítsuk meg, hogy mindössze csupán nyolc olyan, ma is élő, egyesszámbeli igealakunk van, amelyben az ikes és az iktelen ragozás eltér egymástól.¹ Az eltérő alakok ezek:

1. <i>rakok</i>	<i>lakom</i>	4. <i>rakjak</i>	<i>lakjam</i>	7. <i>raknék</i>	<i>laknám</i>
2. <i>raksz</i>	<i>lakol</i>	5. <i>rakj</i>	<i>lakjál</i>	—	— — — — —
3. <i>rak</i>	<i>lakik</i>	6. <i>rakjon</i>	<i>lakjék</i>	8. <i>rakna</i>	<i>laknék</i>

Tegyünk fel mármost egy kérdést. Van-e valaki, aki mindig ilyen szép szabályosan és következetesen megkülönbözteti egymástól a kétféle ragozást, amikor beszél vagy ír? Van-e valaki, aki nem enged a negyvennyoleből és nem keveri össze soha az ikes és az iktelen ragozás alakjait? Erre a kérdésre csak tagadólag lehet felelni.

Néha tudniillik úgy ragozzuk az iktelen igét, mintha ikes volna. Éppen az előbb volt szó róla, hogy az *s-*, *sz-*, *z-*végű iktelen igéket a 2. számmal jelölt alakban ma már nem a szabályszerű régi *-sz* raggal szoktuk megtoldani, hanem *-l* raggal, mint az ikes igéket, nyilván azért, hogy elkerüljük a sziszegő mássalhangzóknak nem éppen kellemesen hangzó torlódását. Ebben bizony valamennyien vétkesek vagyunk. De az sem ritka dolog, hogy a felszólító módnak egyes második személyében (5. számú alak) ikes mintára ragozzuk az iktelen igét, kivált ha egytagú. *Adj, fuss, hozz, légy, tégy, végy, vígy, higgy* volna a szabályszerű alak, de hányszor halljuk: *adjál, fussál, hozzál, legyél, tegyél, vegyél, vigyél, higgyél*. Akik szeretnek elhamarkodva ítélni, azok persze mindjárt pestiességgel, magyartalansággal vádolják és nyelvromlásnak minősítik ezeket az *-l* raggal megtoldott alakokat, pedig ezek egészen természetes

¹ Már elavult az *-and*, *-end* jelű jövő (*rakandok, rakandasz, rakand; lakandom, lakandol, lakandik*) és az elbeszélő múlt (*rakék, raka; lakám, lakék*).

úton keletkeztek már jó régen s a népnyelvben is nagyon el vannak terjedve. Az irodalmi nyelv ma is ragaszkodik ugyan a régi, szabályos alakhoz (*adj stb.*), de már a XVI. századtól kezdve idézhetünk íróinkból is ilyen *adjál*-féle példákat (l. K l e m m: Magyar történeti mondattan 69. l. és Magyarosan II, 47). Itt érjük be azzal az eggyel, hogy Petőfinek egyik költeményében így szól az ifjúhoz bilincse: Csörgess, de oh ne *átkozzál!* (A bilincs). A Miatyánk ünnepi hangulatú nyelvében megmaradt a régies *vígy* igealak (...és ne *vígy* minket kísértésbe), de a mindennapi beszédben valamennyien az újabb, „szabálytalan“ alakkal élünk: *vi-gyél*, sőt így is írjuk.

Még gyakrabban megesik, hogy ikes igét ragozunk iktelen módon. Az irodalmi nyelv természetesen itt is igyekszik megőrizni a régi, hagyományos alakokat. *Cogito, ergo sum*, ezt még ma is így kell magyarra fordítani: *Gondolkodom* (v. *gondolkozom*), tehát vagyok. Ha így írná valaki: *gondolkodok* v. *gondolkozok*, sokan póriasságot vetnének a szemére. De akik ilyen szcmrehányást tennének, azok közül is ugyan ki merne minden ikes igét következetesen és szabályszerűen az ikes ragozás mintája szerint ragozni? Melyik író beszél-tetné így az alakjait, ha csak nem vaskalapos embereket akarna jellemezni s egyúttal nevetségessé tenni: *Megjelenel* az ünnepi lakomán? Hogyne, okvetlen *megjelenem*. Pedig a *megjelenik* ikes ige. Egy újabb vígjáték-nak ez a címe: Nem *válok* el. Ugyan kinek jutna eszébe, hogy hibáztassa az író-t és így javítsa ki a darab címét: Nem *válom* el! Pedig az *elválík* is ikes ige. Ki írna effé-léket: jól *bánom* vele; *bebújom* az ágyba; nemsokára én is *megérem* a nyugalomba menésre; majd ha *kimúlom* ez árnyékvilágból; furcsa színben *tünöm fel*; inkább *megettöröm*, de *meg* nem *hajlom*? Pedig ezek is mind ikes igék volnának: *bánik*, *bebújik*, *megérik*, *kimúlik*, *fel-tünik*, *megettörik*, *meghajlik*.

Ha a 2. számmal jelölt alakot vizsgáljuk, azt veszszük észre, hogy itt az ikes igék ragozása ugyanolyan, ma már szabállyá vált szabálytalanságot mutat, mint az ikteleneké. Az *l*-végű ikes igéknek ugyanis ebben az alakban nem az őket szabály szerint megillető *-l* a ragjuk, hanem az iktelen igék megfelelő ragja, az *-sz*. Ez is alkalmasint azért, hogy elejét vegyük az *l* kényelmetlen ismétlődésének. A *betelik*, *csetlik-botlik*, *illik*, *kinyílik*, *múlik*, *válik* stb. ragozása így volna szabályos ebben az alakban: *betel*, *csetlel-botlol*, *illel*, *kinyílol*, *múlol*, *válol*. Arany János még így is beszélteti az özvegy Toldinét: Be szép vagy! be nagyon *illel* leventének! (Toldi XII, 17). Mai író azonban már ezt írná helyette: *ül*sz, s az említett többi igét is mind így ragozzuk, iktelen módra: Mikor *telsz* már *be* vele? Folyton *csetleszbotlasz*. Tán *ki* sem *nyílsz*, rózsabimbó? Maholnap már húszéves *múlsz*. Emberré *válsz*.

De nemcsak akkor részesítjük elsőbbségben az iktelen ragozást az ikesnek a rovására, amikor a jobb hangzásra való törekvéssel talán meg lehetne okolni a szabálytól való eltérést, hanem gyakran bizony más esetekben is. Aki *hazudik*, annak ezt vágjuk a szemébe: *hazudsz*, nem pedig: *hazudol*, noha szabályszerűen emígy kellene mondani. A *bújik* igét is iktelenül ragozzuk, a *tűnik*-et is, mert így szoktunk kérdezni: hová *bújsz*? merre *tűnsz*? nem pedig: hová *bújol*? merre *tűnöl*? Aki panaszkodik, hogy mindig ugratják, annak ezt vetjük oda: hát minek *ugrasz*? — bár *ugrol* volna a szabályos alak, hiszen az *ugrik* is ikes ige. Arany a szabálynak eleget téve ikesen ragozza a *bukik* igét Vojtina Ars poeticájában: Azt sem felejtéd: „Hátha *lebukol!*“ De ma már inkább így szokták figyelmeztetni a gondtalanul játszó gyermeket: Vigyázz, mert *lebuksz* onnan! Ha mindezt megfontoljuk, könnyen megértjük és megbocsátjuk, hogy a mai gyerekek, sőt felnőttek is, így kérdezzetik egymást: Te hol *laksz*? És ezt nem lehet azzal

a gúnyos megjegyzéssel agyonütni, hogy „talán bizony így is írod: *lax?*“ mert ez az elmésség ráillik a teljesen kifogástalan *raksz* (*rax*) alakra is.

Ami végül a felszólító és a feltételes módot illeti, ezekben is sűrűn találkozhatunk ikes igének iktelen ragozásával. Itt van legjobb íróinkból egy-két példa: Szél barátom, ne *kutyálkodj*, Megütöm a kezedet (Petöfi: A vándorlegény). Hogyha pedig görcs bánt, menj a patikába s *iparkodj* Meggyógyulni, fiam... (Petöfi: Levél Arany Jánoshoz). Ej! haj! ne *szomorkodj*, Szívbeli jó barátom (Arany: Csendes dalok I.); Fordulj be és *aludj* (Arany: V. László). Ne *okoskodj*, Pista! (Mikszáth). Balassa Bálint még ikesen ragozta a *haragszik* igét: Reá ne *haragudjál* (Boldogtalan vagyok...), a mai nóta azonban már iktelenül zengi: Ne *haragudj*, rózsám, Szívem párja. Egy másik nótánk pedig egyszerre kétféleképp ragozza ugyanazt az igét, mintegy szemlélteti vele, mennyire ingadozó, átmeneti állapotban van ma nyelvünk ezen a ponton: *Aludj*, babám, *aludjál!* Mind Arany műveiből valók az itt következő példák: De a többi hova legyen? Földbe *bújjon?* elsüllyedjen? (Rege a csodaşzarvasról). Mint nevök e versben, oly símán *folyjon* az éltök (Pohárköszöntő a Csengery-családra). Pestre ne *útazzon*... (Vojtina levelei öccséhez, I. levél). Merő szokássá szent imád ne *váljon* (Rendületlenül). *Elpipáznék* [1. személy!] téli este Kávéházban, névnapon (Arkádia-féle). Lássuk, ha e zűrből valami *válna* (Vojtina Ars poeticája). *Nyílna* csak tér... (Arkádia-féle). S tán a szó belőle, míg a világ, *folyna* (Toldi IV, 13). De egy sincsen, aki elébe fordulna, Hanem még a fúru-lyukba is *bebúna* (Toldi IX, 7). Mintha *korcsolyázna*, futott az a habon (Toldi XI, 13). Lehetséges persze, hogy Arany azért ragozta iktelenül némelyik igét, mert még iktelennek — vagy iktelennek is — tudta és érezte. A *folyik* pl. öneki még iktelen ige: ...valamint a patak, Mennél messzebbre *foly*, annál inkább

dagad (Családi kör). Petőfinek hasonlóképpen: S e különféle zaj ott benn a szobába' *Összefoly* egy csendes, lágy harmóniába (A téli esték). Ott *folyjon* az ifjui vér ki szivembül (Egy gondolat bánt engemet...). Az ő példájukat követve mi is így mondjuk és írjuk: *folyjon*, *folyna*, jöllehet időközben ikessé vált a *foly* ige, *folyik* lett belőle.

Eddigi példáink már eléggé mutatják, hogy az ikes és az iktelen ragozás meglehetősen összekuszálódott, mégpedig úgy, hogy az ikes ragozás járt vele rosszul. Mindjobban fölülkerekednek az iktelen alakok, s az ikes ragozás ismét pusztulófélben van. Egyszer t. i. már jórészt kiveszett, de ezt csak azok tudják, akik ismerik az ikes ragozás történetét.¹

Nagyon érdekes ez a történet. Először azt látjuk belőle, hogy az igéket régen sem lehetett kivételt nem tűrő módon szétválasztani két csoportra, ikesekre meg iktelenekre, mert régen is voltak kétkulacsos igéink, olyanok, amelyek két párthoz tartoztak egyszerre: ikesek is voltak, iktelenek is. Ma sincs másképpen. Ma is ilyen alakpárok élnek egymás mellett: sokat *eszik*, de: Engem *esz* a lúg, ha fejed mosom (Arany: Bolond Istók II, 5); *leáldozik* a nap, de: *feláldoz* valakit; *múlik* az idő, de: *felülmúl* valakit; *megbízik* benne, de: *megbíz* valakit; keveset *dolgozik*, de: *feldolgoz* valamit stb.

Másrészt az igék vándorolgatnak is egyik táborból a másikba, azazhogy szabatosabban kifejezve a dolgot: a nyelvszokás tologatja őket ide-oda. Némely ige régen ikes volt, ma iktelen. Az egykori *esdik*, *küzdik*, *lépik*, *békéllik*, *bujdoklik*, *szökellik*, *térdeplik* stb. végéről elmaradt az *-ik*: *esd*, *küzd*, *lép*, *megbékél*, *bujdokol*, *szökell*, *térdepel* lett belőlük. Még több igénk van olyan, amely valamikor iktelen volt, de ikessé vált a nyelv-

¹ L. Simonyi Zsigmond: Az ikes ragozás története (Magyar Nyelvőr XXXIV. és Nyelvészeti Füzetek 28.) és Horger Antal: A magyar igeragozás története.

fejlődés során. Őseink még így beszéltek és írtak: *fojy, úsz, csúsz, mász*; Révai és Kazinczy még hibáztatta is a *folyik, úszik, csúszik, mászik* alakot. Még Arany is iktelenül írta Tompának szóló egyik levelében: „nem *csúsz-mász* utána“ (Arany János Összes kisebb költeményei, Voinovich-féle kiadás, 227. l.). Az *álmod* és a *hazud* is iktelen volt régi nyelvünkben, tehát nem valami költői szabadság vagy szabálytalanság az, amit Csokonai költeményében olvasunk: S tudd meg, hogy fektébe' Rólam *álmod*-é (Az alvó Lilla felett). Petőfi is régi módra, iktelenül használta a *hazud* igét: ...vagy álmunk is *hazud*? (Jövendölés). Arany szintén: A támadó nap burka nem *hazud*? (Vojtina Ars poeticája). A hajdan iktelen *vágy* ige azóta ikes lett (*vágyik*), de Petőfi még a régi nyelvszokás szerint mondja az uraságról, hogy: lefeküdt, aludni *vágy* (Falu végén kurta kocsmá...). Ezeket az iktelen alakokat már úgy tekinthetjük, mint teljesen elavultakat. Nem igen járatosak a következők sem: *bomol, omol, romol, botol, ömöl, foszol, oszol, fesel*, hanem az ikes változatuk az igazán élő alak: *bomlik, omlik* stb., de a *hajol* még most is eléggé szokásos a *hajlik* mellett. Berzsenyi az ikes alakkal él ebben: Buzgón *leomlom* színed előtt, dicső (Fohászokodás); Petőfi az iktelennel: Holnap nem *omolsz*-e sirom fölibe? (Szeptember végén). A *z*-képzős igéknek egyrésze is iktelenből fejlődött ikessé. *Dohányoz, pipáz, kártyáz, hajóz, egyez* a régiebb alak, *dohányzik, pipázik* stb. az újabb. Arany *-ik* nélkül mondja: Igen, a hír halálod Kimondani *haboz*, S hogy a nehéz követség Nagyön zokon ne essék, Szavában *ingadoz* (Emlények I.). A Toldiban is ezt olvassuk: Minden alszik. Miklós sem *tétováz* sokat (VI, 5), de ugyanott valamivel előbb ikes ugyanez az ige: Csakúgy *tétovázik* keze a kilincsen (VI, 2).

Még más tanulással is szolgál az ikes ragozás története. Mivel az igéknek ikes csoportját nem lehetett

élesen elkülöníteni az iktelenektől, már a XVI. században megkezdődött a kétféle ragozásnak összekeveredése, s a XVIII. században már teljes volt a zavar és összevisszaság. Faludi, Oreczy, Kazinczy és Dugonics munkái már tele vannak szabálytalanul ragozott igealakokkal. De mielőtt befejeződött volna a megindult nyelvi változás, közbejött valami. Egy kiváló nyelvtudósunk, Révai Miklós, a XVIII. század vége felé észrevette nyelvemlékeink tanulmányozása közben, hogy régi nyelvünk pontosan megkülönböztette az ikes ragozást az iktelen-től; minthogy pedig Révai még nem ismerte fel azt az igazságot, hogy az élő nyelveknek természetükhöz tartozik az, hogy változások történnek bennük, ennél fogva azt kezdte hirdetni, hogy igeragozásunk megromlott és mi már nem tudunk jól magyarul. Vissza kell hát térnünk az ikes és az iktelen ragozás szabatos megkülönböztetéséhez. Révainak ezt a tanítását elfogadta Kazinczy és a többi nyelvújító, s az irodalmi nyelv újra beiktatta az ikes ragozást régi jogaiba. A népnyelv azonban ment tovább a maga útján, úgyhogy ma már nem sok nyoma van benne az ikes igék külön ragozásának. Még legjobban megőrizte ezt a ragozást a székelység, de egyébként a nép ma már csaknem országszerte iktelenül ragozza az ikes igét, úgy mint ez a tréfás versike mutatja: Sok forintot nem keresek, De ha becsípek, *el-esek*. Ha *elések*, *tápászkodok*, Ha bántanak, *pofozkodok* (Magyarság 1935. január 27., 3. l.). A népnyelv hatása alatt aztán a köznyelvben és az irodalmi nyelvben is újrakezdődött az a folyamat, amelyet Révai már feltartóztatott egy ízben. A mindennapi beszédben a művelt ember sem túlságosan ügyel arra, hogy az ikes igét más-kép kellene ragozni, mint az iktelent. Különösen a ritkábban előforduló felszólító és feltételes módban jár rá a nyelvünk az iktelen ragozásra. Inkább azt mondjuk, hogy: ne *haragudjak*, ne *haragudjon*; én se *haragudnék*, ha ő nem *haragudna*, mint ezeket: ne *haragudjam*, ne

haragudjék; én se *haragudnám*, ha ő nem *haragudnék*. Önkénytelenül mellőzzük ezt a régies ragozást, mert úgy érezzük, hogy az ilyen beszéd a ma uralkodó nyelvszokással nem egyező, többé-kevésbé erőltetett és feszes beszédmód volna. A *védekezzél* és az *ugorjál* alaknak még nincs régies íze, de azért a Beszkárt az újabb nyelvszokást követve figyelmezteti az utasokat, hogy vigyázzanak testük épségére: Baleset ellen *védekezz!* Ne *ugorj* le menet közben! Íróink között is vannak olyanok, akik tudatosan a népnyelvhez és a mai nyelvhasználatához alkalmazkodva iktelenül ragozzák az ikes igét. Móra Ferenc pl. így ír: Meglett ember létemre hogy *ehessek*¹ az utcán?... Ahogy ott *kétségeskedek*... (A Daru-utcától a Móra Ferenc-utcáig I, 167).

Mindez nagyon igaz lehet, — gondolja talán magában egyik-másik olvasónk — de azért mégsem kelene tétlen megadással szemlélni, hogyan tűnik el lassanként nyelvünknek egyik régi sajátága. Védenei kelene az ikes ragozást. Szálljunk szembe azzal a fejlődéssel, amely így szegényebbé akarja tenni nyelvünket, s el akarja mosni az ikes és az iktelen ragozás jellemző kétféleségét. Kár volna, ha ez veszendőbe menne!

Hát sajnálni sajnálhatjuk az ikes ragozásnak kiszorulását, de segíteni az eddigi tapasztalatokból ítélve aligha tudunk rajta. Révai megpróbálta, de nem mondhatjuk, hogy teljesen sikerült neki. Inkább keressünk vigasztalást abban a tudatban, hogy nem ez lesz nyelvünknek első vesztesége. Sok régi sajátág kikopott már belőle, mégsem érezzük hiányát csak egynek sem. Hová lettek például ezek az igeidők: *rakék, rakandok, rakok vala, raktam vala?* Feledésbe merültek, mégis milyen jól megvagyunk náluk nélkül! Másrészt gondoljunk

¹ Ezt ugyan fel lehet fogni úgy is, hogy nem ikes ige, mert a *-hat, -het* képzős, úgynevezett ható ige nemcsak a népnyelvben iktelen, hanem a köznyelvben is: *ehet, ihat, el-eshet, játszhat* stb.

arra is, hogy ha eltörlődik is az ikes és az iktelen ragozás megkülönböztetése, kárpótlásul nyerünk is valamit: jobban kidomborodik az a különbség, amelyet tárgyas és alanyi ragozás közt teszünk. Az ikes ragozás szerint ugyanis egyformán mondjuk: *eszem, egyem, enném* húst és *eszem, egyem, enném* a húst, holott az iktelen ragozásban megkülönböztetjük ezeket: *veszek, vegyek, vennék* húst és *veszem, vegyem, venném* a húst. Továbbá nem éppen célszerű az sem, hogy ha kétféleképp ragozzuk igéinket, ikesen és iktelenül, akkor a feltételes módban az iktelen *vennék* 1. személyű, az ikes *ennék* pedig 3. személyű, tehát így kell beszélnünk: én is *enném* húst, ha *vennék*; ő is *ennék*, ha *venne*. Ennél célszerűbb, mert egyszerűbb az újabb nyelvszokás: én is *ennék* húst, ha *vennék*; ő is *enne*, ha *venne*.

De akárhogyan ítéljük meg a kérdést, akár fájlaljuk az ikes ragozás pusztulását, akár beletörődünk és igyekszünk a változásban a jót is meglátni, szükségünk van egy olyan elvre, amely okosan szabályozza, hogyan viselkedjünk, ha erről a dolgról van szó. Ilyen esetekben, amikor megoszlik a nyelvszokás, amikor szemben áll egymással a régi és az új, természetes, hogy egyikünk a régihez akar ragaszkodni, másikunk pedig az újnak hódol. Ne felejtsük azonban, hogy bármelyik félhez húz a szívünk, nem szabad merevnek és makacsnak lennünk. Ha tiszteljük is a hagyományt, nem követelhetjük olyan szabályok érvényesítését, amelyeket meghazudtol az élő nyelvszokás. Viszont ha az újabb fejlődésnek szegődünk is hívéül, nem dobhatjuk egyszerre sutba az őseinktől ránk maradt örökséget. Ilyenkor, amikor két nyelvhasználat él egymás mellett, amikor a nyelvszokás még ingadozik és nem állapodott meg, belátásra, türelemre, elnézésre van szükség. Ha tehát valaki iktelenül találja ragozni az ikes igét, az veszen rá először követ, aki maga soha, egyetlenegyszer sem vét az ikes ragozás ellen.

Van a magyar igeragozásnak még egy, gyakran és szenvedélyesen vitatott kérdése, csakhogya ez már nem az ikesség vagy iktelenség körül forog, hanem a tárgyias és az alanyi ragozás körébe vág. Hogy kell mondani: őt *választanók* vagy őt *választanánk*, azt *szeretnők*, hogy... vagy azt *szeretnénk*? — így szól a kérdés.

A nyelvtörténet ebben a kérdésben is hamar eligazít bennünket. A *választanók* és a *szeretnők* régi, kiveszőben lévő igealak. Az irodalom még nem mondott le róla, de az élöbeszédből a székely és a csángó nyelvjárást kivéve országszerte kipusztult, kiszorította tárgyatlan ragozású párja, a *választanánk* és a *szeretnénk*. Aki akarja, még használhatja a régi formát, de erőszakkal ma már nem lehet. Vörösmarty és Arany még él vele: Mintha újra *hallanók* a pusztán A lázadt ember vad keserveit (A vén cigány). Mért ne *fogadnók be*, ha tanyája nincsen (Családi kör). De ma már nyomtatásban is egyre sűrűbben látjuk az alanyi alakot a tárgyias helyett.

A *-nók*, *-nők* végződést úgy váltotta fel a *-nánk*, *-nénk*, ahogyan például Vörösmarty is cserélgeti egyik levelében az elbeszélő multnak hasonló, tárgyias és tárgyatlan alakjait: Azonban tanyánkat ott *hagyók*... Akár itt üssön meg a mennykő, akár máshol, *gondolánk*... Hacsak az éjet Mátrán nem *akaránk* tölteni... (Összes munkái VIII, 405—6).

Akinek nincs kedvére a *-nók*, *-nők* lassú elsorvasdása, érvelhet mellette azzal, hogy fenn kell tartani a tárgyias és az alanyi ragozás megkülönböztetését. Ha pedig az újabb nyelvszokást akarjuk mentegetni, hivatkozhatunk arra, hogy úgysem teljes e kétféle ragozás szétválása, hiszen már eddig is van három olyan igealak, amelyben a tárgyias ragozás nem különbözik az alanyitól. Egyformán mondjuk: választ *kérnétek*, *várnátok*; választ *kértem*, *vártam*; választ *kértem volna*,

vártam volna; továbbá: kérnétek, várnátok a választ; kértem, vártam a választ; kértem volna, vártam volna a választ.

Nagy J. Béla.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Nyelvvédő munkánk visszhangja. A Magyar Tudományos Akadémia a nyelvvédő mozgalom megindításával nyilvánvalóan közérdekű és elodázhatatlanul időszerű nemzeti ügyet kívánt szolgálni. A nyelv nemcsak tudományos vizsgálatok anyaga, nemcsak az irodalom fegyvere: a nyelv mindnyájunk levegője, a nyelv közkinés, tehát védelme is közös kötelességünk. „Hiába zárkozunk be dolgozószobánkba külön-külön, hiába csiszolgatjuk, nem érhetünk el eredményt. Az utca nyelve, a tömeg nyelve bejön ajtónkon és ablakunkon, s előbb-utóbb azt a nyelvet beszéljük és írjuk, melyet a tömeg és az utca. Ha járvány dúl, valamennyiünknek félnünk kell. Az, aki azzal dicsekszik, hogy ilyen körülmények között helyesebben beszél és szebben ír, mint a többiek, olyan szánandó, mint aki egy járványkórházban az egészségével dicsekszik. Ma talán még egészséges, de holnap elpusztul“ (KOSZTOLÁNYI: Msn. II, 13).

Örömmel állapíthatjuk meg, hogy az öntudatos magyar közönség az ügyszó méltó megértéssel és félremagyarázhatatlan eltökéltséggel sorakozott a mozgalom mögé. Hivatkozhatunk a magyar közművelődés legfőbb irányítójának, a vallás- és közoktatásügyi minisztériumnak, a magyar sajtónak, tanügyi, egyházi és közigazgatási hatóságoknak, különféle tudományos társaságoknak, ipari, kereskedelmi és társadalmi szervezeteknek, testületeknek pártoló állásfoglalására, hivatkozhatunk folyóiratoknak és napilapoknak helyeslő hozzászólásaira s nem utolsósul a *Magyarosan* szerkesztőségéhez érkező magánleveleknek örvendetes tömegére. — Nem maradnak persze el a bíráló megjegyzések sem: van, aki lanyhának, megalkuvónak, túlságosan óvatosnak látja munkánkat, mások meg éppen vérmességünkről, türelmetlenségünkről és nemzetiszínű kíméletlenségünkről panaszkodnak. Nem lepődünk meg az ellentétes megítélésen, szemrehányásokon. Figyelmesen meghallgatjuk a jószándékú bírálatot, tiszteljük mások elveit, de senki sem kívánhatja tőlünk, hogy a magunkéit megtagadjuk és meg-

győződésünk ellenére köpönyeget cseréljessünk. Az a visszhang, amelyet mozgalmunk keltett, és az az eredmény, amelyet a nyelvi lelkiismeret fölébredésében látunk, meggyőzően bizonyítja, hogy helyes célt választottunk és jó úton haladunk.

Mivel tennivalóink természetét ismerve ezentúl is elengedhetetlenül kívánatosnak tartjuk a közönség széles rétegeivel való együttműködést, iparkodunk a Bizottságunk körén kívül fölmerülő számottevőbb terveket, lépéseket, fejleményeket figyelemmel kísérni és folytatólagosan ismertetni.

*

Mozgalmunk legutóbb arról az oldalról kapott értékes elismerést, biztatást, amelyről a dolgok logikája szerint már régen vártuk, s ez az örömmel látott segítő kéz hozzá még olyan területen ígér javulást, amely a maga buja gyomtenyészetével állandóan fertőzi levegőnket. **Bresztovszky Ede** fővárosi törvényhatósági bizottsági tag, a *Népszava* szerkesztője, a főváros idei költségvetésének tárgyalása során a hivatalos nyelv rozsdás rigolyáit, érthetlenségig fajult idegenszerűségeit ostorozva és az egészséges magyar nyelv örökletes érényeit kidomborítva a következő indítványt olvasta föl:

„Mondja ki a törvényhatósági bizottság közgyűlése, hogy csatlakozik a magyar nyelvhelyesség és nyelvtisztaság érdekében a Magyar Tudományos Akadémia nyelvművelő bizottságának irányításával megindult mozgalomhoz és ezért szükségesnek tartja a következőket:

1. A főváros hivatalai, intézményei és üzemei hirdetményeiket, falragaszaikat, körleveleiket és egyéb nyilvános közléseiket és nyomtatványait egyrészt a közérthetőség követelményeinek, másrészt a magyar nyelvhelyesség és nyelvtisztaság törvényeinek figyelembevételével fogalmazzák meg.

2. A főváros hivatalai, intézményei és üzemei hivatalos rendeleteiket, átirataikat, általában fogalmazványait ugyancsak a magyar nyelvhelyesség és nyelvtisztaság törvényeinek figyelembevételével készítsék el.

3. A szabályrendeletek megszövegezése ugyancsak a magyar nyelvhelyesség és nyelvtisztaság törvényeinek figyelembevételével történjék.

A közgyűlés felkéri a polgármester urat, hogy ebben az irányban a maga hatáskörében megfelelően intézkedjék.

A közgyűlés átiratban kéri a társtörvényhatóságokat, hogy a maguk részéről is csatlakozzanak a nélkülözhető idegen szavak és nyelvszokások kiküszöbölése és a magyar nyelvhelyesség és nyelvtisztaság ápolása érdekében a Ma-

gyar Tudományos Akadémia kezdeményezésére megindult mozgalomhoz.“ (Fővárosi Közlöny 1934. nov. 24-i szám 26. l.)

Bresztovszky fölszólalását és nagyjelentőségű indítványát a közgyűlés valamennyi pártja helyesléssel fogadta, bizvást remélhetjük tehát, hogy az időszerű kezdeményezésnek fogantja is lesz. Reménységünket táplálja az a tudat is, hogy a főváros mai vezetősége őszinte tisztelője a nyelvi műveltségnek. Fülünkbe csengenek még **Sipőcz Jenő** főpolgármesternek a Budapesti Piarista Diákszövetség 1933. márc. 25-i közgyűlésén mondott szavai: „Meggyőződésem, hogy minden lépés, mely harcot indít a nyelvtisztaságért, nem egyszerű nyelvészeti kérdés, de a nemzeti életnek, a nemzeti jövőnek kérdése... És ez a harc nem csupán a beavatottak feladata. Mint a világháború, ez is az országot átölelő arcvonalon folyik, és mindenki, aki egy idegen szót kiejt, egy helyen gyengíti ezt az arcvonalat, míg akik egy-egy magyar szót illesztnek az idegen helyébe, egy lépést tesznek a győzelem felé!“ (A Budapesti Piarista Diákszövetség kilencedik esztendeje 6—7. l.)

*

Kezüinkbe került egy pestvidéki cserkészcsapat körlevele, amely formai igénytelensége és szűkszavúsága ellenére is nagyon sokat mond és még többet sejtet. A cserkészek kéri a magyar sajtó munkásait, csatlakozzanak a nyelvművelő és a szómagyarosító mozgalomhoz, mert a hazafias kötelesség is ezt kívánja tőlük, de meg tartoznak vele olvasó közönségüknek is, amelynek „kétharmada nem érti az idegen szavakat“. Van aztán a körlevélben egy mondat, amely megérdemli, hogy szószerint idézzük: „Mi fiatal magyarok vállaljuk még azt is, hogy esetleg kinevetnek, vagy ebben a dolgban illetékteleneknek fognak tartani.“

A fiatalság színe-javának ezt a bátor megmozdulását, segítő készségét nagyra értékeljük és a jövődjö megnyugtató ígéretének érezzük. Ne aggódjanak a magyar cserkészek: míg a céltudatos, józan önmérséklet keretei közt maradnak, nem kell félniük sem a lekicsinylés hányavetiségétől, sem a fölényeskedés mosolyától, mert „jó munkát“ végeznek.

*

Az elszakított területek magyarsága számos jelét adta a nyelvművelő mozgalom iránt való érdeklődésének, sőt túlzás nélkül állíthatjuk, hogy Észak, Kelet és Dél ércesebb visszhangot adott, mint a csonka-ország. Nemesak az erdélyi, hanem az egész elszakított magyarság aggodalma reszket ezekben a szavakban: „Nagy bajba és veszedelembe kerülünk, ha műveltségi vagyunk alapját, magát a ma-

gyar nyelvet, anyanyelvünket is veszni, pusztulni hagyjuk. Amíg nyelvünket tisztán meg tudjuk őrizni, addig műveltségünk további fejlődésének a lehetőségeit is megőriztük. Ha a nyelvünket elveszítjük, semmink sem marad.“

Az elszakított területi magyar sajtó buzdító fölszólásait és mozgalmunkat ismertető, népszerűsítő cikkeit mellőzve ezúttal egy nagyobb szabású munkára óhajtjuk a figyelmet fölhívni. Címe: *Anyanyelvünk. A helyes és tiszta magyarság kézikönyve. Idegen szavak szótára*. Ez a könyv, amely 1934-ben Brassóban jelent meg, a Kosztolányi Dezső szerkesztésében készült és országsszerte népszerűvé vált *Pesti Hírlap Nyelvőr*ének módosított kiadása. Eredeti cikkei közül kiváltképpen **Kacsó Sándornak** *Anyanyelvünk a kisebbségi sorsban* és **Kőrösi Sándornak** *Az új nyelv-művelő mozgalom jelentősége és eddigi eredményei* című dolgozata úgyszintén **Szécsi Sándornak** *Kisebbségi (román-magyar) szótár*-a tarthat számot arra, hogy minden magyar okuljon belőle. Szíveleljük meg e könyv kiadásának tényéből és a benne közölt cikkekből, hogy a kisebbségi sorsba jutott magyarság a nyelv-művelést az egységes magyarság „életbevágó közügyének“ tekinti: „Az erdélyi magyar értelmiségi osztályoknak nem lehet céljuk, hogy elszakadjanak népük tömegétől. Ez az elszakadás előbb-utóbb felszívódásukat, megsemmisülésüket vonja maga után. Azok a gyökerek, amelyek útján magyarságunk megtartó erejét szívjuk, a népben vannak. A nép ereje, szívóssága és a nép nyelve adja meg nekünk a kitartást.“ — Mintha egyenesen hozzánk szólna, mintha a mi lelkiismeretünket akarná fölráznai a könyv fojtott hangú üzenete:

„*Vigyázzatok lelkiismeretesen arra a vagyonnra, amit az anyanyelv jelent!*“

Zsirai Miklós.

Tanítunk-e magyarul? A Magyarosau 1934. évi 5–6. számában *Tanítunk magyarul* címmel megjelent panaszirat szemrehányásaira és javaslataira minden tanártársam nevében nyugodtan válaszolhatom, hogy nyelvi tanításunkban mindarra — sőt sokkal többre is — szeges gondunk van, amire a cikk szerzője felhívja a figyelmünket. Amit pedig a nyelvtanra vonatkozólag gáncsol, abban csak akkor volna igaza, ha a nyelvtant, nyelvünk szerkezetét, a nyelvi alakokat és nyelvtani fogalmakat csupán önmagukban és önmagukért tanítanók, s nem az volna az elvünk és irányadónk, hogy a nyelvtani könyv a beszédből, az olvasmányból és a dolgozatból leszűrt és elsajátított tudnivalók pontos összefoglalására és megrögzítésére szolgáló segédeszköz.

Arra persze gondolni sem merek, hogy az író a nyelvtan teljes mellőzését kívánná, mert a nélkül sem a hangbéli

tévedéseket (előbb, erős, kőr, dúrva), sem a ragozási rendelkezéseket (majd meglássuk, én is mondanák valamit), sem a szóképzési és összetételi hibákat (*dalárda, gyógyász, indóház, gépír, kötszer*), sem a szóvonzati helytelenségeket (*ez alatt azt értem, az Ellákhöz megyek, lekési a vonatot*), sem a hasonló alakú és rokonértelmű szavak használatában előforduló botlásokat (*estéje és estélye, fáradság és fáradtság, kutat és kútat, menyeeske és mennyország, — agg, idős, koros, ó, ócska, öreg, régi, vén*), sem a mondatalkotás és mondatkötés elleni vétségeket (közbevetés, hosszú mellékmondatok igeneves rövidítése, sok *aki, amely, ami*), sem a hangsúlyzási és szórendi szabálytalanságokat (nem *létezik*, akkor látta meg *csak*, megtárgyalni akarom vele = meg akarom vele tárgyalni) nem tudnók a növendékek előtt szemléltessé, tudatossá és rendszeressé tenni, s akkor igazán csak álmom és jámbor óhajítás lenne annak a célnak az elérése, hogy kiki már mint iskolás gyermek megtanuljon „magyarosan beszélni“.

Mert az nyilvánvaló, hogy a magyarosan való beszélésnek, a szép magyar beszédnek alapfeltétele a nyelv szerkezetének, a helyes nyelvi alakoknak az ismerete, s ez jóval megelőzi a tanító rendszerezésben a szép és művészi stílus eszközeit és sajátosságait, bár kezdettől fogva figyeltetjük. éreztetjük és jegyeztetjük az e körbe vágó érdekességeket is. Természetesen nem úgy, hogy előre csokorba kötnek egy-egy órára ezt vagy azt a jelenség-csoportot, mert akkor legelőször is lógónak és hajánál fogva előráncigálnak látszanék az egész eljárás, hanem az éppen tárgyalt olvasmány-nyal kapcsolatban vagy a dolgozat előzetes és különösen utólagos megbeszélése során vagy a gyermekek feleleteiben esetleg felbukkanó vétségek alkalmával. A ritkább szavakat, szebb kifejezéseket, a régies vagy népies szóalakokat, a magyaros szólásokat és közmondásokat, a mondattani, szóképzési és jelentéstani helytelenségeket állandóan gyűjtjük és írjuk a naplóba, egyrészt, hogy a rendszerező stilisztikai összefoglalás idejére kellő mennyiségű anyagunk legyen, másrészt, hogy a tanulóknak minél jobban az emlékezetükbe vésődjenek és vérükké váljanak.

A cikkíró emlegette idegenségek (latinosságok, németességek, de újabbán mind nagyobb számban már franciáságok, angolosságok, olaszosságok is) csak egy részét — igaz, hogy legszembetűnőbb részét — teszük a nyelvünket rütítő szeplőnek; küzdünk is ellenük következetesen és teljes erővel. Csak az a baj, hogy az alsó osztályokban napi 1. a felsőkben heti 3 órában állunk a gyermek mellett a magyar nyelv óreiként, a többi idő nincs hatalmunkban, annál kevésbbé a szülői ház az utca, a könyv, a hirdetmény, a kirakat, a mozi stb., úgyhogy a mi megfeszített munkánk

eredménye nagyon kicsire zsugorodik össze a mindenfelől virító és ordító idegen szavak és kifejezés-módok áradatában. Ezért nem vádolhat bennünket senki, mert lelkiismeretesen megteszünk a magunk részéről minden lehetőt, hanem más oldalról nem kapunk semmi támogatást. Sőt! Pedig van Magyarító Szótár, abból mindenki elsajátíthatná az idegen szavak magyar megfelelőjét, ha nem hiányoznék egyetlen iparos, kereskedő, testedző, író, család, hivatal és iskola asztaláról sem. Az egész társadalom értelmi osztályainak egyöntetű föleszmélésére és komoly állásfoglalására volna itt szükség, azért is, hogy a serdülő nemzedék a tanárától kapott útmutatások szerint az iskola falain kívül is erősbüljön a tiszta magyaros nyelv használatában, de meg azért is, hogy az idegen szavaktól hemzsegő és minden ízéből kiforgatott köznyelv meg ne fertőzze a legalsó néprétegek, legkivált a falu eddig még többé-kevésbé romlatlan nyelvét. A nyelvrontás ugyanis a ragadós betegségek módjára rohamosan terjed, s maholnap már ott leszünk, hogy alig-alig vesszük észre, hogy a magunk épnek tartott nyelvérvékét is kikezdte a divat és a nemtörődömség.

Amint ezekből látszik, a magyar nyelv tanárai teljes mértékben tisztában vannak a rájuk háruló feladattal és felelősséggel, de azért — vagy tán éppen azért — legkevésbé sem korlátozzák vagy hanyagolják el a nyelvtan tanítását, mert nagyon jól tudják — és másoknak is tudniok kell —, hogy az idegen szavak a nyelvnek csak a külsején, a testén éktelenkednek, a szerkezeti, alaki, hangsúlyozási stb. hibák azonban nyelvünk lényegét, szellemét támadják meg és koresosítják el. S azt sem szabad elfelednünk, hogy becsületes nyelvtani tudás nélkül kifogástlan helyesírás el sem képzelhető.

Hát a *retikül*, *mutter* és a *sógor*?

Én bizony őszintén megvallom, hogy semmi halálosvétket nem látok a *retikül-ridikül* javítása körül, hiszen száz esetből legalább kilenevenötben *ridikül* hangzik, magam sem tudnék *retikül*-t mondani, noha jól tudom, hogy eredetileg ez a helyesebb, mert a latinba oltott francia szó a *reticulum*-ra (háló) megy vissza, holott amannak éppolyan úton a *ridiculus* (nevetséges) az őse. De hát nem lehet mindenkitől latin vagy francia tudást követelni, már pedig a *ridikül*-t városban, falun egyaránt százan és ezren használják, tehát ez a gyakoribb, sőt általánosan elfogadott alak. Bátran összehavehetjük ezt a jelenséget azzal, hogy milyen sokan mondunk *klub*-ot, *lord*-ot, *empír*-t, *parfüm*-öt s milyen kevesen *klub*-ot, *lard*-ot, *ampír*-t, *parfóm*-öt! Az angolban és a franciában így van jól, nálunk amúgy terjedt el. Ám a *retikül-ridikül* helyett szélteben és könnyű szerrel mondhatnók a *táska*, *kézitáska*

szót; ez sem magyar ugyan, de annyira meghonosodott, hogy nem érezzük az idegen voltát.

Az meg egészen bizonyos, hogy hasztalanul magyarázzuk mi pl. a Toldi tárgyalásakor, hogy az „*édes anyám-asszony*“ megszólításban milyen gyöngéd szeretet és milyen tisztelet van kifejezve, ha otthon a nagyok részéről is az a gügyögő kicsinyek szájába való *papa, tata, mama, nyanya* járja — a szülők tetszésére. Nem a tanár, hanem minden bizonnal a német nevelőnő és a kiseddévó s nem utolsóul a német szót kedvelő apa és anya ludas a *fater* és *mutter* elburjánzásában is. Ők tiltakozzanak ellene és ők tegyenek róla — a családi körben!

A *sógor*-ral is furcsán vagyunk. hiába próbálnók a pótlására a régi *rér*-t föleleveníteni, aminthogy a *kalapács* vagy *csinál* szavak helyett sem lesz többé ugyanilyen értelemben közhasználatúvá a hajdani *verő* és *tesz*. Béküljünk meg azért vele, de viszont arra meg különösképpen vigyázzunk, hogy a *bátyánkat* és *öcsénket, nénénket* és *húgunkat* ne áldozzuk fel a német mintára felkapott *fivérért* és *nővérért!*

Takáts Lajos.

Hej, Batthányi, Rákoczy, Savolyay! Nemrégiben egy térképre hívták fel a figyelmemet, mondván, hogy abban nagy öröme telhetik olyan valakinek, aki a nyelvi és helyesírási furcsaságokat böngészi. — Úgy is volt, várakozásomon felül. — A térkép Budapestet ábrázolja, s kisebb méretű falitérkép. Felső jobb sarkában ez a felírás olvasható: „Ismerjük meg Budapestet.¹ Minden jog fenntartva. Budapest székesfőváros főbb nevezetességeinek és emlékeinek kalauza képekben. — Szerkesztették Mikulich Károly bpesti áll. főgimn. tanár és ifj. Pataki Mihály. A rajzokat készítették Koleszár György, Benedek Klára és Szűcs Pál. — Ára 2 pengő.“ — S lent: „Felelős kiadó: Mikulich Károly tanár. — Athenaeum Budapest.“

Tehát: ismerjük meg Budapestet. Helyes. De aki ennek a térképnek alapján akarja megismerni fővárosunkat, az ugyan különös dolgokat ismer meg. Azt csak úgy mellékesen emlitem meg, hogy jó lesz, ha először akrobatának képezi ki magát az illető, bár ez sem kecsegtet biztos eredménnyel, mert némelyik utcanév olyan különös irányban van írva a térképen, hogy azt akkor is nehezen olvassa el a kevésbé nyájas olvasni szándékozó, ha a — mennyezetre áll (pl. *Ujpesti rakpart, Óbudai rakpart, Margit körut* stb.). — Ez ugyan nem tartozik a mi megbírálásunk alá, valamint az sem, hogy egyes képek miért takarják el némely utcanév elejét, végét vagy éppen közepét annyira, hogy aki

¹ Év nélkül, de 1926 után jelent meg.

nem ismeri Budapestet (de aki meg ismeri, annak nem kell térkép!), az nehezen találja ki az utca vagy a tér nevét, még ha keresztnevtvény-fejtő bajnok is. Az is furesza egy kicsit, hogy pl. a kisméretű Jókai-szobor a térkép szerint jóval nagyobb a Vörösmarty-szobornál vagy az Erzsébet-templomnál, a Batthyány-örökmécses pedig az Országháznál. De ez még hagyján. Különösebb és a Budapesten járatos embert megdöbentí egy kissé, hogy Arany szobra körülbelül a Baross-utcában van a térkép szerint, Tinódi szobra (mellesleg: nagyobb, mint a Rókus templom, s vagy kétszer olyan magas, mint a Nemzeti Színház) a Sándor-utcába vándorolt (nyilván megdicsőült lantosunk egykori maradhatatlanságának jelképezéséül), a Kálvin-téri református templom és az előtte lévő szökőkút pedig körülbelül a klinikák helyére került.¹ — Elismerjük, ilyen szempontok nem éppen nyelv-művelő folyóirat lapjain való tárgyalásra valók, de nehéz az embernek túrtóztetni magát, ha egyszer szatírárt kell írnia.

Bőven akad azonban olyan is, ami már a „szakmába vág“.

A térkép helyesírása határozottan nem unalmas egy cseppet sem, sőt módfelett — mit mondjunk róla? — változatos. Pl.: Margit körút, Erzsébet körút, Ferenc körút. Még jobb példa is akad az egyhangúság kerülésére: a Hungária-körút a térkép szerint a Váci-úttól a Városligetig: Hungária körút, a Városligettől a Thököly-útig: Hungária körút, a Tisztviselő-telep környékén pedig: Hungária körút. Hát nem pompás? Sőt — úgy látszik — az is a „varietas delectat“ elvéből folyik, hogy a Mester-utca, Király-utca a térképen: Mester utca, Király utca, de a Baross-utca már Baross ucca.

Elég érdekes újításokat találunk a rövidítések terén is. Pl.: Ferenc József rkt., Széchenyi rkt. (rak-part?); Muzéum krt., Várház krt. (nyilván körút; azaz bocsánat: körút, illetőleg (a modernség se kutya!) körút). Minek rövidíteni egyáltalán a körút-at krt.-vel, mikor a rövidítés alig rövidebb valamivel az egész szónál? — A legszebb rövidítést azonban határozottan a Szent kapja: St. Rókus, St. Erzsébet. Német térképen ez a helyes rövidítés, de magyar térképen ilyen „gleichschaltoltan“ rövidíteni talán egyelőre mégis időelőtti.

Az Ezredévi-emlékmű alatt ez olvasható: Millen e u mi emlék (még jó, hogy nem Millen áris). Talán

¹ Újabbán jutott eszünkbe, hogy talán e nyilván hosszú életet igénylő térkép valami titkos városrendezési tervek ismeretével készült és a jövőnek dolgozik.

Millenniumi (ez a helytelen *-e-s* alak már nagyon elterjedt egyébként a budapesti nyelvben is).

Nem éppen túlzott helyesírási tájékozottságra vagy alaposágra mutat az sem, hogy a térképen *Orcy-kert*, *Podmanický utca* olvasható *-c*-vel, de mellettük *Vácz* út *-cz*-vel. Nem megfordítva kellene? Hiszen családnevekben a régies *-cz-* megmaradt, minden más szót azonban (városneveket is!) *-c*-vel írunk,

Jaj, családnevek! — Az eddig felsorolt hibák lehetnek felületesség, gondatlanság szüleményei, de ami most következik, az már több, az már a „soknál is sokabb“. *Savolyay J.* — olvashatjuk a térképen. Bizonyára boldogan pihen sírjában a hős *Savoyai Jenő*, hogy lám, milyen takarosán megmagyarosították a nevét a magyar nemzet szolgálatában szerzett érdemei elismeréséül! Nem lehetetlen, hogy a térképszerkesztők — ha Budapesten volna — az *Atlanti-Óceánt* is *Athlanthy*-vá nemesítenék.¹

Ez a példa még némi jóakarattal — humoros, de a következő kettő már — kétségbeejtő: *Batthányi örökmécses!*, *Rákoczy út!* — Ezekhez már, azt hisszük, nem kell kommentár.

Reméljük, hogy e térkép alapján minél kevesebben keresik a Tinódi-szobrot a Sándor-utcában, és a benne foglalt helyesírási újítások sem támasztanak nagyobb forradalmat az írni és olvasni valóban tudó magyar közönség körében.

Pais Károly.

Idegen személy- és népnevek. Tartalmas vita folyt lapunk hasábjain a földrajzi nevek magyaros alakjának jogosult vagy nem szükséges használatáról: Bécs-et írjunk-e vagy *Wien-t*? Joggal kívánták, hogy magyar szövegben használjuk a magyar helynevet, ne engedjük veszni nyelvünk meglévő elemeit olyan előzékenykedésből, amit senki sem viszonz nekünk. Külföldi forgalomban úgysis kénytelenek vagyunk a külföldi várost saját népe nevével írni és emlegetni.

Nem tudok azoknak a magyar újságoknak az alázatosságával megbarátkozni, amelyek magyar szövegükben is Szlovenszkót, Ruszinszkót, jugoszlávot és szlovákot írnak, holott Tótföldet, Rutétföldet, rácot, tótot írhatnak a mi szavainkkal. Nem elég, hogy az oláhok már térdre kényszerítettek bennünket, s ha nem akarjuk, hogy uralmuk alá került magyar véreink igyák meg a levét önérzetességünknek, jobb tudásunk és meggyőződésünk ellenére románoknak kell őket neveznünk.

¹ Bocsanát, most jut eszünkbe, hogy a *Savolyay* magyarosítás -- ugy-e? — kárpótlás a *Szent*-nek *St.*-vé németesítéséért.

Vessünk egy pillantást egy másik térre is, ahol a nagy nemzetközi kultúra forrataga, az írók, fordítók és az újságírók felületessége, nyelvismeretének fitogtatása mindig több teret enged az idegen szavaknak és minden nap feláldoz egy-egy darabot saját nyelvünk területéből. A személyneveket nem magyaros, elfogadott és meghonosodott alakjukban használják, hanem szolgálai megalázkodással betű szerint átvesszik idegen alakjukban. Személyneveink túlnyomó többsége idegen eredetű, de magyaros alakban honosodott meg: Mihály, József, János, Pál, Sándor, Imre, Gergely, Ince, Vince, Margit, Ilona, Erzsébet, Kata stb.

A régi századokban az idegen-eredetű neveknek csakhamar megszületett és elterjedt a megmagyarosodott alakja. Nem találták kegyeletsértésnek Keresztelő Jánost, Pál apostolt, Nagy Károly császárt, Kálvin Jánost, Luther Mártont, Loyola Ignácot, Gergely pápát, Melanchthon Fülöpöt, Marot Keletemt, Haydn Józsefet magyarosított nevükön emlegetni.

Ma ellenben már nem is néznék művelt európai embernek, aki nem Thomas Mannt, Paul Wegenert, Greta Garbót, Elisabeth Bergnert ír vagy mond. Pedig az ilyen magyartalan használattal sebet ütnek nyelvünknek minden mástól eltérő, de mindnél bölcsőbb és okosabb szokásán, sorrendben a családnevek előretételén is.

Szeretnénk tőlük több magyar nyelvérzéklet és keményebb gerincet látni. A körülvevő idegen tenger hullámai folyton mossák egyre szűkülő nemzetünk szigetét. Miért engedünk újabb árkokat vágni rajta, hogy annál hamarabb elborítsa?
Szeremley Béla.

A „magyar“ konyha. Szakácsnyelvünk magyartalanságairól már ismételen esett szó ezen a helyen, azonban maga a tárgy szinte kimeríthetetlen. A vendéglők étlapjai hemzsegek a teljesen fölösleges *kotletektől* (fr. *côtelette* 'borda, karaj'), *filéktől* (fr. *filet* 'szelet'), *mayonnaise*-ektől (= olajvaj), *vermouthoktól* (= ürmös), de elég bármely szakácskönyvet találomra kinyitni, hogy tömegesen találkozzunk olyan idegen élősdiakkal, amelyek jó magyar kifejezéseket pusztítanak ki, vagy amelyeket aránylag könnyen lehetne megfelelő magyar szóval helyettesíteni. Pl. egy napilapunk egyetlen számának konyha-rovatában alig egy hasábon a következő könnyen nélkülözhető jövevények éktelenkednek: *bouillon* (húsleves); a fr. *bouillon* nem is okvetlenül húsleves jelent, a magyarban azonban mindig ilyen értelemben használják), *szufflé* (fr. *soufflé* 'felfújt'), *massza* (tömeg); *sampignon* (fr. *champignon* 'csiperkegomba'; ez utóbbi gombanév a budapestiek nyelvéből úgyszólván már eltűnt, mert a vendéglők, szakácskönyvek, piaci árusok elterjesztették a francia *cham-*

pignon szót — sokszor hibásan *sampión*-nak ejtve —, holott *champignon* franciául minden gombának közös gyűjtőneve, s a mi esiperkénket, melyre nálunk alkalmazzák, *champignon de Paris*-nak 'párizsi gombá'-nak vagy *champignon de couche*-nak 'termesztett gombá'-nak hívják), *blanchírozni* (német közvetítéssel fr. *blanchir* 'megfehéríteni'), *átpasszírozni* (német közvetítéssel a fr. *passer* 'áttörni'), *hasé* (fr. *haché* 'vagdalék'), *puré* és *piré* (fr. *purée* 'pép'). Háziasszonyaink szakács-műnyelve szintén nyüzsgő az idegen szavaktól. A főzeléket *staubolják* (hintik), a csirkét *prézliben* (morzsában) *panírozzák* (kirántják), sőt a hirtelensülteket újabban *grillirozzák* (fr. *griller* 'roston piritani'), a régi jó *ökörszem* helyett a német *Spiegelei* mintájára már csak *tükörtojást* bevenyésznek, esetleg *ham and eggs*-et vagy *sonkás, sajtos omlette*-t s nem *sonkás rántottát, tojáslepényt* v. *sonkás, szalonnás ökörszemet*; a közelmúlt kitűnő *bevert* vagy *buggyasztott tojása oeuif poché*-vá előkelősödött, akár a *jérce poularde*-dá (sőt *poulard*-rá), karácsonykor *pejgli*-t eszünk, s nem *diós* vagy *mákos kalácsot* vagy *patkót* stb. stb., hogy a *dunszt, sparhert, rőrni, eszdájj* stbről szó se essék. Ha így haladunk, megérjük, hogy a *pörköltből* valamilyen *ragoût*, a *rostélyosból* jó ég tudja, micsoda *steak*, a *piritós kenyérből* *croûton*, a *turóscsuszából* tán *fromaszírozott coquilles* lesz.

B. G.

Célkitűzés. A következő mondat ötlött szemembe egyik újságunk jan. 3-i számában: „De Vienne utal arra, hogy Olaszország a háború óta Középeurópában saját egyéni politikáját folytatja, amely a változott politikai helyzetből folyó *célkitűzések* szolgálatában áll.“ Nyilvánvaló, hogy nem *célkitűzéseknek*, hanem *céloknak* szokás szolgálatába szegődni, de ma már ott tartunk, hogy nincsenek is *céljaink*, csak *célkitűzéseink*. Bármely napilapban lépten-nyomon beleütközünk ebbe a kifejezésbe, ha nem is mindig oly világosan a *cél* szó értelmében, de csaknem mindig fölöslegesen. Sőt a „művelten“ beszélő emberek mindennapi nyelvében is elnyomja már a rövid, gyors *cél*-t az esetlen, testes *célkitűzés*. Ízlésünk komoly eltévelyedésére mutat a nagyképpen terpeszkedő szavaknak ilyen terjeszkedése. Valahányszor e szép szót hallom, mindig eszembe jut az a derék ember, akit a villamoson hallottam, amint barátjának magyarázta, milyen „csuda jogerős“ emberek egy balkáni állam fiai, mert a határon átlopakodó hivatlan idegeneket minden formáság nélkül agyonverik. A *cél* helyett használt *célkitűzés* és a *jogerős* szónak ilyen furesa értelme egy anyaméhben fogant.

B. G.

Biztonsági gyújtó. Kár, hogy gyufásdobozainkon még mindig ez a furesa megjelölés szerepel. Megvallom, egy

ideig nem voltam teljesen tisztában az értelmével. Most már tudom, hogy ennek a gyujtónak a „biztonsága“ foszforé-küliségében van: elődje, a foszforos gyufa ugyanis erősen mérgező hatású volt. Mivel a biztonsági gyufa Svédországból terjedt el (svéd gyufának is nevezik), bizonyára a svéd nyelv szellemének megfelelő *säkerhets tändstickor* elnevezésben keresendő a magyar *biztonsági szó* mintája. Finn testvéreink, noha jóval közelebb vannak a svédekhez, nem fordították le az idegen megjelölést, hanem a maguk lábán jártak. A finn gyufásdobozokon ez a két szó szerepel: *vaarattomia tulitikkuja*. Kissé szokatlan, de a finnek előtt igen világos értelmű: veszélytelen gyujtó. Nem kerülne semmibe gyufagyárainknak, ha elfogadnák ezt az elnevezést. Megszabadítanának bennünket egy idegenszerű, nem egészen értelmes szótól.

Bence István.

Nővér. Ez a szó a nyelvújítás korában született a *fivér* szóval együtt. A magyarban ugyanis nem volt meg a Schwester és a Bruder pontos megfelelője. Ha az ember nőtestvéréről vagy fitestvéréről beszélt, mindjárt el kellett árulnia azt is, hogy ez öregebb vagy fiatalabb nála. Ami bizony (különösen ha a gyengébb nemről esik szó) nem mindig tapintatos. Összefoglaló névre volt hát szükség, mely néniemet és hugomat, bátyámat és öcsémet egy kalap alá foglalta. A *nővér* és *fivér* tehát igen hasznos szavak és a nyelv gazdagodását jelentik. Újabban azonban annak az elszomorító jelenségnek vagyunk tanúi, hogy a *nővér* szó nem akar megáruulni egy gyékényen testvéreivel, a *néném*mel és a *hugommal*. Pesten, ha valaki idősebb nőtestvéréről beszél, akkor ezt *nővére*nek mondja. Így vész el a *nővér* szónak az a semleges értelme, mely jogossá tette megalkotását. Ez még csak a kisebbik baj volna. A nagyobb az, hogy ilyen módon a *néném* szó idővel teljesen eltűnik, ami határozottan veszteség. Így tűntek el valamikor *rér* és *sűv* szavaink az idegen eredetű *sógor* előtt. Igaz, hogy a *néném* tovább él majd a *néni* és a *nagynéném* szavakban, sőt eltűnése és a *nővér*-rel való helyettesítése is valószínűleg ezeknek tulajdonítható. A *néném* szó hangulata ugyanis a *néni* hatására annyira megváltozott, hogy fiatal hölgyek nem igen szeretik magukra alkalmazva hallani.

Bence István.

Ova int. Társalgási nyelvünkben, de különösen az újságokban lépten-nyomon találkozunk az „óva int“ kifejezéstől függő mellékmondat hibás szerkesztésével. Ez év őszén (szept. hó 11-én) csaknem mindegyik hírlap így írt a külföldi újságcikkekről szólva: a News Cronicle „*óva inti az angol kormányt, hogy belekeveredjék ebbe a kalandba.*“ Az összefüggésből kiténik, hogy a fent nevezett angol lap éppen

arra akarta rábírní az angol kormányt, hogy ne keveredjék bele a kalandba, tehát helyesen így hangzanék a fenti mondat: „*Óva inti az angol kormányt, hogy ne keveredjék bele a kalandba*“. A magyar nyelv u. i. „az óva int“-től függő mellékmondatban tagadó szerkezetet alkalmaz. Nyelvemlékeink tanúsága szerint még a tiltást, akadályozást tartalmazó főmondatoktól függő mellékmondatokban is tagadó szerkezetet használtunk. Faludi pl. így ír: „*Ezek a parancsolatok keményen tiltják, hogy ne vétsünk felebarátunknak*“. Az Érsekújvári-kódexben ezt olvassuk: „*Ez nemcs szent szűz nem óhatá magát, hogy emberek őtet ne rágalmaznák*“. — A mult század ötvenes éveiben beállott erős német hatás következtében azonban csaknem kiveszett ez a használat. Csúpan néhány magyaros író és a népnyelv őrizte meg az eredeti magyar gondolkodásmódot feltűntető szerkezetet. — Az „óva int“ mellett mai nyelvérzékünk még tagadó szerkezetet kíván, Óva intjük tehát a művelt magyar társadalmat, legfőképp az újságírókat, hogy *ne* legyenek nyelvünknek megrontói.

Végh József.

Dunántúlon. Zlinszky Aladár érdekesen fejtegette nemrég (Magyarosan III, 49—50) ennek a szóalaknak a keletkezését s mint „stilisztikailag pleonasztikus alaknak használatát“ helytelennek mondta. Kétségtelen, hogy a jóhangzás szempontjából nem nagyon szerencsés ez az alakulás, s az is bizonyos, hogy a *Dunántúl* szót a legtöbbször teljesen felesleges így megtoldanunk („A hőmérséklet éjjel a *Dunántúlon* a fagypontra körül állott“; — l. i. h.). Abban azonban talán túloz Zlinszky, hogy „ellene szól a köznyelvi alakoknak még hatalmasabb analógiája“. Az adott esetben ugyanis nézetem szerint az a lényeges (Zlinszky nem így látja a dolgot!), hogy a kifejezést névutós szerkezetnek érezzük-e még ma is, mint a Zlinszky-idézte írók (a *Dunán túl*), vagy egységes, összetett szónak (*Dunántúl*). Az újabb nyelvhasználat, azt hiszem, az utóbbit igazolja: egy hangsúllyal ejtjük (*Dunántúl*), s maga Zlinszky is egy szóba írja. Általában főnévi szerepe van: a *Dunántúlt* elkerülte az eső; a *Dunántúlnak* a lakossága. A *Dunántúlról*, *Dunántúlra* ellen Zlinszky sem hoz fel semmit. Mint főnévből melléknévet is alkottunk belőle: *dunántúli*. — Ha pedig a szerkezet a mondat egészéből kiválva mint összetett szó tulajdonnévvé vált, az analógia nem igen szólhat a *Dunántúlon* alak ellen sem. Ugyanígy vált ki a mondatból a *délelőtt*, *délután* is (mindkettő ugyancsak névutós szerkezet volt), s ma már — bizonyos esetekben — gyakran olvassuk: ezen a *délelőttön*, sőt: ezeken a *délutánokon* stb. Az elhomályosult összetételek közt még különösebb példákat is találunk. Az *ünnepe* szó, tudjuk, az *id + nap* ('szent nap', mint

egyház, l. EtSz. I, 1494) összetételéből alakult ki; és ma még egyszer hozzátesszük a *nap* szót: *ünnepnap*, mert az *ünnep* elemei már elhomályosultak. Pedig az *ünnepnap* rosszabb hangzású, mint a *Dunántúlon!* Hiszen ez utóbbi alak ellen is csak a tudós stilisztá tiltakozhatik, aki még érzi a *Dunántúl* utótagjában a névutót s az egész szóban a határozót. De az általános nyelvtudat már nem sokáig fogja a kész, egyseges tulajdonnevet boncolgatni, s akkor a *Dunántúlon* elterjesztésének nem is lehet gátat vetni. *Techert József.*

Budapesti magyarság. Sokszor hangoztatott panasz, hogy fővárosunk nyelve magyarság szempontjából nem éppen mintaszerű, és a lakosság vegyesajkúságánál fogva ez érthető is. Visszás dolog azonban, ha közintézményeink nyelvi megnyilatkozásaiban is magyartalanságokkal kell találkozunk. Ilyen például, hogy a villamos művek honvéd-utcai palotájának kirakatában hosszú időn át ezt a hirdetést kellett olvasnunk: „Főzés sütés részére olesó áram”. Már a *főzés-sütés* szórendje sem éppen kifogástalan, mert ezt a két rokonértelmű szót a magyaros nyelvszokás megfordított sorrendben mondja: *süt-főz, sütés-főzés*, vagy egy szólásmódban: „*sütheted, főzheted, meg is eheted*” (a. m. süsd meg). Más ilyen megállapodott szórendű páros szavaink: *jön-megy, jövés-menés, éjjel-nappal, télen-nyáron* stb., amelyeknek ellenkező rendben való mondása többé-kevésbé szintén szokatlanul hangzanék. Ha azonban a hirdetésbeli összetételt és kötőszóval *főzés és sütés*-re bontom szét, megszűnik a kifejezésmód bántó hatása. Súlyosabb és valóságos nyelvérzékbe ütköző a mondásban a *részére* szó használata. Ezt a névutót ugyanis rendszerint személyre vonatkozólag mondjuk, mint pl.: N. N. a szegények *részére* nagyobb összeget hagyott; az urak *részére* bent terítettünk; „Vörösmarty árvaínak *részére* itt is kerengnek ívek” (Tompa egyik levelében Aranyhoz)¹ stb. stb. A villamos áram azonban a *sütés-főzésnek céljára* való. A hirdetésnek tehát így kellett volna hangzania: *Sütés-főzés* (vagy: *főzés és sütés*) *céljára* olesó áram.

Közintézményeink vezetői üdvösen cselekednének, ha a nyilvánosság elé szánt írásaikban a helyes nyelvhasználatra és a magyarosságra is gondot fordítanának. *Z. Gy.*

Idegenforgalom, vendégforgalom. Azt olvassuk a Győri Hírlapnak 1934. szeptember 4-i számában (2. l.), hogy a város törvényhatósági bizottságának szeptember 3-i közgyűlésén egy kis nyelvújító vita kerekedett az idegenforgalmi bizottság megalakításával kapcsolatban. Hoffmann Adolf ugyanis azt fejtegette, hogy a híres magyar vendégszeretet-

¹ Arany János Hátrahagyott Iratai és Levelezése III, 386.

tel nem fér össze az, hogy idegeneknek nevezzük azokat a külföldieket, akik hozzánk jönnek és gyakori kijelentésük szerint itthon érzik magukat nálunk. Helyesebbnek tartja ennél fogva az *idegenforgalom* helyett a *vendégforgalom* elnevezést, és azt javasolta, hogy ne *idegenforgalmi* bizottságot alakítson a közgyűlés, hanem *vendégforgalmi* bizottságot, egyúttal pedig kérje fel a többi törvényhatóságot is, hogy ők is a *vendégforgalmi* szót használják ezentúl. Reiner Gyula arra hivatkozott ezzel a javaslattal szemben, hogy az *idegenforgalom* már általánosan elfogadott és a köztudatba átment kifejezés, tehát megváltoztatása nem volna célszerű kísérlet. Szavazásra került a sor, és mivel nagy többsége volt a *vendégforgalom*-nak, a közgyűlés az új elnevezést fogadta el, sőt már meg is alakította azt a bizottságot, amelynek feladata az, hogy a vendégforgalom ügyeivel foglalkozzék.

Nem tudjuk, szóba került-e a közgyűlési vita során, hogy ennek az udvariasságból fakadó nyelvújításnak nyelvünk multjában is megvan az alapja, mert a *vendég* szó azt is jelentette a régi magyar nyelvben, hogy *idegen*: őseink *vendég* országokat és *vendég* földeket is emlegettek (l. a Nyelvtörténeti Szótár adatait). Reméljük, hogy külföldi látogatóink nem maradnak tőlünk idegenek, hanem vendégforgalmunk hatása alatt barátainkká is válnak vendégszeretűnk viszonzásaképpen.

N. J. B.

Kirakodta az árukat. Folyóiratunkban szót emelt Kertész Kálmán¹ a *kirak* helytelen használata ellen — *kirakodik* helyett. Nem tudom, vajjon az ő figyelmeztetését szívlelték-e meg, s azért kerül-e némely újságban a *kirak*-ot, s írnak *kirakodik*-ot, természetesen megint — helytelenül. Egyik napilapunk írja: „...azután visszament a csepeli vámmentes kikötőbe, ahol a hozott árukat *kirakodta*.” Ebben a mondatban meg a *kirakodik* rossz *kirak* helyett. Jó a mondat így is: „ahol *kirakodott*“, s így is: „ahol az árukat *kirakta*“, csak úgy nem, ahogy a lap írja. Mondhatom azt is, hogy *megmosakodtam*. azt is, hogy „*megmostam a kezemet*“, de hogy „a kezemet *megmosakodtam*“ — azt nem. Vigyázzunk a visszaható igék használatára!

Pais Károly.

Terület, térfogat. A római olasz-francia megegyezésről szóló egyik beszámolóban ezt olvashattuk: „A Libiához esatolt területek *térfogata* mintegy 114.000 négyzetkilométer.” Minden kisdíák tudja, hogy *terület*nek nem lehet *térfogata*, s hogy a *térfogat*ot nem négyzetméterrel vagy négyzetkilométerrel mérik, hanem köbméterrel; a négyzetméterrel pedig

¹ Msn. III, 124.

csak területet lehet mérni, — csak az újságok nem törődnek az ilyen — „csekélységekkel“.

Pais Károly.

Szőlőépítés. Magyar vidéken (Cegléd mellett) kezd terjedni ez a csúnya németesség. „Ezt a szőlőt én építettem be.“ A német *Weinbau* hatására szorul ki a szőlőültetés, szőlőtelepítés, s a magyar gazda is „szőlőt épít“ a helyett, hogy szőlőt ültetne, szőlőt telepítene.

Pais Károly.

Emelyítő udvariasság. Szeretünk büszkék lenni arra, hogy mindenütt jólnevelt, udvarias és vendégszerető népnek ismernek bennünket. De az már az elájulásig meghatja az embert, ha az üzletben ilyen udvariasan fogadják: „Alázatos szolgáló, kiszthant, méltóztassék, könyörgöm, parancsolui szíveskedni!...“

P. K.

Balatony. Ezt a képtelen szót a „minden-áron-népie-sen!“ jelszavú magyar *nótagyártás* termelte, akárcsak a *nöm, szörötlök* és hasonló gyönyörűségeket a kabaré-paraszt nyelve. Sehol a Balaton vidékén köröskörül nem mondja a nép Balatony-nak a Balatont! Sőt inkább kissé orrhango-sítja: Balatomba, Balatonra. Ezt a szerencsétlen *Balatonyt* is, sajnos, a rádióban hallottam magyar nóta-énekeseinktől!

Biztos. Meghalt a *bizonyos, bizonyosan, bizonyára, bizonynyal, bizonyos, hogy!* Már csak a *biztos* él és uralkodik helyettük a magyar beszédben és irodalomban, mégpedig minden elválasztó írásjel nélkül! Ime csak két példa: „Kovács *biztos* ott volt.“ „*Biztos* eső lesz.“ Jónévű íróinknál is találkozunk már ezzel a szörnyű lomposséggal. *Biztos* *ők is elvesztették helyes nyelvérzéküket!*

Pannonhalmi. A politikai magyar nyelv újabb szörnyszülötte hangzott el a rádióban közvetített hírben (júl. 10.): „a *pannonhalmi* minisztertanács.“ Persze, mert hátha a jámbor magyar olvasó félreértené a *pannonhalmi* szót és valami *Pannonhalm* nevű helységet keresne a térképen!

Kertész Kálmán.

Minden drámai? Napilapjaink az utóbbi időben különös szeretettel használják a *drámai* jelzöt, legtöbbször persze helytelenül vagy legalább is pongyola módon. Churchill egyik nagy reggeli lapunk szerint „drámai hangon“ nyilatkozott, Baldwin pedig „drámai intelmet“ intézett Németországhoz. Egyre sűrűbben olvasunk „drámai vallomásról, nyilatkozatról, levélről“, sőt még „drámai rádiószózatról“ is. A szerkesztő urak, úgy látszik, nem tudják, hogy ami *komoly, megrendítő, megdöbbentő, megrázó, szörnyű* dolog, még nem okvetlenül *drámai*. Mint jó tanítóhoz illik, mindjárt példával is szolgálok: a „drámai“ jelző szükségtelenül gyakori és pongyola használata a magyarosságot kedvelő

olvasó számára lehet *megdöbbentő*, vagy akár *szörnyű*, de semmiesetre sem *drámai*.
Juhász László.

Találós kérdés. Mi különbség van durva férj meg finom férj között? — Sok mindent lehetne erre mondani. — A durva férj *megveri a feleségét*... — ...a finom nem veri meg. — Dehogy! A finom *inzultálja*.
N. J. B.

A sielőknek ajánlom.

Kis kapunkban amint álltam,
 Egy raj hölgyet, urat láttam.
 Hogy előttem elsiettek,
 Azt beszéltek, hogy sieltek.
 Én nem szoktam biz *sielni*,
 Legföljebb — *biciklizni*.

N. J. B.

Csókolom a kezét. Kertész Manó az udvarias magyar beszéd történetéről írt munkájában (Szállok az úrnak) részletesen foglalkozik ezzel a köszöntőformával. Kimutatja, hogy a valóságos kézesókkal együtt a Habsburgok udvarából terjedt el és Közép-Európában csak a régi Habsburgbirodalom területén ismeretes. Nálunk a XVIII. sz. közepén bukkan fel és néhány évtized alatt meghonosodik. Az első előfordulásokban a „*csókolom a kezét*“-alakkal találkozunk. A későbbi adatok már a „*csókolom a kezeit*“-féle alakra is mutatnak példát. Nyilvánvaló, hogy a „*csókolom a kezeit*“ a német „*ich küsse euch die Hände*“ hatása alatt keletkezett, mert a magyar nyelv a testrészeknél nem használ többesszámot. Helyesen tehát így kell mondanunk: „*csókolom a kezét*“. „A Tekéntetes Nagy Asszonynak *uri kezeit csókolja*“-féle mondatok hatása alatt fejlődött ki a: „*kezeit csókolom*“, „*kezét csókolom*“. Ez utóbbi alakok ellenkeznek a magyar nyelv szokással. Már Szarvas Gábor felhívta rá a figyelmet (Magyar Nyelvőr 15: 461). A magyar ember nem mondja: „*Lelkedet eszem — zuzáját töröm. Anyját bosszantom. Eszedet dicsérem*“ stb., hanem „*Eszem a lelkedet! Töröm a zuzáját! Bosszantom az anyját. Dicsérem az eszedet*“. — A „*csókolom a kezét*“, „*csókolom a kezeit*“, „*kezét csókolom*“ és „*kezeit csókolom*“ alakok közül tehát csak az első a helyes: „*csókolom a kezét*“. Ha már ragaszkodunk ehhez a barokk-korból származó köszönésformához, használjuk helyesen, a magyar nyelv törvényeinek megfelelően.
Végh József.

A wienezés — angol szemmel nézve. Wienezőink a saját látókörük európai tágulatainak és a mi Okatootáimaradiságunknak csattanó bizonyítékául a nagy nyugati népek eljárására szeretnek hivatkozni. Elismerik ugyan, hogy a régi szűkkeblűség egy-két elszigetelt emléke még a

németben, franciában, olaszban, angolban is kísért, de — hiába állítjuk mi az ellenkezőjét! — ott legalább elvileg kárhoytatják az idegen városoknak honi névvel történő megjelölését. Kezünkbe került az *Everyman* című tekintélyes angol lap idei január 18-i száma, amelynek egy hosszabb cikke a külföldi városok elnevezésének kérdésével foglalkozik. Nekünk sok tanulságot, megnyugvást és örömet szerzett a cikk olvasása, hadd hívjuk fel reá wienezőink szíves figyelmét is. Ízelítőül annyit elárulhatunk, hogy a szókimondó angol úr a wienező kísérletekben a történeti szempontnak és az európai műveltség hagyományainak megesúfolását látja, amelyből nem kér az angol nép: „But we who are a European nation and have a long tradition of English names for the principal towns have no excuse for adopting so strange a habit.“ Zs. M.

A Nyelvművelő Bizottság január 30-án tartott ülésében különféle folyóúgyek, szakszótár-tervezetek, szóajánlások, idegenszerű szólások megbeszélésén kívül több általánosabb érdekű kérdés is szerepelt. A Bizottság az előadó jelentéséből meglegegedéssel és örömmel értesült Bresztovszky Ede úrnak, a *Népszava* szerkesztőjének a székesfővárosi Törvényhatósági Bizottság közgyűlésén mondott lelkes beszédéről, amelyben indítványozta, hogy a Törvényhatósági Bizottság és a társtörvényhatóságok csatlakozzanak a nyelvhelyesség és nyelvtisztaság érdekében megindult akadémiai mozgalomhoz. Az Akadémia Nyelvművelő Bizottsága joggal reméli, hogy a pártkülönbség nélkül helyesléssel fogadott üdvös kezdeményezésnek minél előbb folytatása és foganatja lesz.

A Nyelvművelő Bizottság kiadásában néhány nap mulva megjelenik a *Nyelvművelő Füzetek* című közérdekű tanulmányosorozat első két száma: *Színnyei Józsefnek a Jó magyarság és Zolnai Gyulának a Van-e szükség nyelvművelésünk irányítására?* c. tanulmánya. A Bizottság meg van győződve, hogy *Magyarosan* című folyóirata mellett ezek a könnyen hozzáférhető és minden öntudatos magyart érdeklő füzetek is hathatósan hozzájárulnak majd a nyelvvédelem kiszélesítéséhez és megerősödéséhez.

ÜZENETEK.

L. L.-nak. Nines mit furesállnia a „vigasztalni jöttelek“ mondat *jöttelek* igéjének tárgyias ragozásán. Igaz, hogy a *jön* tárgyatlan ige, néha azonban a tárgyatlan igék is előfordulnak tárgyiasan ragozva. Íme néhány példa: „*Sietlek*

megnyugtatni, hogy...“, „Éppen *mentelek* fölébreszteni beneteket, amikor...“, „Alig *bátorkodtalak* megszólítani“, „*Elindultalak* keresni“, „El *szándékozta* viinni magával“, „*Igyekezétek* megfogni őket“ stb. Az efféle esetekben a főnévi igenévnek van határozott tárgya (téged, titeket, őt, őket, azt, azokat), a tárgyat tehát voltaképpen a főnévi igenéven kellene jelölnünk. A régiségben és a népnyelvben vannak is ilyen irányú kezdeményezések (pl. „meg kell *tanítanod*“, „szabad *kérnelek?*“, „sikerült *elcsípnem*“, stb.), rendszeren azonban úgy segít a bajon a beszélő, hogy a tárgy jelölésére szükséges személyragot különféle analógiás hatásoktól irányítva a különben tárgyatlan ragozású igére akasztja át.

M. H.-nek. Azt kérdezi, csakugyan „idegenszerű-e, hibás-o“ a *közepette* használata ilyenféle szerkezetekben: „általános helyeslés közepette“. — Idegenszerűnek semmiesetre sem idegenszerű, de a mai nyelvszokás szempontjából hibás vagy legalább is kirívó régieskedés. A névutót csak akkor szokás birtokos személyraggal ellátni, ha a hozzája tartozó igeszó *-nak*, *-nek* ragos: „a mennydörgésnek *előtte*“, „a nagy desperatiónak *miatta*“, „*alatta* a gond súlyának“ stb. Egyéb esetekben a névutó egyszerű személyragtalan alakban használatos: „ház *előtt*“, „kapu *elé*“, „fa *mögött*“, „szél *ellen*“, „apja *helyett*“, „fű *között*“, pénz *végett*“ stb. Ugyanígy kell megítélnünk a *közepett* és a *közepette* alakok használatát is. Helyes tehát: „Közepette széles fényes égnek, habnak, Lát-szott a nagy pusztá keskeny zöld szalagnak“ (Arany, TSz. I, 35), hibás viszont az „aggodalnak *közepette*“, „zilált viszonyok *közepette*“, amint hibás volna ez is: „ház *előtte*“, „fa *mögötte*“, „apja *helyette*“, „fű *közötte*“.

Cs. F. K.-nak. Nekünk is hideg futkároz végig a hátunkon a *beigérés*, *betartás*, *leigazolás*, *lenyomozás*, *összeesküvés* stb. hallatára. A *be-* és a *le-* igekötő hibás használatát folyóiratunk már többször megróttá. Az *összeesküvés* kifogástalan szó a maga helyén, vagyis 'Verschwörung' értelemben, ahogy pl. a Czuczor—Fogarasi-féle szótár is meghatározza: „polgári főbenjáró bűn, melyet azok követnek el, kik titkon a törvényes fejedelem, vagy haza romlására, vesztére, elárulására szövetkeznek, s e szövetséget ünnepélyes eskű által erősítik.“ Völegényről, menyasszonyról is elképzelhető valamelyes összeesküvés, pl. a zsarnoki szülők tilalmának megtörése, kijátszása végett, többnyire azonban nem ilyen sötét forradalmi szövetkezésekről adnak hírt az újságok, sőt összeesküvésük nyilvánosan, ünnepélyes formák közt, boldog szülők, mosolygó ismerősök részvételével folyik le az anyakönyvezető hivatali helyiségében illetőleg a templomban. Magyarul ezt a „konspirációt“ *esküvőnek* hívják, nem pedig *összeesküvésnek*.

J. K.-nak, Sajnáljuk, hogy hosszú levelünk hatástalan maradt, és makacsul ragaszkodik ahhoz a magyarázatához, hogy a *menyasszony* és a *menyország* összetételek első tagja egyazon szó, tehát „logice“ minukettőt vagy *meny*-nek vagy *meny*-nek kellene írni. Nem óhajtunk falra borsót hányni, de, kérjük, Ön se fáradjon azzal, hogy „ósvi, babonás“ hiedelmünkből „kijózanít“ bennünket. Magánhasználatra írjon ezentúl is *menyasszony*-t, vagy ha rövid *ny* mellett döntene, *menyországot*, *menykövet* stb. Ha írása nyomdába talál jutni, majd kiigazítja a szedő...

S. G.-nak. A mai magyar igeragozás állítólagos „romlottságáról és összevisszaságáról“ vallott nézetünket tüzetesen kifejti lapunk jelen számának első cikke. Nem szabad azt hinnünk, hogy a nyelv örök időre szóló kövület, s minden változása megakadályozandó és megakadályozható romlás.

S. A.-nak. A romlatlan nyelvérzékű magyar a Dunából kifogott hullának nem a *személyazonosságát*, hanem *kilétét* igyekszik megállapítani.

L. S.-nak. A *lakajos* és *lakályos* között van bizony különbség: amaz a *lakáj* szó származéka, emez Jósika alkotása a *lakik*, *lakás* stb. szóból s „wohnlich, azaz lakásra alkalmas“ a jelentése. A kérdéses mondatban („Egyszerűek, de *lakajosak* a szerzetesek szobái“) nyilvánvalóan íráshibát kell látnunk. — A „Truthahn“ magyar nevét szintén *ly*-vel (*pulyka*, vö. a népnyelvben *pulka*, *polka*, *póka*), nem pedig *j*-vel kell írni.

F. Z.-nak. Ön helyteleníti a *Nyelvjavítások* című jegyzékünk 12. pontjában előforduló *lecsökken* igét, arra hivatkozva, hogy „*felcsökkeneni* nem lehet, tehát a *csökken* magában véve is elég kifejező.“ — Ha így okoskodunk, akkor hibásnak kell tartanunk a *lecsik*, *lefogy*, *lesoványodik*, *lehull*, *lepad*, *lekoppaszt*, *lenyugszik*, *leroskad*, *lesüpped*, *lesüllyed*, *letarol*, *lezuhan*, másrészt a *fölemelkedik*, *fölbred*, *fölkel*, *föllendül*, *fölnő*, *fölnevel*, *fölruház*, *fölszentel*, *föltámad*, *föltápáskodik*, *fölszendül* stb., sőt a *beborul* és a *kiderül*, a *fölguyjt* és a *leolt* igéket is. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagynunk, hogy igekötőink ma már nemcsak a mozgás irányát, hanem a mozgás célhozjutását. a cselekvés befejezettségét is jelölik. Mást, többet mond a *fölemelkedik*, *lesüllyed*, mint az *emelkedik*, *süllyed*. Ugyanilyen különbség van a *csökken* és a *lecsökken* között. Mellesleg megemlíthetjük, hogy a *lecsökken* igének nyelvtörténeti adataink tanúsága szerint 351 éves multja van.

A szerkesztésért Zsirai Miklós felelős, a kiadásért Gergely Pál.

Sylvester Irodalmi és Nyomdai R.-t. Budapest.

N Y E L V J A V Í T Á S O K.

(Első sorozat.)

Egyhangúlag elfogadta a M. T. Akadémiában 1932. dec. 13-án tartott sajtóértekezleten a budapesti napilapok képviselője.

1. Kerüljük a magyar szóval is könnyen és jól kifejezhető *idegen szavakat*; pl. *generáció* helyett írjuk: *nemzedék*, *tradíció* h.: *hagyomány*, *dominál* h.: *uralkodik*, *organikus* h.: *szerves*, *wermut* (*vermouth*) h.: *ürmös* stb.

2. *Bécs*-et írjunk, ne *Wien*-t.

Magyar szövegből kirí a *Wien*, a *wieni*. A francia nem mond le a maga *Vienne*-jéről, sem ezekről: *Londres*, *Rome*, *Venise*. A német is ragaszkodik ezekhez: *Rom*, *Venedig*, *Mailand*, *Genua*. Miért mondjunk le éppen mi szókincsünk régi elemeiről? Használjuk ezeket az ősi városneveinket: *Drezda*, *Lipcse*, *Boroszló*, *Tübinga*, *Nápoly*, *Velence*.

3. *Jön*—*megy* közt tartsuk meg az ellentétet.

A *jön* közelítő, a *megy* távolító értelmű. Nem helyes beszéd tehát, ha az utcán azt ígérjük valakinek: Holnap *eljövök* hozzád, hanem: *elmegyek* hozzád. A német mond ilyenkor is *kommen*-t.

4. *Hoz*—*visz* közt is tartsuk meg az ellentétet.

A *hoz* közelítő, a *visz* távolító értelmű. Nem helyes tehát, ha valakinek az utcán azt mondjuk: Holnap *elhozom* hozzád az új könyvem is, hanem: *elviszem* hozzád. A német mond ilyenkor is *bringen*-t.

5. A *-nál*, *-nél* rag használatában ne utánozzuk a német *bei*-t.

A német *bei* használatát majmolja az ilyen beszéd: A gyermek nevelésénél az a főszempont. — Helyesen: A gyermek nevelésében. — Sokszor a *-ban*, *-ben* rag, sokszor a *-kor* rag, sokszor a *közben* szó használható efféle esetekben. Valódi helyhatározó jelentésben, hasonlításakor természetesen helyes a *-nál*, *-nél*. (Kisséknél fogadás volt. Drágább az arany az ezüstnél.)

6. A *mellett* névutó használatában se utánozzuk a német *bei*-t.

Nem helyes tehát: 4% *mellett* nyújtunk kölcsönt. — Helyesen: 4 százalékra. — Jótállás *mellett* szállítjuk. — Helyesen: jótállással.

7. Az *után* használatában ne utánozzuk a német *nach*-ot.

A német *nach* is terjeszti gyökereit a magyar nyelvben: Utcaelnevezés színészek *után*, — helyesen: színészekről; Törekvés dicsőség *után*, — helyesen: dicsőségre.

8. Az *azt* használatával ne utánozzuk tárgyias igéink mellett a német *es*-t.

Fölösleges, sőt németes az *azt* odatétele ilyen esetekben: Mint *azt* sokan gondolják, mint *azt* az előttem szóló is kifejtette.

9. *Különféle* szavunkat ne szorítsuk ki a *különböző*-vel a német *verschieden* kedvéért.

A magyarnak két szava van a német *verschieden*-re: *különféle* és *különböző*. Ez utóbbit magyarosan csak akkor használjuk, ha arra is gondolunk, hogy *mástól különböző*; egyébként a *különféle* a helyes szó. Tehát ne *azt* írjuk, hogy a minisztertanács *különböző* tárgyakkal foglalkozott, hanem: *különféle* tárgyakkal.

10. *Megtart* szavunkat ne szorítsuk ki a *betart*-tal a német *einhalten* kedvéért.

A magyar ember ezelőtt mindig *megtartotta* a szavát, *megtartotta* a határidőt, vagy nem *tartotta meg*. A *betart* ilyen értelemben csak 30—40 év óta harapódzott el.

11. A *támogat*, *megtámaszt*, *feltámaszt*, *megalapoz* szókat ne szorítsuk ki az *alátámaszt*-tal a német *unterstützen* kedvéért.

12. A *lebont*, *lecsökkent*, *leszerel* szókat ne szorítsuk ki a *leépít* szóval a német *abbauen* kedvéért.

A *leépít* fából vaskarika. A magyar csak *épít*, azaz éppé, egészsé tesz, legfőljebb *felépít*. Ami azonban egész, ami ép volt, annak a fogyasztása csak *bontás*, esetleg *csökkentés* lehet, de nem *leépítés*.

13. *Elkésni a vonatról*, *lekésni a vonatról*, *elszalasztani a vonatot* szólásainkat ne szorítsuk ki a *lekésni a vonatot* szólással német mintára (*den Zug versäumen*).

14. Kegyelem a *-lag*, *-leg* ragnak!

Most már minden *-lag*, *-leg-et* kerülnek, pedig jó ez a rag a maga helyén; nem kell kiirtani. *Valószínűen* mást is jelent, mint *valószínűleg*. Maradjon meg: *valószínűleg*, *állítólag*, *illetőleg*, *múltlag*, *futólag* stb; ellenben kerüljük e ragnak az *-i* képzővel való összekapcsolását, mert ez a német *-lich* végű szók utánzása: *levélileg*, *törvényileg*, *jegyzőkönyvileg*, *bíróilag* stb.

IV. ÉVF.

1935. MÁRCIUS-ÁPRILIS

3-4. SZÁM

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA NYELVMŰVELŐ BIZOTTSÁGA
MEGBÍZÁSÁBÓL

SZINNYEI JÓZSEF

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTI

ZSIRAI MIKLÓS

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA
BUDAPEST, 1935

TARTALOM.

	Lap
<i>Zolnai Gyula:</i> Korszerűség a költői nyelvben és a műfordításban — — — — —	33
Kisebb közlemények.	
<i>Csengery János:</i> Irtsuk a gyomot! — — — — —	45
<i>Mohr Győző—Nagy J. Béla:</i> Csengettyű—csengettyű	48
<i>K. L.:</i> A magyar nyelv tisztasága és Széchenyi —	52
<i>Csúry Bálint:</i> Panaszok a magyar rádió ellen — —	54
Benn van és benne van — — — — —	55
Hibás névutóhasználat — — — — —	56
Lelőtték vagy meglőtték? — — — — —	56
Kiismeri magát — — — — —	56
<i>F. Gy.:</i> A mozgóképek szövege és a Rádió torna- vezénylése — — — — —	56
<i>Techert József:</i> Rajzat — — — — —	57
<i>Pais Károly:</i> Gitárol és doboz — — — — —	59
Előfizethető — — — — —	60
<i>Takács József:</i> A görög földrajzi nevek helyesírása	61
<i>B. G.:</i> Ami—amely — — — — —	62
Nevető cégtáblák — — — — —	63
Üzenetek — — — — —	63

TUDNIVALÓ.

A *Magyarosan* február, április, június, október és december közepén jelenik meg. Terjedelme füzetenként 1½ ív. Előfizetés egész évre 1 pengő, egyes szám ára 20 fillér. Az előfizetést a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalába (Budapest, V., Akadémia-utca 4.) tessék küldeni. Könyvkereskedésben is elő lehet fizetni.

A szerkesztő lakása: Budapest, V., Akadémia-u. 2.

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

Korszerűség a költői nyelvben és a műfordításban*

I.

Történeti tárgyú költői műveknek: színműnek, regénynek, elbeszélésnek stb. elengedhetetlen kelléke a korszerűség. A cselekedetek, a gondolkodásmód, az egész gondolat- és érzésvilág, a cselekmény színhelyének rajza mind legyen hű a korhoz, amelyet a költő élénk akar varázsolni. Minden észrevehető eltérés, amely az említett körülmények festésében az ábrázolt korból valamely későbbi korszakba vagy éppen a jelenbe zökent bennünket, a korszerűtlenség hibáját mutatja, és csökkenti, sőt veszélyeztetheti is a költői hatást. A korszerűségnek, más szóval korhűségnek azonban a gondolatvilágbeli hűség kellékénél fogva természetesen a nyelv használatában is érvényesülnie kell, bár az ebben való eltéréseket, kizökkenéseket a költői műnek nem minden olvasója veszi is észre. A *Bánk bán*, gondolat- és érzésvilágának hűsége mellett, bizonyára nyelvének a nyelvújí-

* Cikkem benyújtása után olvasom a Budapesti Szemle márciusi füzetében Makkai Sándor *Táltoskirály* című s a XIII. században játszó történeti regényének (Budapest, 1934.) bírálatát *r. r.*-től, amely egyenesen a nyelv korszerűtlenségének megrovásával kezdődik. Mondanivalóm tehát időszerűnek is mutatkozik. Z. Gy.

tás szelétől alig érintett ódon zamatával is emeli a maga költői értékét és ezért is hat reám, valahányszor látom, mindig nagyobb erővel.

Elbeszélő művekben a nyelvhelyi korszerűség legfőképp természetesen a párbeszédektől, a szereplő alakok gondolatainak közvetlen kifejeződéseitől várható el; a leíró és az elbeszélő részekben a költő a maga kora nyelvén szólhat, bár, ha ebben is hozzásimul a cselekvény idejének jellegéhez, bizonyára csak fokozza vele a történeti kép hatását. Semmi esetre sem szabad azonban az elbeszélő és a leíró részben sem olyan szókkal élnie az írónak, amelyek a rajzolt korbéli fogalmakat és állapotokat nem fődik teljesen, vagy amelyekhez olyan újkori képzettársítás vagy olyan hangulat fűződik, amely a régebbi koroknak nem felel meg. Petőfi Coriolanus-fordításában például a „Személyek“ lajstromában ezt olvasuk: „*Szobalyány* Virgiliánál“, az I. fölvonás 3. színeben pedig a színjátszásra vonatkozó utasításban ezt: „*Szobalyány* jön“. Magában a dráma szövegében még kirívóbb volna. Shakespeare eredetijében sem korszerű a „*Gentlewoman* attending *Virgilia*“, illetőleg „*Enter a Gentlewoman*“ szóhasználat, valamint korszerűtlen Cajander finn fordításában is a *kamarirouva* (értelme ugyanaz, mint az angol szóé: komorna), és a Petőfi fordításának iskolai kiadásában alkalmazott módosítás is. a *társalkodónő*,¹ noha ez kétségkívül kevésbé kirívó. Legcélszerűbb lett volna egyszerűen így fordítani: *Virgilia* körüli rabszolganő, vagy: *Virgilia* rabszolganője. Más ilyen példa Herczeg Ferenc *A Nap fia* című regényének elbeszélő részében: „Róma... kereskedői és bankárai ázsiaiak, komédiásai és *kurtizánjai* afrikaiak“ (2. kiad. 4. l.). „A léha fiúkat és a *kurtizánokat* mégis jobban kedvelte, mint az udvari embereket és az előkelő matrónákat“ (33. l.). Az aláhúzott francia szó, a *courti-*

¹ L. Jeles Irók Iskolai Tára LIV. k.

sane, az én érzésem szerint még magyarosan írt alakjában is kiütözik Theodosius korának légköréből. Valami alkalmas magyar szóval kellene pótolnunk, bár Tolnai Vilmos Magyarító Szótára sem ad erre nézve tanácsot. Így nem illenek bele Gulácsy Irénnek a Rákóczi-kort festő *Pax vobis* című regényébe, még az író szavaiként sem, a legújabb idők kártyakifejezései: „Oh, hogy milyen keményfejű is volt ma ez a Wratiszlaw! Milyen esőkönyös! Minden indokolásra talált egy *kontrát* és minden *rekontrára* egy *szubkontrát!*“ (III¹⁰, 263).

Még kiütözöbbek természetesen az újszerű szók és kifejezések a régibb korokat tárgyazó költői műveknek párbeszédese vagy más olyan részeiben, amelyekből korszerű, régies színt várnánk. Az ilyen tárgyú költői művek szereplő személyeinek beszédéből a kor gondolatvilágának, szellemi szintjének kell visszatükröződnie, és mégis erről a korfestő szemponttól az ihlet hangulatában olykor a legnagyobb költők is megfélekedeznek. Legmélyebb költő-hölcselőnk remekművének, *Az ember tragédiájának* paradicsomi jelenetében például Lucifer voltaképpen a költő nyelvén szól, olyan kifejezésekkel fordulva Ádámhoz, amelyek az őseMBER értelemvilágához a fejlődéstörténet távlatát érző olvasónak vagy hallgatónak érzése szerint alig illenek, és őt a jelenet hangulatából kikölkenthetik: „Az ebnek is eb legfőbb *ideálja*“. „Küzdést kívánok, *disharmóniát*.“ Mint ezekben a mondatokban, úgy Herczeg Ferenc említett regényének némely párbeszédi helyein is az idegen szók tesznek ilyen újkorias benyomást, úgymint: „Az orvos a *páciens* bizalmából él, — elménckedett Timotheus“ (84. l., mintha egy mai orvost hallanánk beszélni; az egyszerű magyar szó nem tenné a korszerűtlenség ilyen hatását: az orvos a *betege* bizalmából él). „A légionáriusok levágnak egy ismeretlen *renitens* embert“ (110. l., a mai deákoskodó művelt magyar szól én szerintem ebből a mondatból is; a helyhez alkalmazott valamely eredeti magyar

szó nem tenne ilyen benyomást; kicsinység, de még a *légionáriusokat* sem írtani volna itt magyarosan; korszerűbb lett volna: *legionariusok*, úgy, mint ugyane lapon valamivel tovább ez: „beültem a *lecticába*“; a régi római kor rajzában is például *consul*-t kell írunk, mert a *konzul* írásmód a mai külképviseleti állást juttatná eszünkbe). „Sajnálja a *tragikus* félreértést“ (110. l., az iménti *renitens*-hez hasonló maias szóhasználat).

Azonban eredeti magyar szók és kifejezések is kiütközhetnek a történeti kor hangulatából a párbeszédnek nyelvében, újszerű voltuknál fogva. Íme néhány példa: „Egy gondolat kedvéért hidegen *fejest ugrami* az alvilágba: a legnagyobb, amire ember képes“ (Herzeg F. említett Theodosius-kori regényében 22—23. l.; mintha a Balaton partjáról vagy valamelyik uszodából hangzanék a kifejezés). „Ez az *egészségügyi* intézkedés nekünk kettőnknek szolt“ (uo. 109. l.). „Gyöngéd előrelátással távolított el minket a *járványfészekből*“ (uo. 112. l.; mind a két mondás aláhúzott szavából a mai szalonok társalgóját hallom beszélni; az előbbi mondatban az egyszerű *egészségi* szó, az utóbbiban az összetétel szétbontása: *a járványok fészekből* inkább meghagyná az olvasót a kor hangulatában). A szóalak újszerűsége ütközik ki az én érzésem szerint Luciának, az egyiptomi származású hercegnőnek ebből a mondásából (az előbbi két hely is az övéiből való): „Ha *apa* bajban van, ma is Ápisszal jóslottat magának“ (48. l.; ennél a mai személyragtalan, családias *apa* alaknál megfelelőbb volna szerintem a szintén bizalmas hangulatú, de valamivel kevésbé újszerű, személyragos *apám*). Hasonlóképp korszerűtlen benyomást tesznek Gulácsy Irén említett regényében a következő párbeszédi mondások: „Mi ez *ügy-e*? — kérdezte [Bercsényi kuruc fővezér] kicsit elkáprázottan“ (I⁵, 148; az eredetileg helyeslést váró *ügy-e* kérdésnek egy másik kérdéshez csatolása vagy általában olyan esetekben való alkalmazása, amikor sem helyeslésre, sem

feleletre nem számítunk, csak a legújabb időben keletkezett budapestiesség). „*Hiszi a piszi!* — vonogatták vállukat az urak“ (már-mint Rákóczi Ferenc emberei. (I⁵, 289; a mai tréfás szólás furcsán hangzik a regény korában). „Ha barokk is [az épület]: ne szertelenkedjünk. Szükségtelen *kilengéseket* vadászni“ (II,¹⁰ 112; ez a legújabb keletkezett átviteles kifejezés sem illik szerintem XVIII. századi emberek ajkára). Az egészen újszerű *szóalak* rí ki a kuruckori békeértekezletre készült követeléseknek ilyen szövegezéséből: „Az 1687-i kierőszakolt törvénycikk [jobban illet volna a régie-sebb »törvénycikkely«] ... semmisíttessék meg... Az ellenállási záradék *iktattasson* be újból... az ország-tanács hatásköre állíttassék helyre“ (II,¹⁰ 44; a két szabályos szenvedőalak: *semmisíttessék* és *állíttassék* között az újszerű *iktattasson* úgy hat, mint ha „*dícsértesen* a Jézus Krisztus“-sal üdvözölnök egymást, vagy mint ha a Miatyánkban ezt mondanók: „*szenteltessen* meg a Te neved“).

Valamint a történeti tárgyú eredeti költői művekben, úgy a régibb költők *fordításában* is figyelemmel kell lennünk a kifejezésbeli korszerűség szempontjára. E szempont elhanyagolása itt is korszerűtlenséget idéz elő. Keresve sem találhatnánk erre tanulságosabb példákat, mint a Nero-korabeli Petroniusnak két magyar fordításában, amelyek pedig irodalomtanároktól valók.¹

A régebbik fordítás nehezkesebb és gyarlóbb, ma-

¹ Egyik: T. Petronius Arbiter. Trimalchio lakomája. Fordította: Dr. Székely István. Győr, é. n. (Bevezetése 1900-ban kelt.) A másik: Petronius Arbiter: Trimalchio lakomája. Latinból fordította dr. Révay József. (Az *Esztendő* című folyóirat 1919 februári füzetében, 19—91. ll.) Példáimat az előbbiből *Sz.*, az utóbbiból *R.* rövidítéssel idézem. *P.* = Petronius. (Kifejezéseit a Heseltine-féle angol kiadás szerint említem: London. 1925.)

gyartalanságok sem ritkák benne.¹ Ebben a következő korszerűtlen szók és kifejezések szűrnak szemet: „Trimalchio, a város legvígabb czimborája *óráját* már *az asztalra tette* s trombitásait is megrendelte, hogy mindig tudja, mennyit vesztett már életéből“ (Sz. 9. l.; mintha valami mai zseb- vagy asztali óráról volna szó; pedig csak víz- és napóra volt abban az időben, és P. nem mond többet, mint hogy *horologiuma*, vagyis *víz-órája* volt az ebédlőjében, amint R. fordítja is, 20. l.). „Csodáltuk *szellemes* magyarázatát“ (Sz. 21. l.; az eredetinek *urbanitas*-át elegendő lett volna *elmésséggel* vagy *finom elmésséggel* fejezni ki). „Trimalchio *szellemes ötletét* dicsőítettük“ (23. l.; P. csak egyszerűen *dictum*-ot mond). „Egész palaczkokat üritettem és teljesen *be vagyok állítva*“ (23. l.; P. *matus*-át elég lett volna *ittással* vagy *részeggel* fordítani). „Bőkezű és *nyílt házat vitt*“ (24. l.; R. egyszerűbben csak *vendégszeretöt* mond, 39. l.; P. *uncta mensa*-jának a *dús asztal* is megfelelt volna). „A mi Titusunknak *magas röptű szelleme* van, s mikor iszik, még inkább“ (27. l.; az újkorias szóvirág, főkép a követő mondás mellett, amely az eredetiben nem is található, furcsa hatást tesz; megfelelőbb R.-ban: *nagy ész*, 42. l.). „Harcolni kell, hogy a színház kellő közepén *vérfürdőt* lásson“ (28. l.; a *car-narium* fordításául korszerűbb lett volna *mészárlást* mondani). „A Glycon számtartója, akit éppen akkor esiptek meg, mikor *ő nagyságával* [!] enyelgett“ (uo.; mulatságosan hat; R. helyesebben fejezi ki: „amint gazdájának feleségével enyelgett“ 43. l.). „Meglátod, hogy fog a nép két felé oszolni; a *papucshősökre* és *hódítókra*“ (28. l.; a maias gúnyszó az eredeti *zelotypus*-ának meg sem felel, mert ez egészen mást jelent: féltékenykedőt; aztán „a népnek két felé oszlása“ sem szabatos kifejezés

¹ Csak egyet említek, ezt a hibás szórendű mondatot: „Szinte lezorultunk az asztalról, annyira *foglalta le* a eseléség“ (57—58. l.).

„két pártra szakadás‘ helyett, amint R. fordítja is, 43. l.). „És azzal saját magáról állít ki szegénységi bizonyítványt“ (uo.; az eredetinek más az értelme; R.-ban helyesen: „ezzel csak magát teszi nevetségessé“ 43. l.). „Midőn [a megholtak] anyja vesztéségén [értsd: a vesztése miatt] vigasztalhatatlan volt és sokan közülünk részvétlátogatást tettünk“... (48. l.; P.-ban csak: „nos tum plures in tristimonio essemus“, vagyis egyszerűen: szomorkodtunk). Stb. stb.

Az újabb fordítás ügyesebb, gördülékenyebb. Azonban ennek szerzője is több olyan szót és kifejezést használ, amelyek újszerűségükkel nem illenek bele a pogánykor világába; ezenfölül annyi törülmetszett magyaros szólást alkalmaz, hogy az olvasó nem Rómában, hanem a mi Alföldünk népe körében érzi magát. Íme néhány példa: „Hálából jószívűségünkért nagy meglepetésünkre csókHzáporral árasztott el“ (R. 25. l.; az eredeti *spississima basia*-jának megfelelőbb lett volna: *sűrű csókkal*). „Akármelyik finom *gavallért* sarokba tudná szorítani“ (32. l.; P. *babaecalus*-át elég lett volna *vidám fickó, suhanc* vagy *kamasz*-szal fordítani). „Tettségessé fogadtuk Trimalchio szójátékát“ (37. l.; az eredetiben egyszerűen *dictum* van, v. i. mondás; Sz., mint láttuk, *szellemes ötlet*-tel fordította, 23. l.). „A háziúr távollétében szabadabban lélegzettünk és *ugratni kezdtük* a vendégeket, hogy beszéljenek“ (uo.; az eredetiben: „*coepimus invitare convivarum sermones*“; megfelelőbb lett volna így: *csevegésre ösztökéltük*). „Anynyira kiabáltak a szépszámú közönségből: „*üsd, nem apád*“; csupa gyáva kutya!“ (44. l.; a „*szépszámú közönség*“ az eredetiben csak „*magna turba*“; a fölkiáltás pedig: „*üsd, nem apád*“ mintha valami mai dulakodásból hangzanék felénk; P.-ban semmi ilyesmi nincs). „Szemügyre vettem hát az egész ebédlőt, hogy hátha valami *önmüködő* gépezet bukkan ki a falból“ (55. l.; az eredetiben *automatum* van ugyan, de a hely mégis

igen újkorisan hangzik; Sz. *csudagépezet*-tel fordítja, 38. l., ami szintén nem találó; én *magától működő gépezet*-tel írtam volna körül). „Mi az isten esudáján röhög? Tán *rózsabokorban jött a világra?*“ (58. l.; ezek a mai dalból vett szavak távol állanak az eredeti mondástól). „Már ott állt egy süteményekkel megrakott tál, melynek közepén *cukrászsüteményből* készült Priapus állott“ (63. l.; az újkorisan hangzó kifejezésre nincs is szükség; „sütömmester készítette Priapus“ is elég lett volna; P.-ban: „Priapus a pistore factus“). „Ökelme *szoknya-hős*; de lesz gondom rá, hogy rásüssék a szégyenbélyegget“ (76. l.; az eredetiben nem is ilyesmiről, hanem kerítőről, *agaga*-ról van szó). „Ha parancsolod, a disznó méhéből halat csinál, ... a sonkájából gerlicét, a *szűz-pecsenyéjéből* tyúkot“ (77. l.; e helyett: *a combjából*, amit az eredetije voltaképpen jelent, s ami nem hangzanék korszerűtlenül). „Barátaim, ma az egyik szolgám, — *jó órában legyen mondva*: derék és takarékos ember — szakállnyírás ünnepét tartja“ (83—84. l.; az újkorias szólásnál megfelelőbb volna, amivel az eredetinek *praefiscini* szavát Finály értelmezi: „irigység nélkül szólva“ v. „ha szabad ilyesmit mondanom“; Sz. egészen ferdén, ezzel a mai szólással fordítja: „tisztesség ne essék, mondván“, amit illetlen kifejezések enyhítéséül szoktunk mondogatni). „Igyuk hát le magunkat és mullassunk *kivilágos kivirradtig!*“ (84. l.; a mai szólás igen magyaros légkört teremt Trimalchio asztala körül). Valamivel alább egymás után a következő korszerűtlenül hangzó kifakadásokat kell még Trimalchio szájából hallanunk: „Hanem *kutyából nem lesz szalonna!* Úgy segítsen az isten, lesz gondom rá, hogy *kiszedjem* ennek a harcias néembernek *a méregfogait*... *Rendben van*, eljön az idő, hogy még a föld alól is kikaparnál!“ (85. l.; a „méregfog-kiszedés“ helyén P.-ban egyszerűen *domata sit* van, elég volna tehát: *megszelídítés, megfékezés*; a *rendben van* helyett pedig elég: *jól van* vagy *helyes*;

P.-ban: *recte*). „Keresményéből *vívó felszerelést* szerzett magának“ (86. l.; P. *thraecium*-át a maias kifejezés helyett megfelelőbb lett volna *trák fegyverzethez való ruhá*-val, amint az angol kiadás teszi, vagy egyszerűen *trák öltözet*-tel fordítani, amint Ernout francia kiadása¹ értelmezi). „A *sütnivaló* teszi az embert, a többi mind *nem ér egy hajítófát*“ (87. l.; a *sütnivaló* szintén más, mint P. szava: *corcillum*; helyesen: *a szív teszi az embert*, vagyis: *a jó szív*; a másik maias szólás helyett pedig elég lett volna: *a többi mind haszontalanság*; P.-ban *quisquilia*).

Az idézett példák, úgy vélem, fogalmat adhatnak arról: mennyire nem Nero-korabeli a világ, amelyet a két fordítás a maga újkoriasságaival, maias magyar kifejezéseivel és szólásaival élénk tár. A kor zománca igazán nincs meg egyik kísérleten sem. A műfordítás korszerűségének elvét azonban legyen szabad ugyanezen két kísérlet alapján még néhány külön részletdologgal és tanulságlevonással is megvilágítanom.

a) Érzésem szerint erősen maias színt adhatnak régi művek fordításának a nyelvünkben újabban divatba jött idegen szók, mint pl.: „Van neki néhány *pónija*“ (Sz. 28. l.; az angol *pony* csak újabb fogalom és elnevezés nálunk; az eredetiben egyébként nem *mannos*-t, ló-félét, hanem *Manios*-t olvasnak az újabb kiadók és *clown*-nal, illetőleg *gaillard*-ral értelmezik: R.-ban helyesen: *suhanc* 42. l.). „Gaiust hangosan *meggratulálta*“ (Sz. 34. l.). „Az agy teszi az embert csupán, minden egyéb *bliktri*“ (Sz. 64. l.; az eredetiben *quisquilia*; megfelelőbb lett volna: *haszontalanság* stb.). Valósággal mosolykeltő hatást tesz korszerűtlenségénél fogva, mikor Platon *Symposion*-jának címét egy másik könyvben a következő fordításmóddal olvassuk: „Sze-

¹ Pétrone. Le Satiricon. Texte établi et traduit par Alfred Ernout. (Párizs, 1922.)

rintem a szerelem azon kétféle szerelem, a milyeneket Piato »Banketjében« jellemez, az embernek próbakő gyanánt szolgál“ (Trux Hugóné: Tolsztoj »Karenina Anna« ford., Budapest, 1902. I. k. 52. l.; csak *lakoma* vagy *vendégség* lehet helyén).

b) Vannak a római kornak olyan szavai, amelyeket célszerűbb lefordíthatlanul hagynunk, mert magyarra fordításuk nagyon korszerűtlenül hangzik. P.-nak *edicta aedilium* kifejezését pl. Sz. így fordítja: „Erre fölolvasták a *rendőrségi* rendeleteket“ (Sz. 37. l.; mintha mai esetet olvasnánk; R. helyesen mondja: „egymásután felolvasta az *aedilisek* rendeleteit“ 53. l.). Még kirívóbbak Sz.-nek következő helyei: „G. Pompeius Trimalchionak az *Augustusrend Hatos Papi Bizottsága Tagjának* Cinnamus a Számtartó“ (Sz. 12. l.; egy hajóorr fölirata). „Egészen ingyen választottak a *Hatos-Bizottság tagjává*“ (41. l.). „Ez Habinnas, a *Hatos-Bizottság tagja*“ (51. l.). „Itt pihen C. Pompeius Trimalchio, a Maccenas, akit távollétében választottak a *VI-os bizottság tagjává*“ (59. l.; Trimalchióinak sírföli-irat-terve saját maga számára). A másik fordító e helyett a maiasán hangzó és hosszas körülírás helyett megtartja a *sevir* szót (R. 23. 58. 71. l.) s a föli-irat-tervben *seviri* méltóság⁶-ot mond, helyesen. Ha a fordítást nagyobb olvasóközönségnek szánjuk, elég a *sevir* szót az első alkalomkor jegyzetben megmagyaráznunk.

c) Korszerűtlen jellegű azonban az eredeti latin szónak használata akkor, ha valamely ilyen szóhoz a mi jelenlegi irodalmi nyelvszokásunkban új színezet vagy hangulat tapadt. Ma például a *kandeláber*-t állandóan a *katafalk* és *szarkofág* szomorúan ünnepies környezetében mondogatják újságíróink, akiknek t. i. a magyar *ravatal* és *koporsó* szók nem elég előkelők. Petronius vidám lakomájába tehát csaknem temetési hangulatot visz bele az egyik fordító, amikor az eredetinek *candelabrus* szavát mai ivadékával, a *kandeláber*-

rel fejezi ki (R. 69. 87. l.; a másik fordításban egyszerűen és helyesen *gyertyatartó* van, Sz. 50. 64. l.). Ugyanilyen a *cliens* szó használata Sz. fordításában: „Azt a hálóköntösömet vesztette el, melyet nekem egyik *cliensem* ajándékozott“ (13. l.; a mai ügyvédi életben használt jelentés külön magyarázat nélkül félrevezetheti az ókori viszonyokban nem otthonos olvasót; a másik fordítás helyesebben *pártfogolt*-at mond, R. 24. l.).

d) Igen óvatosan kell a fordítónak eljárnia, nézetem szerint, a régi foglalkozásnevek fordításában. A római és a mai társadalmi élet és berendezkedés annyira különbözik egymástól, hogy amannak foglalkozásmódjai nem azonosak teljesen azokkal a mai foglalkozásokkal, amelyek nevével a szótárírók rendszerint értelmezni szokták. A mai név legtöbbször egyebet jelent, mint a régi, alkalmazása tehát azt a látszatot kelti, mintha az eredeti mű korában is ugyanaz lett volna az állapot. Gondolkodóbb olvasó a ma közhasználatú s azonfölül új képzésű foglalkozásneveket olvasva, önkénytelenül azt a kérdést veti föl: hát Rómában is voltak már ilyenek? Például *erdészek*, *házmesterek*, *illatszerészek*, *kifutó szolgálk*, *küldöncök*, *pincemesterek*, *ügyvédek* stb. A nevek mindenestre annyira maiasak, annyira újkoriasan hangzóak, hogy nincs korfestő hatásuk. S ha egybevetjük őket az eredeti foglalkozásnevekkel, azt kell látnunk, hogy nem is földik teljesen a régieket. Ám ha annyira-mennyire földnek is, műfordításban nem élnék velük, hanem vagy valamely ódonabb színű, de ma is érthető szót választanék helyettük, mint pl. a *cipész* (Sz. 55. l.) meg az irodalmiatlanul hangzó *susster* (R. 75. l.) helyett a régiesebb, de még el nem avult *vargá-t*; vagy valamelyes alakváltoztatást alkalmaznák, hogy az olvasónak ne kelljen a szóhoz teljesen a mai képzetet fűznie. Ez utóbbi eljárást követném például a mindkét fordításban előforduló *ügyvéd* szón (R. 45. l.; Sz. 32. l. két ízben is). Az eredetinek *causidicus*-át ugyanis a ró-

maiak inkább megvetőleg használták olyanokról, akik a pörös feleket pénzért, üzletszerűleg védelmezték; ez a foglalkozás tehát nem volt egészen olyan jellegű, amint ma jelent. *Ügyvédő*-re módosítottam volna.¹ Az egyik fordításban (R. 48. l.) olvasható *ügyvédkedik* igére meg voltaképpen nincs is szükség, mert az eredeti helyen sem a *causidicus* név, sem a *causidicor* ige nem szerepel, hanem ez a kifejezés: *causas non ago*, ami azt teszi: „nem pörösködöm“, vagy amint a másik fordító mondja: „ha nincs is pöröm“ stb. (Sz. 32. l.). A *saltuarrius*-t nem fordítottam volna *erdész*-szel (Sz. 37. l.), sem *erdökerülő*-vel (R. 53. l.), mert mind a két szó igen újkorias hatást tesz, legalább reám; legföljebb *erdőr*-t mondtam volna. Az *atriensis*-t nem neveztem volna *ház-mester*-nek (R. 23. l.), hanem *atriumszolgá*-val fordítottam volna (a másik fordításban előforduló *kapus* értelmileg sem megfelelő, Sz. 12. l.). A *viator*-t *küldönc* (Sz. 32. l.) és *kifutó szolgál* (R. 47. l.) helyett *hírvivő*-nek mondanám. Az *unguentarius*-t nem tettem volna meg *kenőcsszállító*-nak (Sz. 63. l.), még kevésbbé *illatszerész*-nek (R. 85. l.), hanem egyszerűen *kenőcsárus*-nak vagy régiesen *kenőcsáros*-nak neveztem volna. A *pincemester*-t (Sz. 13. l.) is elkerültem volna, mert az eredeti *minister*-ának meg sem felel, és *kiszolgáló*-val fejeztem volna ki. Ebből a szempontból hat korszerűtlenül Shakespeare Coriolanusában a fönt említett

¹ Amint utólag látom, ugyanez az érzék vezette az Ókori Lexikon *advocatus* cikkének íróját is, mikor a valóban *ügyvéd*-et jelentő mai francia *avocat*-nak és német *Advokat*-nak latin őstét értelmezve, ösztönszerűleg kerüli az *ügyvéd* szót és helyette *ügyvédök*-et és „*ügyvédei* foglalkozás-t“ mond, mert a rómaiak *advocatus*-a nem jelentett életpályaszerű külön foglalkozást, hanem csak a pörökbe szükséghez képest *meghívott* tisztességes férfiakat, akiknek tanácsát vagy tanúságtételét az ítékezésben figyelembe lehetett venni.

gentlewoman és a fordításban a *szobalány*, vagy e miatt rína ki például Homeros-fordításból a *katona* szó, *harcos* helyett.

Zolnai Gyula.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Irtsuk a gyomot! Azaz: mentől buzgóbban és mentől többen vegyünk részt abban a nyelvművelő és nyelvtisztító munkában, melyet a *Magyarosan* valóban nem dicstelenül kezdett s nem remélt sikerrel folytat. Ennek a munkának újabb jelensége és bizonyítéka a *Nyelvművelő Füzetek* címen megindult sorozatnak eddig megjelent két füzete: *A jó magyarság Szinnyei Józseftől s Van-e szükség nyelvművelésünk irányítására?* Zolnai Gyulától. Új lenyomatai ezek a *Magyarosan*-ban már megjelent két cikksorozatnak, de azért igen jó szolgálatot tesznek, mert előmozdítják a tárgyalt kérdések áttekintését, könnyebben kezelhetők s várható elterjedésükkel még nagyobb érdeklődést keltenek, mint a folytatásos cikkek. Mind a két értekezésben nagy anyag van feldolgozva, úgyhogy az, aki a jó példát követve munkájukat folytatni, adataikat bővíteni szándékozik, akaratlanul is könnyen ismételni fog olyan dolgokat, melyeket a kiváló szerzők már elintézték vagy amelyeket a *Magyarosan* már letárgyalt. De én nem látok abban semmi bajt: hiszen a gyom, melyről már azt hisszük, hogy ki van gyomlálva, itt is, ott is megint felburjánzik s a méltán hibáztatott szó vagy kifejezés nem akar tágítani vélt létjogától. Sok embernek az a felfogása, hogy a nyelvben minden jogos, amit a közsokás vagy akár egy-egy osztály általában elfogadott, amihez kellő tudás híján az utánzás-kínálta kényelem hozzászoktatta. Igaz, hogy a szokás nagy hatalom („si volet usus, quem penes arbitrium est et ius et norma loquendi“ — mondja Horatius), de sajnós, álutakra is tévedhet, ha biztos elvek nem vezérlik. Az, amit *Sokrates* az erényről mondott, mikor úgy határozta meg, hogy az nem egyéb, mint „*helyes tudáson alapuló cselekvés*“, a nyelvre, a beszélt és írott szóra is bátran alkalmazható. Mert helyes tudás nélkül helyesen beszélni, írni egyaránt lehetetlen.

Előre is bocsánatot kérek tehát, ha egyes nyelvi jelenségeket szóba hozva, itt-ott másoktól már elmondott dolgokat ismétlek, hiszen a jót, a helyest nem lehet elégszer ismé-

telni. Sohasem tudhatjuk, mikor nyerjük meg velük a füleket és a szíveket.

Lám pl. *Zolnai* méltán hibáztatta a harcos csapatok *behajózását* és *kihajózását*, mégis ezt olvassuk a Pesti Hírlap márc. 1-i képes mellékletén: „Olasz csapatok *behajózása* Kelet-Afrikába induló *hajókra* Nápoly kikötőjében“. Hát hiszen be lehet hajózni a révbe s ki lehet hajózni belőle; a *behajózás* is, a *kihajózás* is kifogástalan szó magában véve, de mint cselekvésszó mindegyik tárgyaltan; nem lehet tehát *valakit* vagy *valamit behajózni* vagy *kihajózni*, tehát a csapatokat sem, legfeljebb hajóra lehet szállítani. A helyes kifejezés tehát (függetlenül a német *einschiffen*-től) ez lesz: „Olasz csapatok *hajóra-szállítása* vagy *-szállása*“.

A nyelvészek gyakran nyomozzák valamely szónak az eredetét, s ilyenkor elég sűrűn találkozunk ilyen kifejezésekkel: „A retikül... a reticulum-ra *megy vissza*“ (Magyarosan 1935. 18. l.). Ehhez hasonlót még *Zolnainál* is találunk: „A német Klaviatur ... a *clavis*-ből alkotott *claviaturá*-ra *vezethető vissza*“ (Nyelv. Füzet, 2, 44. l.). S ilyen *visszavezetésekkel* nyelvészeti munkákban unos-untalan találkozunk. Én részemről idegenszerűséget, a német *zurückführen* fordítását látom bennük. A németek rendszeresen ezt a szót használják, ha valamely szónak vagy kifejezésnek eredetéről, származásáról szólnak. Nekünk azonban nincs szükségünk az ily értelemben használt *visszavezetésre*. Visszavinni, visszavezetni lehet valakit vagy valamit oda, ahol azelőtt volt; de ha arról van szó, hogy valaki vagy valami lakitól vagy valamiből *származik, ered, lesz*, mint a fentebbi példákban, akkor szerintem helyes magyarsággal csak azt mondhatjuk, hogy a retikül a latin reticulumból ered vagy származik, valamint a Klaviatur is a claviaturából. A *visszavezetés* elkerülésére szép példát nyújt maga *Zolnai*, mikor azt írja, hogy „az *informál, telefonál, orientál*-féle szók... mind a német beszéd megfelelő szavainak... *visszhangjai* (tehát nem: *szavaira* vezethetők vissza!).

Szinnyei Jó magyarsága (18. l.) említi, milyen „nagyban garázdálkodott vagy tíz évig a *révén* szó; most már meglehetősen félreszorult, de azért még mindig föl-fölüti a fejét ott, ahol nem helyénvaló... Ha valaki hamarjában nem tudta, milyen névutót vagy ragot használjon, a *révén* szóval segített magán. Az mindenre jó volt“. Hát bizony, úgy látszik, hogy a *révén* még nem került lomtárba, mert ma (márc. 1.) is azt olvassuk egy előkelő lap vezércikkében, hogy: „Egy kínos belpolitikai válság... az ő tapintata... *révén* elsímult“. Hiszen képes kifejezésként néhol helyénvaló lehet a *révén*, pl. „barátja révén jutott be abba az előkelő házba“; a kép t. i. a hajózásból van véve. De ebből

nem következik, hogy az ilyen képes *rév-et révén* alakban mindennapos névutóként szerepeltessük.

S ha a *révén* félreszorult is valamennyire, busásan akadnak lépten-nyomon hallható szók és kifejezések, amelyek sem nyelvünknek, sem a józan logikának nem válnak díszére. Itt van pl. az *érdeklődik* ige. Érdeklődni szabad is, kell is mentől több dolog, tudomány vagy személy iránt. *Herbart* szerint a tanításnak is éppen főcélja, hogy sokoldalú érdeklődést keltsen a növendékben. Azonban azok, akik divatosan akarnak beszélni, egészen más értelemben használják ezt az igét, t. i. e helyett: *megkérde, megkérdez, kérdezősködik, tudakozódik, tudakolja*. (Aranynál: *tudokálja*). Ezért hallani ilyeneket: „Szabad érdeklődni, mikor jön haza N. N.?” Hogyne volna szabad? Hiszen az érdeklődés lelki készség és dispozició, melyet megtiltani nem lehet. Lehetséges azonban, hogy valaki érdeklődik ugyan, de nem mer szóval tudakozódni, kérdezősködni. Bátrabb barátja azonban megnyugtatja, hogy ő majd *megérdeklödi a dolgot* (pedig lehet, hogy valójában nem is érdeklődik iránta). Ez aztán még gyönyörűbb mákvirágszál! Járjon inkább utána, kérdezősködjék, puhatolódzzék. Nem, az egy *érdeklődik* 3–4 helyesebb szót vagy kifejezést elnyom, mint a dudva a hasznos veteményt. Mit szólnánk ahhoz, ha egyszer csak azt hallanók, hogy a hasonló képzésű *mérgelődik* igét valaki így használná: „mérgelődöm ezt az esetet“?

Sok baj van az ú. n. *igekötőkkel* és *névutókkal*. Szinte nem esodáljuk, hogy részben miattuk került a magyar nyelv a „vádlottak padjára“, holott azt kell inkább odaültetni, aki magyar létére nem tud velük bánni. Így sokan akkor is igekötőt tesznek az ige elé, mikor fölösleges, s azt mondják és írják, hogy „a lap *teközli* a cikket“, holott *közli* is elég. Mások meg, sőt legtöbbször írónk, ma így ír: „Úgy *tünt* neki, hogy az (a kutya) elszántan vigyorog rá“. Helyesen: úgy *tünt fel* neki... vagy úgy *tetszett* neki. A *tetszik* ige-nek ez a használata egészen feledésbe merül. Néha a *rémlik* volna kifejezőbb („Rémlik, mintha látnám...“ (Arany), más-kor pedig az egyszerű *látszik* is elég volna.

„*Két hét előtt láttam*“, „*két hét után elutazom*“. Az ilyen időmeghatározások, melyek a megfelelő német mondatok szolgálai másolatai, sajnos, annyira lábra kaptak, hogy legjobb íróink és tudósaink lépten-nyomon gyanútlanul használják őket. Azt mondhatom bátran, hogy „tizenegy óra *előtt* vagy tíz óra *után* lefekszem“, de a fentebbieket így kell mondanom: „*két héttel ezelőtt* (vagy: *két hete*) láttam“, „*két hét múlva* elutazom“. A Rádió bemondójának is azt kellene mondania, hogy: „a hangversenyt tíz perc *múlva* (nem: *után*) folytatjuk“. A „*két hét előtt*“-féle kifejezést legfeljebb

ebben az értelemben lehet használni: *két hétnél hamarább*. Pl. „nem hiszem, hogy két hét (letelte) előtt elkészülök a dologgal“. Bizony nagyon sajnálatos, hogy a német szerkezetek annyi magyar embernek megrontják a nyelvérzékét, hogy a *két hét előtt*-ön eszükbe sem jut megütközni: azt hiszik, hogy az tiszta magyarság. Gondolják meg csak, milyen nagy a különbség a *nyolc óra előtt* és *nyolc órával ezelőtt* közt.

Nagy szerephez juttatták a *helyre* vagy *időre* vonatkozó *túl* névutót azok, akik mellékevek elé ragasztották, hogy, mint a német *über*, valamely tulajdonság túlságos mértékét fejezzék ki vele. Ennek a műveletnek köszönhetjük az *überfein, überklug, überreif* stb. mintájára készült *tülfinom, túlokos, túlérlett, túlnagy, túlhosszú, túlédcs* stb. szavakat; sőt főnév elé is odabiggyesztették: *túlerő, túlnépszerűség (elzaporodás)*. Az említett mellékeveket a magyar ember vagy határozószóval (*nagyon, szerfölött, roppant, óriási*) fokozta, vagy más módon, pl. *elérlett, dúsgazdag, elnyújtott, szertelen*. A *túltelt* helyett ma már sokan használják a helyes *zsúfolt*-at, de sokan cseberből vederbe esnek és már csak a *túlzsúfolt*-tal elégszenek meg. *Csengerly János*.

Csengettyű — csengettyű. N. J. B. igen erélyesen megállapítja: „Így csak papiroson, pusztán betűket nézve nem lehet elemezni a szót“ (Magyarosan III, 117). Teljesen oszton nézetét. Még ellenében is, mikor a *csengető* — *csengeté* — *csengetű* szavakat papirosról veszi szófejtése kiindulópontjául. Egészen végig vele megyek, magamat is kiteve Voltaire híres mondásának: Az etimológia az a tudomány, amelyben a magánhangzók nem érnek semmit és a mássalhangzók igen keveset: *ő—é—ű*, a *t* jésítése, egyszerű és kettős kiejtés. Mondom, idáig együtt haladunk N. J. B.-vel. N. J. B. itt megáll, míg én a kettőzést azzal próbálom megfejteni, hogy a nyelvérzék itt *-tyű (emel-tyű)* képzőt sejtve — kettőz. A statisztika egyik osztályomban (V.) 8 *ty*-t mutat 32 *tty*-vel szemben. Kedveztem a *ty*-nek, minden kétes esetet *ty*-nek vettem. Egyébként nem a szófejtésen volt a hangsúly, hanem a helyesírásnak egyszerűsítésén a logika, hagyomány és gyakorlat szerint. Ezért javaslom a *csengettyű*-t *csengetyű* helyett.

Ugyanez a szempont vezetett, amikor az *ly*-nak *j*-re való egyszerűsítését javasoltam. Helyesírási szabályzatunk ezt mondja az *ly*-ről: „... az *ly* betű, melyet a köznyelv *j*-nek, a nyelvjáráások többsége is *j*-nek, néhány pedig *l*-nek ejt, és csak igen kevés ejt *ly*-nek...“ (A Magyar Helyesírás Szabályai 1935. 31. p.). — Az iskola meg hálás volna érte, mert hiszen nemcsak ilyen elírások akadnak: *fojtatása* következik, hanem: *fály a felyem*,

relýtéjessen mosojgot, bályos halyadon. Ezer változatát ismeri a gyakorló tanár ennek, és mind megszűnik egy indokolt, elszánt elhatározással. „Itt *van*“ és „itt *áll*“ között stílbeli és logikai különbség van; *áll* szemléletesebb a *van*-nál. Ellenben *írva áll* már barbarizmus volna; nem merném oly biztosan állítani, mint N. J. B., hogy germanizmus, pl. az olasz közmondás szerint: *Al fondo del bicchier — Sta scritto il ver.* De éppúgy jutnak a szlávból is eszembe ily kifejezések. Azonos képzetek párhuzamos kifejezéseket eredményezhetnek különböző nyelvekben is.

Mi van azzal — németül inkább így mondanám: *wie verhält es sich damit.* Ha mérlegelem e két nyelvben ezt a kifejezést, akkor a *mi van veled* például — magyarosabbnak hangzik, mint amennyire németes a *was ist damit.*

Még csak ennyit. Éppen húsz évvel ezelőtt sürgettem az Országos Középiskolai Tanáregyesület budapesti körében az akkor különösen garázdálkodó esibézsargon ellen állandó rovatot a napilapokban. Azóta bástyája emelkedett a helyes magyarságnak, amelyhez egy igen szerény téglát én is raktam. A kezdet hevével sűrűn folyik a magyartalansági hibák lenyilazása. Felém is szállt egy pár nyíl. Nem baj. Nem az a fontos, kinek van igaza, az igazság maga a fontos. Ezt keressük.

Mohr Győző.

•

Keressük hát az igazságot! Az első igazság mindjárt az, hogy az idézett helyen — azt most ne vitassuk, hogy erélyesen-e vagy csak a higgadt megállapítás rendes hangján — nem azt állapítottam meg, hogy „így csak papiroson, pusztán betűket nézve *nem lehet* elemezni a szót“, hanem éppen ellenkezőleg azt, hogy „így csak papiroson, pusztán a betűket nézve *lehet* elemezni a szót“. Ennek pedig az volt az értelme, hogy így, t. i. a *csenget* ige *-tyű* képzős származékának csak az foghatja fel a *csengettyű* — *csengettyű* szót, aki beéri azzal, hogy leírja papirosga a szónak egyik alakváltozatát (a *csengettyű*-t) és csak a betűket nézi benne. Ma azonban már nem így szokás a szavakat elemezni, hanem úgy, hogy összegyűjtjük és egymás mellé rakjuk valamennyi feltalálható alakváltozatukat s azokból igyekszünk fényt deríteni az eredetre. Az alakváltozatok közül pedig a régi nyelvbelleket természetesen nem vehetjük máshonnan, csak papirosról, mert a Nyelvtörténeti Szótárnak köztudomás szerint nincsen hanglemezes kiadása.

Mohr Győző az én kedvemért hajlandó kitenni magát még annak is, hogy fejére olvassák Voltaire gúnyos és elmesmondását. Hát akinek inge, csak vegye magára! De ne feledkezzünk meg róla, hogy Voltaire csípős megjegyzése a saját korabeli szövefjítésre vonatkozott és arra nagyon rá is

illet, mert akkor még a délibábos szófejtés járta, akkor még híre sem volt a hangtörvényekkel és a jelentésekkel számot vető tudományos szószármaztatásnak. Másrészt pedig akármit mondott Voltaire, nem lehet tagadni azt a tényt, hogy a magyar hangtörténet folyamán igenis fejlődött *é*-ből *ő*, *ó*-ból *ú*; így váltotta fel egymást a *régiek-rél*, a *régiek-ről*, a *régiek-rül*; így lett az *elé*-ből *elő*, a *tő*-ből *tú*, a *szócs*-ből *szűcs* (a jó palócok még ma is *tő*-vel varrnak és még ma is van *Szöts* családnév). A *t*-nek a jésülése, vagyis *ty*-vé válása sem ritka jelenség; így lett a *töpörtő*-ből *töpörtyű*, a latin *charta* szóból *kártya*, a *hostia* szóból *ostya* stb. Mohr Győző nem veszi észre, hogy az *ő* szófejtő próbálkozásának nincs semmi nyelvtörténeti alapja, mert nem a nyelvérték sejt a *csengettyű*—*csengettyű* szóban *-tyű* képzőt, hanem csak *ő*, hiszen *-tyű* képzőnk tulajdonképpen nincs is. A *billentyű* szót pl. nem így kell elemezni: *billen* + *tyű*, hanem a *billentyű* a *billent-ő* melléknévi igenévnek hangbeli elváltozása. Azt persze könnyen elhisszük Mohr Győzőnek, hogy az *ő* V. osztályában 40 tanuló közül csupán 8 szavazott a *csengettyű*-re, csak hogy mi ebben a kérdésben nem az V. osztályhoz igazodunk, hanem inkább Petőfit, Gyulait és Mikszáthot követjük, ezek az írók pedig *csengettyű*-t írnak (Lyányka, mikor... Egy régi udvarház utolsó gazdája. A gyerekek.). Tehát maradjon csak meg a *csengettyű* „a logika, hagyomány és gyakorlat szerint“, annál inkább, mert nem lesz egyszerűbb a helyesírásunk, ha *csengettyű*-t írunk *csengettyű* helyett.

Az *ly* betű megtartása mellett érveket sorakoztattam fel és megokoltam, miért nem lehet ezt a betűt „egy elszánt elhatározással“ olyan egyszerűen félretolni s *j*-vel pótolni (Magyarosan III, 16). Mohr Győző nem cáfolgatja ezeket az érveket, csak az iskolára hivatkozik. Az bizonyos, hogy könnyebb dolguk lenne a tanítóknak és a tanároknak, ha a tanulókat nem kellene megtanítani az *ly* betű használatára; de nem olyan nehéz elejét venni annak, hogy tanítványaink rá ne kapjanak a *bályos hejesírás*-ra. Kezdessünk el velük egy szójegyzéket, ilyen feliratút: „Ezeket a szavakat írjuk *ly* betűvel.“ Ebbe a jegyzékbe beleíratunk minden *ly* betűs szót, mihelyt előfordul, azután folytonosan gyakoroltatjuk és időnként ábécérendbe szedetjük őket. Ezzel a módszerrel a mai gyerekek is éppúgy megtanulják az *ly* betű helyes használatát, mint ahogy mi megtanultuk annakidején.

Sehogy sem akarja elismerni Mohr Győző, hogy az a két németesség, amelyre rámutattam, mi tűrés-tagadás, bizony csak németesség. Rossz ügyet véd vele. Azt nem kell erősíteni, hogy különbség van a *van* és az *áll* között; de hiába „szemléletesebb“ az *áll* a *van*-nál, mi szegény magyarok beérjük itt a kevésbbé szemléletes kifejezéssel is. Hogy „a helyesírási szótárban *csengettyű áll*“, ez minékünk magya-

roknak németül hangzik. A német mond ilyeneket: *das steht im Buche, in der Zeitung, auf der ersten Seite* stb. A franciának sem kell ez a szemléletesebb kifejezés, az angolnak sem: *da steht's, in diesem Buche*, mondja a német, *c'est là, dans le livre*, mondja a francia (Sachs—Villatte); *was steht (Neues) in der Zeitung?* kérdi a német, *what news is there in the papers?* kérdi az angol (Muret—Sanders). Az olasznak sem áll a levélben semmi: *was steht im Briefe? che dice la lettera?* (Rigutini—Bulle).

Az *írva áll* kifejezést én eddig nem említettem, de ha már szóba került, egészen bizonyos, hogy németesség. Min nekünk ugyanis németesség minden olyan nyelvi szerkezet, amely német kifejezés utánzásaképpen támadt nyelvünkben, holott a magyaros szerkezet egészen más. Persze ha valaki így fordítaná magyarra azt az idézett olasz közmondást: „A pohár fenekén áll írva az igazság“ (e helyett: „Borban az igazság“), az kétségtelenül olaszosság volna, nem németesség, mert olasz hatásra törné kerékbe a magyar nyelvet. Ámde nem túlságos sok magyar ember tudja, mi az a *sta scritto*, ezt tehát nem is igen van módunkban utánozni, ellenben annál több német anyanyelvű vagy bár magyar anyanyelvű. de németül is tudó magyart esábíthat utánzásra az *es steht geschrieben* példája. Németességeinkből, sajnos, elég szép csokorra valót lehetne összeszedni, de alighanem zavarban lenne Mohr Győző, ha valaki azt találná kérni tőle, hogy sorolja fel hirtelenében nyelvünknek néhány olaszos és szlávós kifejezését.

Egyébként Mohr Győző annyira belemelegszik a németességek védelmébe, hogy a *mi van vele?* szólásról azt állítja, inkább magyaros, mint németes. Nem vitatkozom vele. Hogy elég németes-e ez a szólás, azt intézze el a Langenscheidt-cégnek Németországban készült jóhírű és — gondolom — elég jó németességgel szerkesztett szótáraival (Sachs—Villatte. Muret—Sanders), mert a *mit* címszó alatt mind a kettő felveszi ezt a szólást: *was ist mit ihm?* Ha pedig magyarosnak vallja ezt a kifejezést, szálljon perbe Arany Jánossal, miért adta tréfás-gúnyosan hibát hibára halmozó stílusparódiájában Petőfi Iluskájának szájába ezeket az ékes magyarságú szavakat: „Jancsi, szerelmem! istenért! *mi lett veled?* miért oly halványan nézsz te ki?...“ (A jövő stílusa).

De nem csodálom, hogy Mohr Győző nem veszi észre a németességeket. Hiszen ő azt sem érzi, hogy *osztom a nézetét* németes szólás (*ich teile seine Ansicht*). Pedig ez annyira németes, hogy az egyszeri eszimas magyar magyaros eszejárásával meg sem értette az uraktól eltanult idegen szerű kifejezést, s így kezdte felszólalását a városi képviselő-testület gyűlésén: „Osztom az előttem szóló tisztelt képviselő-társam nézetét, de nem vagyok vele egy véleményen.“ Ro-

csássa meg Mohr Győző, hogy én sem lehettem övele egy véleményen az igazság megtalálásában. *Nagy J. Béla.*

A magyar nyelv tisztasága és Széchenyi. Egy nemrégiben indult, egyébként teljes elismerésre méltó folyóiratból: „Művének külső formai kerete *lírai, drámai, filozófiai, szociológiai*, sőt *pozitív* tudományos, *biológiai, fizikai matematikai* elemeket foglal össze... minden más művészeti és irodalmi *katégória* előtt *pregnánisan szintétikus* szerephez jutott. (145. l.) ...*heroikus* tárgyának *kontrasztja* miatt [egy] kissé *enerváltan* ható írás. (147. l.) *Plasztikusabban* tudja érzékeltetni azokat, akiknek alakját egy *enerváltan romantikus* félszázad [egy] kicsit élettelenre *desztillálta*. (148. l.) *Kipoentirozták* az ellentéteket, színes látványos *panorámát konstruáltak*, *romantikus* elképzeléseket, *hőskultuszt* honosítottak meg stb. (149. l.) ...*ekszpozícióiban, műlőr*rajzában, *stílusában* Gárdonyi öröksége található fel. (150. l.) ...*kompozíció* helyébe bizonyos *szubjektivitással* megrajzolt kép kerül, a biztos, éles *kontúrok* az elébük bocsátott kissé *irredális túllfüggönyön* keresztül elmosódottabbaknak látszanak, a tér és idő *abszolút* volta szinte kétségessé válik és a józan, *pozitív, vizuális* látásmódot idegekkel való érzés váltja fel... *A materiális bázis* szilárdsága után a tér és idő minket körülfogó zárt *konstrukciója* is *relatívnak* tűnik [föl].“ (152. l.)

Mikor eszmélnek rá ép ezek a komoly, ifjú irányok, hogy nemcsak a népművészet, népdal, zene kincseit kell védeni, fenntartani, hanem a nyelvet is, sőt tán elsősorban ezét. Korántsem kisebbítjük a velünk egytestvér népzene-, művészet-mentő mozgalmakat, de gondoljuk csak meg: Ha nyelvünk, ez a legősibb, legáltalánosabb, legösszefogóbb műveltségi javunk egyszer kivetkőzik ősi sajátságából, elhagyja a maga értékeit, nem lehet azt majd úgy visszahozni, mint ahogy tán fölújíthatjuk a kuruczenét vagy a hajdani viseletet. Mert a nyelv nem áll annyira öntudatunknak kormánya alatt.

Ez is talán az oka, hogy a nyelvhelyesség ellen hamarabb akadnak visszavonók, mint a magyar zene, dal, művészet, viselet stb. mozgalma ellen. Itt u. i. az újítást mindenkinek magán kell kezdenie, talán meglett fölvel tanulnia is, de mindenesetre állandó vigyázattal, olykor szinte aszkétai gonddal kell szemmel tartania magát az írónak. (Mellőzzük az idegen szók használatában rejlő nagyképűséget!).

Ez persze senkinek sincs inyére, de a megrovást sem állják, kénytelenek hát a maguk mentésére efféle szólamokhoz folyamodni: „A tartalom a fő, nem a forma“ (Míntha bizony ellenmondás volna e kettő!), „grammatikus pedánság“, — „magyarkodó hóbort“. A válaszuk: ha *magyar* mű-

veltség, inkább „magyarkodjék“, mintsem németeskedjék, franciáskodjék; hogy nóbort-e vagy sem, az meg egyéni szemérmék dolga. Mi is tévedhetünk, de tán kevésbé, mint aki e kérdésekhez csak „kapásból“ szól hozzá. — „Ne zárkózzunk el a művelt külföldtől. Az előkelő angol nyelvnek jó az incognito, mért erőlködünk mi a rangrejtvével!“ Először is attól az egynéhány idegen szótól még nem értjük meg egymás nyelvét, a nyelvtanulásban pedig nem sok könnyebbséget jelentenek (nem tekintve, hogy legtöbbje minden országban más-más árnyalatú, jelentésű, tehát még félre is vezethet); hogy megértsenek, ilyesféle „idiomatikus mixtúrán kellene konverzálnunk, supponálva, hogy az akcentus és vendégzavainknak fatális magyaros zsargonban való ejtése nem konfundálja külföldi partnereinket.“ Akkor már legkövetkezetesebb megoldás, hogy megértsük mind egymást, ez lenne: hagyjuk a mi lehetetlen, ismeretlen, törpe nyelvünket, beszéljünk németül vagy, ha tetszik, angolul, mert az előkelőbb. Ott még az incognitót is megtarthatjuk, mert az angol nyelvnek természete, története, hatalma merőben más, mint a magyaré.

Míg azonban ez el nem következik, addig kénytelenek leszünk magyarul írni és — mint cserkészzeink már elkezdték — újra csak Széchenyire hallgatni: „Ha van saját szavunk, ne tőrjünk az idegent, ha pedig nincs s *nyelvünk bányáiból nem teremthető*, vagy pedig honi szavunk csak egy arányszattal is — nuance — mást jelent, mutassunk az idegen, minket gazdagító s az anyanyelvvel majd-majd összeforrandó szó iránt éppen annyi hospitalitast (vendégszeretetet), mint amennyivel régi magyar szokás szerint fogadjuk a jövevényt; bár általok a hon nem mindig gazdagul, s ők sokszor, mint szálla csak sértik a magyarságot s azzal még eddig legalább nem, s így tán sohasem vegyülnek össze!... Az anyanyelv tökéletesítése tehát — mert az által a nemzeti jó nőtten nő -- kötelességeink egy legfőbbike; s midőn igazi nemességünk, értelmi súlyunk, s az által lelkünk esztendő-rül esztendőre, naprul napra bővül s tágul, nyelvünknek is egyenlő idomzatban tágulni s haladni kell... A szógyárnok (gyártó) — valamint a bányász csekély arannyal sok egyebet is hoz felszínre — felséges kitételekkel gazdagítja a hont, ...ki őt mérges vagy gúnytajtékkal fecskendi be, valóban nem egyebet mocskol, mint érdemes hazafiát! A szösimitó s tisztító sem érdemel kisebb tekintetet; ...s az, ki megint őt kárhoztatja, nem tesz máskép, mint aki homlokkal áll nemzeti csinosodás (= civilizálódás) ellen...

S így ítéletem szerint az, ki honi nyelvünk mellett van, nemzetünk életét hordja szívében; az pedig, ki ellene szegül, sejdítlen, — mert nem akarom hinni, sejtve valaki hazagyil-

kos lehetne — annak halálát reggeli keblében.“ (Világ, 247. —249. l., 252.—254. l.)

Magyarságunk erősítése a nyelvvel is, ma kétszerte fontosabb, mint a leghívebb magyar korában, s még többszörte, ha számítunk rá, hogy a Gondviselés végül is megengedi a Dunavölgyének testvéri összefogását. Erős, külső jellegeiben is egységes magyarságunkat ne kelljen akkor féltetnünk a környező német vagy szláv tengertől. K. L.

Panaszok a magyar rádió ellen. Ezek a panaszok sem rövid, sem hosszú hullám útján nem szoktak ugyan eljutni a címzetthez, de azért előadjuk őket. Az újságok mellett ugyanis a rádió terjesztheti leginkább a nyelvi hibákat, noha sokkal szebb volna, ha a nyelvi helyességeket terjesztené, mint ahogy néha terjeszti is. Helyesen tette például, hogy a *gramofonlemez* elnevezés helyett a fordított, de sokkal megfelelőbb és célszerűbb *hanglemez* szót egykettőre elterjesztette.

Egyik panaszunk az, hogy rádióink szókincséből lassankint kivész a sorszámnév. *Harmadik, huszadik, nyolcadik* helyett mindinkább ezt halljuk: *hármás, huszas, nyolcas*. A házszámot a magyar rádió így jelöli meg: *Üllői-út harminchetes szám, Váci-út huszas szám*, nem pedig úgy, amint kellene: *harminchetedik* vagy *huszadik* szám. Az *1848-iki szabadságharc* a rádióban *1848-as szabadságharc*. Szemere az *1848-as* év minisztere. Ez a használat alkalmasint az ilyenek analógiája után indult: a *nyolcvanas évek*, a múlt század *húszas évei*. De azért szokatlan, és nem volna kívánatos, hogy kiszorítsa a sorszámnevek használatát.

Egyik bemondónál jobb ügyszó méltó következetességgel tapasztalhatni a magyar mondathangsúlyon való erőszaktételt az idegen nevek kiejtése alkalmával. Már egy ízben szóvá tettük azt a helytelenséget, hogy az ilyen neveket, mint *Laval, Mussolini, Barthou, lausanne-i* stb. a magyar beszédben franciásan, olaszosan és nem a magyar nyelv törvényei szerint, tehát a szó első szótagján hangsúlyozzák (I, 69). Ez különösen olyan esetekben feltűnő, mikor a magyarban éppen az első szótag hangsúlyozásával kellene kiemelni valamit, de a bemondó az idegen szóhanglejtéshez való merev ragaszkodásában a szó végét hangsúlyozza és ezzel erőszakot tesz a magyar nyelven. Az egyedül helyes magyar mondat-hanglejtés pl. csak ez lehet: *Neki ezt éppen Barthou mondotta. Az ülést nem ő, hanem Barthou hívja össze. Barthou római utazása csak akkor lesz időszerű stb.* Am a rádióban ezt egészen természetellenesen így halljuk: *Neki ezt éppen Barthou mondotta. Az ülést nem ő, hanem Barthou hívja össze. Barthou római utazása csak akkor lesz időszerű stb.* Megszokott hangsúlyozás, a mi rádióinkban az

ilyen: Schubert, Rozamunda, balettzene. Vagy ez: A bayonnei városházán nagy mulasztásokat fedeztek fel.

Ha a beszéd érthetőségét nem akarjuk kockára tenni, akkor a magyar beszédben az idegen neveket is a magyar nyelv természete szerint kell hangsúlyozni. *Csúry Bálint*.

Benn van és benne van. Mostanában számtalanszor beleütközik az ép magyar nyelvérzék a következő rút idegenszerűségbe: „A kéredezett szó csakugyan *benn* volt a levélben.“ „Az említett beruházás nincs *benn* a költségvetésben.“ Aki ilyet ír vagy mond, hibásan beszél és ír magyarul. Durva érzéketlenséggel elhomályosítja nyelvünknek egy finomságát és idegenszerűséget olt a nyelvbe. Helyesen így mondanók a fenti mondatokat: „A kéredezett szó csakugyan *benne* volt a levélben.“ „Az említett beruházás nincs *benne* a költségvetésben.“ De viszont személyrag nélkül mondjuk az ilyenféle mondatokat: „Édesapám *benn* v. *bent* van a szobában.“ „*Benn* a csikós a csárdában.“

Mi a két szerkezet közt a különbség? Ha ezt megértjük, könnyű rájönni a helyes használatra. E mondatban: „Édesapám *benn* v. *bent* van a szobában“ a *benn* valóságos meghatározó, a *szobában* pedig az értelmezője. Ez tehát értelmezős szerkezet. Ellenben az ilyenféle mondatokban: „Benne vagyunk a csávában“ vagy: „A beruházás nincs benne a költségvetésben“ a *benne* nem önálló meghatározó, hanem szoros egybetartozik a *csávában*, *költségvetésben* határozókkal s voltaképen nem egyéb, mint azok ragjainak előzetes kiemelése. A *benne* nem egyéb, mint személyragos *-ban*, *-ben* rag. A két szó szoros összetartozásának jele a birtokos személyrag. A kiemelt részt és annak fő határozóját összekapcsoló birtokos személyrag elhagyása rút hiba. Hibás magyar beszéd az ilyen: „Ebben a területben *benn* van az a rész is, mely tulajdonképpen árterület.“ Helyesen így volna: „Ebben a területben *benne* van stb.“ Helytelenül beszél magyarul, aki így szól: „Az ajtó zárva volt s a kulcs *benn* volt a zárban.“ Helyesen így van: „a kulcs *benne* volt a zárban.“ „Ebben már *benne* vagyunk“ a helyes, nem pedig „Ebben már *benn* vagyunk“.

A ragkiemeléses és személyragos szerkezet öse a következő szerkezet: „Mi már *utána* vagyunk az ebédnek.“ „Ő is *közöttük* volt a *tolvajoknak*.“ Ez utóbbi mondatot a szamosháti népnyelv így mondja: „Ű is *köztök* volt a *tolvajok közt*.“ Ime, ehhez a típushoz tartozik a fentebb idézett személyragos szerkezet is: „*Benne* vagyok a *csávában*; *benne* volt az *összeesküvésben*, *benne* van v. nincs *benne* a *szerdésben*.“ Ezeket a szerkezeteket birtokos személyrag nélkül mondani olyan hiba, mintha valaki azt mondaná: „*Után* vagyok az *ebédnek*.“

Ha éppen ezt nem is mondják, de mondanak sok más ugyanazon fészekben költ németességet, mint pl. *utánnvét, utánnvételez, utánpótlás, utánnnyomás*, úgyszólván ezeket szinte már ki sem lehet irtani. Csűry Bálint.

Hibás névutóhasználat. Egyik vidéki lapban már több ízben szemet szűrt nekem ez a hirdetés: „Mosott rongyot vesz lapunk nyomdája *Vigmozi bejárat után.*“ „Vigyázat! apróhirdetéseit csak a Bika-bérházban, *Vigmozi bejáratát után* adhatja fel.“ Az *után* névutó leginkább mozgást jelentő igékkel jár (*jön, megy, jár, indul, fut, néz, nyúl, kap, hajol* stb. *valami után*). A fenti mondatban a helyes névutóhasználat ez volna: *a Vigmozi bejáratán túl.* Csűry Bálint.

Lelőtték vagy meglőtték? Egy debreceni újságban olvasom a következő hírcímet: *A lelőtt tolvaj kártérítést követel.* Valami kísérteties történetre voltam elkészülve, de kiderült, hogy egy fatolvajt csak *meglőtt*, nem pedig *lelőtt* az erdőkerülő. Mert hiszen akit lelőnek, annak vége. Már pedig ez a fatolvaj sebéből felépülve pert indított az erdő gazdája ellen. Megjegyzésre méltó, hogy folyóiratunk hasábjain nem először részesül megrovásban ez a hibás igekötőhasználat. (L. I, 123.) Csűry Bálint.

Kiismeri magát. A visszataszító Matuska-ügy budapesti tárgyalásán a tanácselnök és a vádlott közt egy alkalommal a következő párbeszéd folyt le:

Matuska hadarva mondotta el, hogy milyen a spanyol, ír, magyar, német stb. vasutak sinjeinek nyomtávolsága.

Elnök: Maga nagyon *kiismeri magát.*

Matuska: Hogyne kérem, én igazi szakember vagyok.

Elnök: Nagyon érdekes, hogy így *kiismeri magát.*

Kiismeri magát valamiben e helyett: ért valamihez, jártas valamiben nagyon sokszor megrótt rútt németesség. Azt hitte volna az ember, hogy a sok kipécézés következtében jobblétre szenderült, s íme egy rútt per tárgyalásán ismét nyujtogatja a csápjait. Csűry Bálint.

A mozgóképek szövege és a Rádió tornavezenylése. Négyesy László a Magyarosan legelső számában közölt előterjesztésében szóvá tette, hogy a mozgóképek szövege igen gyakran minden magyar stilisztikai műveltség nélkül készül, — s ehhez hozzátehetjük, hogy igen sok súlyos nyelvtani botlás fordul e szövegben elő.

Ez annál sajnálatosabb, mert a mozgóképeket a községeknek nagy, részben csekély iskolai tanultságú tömegei nézik, akiknek éppen nincs meg a kellő stilisztikai és

nyelvészeti műveltségük, hogy a hibákat észrevegyék, s így azokat öntudatlanul elsajátítják.

A nyelvi mételyezésnek ilyen terjesztése ellen ismételtén írtam a mozgóképbíró bizottságnak, idézve egyes képek szövegében észlelt nyelvi botlásokat. Választ sohasem kaptam jóakaró megjegyzéseimre, ellenben tovább is észlelem a nevüket fitogtató szöveg-szerkesztőknek nyelvi botlásait.

Ugyanezt a kifogást lehet tenni a Rádió reggeli torna-gyakorlataiban használt vezénylet nyelve ellen. A vezénylet a többes szám első személyében történik, amiből nyelvtanilag az következik, hogy a test részeit a többes szám első személyében kellene megjelölni. E helyett azonban ilyen vezényleteket hallunk: helyezzük a lábat, vagy a lábakat (e h. lábunkat) alapállásba, emeljük a fejet (fejünket), érintsük a kezekkel (kezünkkel) a bokát (a bokánkat), nyujtsuk a törzset (törzsünket) stb. Ez ügyben is írtam a Rádióknak, de felszólalásom hatás nélkül maradt.

Ezt a vezénylest is sok ezren hallják, akik kellő nyelvészeti jártasság hiányában észre sem veszik a nyelvi botlásokat és azokat önkéntelenül elsajátítják.

Valóban a Magyar Tudományos Akadémia tekintélyére van szükség, hogy a mozgóképbíró bizottság és a Rádió igazgatósága belássa fentebb jelzett gyakorlata helytelen voltát.

F. Gy.

Rajzat. Mindnyájan tisztában vagyunk azzal, hogy a nyelvművelés nem érheti be annyival, hogy az idegenszerűségek rostálgatásával igyekszünk megóvni nyelvünk tisztaságát. Gondosan kell ügyelnünk arra is, hogy a magyar nyelvünk épen maradjon a maga teljes gazdagságában. Ha lehet, bővítsük, de legalább is semmi se menjen veszendőbe a nyelv meglevő elemeiből. Ez utóbbi feladatot nagyrészt az iskoláknak kell elvégezniük. Az újabb nemzedékek itt ismerik meg az irodalmi nyelv ritkább, a mai köznyelvből hiányzó szavait, kifejezéseit, szófüzési módjait. Az iskola visel gondot arra is, hogy a tanulók beszédében ezeknek a nyelvi elemeknek a használata mindig megfeleljen a magyar nyelv szellemének s a történeti előzményeknek. Ép ezért a tankönyveknek is, meg az oktatóknak is nagy gondot kell fordítaniuk arra, hogy az irodalmi művek olvasása — olvasatása — kapcsán a tanulók pontosan megismerjék a szokatlannabb szavak, szólások teljes jelentésbeli és hangulati értékét.

Világos, hogy maga a tanár sem ismerheti annyira ritkább régi vagy tájnyelvi szavainkat, hogy ezeket diákjainak pontosan megmagyarázhatná; ilyenkor a tankönyv jegyzeteit kell segítségül hívnia. Sajnos azonban, nem egy iskolakönyv gondosan megmagyarázza ugyan a költeményekkel kapaso-

latos klasszikus vonatkozásokat, a bennük előforduló idegen tulajdon- és közneveket, de átsiklik a tanuló számára ismeretlen *magyar* szavak felett vagy olyan téves magyarázatot nyújt, mellyel a tanuló helyes nyelvérzékét, nyelvi tudatát éppenséggel megzavarja. — Valamennyien ismerjük Kisfaludy Károly „Mohács“ című elégiáját, amelynek a végén a költő a szomorú múlt képeitől elfordulva a jövőbe néz: „El! ti komoly képek! ti sötétség *rajzati*, félre!...“ Ha a *rajzat* szóhoz a diák magyarázatot nem kap, azon gomolygó ködrajt, előrajzó sereget vagy valami hasonló dolgot ért. Egészen meglepő mármost, hogy egyik, középiskoláinkban használatos magyar nyelvi és irodalmi tankönyv¹ a fenti sorhoz jegyzetben hozzáfűzi: „*Rajzat*: szokatlan képzés, a m. kép, alak.“ Úgy látom, hogy ennek a magyarázatnak mindkét pontja merőben téves. A képzésmód egészen helyes és szokásos (a *rajzik* igéből); ilyen származék a *rajzol*-ból a *rajzolat*, a *szerez*-ből a *szerszet*, a *képez*-ből a *képzet*, stb. Való igaz ugyan, hogy a nyelvújítás korában nemcsak -z képzős igékhez fűzték az -at képzőt, hanem ezek téves analogiájára főnevekhez is kapcsoltak egy újabb -zat -zet képzőt: *énekzet*, *hajzat*, *lábazat*, *izomzat* (vö. Szily K.: A magy. nyelvújítás szótára 402), de a *rajzat* nem tartozik ezek közé s jóval régiebb is a nyelvújítás koránál. Azzal tehát, hogy a tankönyv „szokatlan“-nak mondja képzését, csak megzavarhatja a tanuló helyes nyelvszemléletét. S a valóságban a szó jelentése is minden lehet, csak éppen 'kép, alak' nem. Nem is tudom elgondolni, hogy honnan vehették a szerzők; talán a *rajzolat*-tal zavarták össze? Az Akadémia közel egykorú Tudományos Zsebszótár-a (1838-ból, szerkesztői Vörösmarty és Toldy) így értelmezi a *rajzat*-ot: „der Schwarm; das Kind.“ A Magy. Nyelvtörténeti Szótár egész sor régi példát idéz a szóra, de a 'kép, alak' jelentésnek nyoma sincs. Ezek az adatok azonban valószínűvé teszik, hogy a *rajzat* jelentése Kisfaludy idézett versében nem 'raj, csoport, sereg', hanem 'ivadék, fajzat, magzat' lehetett. Ime, néhány régi példa: „Cainnak boldogtalan *rajzati*“ Geleji Katonánál; „Éva *rajzattya*“ a Thaly gyűjtötte Vitézi Énekek-ben, stb. A „Mohács“ idézett sora tehát valószínűleg így értelmezendő: El! ti komoly képek! ti sötétség *szülöttei*, félre!

A régi jelentésnek ilyenféle tudatosítását nemcsak azért gondolom fontosnak, hogy a szöveg helyes értelmét megvilágítsuk, illetőleg, hogy a tanulók nyelvérzékét a téves magyarázatokkal szemben a helyes nyomra térítsük, hanem azért is, mert a *raj* s a *rajzat* szónak ez a régi 'gyermek, magzat' jelentése egyes nyelvjárásainkban máig is megőrző-

¹ Bartha György dr.—Tordai Ányos dr.: Retorika a középiskolák V. oszt. számára, 3. kiad., Bp. év n., 11. l.

dött. (l. Magyar Tájszótár stb.) Ezeknek a vidékeknek az iskoláiban tehát éppen csak azonosítani kell a két — régi irodalmi és mai tájnyelvi — jelentést. *Techert József.*

Gitárol és doboz? Nem is olyan régen meglehetősen élénk eszmecsere folyt a felől, hogy telefonáljon vagy telefonozzon-e a magyar ember; grammofonozzon-é, ha jó kedve kerekedik, avagy grammofonáljon. Ez a vita a telefonoz és a grammofonoz javára dőlt el, legalább is elméletileg eldőlt, bár azt hiszem, hogy ha nem vigyázunk nagyon a nyelvünkre, az még ma is inkább a telefonálra jár rá. Helytelenül és csak azért, mert azt szoktuk meg. Ha azt olvassa az ember, nem is szúr úgy szemet s nem üti meg a fülét, ha hallja. — Már inkább gondolkodóba esik az olvasó, ha ilyent lát:

„s ha már elhagytalak, mért fáj a távol,
mért hogy szívemen oly búsan *gitárol*
a tél, elbújva elhangzott szavakba?“

Mért gitárol, kérdezhetjük mi is, s miért nem gitároz? A rím kedvéért? — Hiszen jól tudjuk, a költőnek sok mindent szabad, de vajjon helyes-e is az mind, ami szabad? — Valahogy nem jól hangzik a gitárol. Szokatlan, különös. Hiába jut az embernek eszébe, hogy furulyázik mellett mondják: furulyál; hogy néhol orgonázni szokott a kántor, másutt orgonálni; s az egyszerű ember nem zongorázna, ha tudna, hanem zongorálna vagy ongorálna. Hát az is igaz, hogy Dunántúl néhol nem dalolnak a jókedvű fiatalok, hanem dalloznak. Melyik alaké tehát a pálma? Hogy ezt eldönthessük, markoljunk össze hirtelenében egynéhány ilyen zenei kifejezést s vizsgáljuk meg, melyikből van több. Az *-l*-e az *úr*, vagy a *-z*?

Kürtöl, trombitál, hegedül, dobol, dudál, sípol, kolompol, lantol (ma már inkább csak az iskolában üzik ezt a zenei műfajt, régebben zenészek is lantoltak). énekel, szól (pl. a darú, fülemüle), muzsikál, zenél, s a már említettek: dalol, orgonál, furulyál.

-z-vel pedig: brácsáz, esellóz, bőgöz, cimbalmoz, fuvoláz, furulyáz, pikuláz, klarinétoz, tárogatóz, hárfáz, gitároz, bendzsóz, citeráz, zongoráz, klavíroz, harmoniumoz, orgonáz, oboáz, fagottoz, okarináz, fanfároz, púzonoz, bombardóz, harmonáz, saxofonoz, xilofonoz, flexatonoz, cintányéroz, nyenyerez, harangoz, skáláz, trilláz, hangversenyez, koncertez, nótáz, rádióz (lehet, hogy néhány olvasó nem nagyon ért ezekhez a hangszerekhez, egyikről-másikról tán azt se tudja, fújni kell-e, vagy ütni, végezetül hát olyan zenei működést iktatunk be a hosszú sorozat után, melyet mindenki a saját gyakorlatából is ismer:) és lármáz.

Látnivaló, hogy a -z-s alak tökéletes (bocsánat: abszolút) fölényben van. Ha azonban egy kissé visszamegyünk időben s azt vizsgáljuk, hogy a régi magyar nyelvben miként is állott a dolog, meglepődünk kissé. Azt látjuk ugyanis, hogy a fennebb felsorolt összes -l-es alakok régiiek, (valamennyire találunk régi adatokat a Nyelvtörténeti Szótárban — az egyetlen *zenél* kivételével), az -z-s alakok közül pedig csak négyre van régi példa: cimbalmoz, harangoz, citera és — lármáz. Mindkét alakban szerepel: furulyál, furulyáz; kolompol, kolompoz. — Ez eddig még nem sokat jelentene, hiszen a sok -z-s alaknak több mint fele fogalomnak is új, régi adat nem is lehetne rájuk. De már például az orgonálás igen régi foglalkozás (a XV. század első feléből van már rá adat), s az is csak -l-es alakban szerepel. Még érdekesebb, hogy ezelőtt vagy kétszáz esztendővel a mai nótáznak élt nótál párja is; a mai hárfáz pedig ismeretlen a régi nyelvben, s helyette csak a hárfál formát találjuk. Mi hát ebből a tanulság?

Mindkét képző, a -z is meg az -l is a magyar nyelv legrégibb birtokállományába tartozik, finnugor eredetű. Mindkettőre egyformán sok régi példa van, de úgy látszik, az énekek és zenével kapcsolatos szavakban az -l volt az uralkodó. Egészen a nyelvújításig. Akkor néhány új szót csináltak az újabb zeneszerszámok elnevezésére s a velük kapcsolatos működés kifejezésére, mint például: zongora, zongoráz; harsona, harsonáz; fuvola (fuvora), fuvoláz (fuvoráz), ezeknek a hatására aztán a -z-s alak elhódított egynehányat a régi -l-esek közül, s a később képzettek kivétel nélkül a -z-sek elevenebb és hódítóbb családjához csatlakoztak.

Mindebből az következik, hogy gitárol-szerű alakokkal nem érdemes kísérletezni, mert ha a haladás nevében nem mondja és nem mondta senki: hegedüz, kürtöz vagy doboz. kár gitárolni is a régihez való visszatérés ürügye alatt. Még a rím kedvéért sem.

Pais Károly.

Előfizethető... Egyik legelőkelőbb folyóiratunk utolsó számában olvasható a következő hirdetés: „...Előfizetési ára egy hónapra 250 P, negyedévre 750 P. *Előfizethető* a . . . könyvosztályában vagy a . . . kiadóhivatalában...” — A hirdetés fogalmazása rossz, már csak azért is, mert *előfizetni* nem lehet semmit, legfeljebb elő lehet fizetni valamire: újságra, folyóíratra, könyvre. Újságot, könyvet lehet *kifizetni*, *megfizetni*, de *előfizetni* nem. — Általában a mai nyelvszokás szerint a tárgyatlan igékből képzett ható-igéknek nincs is melléknévi igenevük. (A tárgyas igékből képzetteknek természetesen van: ehető, iható, látható, járható stb.) Egyetlen tárgyatlan igéből képzett ilyen melléknévi igenevvel találkozhatunk néha — de csak hivatalos hirdetésekben: „*Eghető*

anyagokat elhelyezni tilos!“ Azonban ez a szerkesztés is helytelen, mert valamely anyag esetleg — égethető, meggyújtható, gyúlékony, de éghető semmi esetre sem. *Pais Károly*.

A görög földrajzi nevek helyesírása. Néhány évvel ezelőtt „Görögország földrajzi nevei“ című dolgozatomat adta ki az Állami Térképészet. Azóta különféle folyóiratokban olyan bírálatokkal tiszteltek meg a földrajz szakemberei, amelyeknek hangja engem további munkára ösztökélt és bátorított. Örvedetesen népszerűsödő folyóiratunk, a Magyarosan is bírálatra érdemesítette a görög helyneveket átíró munkámat (Msn. III, 56—58). A bírálatról csak most szereztem tudomást és így eddig nem magyarázhattam meg néhány olyan körülményt, amelyet alapos bírálóm látszólag jocosan kifogásolt.

Hibáztatja a bírálat azt, hogy nem követem az akadémiai helyesírásnak a görög nevekre vonatkozó szabályait és nem vagyok tekintettel a magyarban megszokott, hagyományos görög elnevezésekre. Valóban — megvallom, — nem alkalmaztam az idézett szabályokat. Az Akadémia szerint *a nem latin betűkkel író nyelvek neveit magyar betűinkkel írjuk át*. Ez alól kivételek ugyan a görög nevek, de minden valószínűség szerint csak azok a bizonyos történelmi ó-görögök, mert hiszen a helyesírás példái között (Aiskhylos, Kroisos, Pheidias, Telemakhos, Sunion, Athenai, Thebai, Delphoi, Kekrops, Bakkhos; alább: Aristoteles, Homeros, Olympos) csupa ókori vonatkozású tulajdonnevet találunk. Nem is volna célja annak, hogy az átíráshoz szoruló idegenbetűs nyelvek közül éppen a mai görögöt részesítsük kivételes bánásmódban. A legutóbbi évszázadok görög műveltségével a magyarságnak vajmi kevés érintkezése akadt: e műveltség hatásának illetően jelzésére tehát szükségünk nincsen. Sőt zavart keltenek azzal, hogy a mai Görögország földrajzi fogalmait, különösen helysegeit csupán megszokásból és hagyományból nem azokon a neveken ismerjük és ismertetjük meg a tanuló ifjúsággal, ahogyan azokat *a valóságban* nevezik. Az, hogy a görög tulajdonnevek a magyarban az ó-görög és a latin útján honosodtak meg, csak néhány olyan földrajzi fogalomra vonatkozik, amely már az évezredek előtti Görögországban is szerepet játszott. Milyen helyesírású elnevezéssel illessük az azóta keletkezett fogalmakat? Visszaalakítsuk tán ezeket is — esetleg latinos — ó-göröggé? Hiszen akkor a mai államférfiakat is *Benizelos, Kondyles, Tsaldares és Khatzikyriakos* néven kellene szerepeltetnünk! *A folytonos fejlődéssel lépést tartó földrajz a mai helyzetet tárja elénk: mai elnevezésekre van szüksége*. Kristianiából egyik napról a másikra *Oslo*, Angorából pedig *Ankara* lett, és bizony az ukrainai Zinovjevskből is *Kirovszko*t csináltunk azonnal, amint ennek a

legújabb névváltozásnak híre hozzánk érkezett. Ellenkező esetben Szarajevót még ma is *Boszna-Szaraj* néven kellene emlegetnünk, hiszen néhány évtizeddel ezelőtt így hívták a törökök. Csak egyben lehetünk, és kell maradiaknak lennünk: elszakított területeink *magyar* helyneveinek használatában.

Válasszuk el tehát az ókor történelmi neveit napjaink helyneveitől. Hagyjuk meg Homeros, Odysseus és Kalypso nevét ilyen formában a serdülő ifjúságnak, az Olympos vagy Olympus felhőlepte ormain trónoló Zeus-szal együtt. Zaimisz köztársaságát azonban hasztalan száguldozzuk be a görög gyorsvonaton, a régi Thébát és Spártát ilyen neveken bajosan fogjuk megtalálni. Nem keverjük össze a történelmet a földrajzzal más országokkal kapcsolatban sem. Nándorfehérvár neve minden görög helynévnél közelebb áll hozzánk és alig néhány száz évvel ezelőtt dicsőséggel szerepelt történelmünkben, mégsem hívjuk így ma a földrajzban és a közhasználatban déli szomszédunk fővárosát.

Átírásom nemcsak az Akadémia helyesírása szellemének felel meg (a nem-latinbetűs nyelvek neveinek magyaros átírása, a *ch* és az *x* meghagyása), hanem *magyarosabb is*, mint az, amit bírálóm ajánl. Én ugyanis minden görög földrajzi nevet magyar helyesírással írok át, ő ezzel szemben csak a közkeletű magyar kiejtésüket (Athén, Spárta, Théba) részesítené ebben a kitüntetésben, a mostoha többséget pedig betű szerint vagy latinosan (Euboia, Olympus, Piraeus) hagyná. De nem csupán az Akadémia helyesírása általános szabályainak tiszteletbentartásával tettem eleget a nyelvi követelményeknek: a görög földrajzi nevek eredeti kiejtésének ellenőrzésére és átírásom megvizsgálására a legilletékesebb magyar szakembert, *Horváth* Endrét, a Pázmány-egyetem újjörög lektorát kértem fel.

A nyelvészeknek és a földrajzzal foglalkozóknak feltétlenül megállapodásra kellene jutniok. Magyarul vagy magyarosan csak azokat a helyneveket írják, amelyeknek valóban a magyar nyelvbe is beleilleszkedő nevük van (*Bécs, Lipcse, Nápoly, Velence* stb.), valamint a nagyjelentőségű vagy közkeletű terület- és vízrajzi neveket (*Ausztria, Macedónia, Amerikai Egyesült Államok, Szahara, Földközi-tenger, Nílus* stb.). Minden egyebet honi alakjában használjunk: a latinbetűs nyelvek neveit helyesírásukkal, a nem-latinbetűseket pedig eredeti kiejtésüknek megfelelő magyar átírással.

Takács József.

Ami—amely. Íróink nyelvében is mind nagyobb mértékben tapasztalható az *amely* vonatkozó névmásnak lassú pusztulása. Egy nemrégiben megjelent franciából fordított elbeszélés-gyűjteményben pl. az *amely* névmás csaknem teljesen hiányzik s helyét úgyszólván minden egyes esetben az

ami foglalja el. Ilyenféle mondatok hemzsegnek e könyvben: „...nagy része van abban a jó emlékből, *amit* arról az afrika-parti utazásról tartogatok“, „...szeretném felhasználni ezt a napot, *amit* úgylis a vonatban töltök“, „...mint a nedves pergament, *ami* összezsugorodik a napon...“ stb. Az idézetekkel sok-sok lapot meg lehetne tölteni, mert a könyvben oly sűrűn fordulnak elő ezekhez hasonlók, hogy 8–10 lap elolvasása után, még rajtam, bizonyos mértékig, sajnos, romlott nyelvérzékű magyaron is valami idegesség vesz erőt, sőt 30–40 lapnál többet, éppen az *amit* miatt, nem is tudtam elolvasni egyfolytában. Pedig e gyűjtemény fordítójáról Babits azt mondja, hogy nemzedékének legkitűnőbb stilisztái közé tartozik. Nem ok nélkül mondja, mert valóban leglelkiismeretesebb műfordítóink s legfinomabb ízlésű esztétáink egyike. Az *ami* és az *amely* használatának egyszerű szabályát bármely szűkszávú magyar nyelvtan is megadja: *amit* használunk, ha a jelzett szó el van hallgatva, *amelyet*, ha ki van téve. A jelen esetben a fordító — úgy látszik — szántsándékkal használja következetesen az *amit*, nem tudom megérteni, miért. Még ha úgy véli, hogy az *ami* általános elterjedtsége miatt a jelenséget oly nyelvténynek foghatjuk fel, amely előtt fejet kell hajtani, mint író embernek akkor is küzdenie kellene ilyen — hogy Babits szavával éljek — nyelvfejlődés *in pejus* ellen, hiszen az *amely* kipusztulása sajnálatos szegényedést jelentene irodalmi nyelvünkre. Távol állunk azonban még ettől, s ezt mi sem mutatja jobban, mint az a körülmény, hogy az *ami*-nek lépten-nyomon való helytelen használata kínos modorosság benyomását kelti. Vigyázzunk azonban, mert az ilyen furesaságokhoz előbb-utóbb hozzászokhatik az olvasó füle, s ha egyszer hozzászokott, akkor a magyar nyelvnek egy kedves sajáttsága ment veszendőbe.

B. G.

ÜZENETEK.

Nevető cégtáblák. „F. F. ülő bútorasztalos.“ „Saját készítményű festett bútorház.“ „Aranyért, ezüstért, ékszerért mindenkinél legtöbbet fizetek.“ „N. N. élő baromfikereskedő.“

F. Gy.-nek. 1. A „jól érzem magam“, „jól érzed magad“ szerkezetekben a tárgy jelöletlen hagyása nem „kényelem“-ből és „közönyösség“-ből történő „csonkítás“, hanem a rokon nyelvek és a magyar nyelvemlékek egybehangzó tanúsága szerint megőrzött régiség. Rendszeres nyelvtanaink is föl szokták sorolni a tárgyrag elmaradásának eseteit.

2. Ugyancsak nem újkori romlás az „arca egészen el-sápadt”-beli *egész* használata *egészen* helyett. Igen régiak és meglehetősen elterjedtek az ilyen ragtalan határozók: „jobb szeretne inni kinn a tó vizébül” (Petőfi), „borzasztó megharagudott”, „szörnű mód megijedt”, „végekép lemond-tak róla” stb. (v. ö. Msn. III, 127).

3. A középfok mellett a köznyelv ma *-nál, -nél* ragos hasonlító határozót használ („valamennyinél erősebb”), régen azonban gyakori volt a *-tól, -től* ragos szerkezet is: „menden emberektől bűnös”, „különb azoktól” stb. A népnyelv, főleg a palóc és a csángó, ma is kedveli ezt a szerkesztésmódot: „négy tallértől több nem jutott”, „nagyobb vagyok Jánostú, kisebb Pétertú, szebb Máritú” stb. Ennek a *-tól, -től* ragos szerkezetnek az emlékét őrzi a *mend-től* (*mind-től*) alakból fejlődött *mentől, mentül*, amely ilyenformán nem „elferdítés”, hanem szintén történeti örökség.

M. O.-nak. Igaza van: szégyen, hogy tekintélyes magyar közművelődési társaság nyomtatott meghívóján egymást érthetik a helyesírási hibák és az ilyen útszéli mondatok: „az előadó ülésen két klasszikus népi dal lesz hanglemezzel bemutatva”. — Ilyesmin azonban nem szabad elkeserednünk és cenzurát kívánnunk.

K. J.-nek. Jogosan hibáztatja az alanyi ragozást az efféle kapcsolatokban: „I. F. tárogatózik. Kísér B. B. és cigányzenekara”. Helyesen azt kellene mondani: *kíséri*.

V. L.-nak. 1. A *rang* tagadhatatlanul német eredetű, de annyira meghonosodott, hogy nem érezzük idegennek.

2. A *nincstelen-nincsetlen* kifejezést már többen hibáztatták arra hivatkozva, hogy megbotránkoztatóan logikátlan, hogy a fosztó képző az alapszóval jelölt tárgy, állapot vagy tulajdonság hiányát jelzi. Ez többnyire igaz, de ha az *egyetlen* és a *látatlankodik* példájára gondolunk, be kell látnunk, hogy az *-atlan, -etlen* néha nem foszt, hanem g a z d a g í t: színesebbé, hangulatosabbá teszi a szót. Egyébként a nép nyelvéből elég régi adataink vannak a *nincsetlenség*re (v. ö. Nyr. VII, 520; XVI, 724).

3. Az *acsarog* igével nem „valami vastag nyelvű, nyálas szájú kávéházi nyelvújító gazdagította a hírlapirodalmat”. A szó régi is, a nép nyelvében is szélében használatos. (v. ö. EtSz. I, 32, MTsz. I, 15.)

B. K.-nak és V. F.-nek. Ismerjük Szakátsi Csorba Ferenc ny. államtitkárnak *Nyelvünk és a nemzeti szellem* címen nemrégiben megjelent füzetét s legközelebb foglalkozunk vele.

A szerkesztésért Zsirai Miklós felelős, a kiadásért Gergely Pál.

Sylvester Irodalmi és Nyomdai R.-t. Budapest.

N Y E L V J A V Í T Á S O K.

(Első sorozat.)

Egyhangúlag elfogadta a M. T. Akadémiában 1932. dec. 13-án tartott sajtóértekezleten a budapesti napilapok képviselőlete.

1. Kerüljük a magyar szóval is könnyen és jól kifejezhető *idegen szavakat*; pl. *generáció* helyett írjuk: *nemzedék*, *tradíció* h.: *hagyomány*, *dominál* h.: *uralkodik*, *organikus* h.: *szerves*, *wermut* (*vermouth*) h.: *ürmös* stb.

2. *Bécs*-et írjunk, ne *Wien*-t.

Magyar szövegből kirí a *Wien*, a *wieni*. A francia nem mond le a maga *Vienn*e-jéről, sem ezekről: *Londres*, *Rome*, *Venise*. A német is ragaszkodik ezekhez: *Rom*, *Venedig*, *Mai-land*, *Genua*. Miért mondjunk le éppen mi szókincsünk régi elemeiről? Használjuk ezeket az ősi városneveinket: *Drezda*, *Lipce*, *Boroszló*, *Tübinga*, *Nápoly*, *Velence*.

3. *Jön*—*megy* közt tartsuk meg az ellentétet.

A *jön* közelítő, a *megy* távolító értelmű. Nem helyes beszéd tehát, ha az utcán azt ígérjük valakinek: Holnap *el-jövök* hozzád, hanem: *elmegyek* hozzád. A német mond ilyenkor is *kommen*-t.

4. *Hoz*—*visz* közt is tartsuk meg az ellentétet.

A *hoz* közelítő, a *visz* távolító értelmű. Nem helyes tehát, ha valakinek az utcán azt mondjuk: Holnap *elhozom* hozzád az új könyvemet is, hanem: *elviszem* hozzád. A német mond ilyenkor is *bringen*-t.

5. A *-nál*, *-nél* rag használatában ne utánozzuk a német *bei*-t.

A német *bei* használatát majmolja az ilyen beszéd: A gyermek nevelésénél az a főszempont. — Helyesen: A gyermek nevelésében. — Sokszor a *-ban*, *-ben* rag, sokszor a *-kor* rag, sokszor a *közben* szó használható efféle esetekben. Valódi helyhatározó jelentésben, hasonlításakor természetesen helyes a *-nál*, *-nél*. (Kisséknél fogadás volt. Drágább az arany az ezüstmél.)

6. A *mellett* névutó használatában se utánozzuk a német *bei*-t.

Nem helyes tehát: 4% *mellett* nyújtunk kölesönt. — Helyesen: 4 százalékra. — Jótállás *mellett* szállítjuk. — Helyesen: jótállással.

7. Az *után* használatában ne utánozzuk a német *nach*-ot.

A német *nach* is terjeszti gyökereit a magyar nyelvben: Utcaelnevezés színészek *után*, — helyesen: színészekről; Türekvés dicsőség *után*, — helyesen: dicsőségre.

8. Az *azt* használatával ne utánozzuk tárgyias igéink mellett a német *es*-t.

Fülsleges, sőt németes az *azt* odatétele ilyen esetekben: Mint *azt* sokan gondolják, mint *azt* az előttem szóló is kifejtette,

9. *Különféle* szavunkat ne szorítsuk ki a *különböző*-vel a német *verschieden* kedvéért.

A magyarnak két szava van, a német *verschieden*-re: *különféle* és *különböző*. Ez utóbbit magyarosan csak akkor használjuk, ha arra is gondolunk, hogy *mástól különböző*; egyébként a *különféle* a helyes szó. Tehát ne *azt* írjuk, hogy a minisztertanács *különböző* tárgyakkal foglalkozott, hanem: *különféle* tárgyakkal.

10. *Megtart* szavunkat ne szorítsuk ki a *betart*-tal a német *einhalten* kedvéért.

A magyar ember ezelőtt mindig *megtartotta* a szavát, *megtartotta* a határidőt, vagy nem tartotta *meg*. A *betart* ilyen értelemben csak 30—40 év óta harapódzott el.

11. A *támogat*, *megtámaszt*, *feltámaszt*, *megalapoz* szókat ne szorítsuk ki az *alátámaszt*-tal a német *unterstützen* kedvéért.

12. A *lebont*, *lecsökkent*, *leszerel* szókat ne szorítsuk ki a *leépít* szóval a német *abbauen* kedvéért.

A *leépít* fából vaskarika. A magyar csak *épít*, azaz éppé, egészsé tesz, legföljebb *felépít*. Ami azonban egész, ami ép volt, annak a fogyasztása csak *bontás*, esetleg *csökkentés* lehet, de nem *leépítés*.

13. *Elkészni a vonatról*, *lekészni a vonatról*, *elszalasztani a vonatot* szólásainkat ne szorítsuk ki a *lekészni a vonatot* szólással német mintára (*den Zug versäumen*).

14. Kegyelem a *-lag*, *-leg* ragnak!

Most már minden *-lag*, *-leg*-et kerülnek, pedig jó ez a rag a maga helyén; nem kell kiirtani. *Valószínű*en mást is jelent, mint *valószínűleg*. Maradjon meg: *valószínűleg*, *állítólag*, *illetőleg*, *múlólag*, *futólag* stb; ellenben kerüljük e ragnak az *-i* képzővel való összekapcsolását, mert ez a német *-lich* végű szók utánzása: *levélileg*, *törvényileg*, *jegyzőkönyvileg*, *bíróilag* stb.

IV. ÉVF.

1935. MÁJUS–JÚNIUS

5–6. SZÁM

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA NYELVMŰVELŐ BIZOTTSÁGA
MEGBÍZÁSÁBÓL

SZINNYEI JÓZSEF

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTI

ZSIRAI MIKLÓS

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA
BUDAPEST, 1935

TARTALOM.

	Lap
<i>Szinnyei József</i> : Gombocz Zoltán — — — — —	65
<i>Vásárhelyi Gergely</i> : A magyar nyelv küzdelmes sorsa Erdélyben — — — — —	66
<i>Zolnai Gyula</i> : Korszerűség a költői nyelvben és a műfordításban — — — — —	76
Kisebb közlemények.	
<i>Nagy J. Béla</i> : Ikes vagy iktelen? — — — — —	85
<i>Zolnai Gyula</i> : Megérdeklődni valamit, visszavezetni valamire — — — — —	87
<i>Csengery János</i> : Magnifico Rector — — — — —	91
<i>Y.</i> : Összmagyar irodalom — — — — —	91
<i>Halász Gyula</i> : A „véghezmenő“ bomlás — — — — —	92
<i>F. M.</i> : Kaptam P 15-öt és vettem 10 zsebkendőt à P 2.-ért — — — — —	94
<i>Techert József</i> : Túladunai — — — — —	94
<i>Molnár János</i> : Kiváltani — — — — —	95
<i>Pais Károly</i> : Köztudott — — — — —	96
Hivatalosan — — — — —	96
<i>Zolnai Gyula</i> : Felé és fölé — — — — —	97
<i>Kertész Kálmán</i> : Ammadár, hhszeretlek, holy volyt	98
Tragikus — — — — —	98
Uélszi herceg — — — — —	98
Egy újabb halálra ítélt szó — — — — —	98
Mes — — — — —	99
Az Ismeretlen Katona — — — — —	99
<i>Vöőné Pécs Mária</i> : Olvasás közben — — — — —	99
<i>Z. Gy.</i> : A mozik nyelvének magyarságáról — — — — —	100
<i>B. G.</i> : A lasso magyar neve — — — — —	101
<i>P. K.</i> : Traktor = vontató — — — — —	101
<i>N. J. B.</i> : Művelődünk szörnyű módon — — — — —	101
Üzenetek — — — — —	102

TUDNIVALÓ.

A *Magyarosan* február, április, június, október és december közepén jelenik meg. Terjedelme füzetenként 1½ iv.

Előfizetés egész évre 1 pengő, egyes szám ára 20 fillér. Az előfizetést a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalába (Budapest, V., Akadémia-utca 4.) tessék küldeni. Könyvkereskedésben is elő lehet fizetni.

A szerkesztő lakása: Budapest, V., Akadémia-u. 2.

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

† **GOMBOCZ ZOLTÁN**

(1877. VI. 18.—1935. V. 1.)

Az egész magyar tudományos világ megdöbönt, mikor híre futott *Gombocz Zoltán* hirtelen, váratlan, megrendítő elhalálzásának. Minekünk, az ő nyelvész-társainak és barátainak, akik évtizedek óta közel állottunk hozzája, elszorult a szívünk, és szinte el sem tudtuk hinni, hogy ő mindenkorra eltűnt a mi körünkből. Elmúlása annál fájdalmasabb mindnyájunknak, mert olyan életkorban hagyott el bennünket, amelyben az ember a természet rendje szerint még nem érett meg az örökkévalóságra.

A tudomány rendkívüli egyéniséget gyászol *Gombocz Zoltán*ban. A Gondviselés igen nagy adományokkal: éles ésszel és bámulatos emlékezőtehetséggel áldotta meg, maga pedig szüntelen tanulással olyan rengeteg és széleskörű ismeretkincset gyűjtött, hogy szinte hihetetlen volt. A nyelvtudomány számos nagyértékű biztos megállapítást köszönhet az ő nagy elméjének. De nemcsak mint a tudomány előbbrevívője, hanem mint rendszerbefoglaló s világos és szabatos stílusú értekező és előadó is elsőrendű volt. Tudományos munkássága nagy tekintélyt szerzett neki már fiatal korában, kedves egyénisége pedig mindenkit elbájolt.

Gombocz Zoltán, akit fájó szívvel siratunk, a magyarság legnagyobb értékei közé tartozott. Reája mindenkor szeretettel és nagyrabecsüléssel fogunk visszagondolni. Az ő emléke a mi lelkünkben soha el nem halványuló emlék marad.

Szinnyei József.

A magyar nyelv küzdelmes sorsa Erdélyben.

(Első közlemény.)

A magyar nyelv erdélyi küzdelmes sorsát nézve, Daudet világhírű novelláját kell emlékezetbe idéznünk. Címe: *Az utolsó óra*. Kis cselekményének időpontja 1871 május 10., a német-francia háborút befejező versaillesi béke aláírásának pillanata. Színhelye egy kis elzászi falu iskolája, ahol a francia tanító igen komolyan és megilletődötten viselkedik. Egyszerre csak megszólal a harangszó. Szomorú kongása azt hirdeti, hogy a békeokmány alá van írva, s a kis elzászi falu ebben a pillanatban leszakadt az anyatestről. A tanító lelkében, aki negyven évig tanította a francia nyelvet, minden összeomlik. Nyelvének nincs már keresnivalója az iskolában, nincs többé szerepe a közéletben.

Fiúk, — mondja remegő hangon — ez volt az utolsó francia óra! Jusson mindíg eszetekbe, hogy a ti nyelveitek a világ legszebb, legtisztább nyelve. Ezt a nyelvet minden körülmények közt őrizzétek meg, soha elfelednetek nem szabad, mert az a nép, amely szolgaságba esett, de őrzi a nyelvét, a börtöne kulcsát tartja a kezében...

Erdélyben mi is átéltük Hamel tanító úr keserves lelki állapotát, a mi szívünkbe is belehasított, örökre és gyógyíthatatlan fájdalommal, elárvult anyanyelvünk

mostoha sorsba taszításának kínos érzése. Már másfél évtizede senyved az idegen uralom alatt, nyomorog és küszködik, kigúnyolva és sárba tiporva, félretolva és számtalanszor meghurcolva. Elérzékenyedve halljuk a trianoni börtönünkbe szivárgott hírekből, hogy nyelvünk épségének, szépségének és tisztaságának védelmére az anyaországban összefogott minden erő, valamennyi tényező. Irtoztatják az idegenszerűségeket, gyomlálgatják a helytelenségeket, hogy szeplőtelenül ragyogjon benne a lelkünk tisztasága. És kérdezik, vajjon milyen állapotban lehet a magyar nyelv Erdélyben, ha a tiszta magyar környezetben is aggodalmasan kell vigyázni, nehogy a fertőzések belepjék és csúf foltosodások evődjenek bele?

Más a magyar nyelv helyzete Magyarországon és más Erdélyben. Ott csak múltó bajok vannak, amelyeket könnyen orvosolhat a nyelvművelő mozgalom kitartása, itt ellenben a végzetes veszedelem örvényében küszködik a nyelvünk, s komoly mentő munkára van szükség, hogy el ne merüljön az idegenség árjában. Erre az élet-halálküzdelemre ráirányítani a magyarországi olvasó tekintetét azért is szükséges, hogy annál jobban óvja, szeresse, féltse és gondozza a maga szabadon mozgó, akadálytalanul fejlődő és korlátlanul érvényesülő nyelvét.

A mai erdélyi magyar nyelv állapotát nem lehet megrajzolni és kimeríteni csupán a helytelenségek és idegenszerűségek felsorolásával. Ezek magukban nagyon keveset mondanak és még korántsem érzékeltetik a romlás veszedelmét és méreteit. A bajokat csak úgy látjuk meg, ha rávilágítunk az idegen és ellenséges környezet támadásaira, amelyek nyelvünket a pusztulás irányába kergetik. A nyelvküzdelem, amelyet ma az erdélyi magyarság a föléje hatalmasodott uralom karmai közt folytat, tulajdonképpen nemzeti létének kétségbeesett védelme. A nyelvhelyesség kérdése Erdélyben így túlnő a szokásos kereteken és szélesebb háttérben helyezkedik el. A kisebbségi helyzetbe került másfél évtizedes multjá-

nak jellemző mozzanatain keresztül lehet csak számot adni valóságos helyzetéről és a körülötte leselkedő veszedelemek nagyságáról.

I.

Az „utolsó órát“ Erdélyben 1918 novemberében tartottuk. A gyulafehérvári határozatok 1918 december 1-én az ígérték nekünk, hogy nyelvünket teljesen szabadon használhatjuk a magánéletben és a közélet valamennyi területén. Akkor még mi is azt hittük, hogy Erdélyben a magyar nyelvet súlyosabb károsodások nem érhetik, hiszen ezeréves múlt és milliós tömegek állanak mögötte, s azonkívül a magunk gondolkodásával el sem tudtuk képzelni, hogy a becsületszó letagadására és a fogadalom megszegésére is föl lehet építeni egy államot. A kiábrándulás gyorsan bekövetkezett. Jóformán magunkra sem eszmélhettünk, s már megkezdődött a román nyelv óvatos előrenyomulása és a magyar nyelv visszaszorulása. Már 1918 december havában a nagyszebeni Kormányzó Tanács biztosai az állami iskolákban mindenütt elrendelték a román nyelv tanítását s ugyanakkor a román tanulókat fölmentették a magyar nyelvi és irodalmi órák látogatásának kötelezettsége alól. Ez volt nyelvünk első térvészése. Kezdetben alig éreztünk ennél többet, hiszen még a megszálló csapatok is magyarul szóltak hozzánk, igaz, olyan szörnyű magyar fogalmazásban tudatták velünk a hadi állapotot, hogy olvasásukra a hideg futott végig a hátunkon, s elénk dermedt az idegen uralomtól letiport nyelvünk keserves jövődjéje. Egyébként egyelőre alig volt más változás, mint az, hogy az utcák igen hangosak lettek a román beszédétől, s a magyar szó halkabban és tompábban kezdett hangzani. Nyelvünk uralmának összeomlására akkor döbrentünk rá először, amikor az 1920. évi július 9-i 1871. sz. minisztertanácsi határozat az üzletek, utcák és középületek magyar feliratait

románnal cseréltette föl, s itt-ott a házak falain és a hirdető oszlopokon román-nyelvű feliratok kezdtek a szemünkbe ütközni. Furesa érzés fogott el, hogy a hivatalok lármásak lettek a román szótól, az utcákon pedig román dallamok hasítottak bele gyászos fájdalmunkba. Magyar nyelvünk szabad használatának érzékenyebb akadályozását azonban a megszállás első éveiben nem igen tapasztaltuk.

A román nyelvi követelések rohama 1923-ban kezdődött, mégpedig először az iskolán keresztül, amikor a közoktatásügyi minisztérium az izraelita, a szerzetesi, községi és társulati iskolákból a magyar nyelv teljes kiküszöbölését rendelte el (10.596—1923. sz.) s az érettségi vizsgálat tárgyai közül a magyar nyelvet és irodalmat törölte (58.886—1924. sz.). Ettől kezdve a román nyelv erőszakosan terjeszkedik, s a magyar nyelv egyre szűkebb térre szorul vissza. 1924. november 14-én gr. Majláth Gusztáv Károly erdélyi püspök a szenátusban már tiltakozva állapítja meg, hogy nem részesülnek tiszteletben azok a nemzetközi szerződések, amelyek biztosítják a nem román ajkú polgároknak az anyanyelv szabad használatát, s ugyanekkor, 1924. december 14-én, az erőszakoskodások hatása alatt az Országos Magyar Párt brassói nagygyűlése egyenesen az uralkodótól kér védelmet a magyar nyelv elnyomása ellen.¹

A román sajtó, a közvélemény és a hivatalos körök ebben az időben már türelmetlenül unszolják a magyarságot a román nyelv megtanulására és sokat elmélkednek azon, hogy a kisebbségek tanulják-e szívesen és szorgalmasan az állam nyelvét vagy nem. A dolgot különféleképen látják. Az *Indreptarea* 1922. évi egyik számában örömmel állapítja meg, hogy a magyarok ösztintén igyekeznek elsajátítani a többség nyelvét, s már

¹ Magyar Kisebbség (Lugoson megjelenő nemzetpolitikai szemle, a továbbiakban rövidítése: M. K.), 1925. 28. l.

lelki szemei előtt lebeg, hogy hamarosan Kolozsvár lesz a legrománabb város;¹ viszont az *Universul* 1923. október 12-i száma erősen kifakad a miatt, hogy a magyarok lenézik, megvetik és nem tanulják „a tegnapi oláh jobbágyok nyelvét“. A valóság pedig az volt, hogy a magyar közvélemény, kényszerülten ugyan, de a hasznosság szempontjából a román nyelv megtanulása mellett foglalt állást s a magyarság érvényesüléséért aggodva maga sem takarékoskodott a buzdítással. Túl voltunk már a békeokmány aláírásán, reményeink szétfoszlottak s a keserű valóságban önmagunkat is kezdtük sarkalni az ellenszenves munkára s azzal biztatni, hogy a multak példája szerint is a nyelvtanulás még korántsem jelent elnemzetietlenedést, magyarságunkról való lemondást.

Egyszerre nagy keletjük lett Erdélyben a román nyelvtanoknak, s az őszbe csavarodott fejek és a gyermekek versenyre keltek a nyelvtanulásban. Hiábavaló volt azonban minden igyekezetük, az állam megelégedését kivéniök semmiképen sem sikerült. Mivel a magyarság nem volt hajlandó a nyelvét feladni, s a magyar szó, ha megtörtén is, még mindenütt érvényesülni tudott, 1927-ben a felirati vitával kapcsolatban és az 1928. évi középiskolai törvény tárgyalásakor súlyos vádak viharoztak ellenünk, hogy nem akarjuk az állam nyelvét megtanulni,² majd tiltakozások hangzottak el, hogy kerébbe törjük, kiforgatjuk az ország nyelvét, s az „oláh“ nyelv meggyalázására irányuló szándékunk valósággal gúnyos játékot űz az államnyelvvél.³ Ilyesformán a kezdetben megértő, buzdító és biztató hangulat türelmetlen fordulatba csopott át. Erőszakos eszközökhöz nyúltak, s megkezdődött a véget érni nem akaró vizsgáztatások kálváriája, amely — Jorga szavai szerint — buzogánnyal igye-

¹ M. K. 1922. 134. l.

² M. K. 1927. 824 l., 1928. 380. l.

³ *Universul*, 1926. okt. 21. *Cuvântul*, 1928. jan. 13.

kezett ránk kényszeríteni a román nyelvet. „Tanuld meg, vagy leváglak“ — lett a jelszó, s mindenki úgy igyekezett, mintha csakugyan az életéről lett volna szó. Aztán egyszer csak ráébredtünk, hogy a román nyelv „tatarescui“ tudása sem véd meg sem az állásunkban, sem az elnyomástól, mert hiszen az államnyelv erőszakolása címén a tulajdonképeni cél a saját nyelvünk elfeledtetése és nemzeti művelődésünk háttérbe szorítása. Eleinte ügyesen leplezett szándékát a román kormányzás ma már egyáltalán nem takargatja, hanem a békeszerződések főlvizsgálására irányuló magyar törekvések megtorlása-képen 1932 óta a román nyelv kizárólagos uralmát s a magyar nyelv teljes elnémitását erőszakolja.

Nyelvünk üldözése olyan méreteket öltött, hogy még a romániai szociáldemokrata párt is észrevette s az 1930. május 21-én Bukarestben tartott évi országos gyűlésén tiltakozott a sorozatos sérelmek ellen, több tisztelet és a nyelvi jogok teljes szabadságát követelve a kisebbségek részére.¹ Ez a pártfogás az államhatalmat természetesen nem térítette le a maga útjáról, s tovább folytatva a hadjáratát, amelyből még a megfélemlítés sem hiányzott, ma már a helyzet oda fajult, hogy az anyanyelvünk védelmében vívott kétségbeesett küzdelmünket a román nyelv ellen irányuló támadásnak, az államhűség megtagadásának vagy a legjobb esetben vakmerő arcátlanságnak minősítik.² Már nemcsak bennünk némitják el a magyar szót, hanem az a román is kínos meghurcoltatásban részesül, aki a nyilvánosság előtt „Árpád nyelvén“ mer megszólalni.³ Goga lapja, a kormánytól távol álló *Tara Noastra* (1935. ápr.) törvénnyel szeretné eltiltani az erdélyi románokat a magyar beszéd-től, viszont a magyarokat törvénnyel szeretné kényszeríteni, hogy csak románul beszéljenek. Ilyenek hallatára

¹ M. K. 1930. 389. l.

² Universul, 1930. ápr. 16.

³ Cuvântul, 1932. jan. 30.

kénytelen az ember a nyelvhasználat jogát távolabbi vonatkozásaiban is megvizsgálni.

II.

A háború után a békeszerződésekkel összekuszált Európában 40 millió kisebbség jutott idegen állami fenntartás alá, s ezzel 40 millió embernek az anyanyelve került szabadságában korlátolt és alárendelt helyzetbe. Azok az államok, amelyek őszintén kívánták rendezni az idegen népcsoportok helyzetét, először is a legérzékenyebb kérdést, a nyelvhasználat jogát szabályozták. Nemzetközi viszonylatban jogilag két szempont alakult ki a háború után: a nyelvi jogegyenlőség és az uralkodó nyelv elsőbbségi elve.¹ Ott, hol a törvények az egyenjogúság elvét fogadták el, a kisebbségek nyelve a köz- és magánéletben az uralkodó nemzet nyelvét megillető kiváltságok és jogok élvezetének birtokába jutott. Finnország 1919. évi alkotmányában az ország 11 százalékát kitevő svéd nyelvét a finnel egyenrangúnak nyilvánította. Belgiumban a francia és a flamand területeken teljes nyelvhasználati szabadság uralkodik, Svájcban szintén, azzal a különbséggel, hogy az egyes kantonok területén belül a kisebbségben levő nemzet kénytelen alkalmazkodni a többség nyelvéhez. Szovjetországban az állampolgárok a saját területükön a saját anyanyelvüket használhatják mind a magán-, mind a nyilvános életben. Ezeken a helyeken az anyanyelv jogának törvényes tisztelete kiküszöböli a sok elégedetlenséget okozó nyelvi sérelmeket. Kedvezőtlenebb már a helyzet ott, ahol az uralkodó nyelv elsőbbségi elve érvényesül, mert az államnyelv a maga jellegét minden előnnyel és kedvezménnyel biztosítani igyekszik, s így elkerülhetetlen, hogy a többi nyelveket

¹ Emil Sobota: *Jazykové právo v europských státech*. Praha, 1934.

bizonyos korlátok közé ne szorítsa. Ez a helyzet pl. Lengyelországban, Észtországban és Csehszlovákiában. Ezek az államok csak területenként és százalékos rendszerrel nyújtanak némi előnyt a kisebbségi nyelvhasználatnak. Kielégítő megoldásnak nem mondható, s ez abból is látszik, hogy az államnyelv és a kisebbségi nyelv állandóan súrlódik egymással. Ezért a művelt államok belső jogszabályokkal igyekeztek a kellemetlen súrlódásokat megszüntetni. Lengyelország az 1925. március 31-i törvényenyel kimondotta, hogy Posenben és Pomerániában a bíróságok előtt a német nyelv is használható. Kelet-Galiciában és Volhíniában a nem-lengyel nemzetiségű állampolgárok az 1924. július 31-i törvény szerint jogot nyertek, hogy a közigazgatási hatóságok előtt anyanyelvükkel éljenek. Az 1922. május 15-én Felső-Sziléziára kötött német-lengyel egyezmény mind a német, mind a lengyel nyelv egyforma használatát biztosította a bíróságok és a közigazgatási hatóságok előtt. Vannak aztán államok, amelyek egyáltalán nem rendezték a kisebbségi nyelvek használatát s így minden jogi megkötöttség nélkül irtó háborút folytatnak az elnémításukra. Az ilyen területeken a kisebbségi nép anyanyelve a legnagyobb megaláztatásoknak és megpróbáltatásoknak van kitéve.

A háború előtt minden országnak a saját belügye volt, hogy az uralma alatt élő nemzetiségek nyelvének milyen mértékben engedett szabadságot. A kisebbségek nyelvi jogát először 1919-ben a békeokmányokkal kapcsolatos kisebbségi szerződések foglalták nemzetközileg törvényes formába. Ez az alapokmány, bár előzékeny tekintettel volt az államfenség érzékenységre, szűkszávuán ugyan, de mégis világosan elkülönítette a magán- és a nyilvános élet kisebbségi nyelvjogát. A területükben megnövekedett államoknak alaptörvényekül kellett elismerniök, hogy „egyetlen állampolgár sem korlátozható bármely nyelv szabad használatában a magán- vagy üzleti forgalomban, a vallási életben, a sajtó útján történő

bármily közzététel terén vagy a nyilvános gyűléseken“.¹ Mindez kétségbevonhatatlan, természetes emberi jog, s mégsem volt fölösleges az írásba foglalása. Látni fogjuk, hogy a területükkel együtt önérzetükben és türelmetlenségükben is megduzzadt államok épen itt követnek el legbántóbb visszaéléseket. A hivatalos nyelvhasználatba már kevésbé avatkozott bele a kisebbségi szerződés. Alapelveként mondotta ki, hogy az államoknak jogukban áll a hivatalos nyelvet megállapítani, s csupán általánosságban mozgó ígéretet vett tőlük, hogy a kisebbségekhez tartozó állampolgárokat a saját nyelvük használatában a bíróságok előtt méltányos könnyítésekben fogják részesíteni.

Az anyaország területéről leszakított 3 milliónyi magyarság mindössze ezekkel a nagyon fogyatékos és igen elméleti értékű biztosítékokkal került az utódállamok népeinek izzó gyűlölettel lobogó fennhatósága alá. Bosszú, megtorlás és fékevesztett eltiprási vágy célja lett a nemzetközi szerződések ellenére is védelem nélkül maradt magyar anyanyelvünk. Még a legkegyelmesebben és látszólag leeurópaiabban viselkedett iránta északi szomszédunk. Csehszlovákia az 1920. február 29-i nyelvtörvényével és az 1926. február 3-án kibocsátott végrehajtási utasításával legalább papiroson szabályszerűen rendezte a kisebbségek anyanyelvének jogkörét. Igaz, hogy másfelől a népszámlálás módszereivel és közigazgatási intézkedéseivel mindent megtett, hogy a magyarságot a 20%-os arányszám alá szorítsa s így a nyelvtörvény nyújtotta kedvezményektől megfosssa. El is érte, hogy mindössze 24 járásban használhatja a felvidéki magyarság a nyelvét a közigazgatásban és a bíróság előtt, és sikerült egy negyedmillió magyar embert kirekesztenie a nyelvjog kedvezményeiből. Főképen nem valósította

¹ A Romániával kötött 1919. dec. 9-i párizsi szerződés 8. cikkének 3. bekezdése. V. ö. Baranyai Zoltán: *A kisebbségi jogok védelmének kézikönyve*. Berlin, 1925. 97. l.

meg a csehszlovák állam Comenius azon elvét, hogy „minden gyermek a saját nyelvén iskoláztatandó“. Így az elemi iskolákban a felvidéki magyar gyermekek 6%-a, a középiskolákban 59%-a, a kereskedelmi iskolákban 25%-a, a tanítóképzőkben 18%-a és a főiskolákban 100%-a kénytelen az idegen nyelven való tanulással anyanyelvétől többé-kevésbé elszakadni. A törvényhozásban a csehek kétségkívül méltányos jogokat biztosítottak a kisebbségek nyelvének, másfelől azonban a kereskedőkkel átfestették magyar cégtáblájukat, megtiltották magyar falragaszok kifüggesztését, rákényszerítették a lapokra a városok idegen elnevezését s minduntalan beleavatkoztak még az istentiszteletek nyelvébe is. A valóságban tehát a csehszlovák állam is méltatlan bánásmódban részesíti nyelvünket, s nyelvtörvénye csak arra való — mondják a felvidéki magyarok —, hogy az állam kitegye a kirakatba, hadd gyönyörködjék benne a külföld.

A háborút követő zűrzavaros idők általában mindenütt türelmetlen és tiszteletlen magatartást tanúsítottak a kisebbségi helyzetbe került népcsoportok anyanyelve iránt. A művelt nagy népek sem kivételek.

Erdélyben az új államhatalom jogi szempontból egy pillanatra sem vett tudomást a magyar nyelvről. Románia vállalt kötelezettsége ellenére sem iktatta alkotmányába a kisebbségi szerződést s 1923-ban kijelentette, hogy a kisebbségi nyelvek hivatalos használatát nem az alkotmányban, hanem külön törvénnyel fogja rendezni. Megnyugtatónkra még néhányszor megismételte ezt a szándékát. Amikor aztán az ígéret beváltására került volna a sor, azt felelte, hogy az alkotmánytörvény 125. §-a értelmében a román állam hivatalos nyelve a román nyelv, s ez azt jelenti, hogy semmiféle más nyelv használatát meg nem engedheti. A jelenlegi belügyminiszter a román álláspontot ez év áprilisában akként fejtette ki, hogy Románia egységes nemzeti állam s így csak egy hivatalos nyelve lehet s más félhivatalos nyelv használá-

latát el nem ismerheti. A törvényes szabályozás nélkül maradt nyelvünk így kénytelen elszenvedni, hogy polgármesterek, megyei, városi és községi tanácsosok, erdőgondnokok, szolgabírák, rendőrök, pénzügyigazgatók és adóhivatalnokok, tanfelügyelők és hadtestparancsnokok egyforma illetékességgel üldözzék, taszigálják, nyomorítják és sorsát meghatározzák. Mi pedig túrjuk és viseljük nyelvünk lealacsonyítását, mert a magyar — a költő szavai szerint — „nem rúg vissza, csak búsan átkoz, s ki egyszer rúgott a magyarba, szinte kedvet kap a rúgáshoz“.

Vásárhelyi Gergely.

Korszerűség a költői nyelvben és a műfordításban.

II.

e) Ókori művek fordításában, érzésem szerint, a nyelvújítás szavaival is óvatosan kell élnünk. Az előbbi pontban fölhozott *küldönc* is nyilván e miatt érzik korszerűtlennek. Kerültem volna a következő ilyen szavainkat is: *tanférfiú* (Sz. 21. l.), *tandíj* (R. 60. l.; Sz. 43. l.), *szünidőben* (Sz. 30. l.). A *tanférfiú*-val P.-nak következő helye van fordítva: „Plurimi hoc signo [t. i. az állatöv Kos jegye alatt] *scholastici* nascuntur“, amit R. (34. l.) *iskolamester*-rel fejez ki. (P. alighanem gúnyosan *tudákosokat* gondolt rajta.) Az újszerű *tandíj* szót alkalmasabb lett volna az egyszerű *díj*-jal vagy *leckedíj*-jal pótolni: „az apád hiába fizette érted a (*lecke*)díjat, ha értesz is a szónoklathoz“. A *szünidőben* értelmileg sem felel meg a *feriatis diebus*-nak; a másik fordításban helyesen: *ünnepnapokon* (R. 45. l.). Én ilyen régi korból való mű fordításában még a *tényleg*

szót is (R. 68. 78. l.; Sz. 49. l.) kerülném, annyira a mai budapesties beszédet érzem benne, és *valóban-t, csakugyan-t* stb. mondanék helyette.

f) A legújabb kor emberének eszejárása erősen érzik némely összetett szavainkon, ezért az effélék, érzésem szerint, az ókor gondolatvilágába alig illenek bele. Ilyenek a már idézettek: *csókszapor, cukrászsütemény, egészségügyi intézkedés, járványfészek* (e kettő Herczeg F. regényében), *önműködő gépezet, papucshős, részvértlátogatás, szójáték, szoknyahős, vérfürdő*. Legkirívóbbak közöttük a merészebb képzettársításon alapuló és legújabbszerűek, mint a *csókszapor* és a *vérfürdő*. Ilyen korszerűtlenül hangzó összetett szók még a *sorsjegy* (Sz. 40. l.) és a *testsúly* (R. 77. l.). Az előbbi helyett R. a *pittacium*-ot helyes érzéssel a következőleg fordítja: „csészében *cédulákat* hordtak körül, egy szolga pedig... felolvasta, hogy ki mit nyert“ (57. l.). A *testsúly* viszont a R. fordításában hangzik korszerűtlenül: „úgy gyarapodjam, de vagyonban, nem *testsúlyban*“ stb., míg Sz. egyszerűen és ebből a szempontból megfelelőbben azt mondja: „úgy gyarapodjam vagyonban meg *testben*“ (56. l.; mondanom sem kell, hogy az eredetiben is csak *corpore* van).

g) Az ókori pénzneveknek ma használatos pénzfajtaik nevével való fölcserélése szintén visszasán hat korszerűség szempontjából. Ilyeneket csak Székely fordításában találni, mint: „ruháját a fürdőben tőle ellopták, pedig 30 *fillérről* többet nem ért“ (13. l.; R. helyesen megtartja az eredetinek *sestercius*-át, 24. l.); „*krajczáron* kezdte és fogával is szívesen fölemelte volna a *fillért* a sárból“ (Sz. 24. l.; az eredetiben *as* és *quadrans*; a másik fordítás megfelelőbb: „semmiből szedte meg magát és fogával kaparta volna ki a *garast* a ganéjból“ R. 38. l.); „ha egy *hatost* szerzett, fele az enyém volt“ (Sz. 47. l.; a másikban helyesen: „ha egy *ast* keresett, a felét nekem adta“ R. 65. l.). Kevésbé kirívó a követ-

kező hely: „senkinek egy *fillérjével* sem tartozom“ (Sz. 41. l.), mert itt szólásmódszerűen van a szó használva, nem pedig számszerűen, mint az első példa „30 fillér“-jében. A másik fordítás e helyen is találóbb: „egy *fityinggel* sem tartozom senkinek“ (R. 58. l.), mert egy ritkább népies szóval fejezi ki a gondolatot, amelyhez határozott érték-képzet nem fűződik.¹ A R. 38. l. előforduló *garas* elavultsága miatt nem tesz korszerűtlen hatást.

h) Az eredeti mű névadásainak fordításában is alkalmas módon kell eljárunk, és a korszerűséget ebben sem szabad szem elől téveszteni. Trimalchio például a szeletelő szolgának ezt a tréfás nevet adta: *Carpus*, amely szólító alakjában: *Carpe* egyúttal ige is, és azt teszi: „szeletelj!“ Ezt az egyik fordító *Vágd*-dal próbálta utánozni (Sz. 17. l.), ami igen nehézkesen hangzik, és nincs is tulajdonnévi formája. A másik fordításban ügyes nevet találtam: *Nyisszants*. Csak megfelelőbb lett volna a végét *cs*-vel írni. Olyan így, mint az újság-árusítókra kigondolt *rikkancs* szó, vagy amivel egy budapesti társaságban a *kibic* nevet sokszor tréfásan helyettesítve hallom: a *kukkanacs*. Ellenben korszerűtlenül fordítja ugyancsak Sz. két másik szolgának jellemző nevét, ú. m.: a *Lucrio*-t ezzel: *Hasznosi*, ami a mesterkelt névmagyarosításokra és multszázadi költőinknek *Kényesi*, *Hajlósi*-féle személyneveire,² Jókai *Tallérossy* Zebulonjára stb. emlékeztet (megfelelőbb lett volna egyszerűen *Haszonleső*-nek nevezni); és a *Cerdo* nevet, amelyet mosolyfakasztó módon *Munkácsi*-val helyettesít (Sz. 46. l.), e h.: *Dolgos*, *Munkás* stb. (A másik fordító megmaradt az eredeti nevek mellett, R. 64. l.)

¹ A *fitying*-et sem a Nyelvtört. Szótár, sem a Nagy Szótár nem ismeri, csak a Magyar Tájszótár jegyzi föl Szeged-vidéki szóként, de bizonyára általánosabb használatú.

² Az előbbi Kisfaludy Károly Csalódásaiban, a másik Nagy Ignác Tisztújításában.

i) Ókori mű fordításában igen vigyáznunk kell arra is, hogy az eredeti pogány észjárását keresztényiessel föl ne cseréljük. Ezt a hibát akkor követjük el, ha keresztény fogalmakat, illetőleg kifejezéseket adunk az ókori ember ajkára. Ilyen hibák a következők: „Nem fogsz te engem gunyolni, ha mindjárt *wristen* leszel is“ (Sz. 43. l.; az eredetiben: „non deridebis, licet *barbam auream habebas*“, amit a másik fordító követ is: „még ha aranyból volna is a szakállad“ R. 60. l.; a rómaiak nem mondták *úr*-nak főistenüket sem, hanem *atyá*-nak, amint a *Juppiter*, *Diespiter* nevek második eleme, a *piter* a. m. ‚pater‘ bizonyítja). „Vagy kikiáltó, vagy pedig ügyvéd leszen, amit nem viszen el tőle még az *ördög* sem“ (Sz. 30. l.; az eredetiben *Orcus* van, ami alvilágot vagy az alvilág istenét jelenti; a másik fordításban így: „ezt legfeljebb a *halál* veheti el tőle“ R. 45. l.). „Mikor még *szegény ördög* voltam, kaphattam volna százezeres aszszonyt“ (Sz. 63. l.; itt az ‚ördög‘ fogalmat tartalmazó mai szólásra nincs is szükség, mert az eredetinek *dupondiarius*-a egyszerűen ‚koldust‘ jelent, s ezt másképp is ki lehetett volna fejezni). „Mikor készen volt [az eltörött csészének bámulatos helyrehozatalával], a *hetedik mennyországban* képzelte magát“ (R. 51. l.; egy pogány üvegesmester beszél így, az eredetiben: „putabat, se *solium Iovis* tenere“, tehát: „azt hitte, a Jupiter trónusán ül“). „Ó *szent* Nehagyjel! Gyerünk csak a fórumra és kérjünk kölcsönbe pénzt“ (R. 61. l.; az eredetiben: „*Occuponem propitium. Eamus in forum*“ stb., ami azt teszi: ‚Mercurius, légy kegyes!‘; a másik fordításban megfelelőbb: „Hogy a tolvajok istene áldjon meg“ Sz. 43. l.). Az esküdözések, átkozódások pogány jellegét is kár, szerintem, a mi szólásainkkal keresztényiessé másítani. Ilyenek: *Isten úgyse* (Sz. 40. l.); *úgy segítsen az Isten* (R. 57. l.; e két hely P. szerint: „ita tutelam huius loci habeam propitiam“; így mondtam volna: ‚úgy legyen e hely védőszelleme kegyes hozzám‘); *biz*

Isten (Sz. 40. 46. és 65. l.; az eredetiben: *mehercules*; korszerűen fordítva: *Herkulesre!* vagy népiesebben: *Herkules uccsel*, hiszen az *uccse* nem érzik már annak, ami eredetileg volt: „úgy segéljen“); „*biz Isten, égnék meredt a hajam*“ (Sz. 48. l.; az eredetiben nincs is ilyen bizonykodás; egyébként *a hajam* helyett magyarosabb lett volna: *a hajam szála*); *bizonyisten* (R. 32. l.; az eredetiben szintén: *mehercules*); „*verjen meg az Isten, ha hazudtam*“ (Sz. 48. l.; az eredetiben: „ego si mentior, genios vestros iratos habeam“, v. i.: „ha hazudok, forduljanak ellenem a védőszellemeitek“).

j) Az eredeti pogány észjárást tükröző szólásmódokat, nézetem szerint, mindaddig meg kell korszerűség szempontjából tartanunk, amíg maguktól is érthetők; mai szólásmódokkal való fölcserélésükre tehát csak az ellenkező esetben van okvetlenül szükség. A hűség mindenestre korfestő színt ad a fordításnak, míg a mai kifejezésmódok, bármily találók is egyébként, a kor hangulatából kiragadják az olvasót. A tárgyalt fordítások e tekintetben többször egészen megmásítják az ókor gondolatvilágát. Ilyen hibában szenvednek a következő helyek: „Azt akarom, hogy legalább nagyjából *szagoljon bele a jogba*“ (R. 45. l.; elég lett volna, az eredeti mellett maradván, így: *ízlelje meg egy kissé a jogot*; P.-ban: „aliquid de jure gustare“). „Nohát most meg mit bámulsz, *mint borjú az újkapura?*“ (R. 59. l.; Sz. helyesebben járt el, hogy megmaradt az eredeti szólás mellett: „mint bakkecske a borsó között“ Sz. 42. l.). „Jó, jó, *kerülsz te még az én utcámba?*“ (R. 60. l.; jobb lett volna meghagyni az eredeti gondolatot: „venies sub dentem“, így: *kerülhetsz még a fogam közé*). „Magam is elmesélek nektek egy rémséges esetet: valósággal *fából vaskarika*“ (R. 67. l.; megfelelőbb volna az eredeti szerint: „Magam is elmondok nektek egy rémítő esetet. Mint ha valaki háztetőn járkáló számról mesélné; a *fából vaskarika* értelmileg sem talál ide). „Hajh!

hajh! *hová lett a tavalyi hó*“ (R. 68. l.; a mai szólás nem is megfelelő; P.-ban: „abistis dulcis caricae“, vagyis 'lehulltatok, édes fügécskék'; szabadabban: *elmúltatok édes gyönyörűségek*). „*Kifelé áll már a szekere-m rúdja* — felelte amaz — mióta belém esett a köszvény“ (uo.; korszerűbb és jobb lett volna megmaradni az eredeti kép mellett: *lefutott már az én szekere-m, stb.*). Az előzetes kifogások közt már idézett szólás helyett is: *kutyából nem lesz szalonna* (R. 85. l.) helyesebb és megfelelőbb lett volna hű maradni az eredetihez: *aki viskóban született, ne álmodjék palotákról*.

A kifejezés korszerűtlenségének legszembezőköbb foka az, mikor benne olyan fogalmat alkalmazunk, amely az illető korban még ismeretlen. Ezt a hibát *kortévesztésnek*, latin-görög szóval *anachronismusnak* nevezzük, és irálytanaink eddig is számon tartották. Kivételesen előfordul nagy költőknél is. Ilyen például Arany Toldi-hármasművének első, népies színezetű részében az a hely, mikor Miklós Bence visszaemlékezéseire így felel:

Hagyd el, kérlek, hagyd el e fájós beszédet.
Máskor, a tűzhelynél *tengerit* morzsolva,
Itéletnapig is elhallgattam volna. (IV. é. 14. vsz.)

Nagy Lajos korában ugyanis az amerikai eredetű növény ismeretlen volt még nálunk. Ilyen Gulácsy Irén említett regényében egyik szereplőnek következő mondása: „Az udvar nem Róma. — védekezett Wratiszlav. — Mi tévedhetünk“ (III,¹⁰ 261; kortévesztő célzás a pápai csalatkozhatatlanságra, ami bár hitként kezdettől fogva élt a katolikus egyházban, nyilván és ünnepélyesen, hitelvként csak a múlt század második felében mondatott ki). A Petronius-fordításokból több effélet is idézhetünk. Az eredetinek „O *Saturnalia!*“ fölkiáltását például mindkét fordító a *farsang* szóval fejezi ki: „Talán *far-*

sang van, vagy talán december hóban élünk?“ (Sz. 42. l.). „Hejehuja *farsang*! Hallod-e, talán decemberben vagyunk?“ (R. 59. l.) Sz. fordítása pedig a következő helyet: „Isti majores maxillae semper *Saturnalia* agunt“ így fejezi ki: „Azok a telhetetlenek mindig csak *farsangolnak*“ (Sz. 26. l.). Ez a nyelvünkben német eredetű *farsang* szó a Nero-korabeli társalgásban akkor is kortévesztés, ha a bohóságnek *karneváli* keresztény népszokásait a rómaiak pogánykori Saturnaliáiból származtathatjuk. Másik ilyen fogalom a *garabonciás*: „Csak akkor láttam, hogy az egy *garabonciás* s azóta nem tudtam volna többé egy kenyéren élni vele“ (Sz. 48. l.; P.-ban *versipellis*, ezt azonban helytelen dolog a középkori néphit *garabonciásával* fordítani; R.-ban: *küldött farkas* 66. l., ami kevéssé ismert népi kifejezés voltánál fogva szintén alkalmatlan; legmegfelelőbb lett volna a görög néphitben is megvolt *λυκάνθρωπος* után *farkasember*-rel fordítani). A P.-ban előforduló *calva* mogyorófajtát pedig az egyik fordító, nyilván Finály szótára alapján, *török mogyoró*-val fordítja (Sz. 52. l.), ami Nero-korabeli ember ajkán hiba, mert a török nép akkor még ismeretlen volt Európában. (A másik fordítás — helyesen — csak *mogyoró*-t mond, R. 72. l.)

A kortévesztéssel kapcsolatban rá kell mutatnom az Irodalomtörténeti Lexikon *Anakronizmus* című cikkének tévedésére. A cikk nemcsak hogy nem eléggé szabatosan határozza meg ezt a kifejezésbeli botlást („időszámításbeli hibá“-nak mondja), hanem reá Kozma Andornak *A carthagói harangok* című költeményét¹ hozza föl például, amelynek szerinte „már a címe A.-t tartalmaz, mivel Karthago idejében a harangot még nem ismerték“. A cím kortévesztést tartalmaz ugyan, de a mélyebb értelmű szép költemény egésze korántsem

¹ *Magyar Symphoniák* című verskötetében (Budapest, 1909), 146. l.

leledzik ilyen hibában. Költőnk ugyanis benne Bocsor István történetíróról énekel meg egy adomát, hogy a szabadságharcban is részt vett és börtönnel is sujtott lelkes pápai tanár, akit Bécs történeti előadásai miatt rendőreivel figyeltetett, hogyan önti ki hazafiúi bánatát nemzeti küzdelmünk gyászos kimenetele miatt. Karthágónak hasonló végű harcát adja ugyanis elő az „ékeksszavú“ tanár, az egész pún nemzet harcba állását, a nők áldozatkészségét, akik dús ékszereiket „közkinsül teszik le honuk oltárára“, a szent hazafiság magasztos tüzlázat, mely „az egész Carthagót felgyújtja, felrázza“. Szónoki hevében így egyre jobban a magunk titáni küzdelmének emlékébe sodródva, ilyen szavakban rajzolja tovább a tudós a *pún* történetet:

Mindent a hazáért!... S kiki egyet értett:
Sem isten, sem ember, — első a közérdek!
Bástyaköért tornyot, templomot döntöttek
És a harangokból ágyukat öntöttek!...

Maga a költő aztán a következőképpen folytatja és fejezi be versét:

Mily prelekczió ez? Úgy zeng, mint az égbolt...
Eszmél a professzor, elhallgat, — elég volt.
Hogy is volt? — Carthagó, harangok és ágyú...?
Mily anakronizmus, tudatlan és bárgyú!
S mégis: a teremben nem mosolyog senki,
Csönd van... tüzes arcok... s könnyezik mindenki.
Nem szól a professzor; ha még szólna: torkán
Kitörne, mely fojtja, a zokogás-orkán.
Űl sokáig némán, sóhajt keserveset:
„S Carthagó — elesett.“

Ezt a költeményt tehát ilyen megjegyzéssel: *„már a címe anakronizmust tartalmaz“* nem hozhatjuk föl a

kortévesztés példajaként. Mintha éppen azt a gondolatot akarta volna példázni a költő, hogy a költői és szónoki hatás művészete nem egyes szavaktól függ, hanem attól: képesek vagyunk-e a hallgatót vagy olvasót lelkünk hevével teljesen a magunk gondolat- és érzésvilágába ragadni. A pápai diákok megérezték, hogy tudós tanárjuk lelkéből a letiport magyarság honfájdalma szól, hogy szavaiban a multnak rajza önkénytelenül a jelent ábrázolja. Így a mély elgondolású, örökbecsű költői művek hatását sem veszélyeztetik a fönti vagy hozzájuk hasonló apró tévedések. A bíráló és elméletkereső gondolkodás azonban ráeszmél a költészetbeli korfestésnek nyelvi szempontjára is, ami ellen annyival könnyebb itt-ott véteni, mert a költő, ha a multat ábrázolja is, alapjában véve a saját korának nyelvén beszél. Am kétségtelenül fokozódik történeti tárgyú művének hatása, ha irányában minden olyan szót vagy kifejezést gondosan kerül, amely az olvasót a rajzolt kor hangulatából a maiba zökkenetheti. A műfordítótól pedig ennek a szempontnak figyelemmel tartását szigorúbban is megkívánhatjuk.

Zolnai Gyula.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Ikes vagy iktelen? Azt gondoltam, hogy az iges ragozásról szóló multkori cikkem (Magyarosan IV, 1) ver majd egy kis visszhangot. Hát nem igen vert. Mindössze egy írásbeli hozzászólást kaptam, ezenkívül egy baráti beszélgetés során megtudtam azt is, hogy egyik középiskolánk tanári karában az a vélemény alakult ki a cikkről, hogy leromboltam vele a régi szabályt, de nem adtam helyette újat.

Nem védekezésül mondom, hanem csak az igazság kedvéért, hogy nem romboltam én le semmit. Idézem, mit írtam fejtegetéseim végén: „Ilyenkor, amikor két nyelvhasználat él egymás mellett, amikor a nyelvszokás még ingadozik és nem állapodott meg, belátásra, türelemre, elnézésre van szükség“ (11. l.). Ebben a belátásban, türelemben és elnézésben — gondolom — eléggé ki van fejezve a régi nyelvszokás tiszteletben tartása is, tehát a régi szabály kimélése. Ma is lehet ikesen ragozni az ikés igét, de aki a régimódi szabályt követi, annak a beszéde mai nyelvérzékünknek olykor bizony szokatlan és furesza. Erre mutattam rá. Ami pedig az új szabályt illeti, azt is adtam. Az új szabály éppen maga a belátás, a türelem és az elnézés. Türelem jobbra, türelem balra; megértése a réGINEK, megértése az ÚJNAK; és elnézés, mert a kétféle ragozás már nagyon összekeveredett mindannyiunk beszédében és írásában, s a nyelvfejlődésnek mai állapotában egyetlenegy művelt magyar ember sem ragozza következetesen az ikés és az iktelen igéket.

Csak akkor volnánk következetesek, ha minden ikés igét erre a mintára ragoznánk: *bukom, bukol, bukik; bukjám, bukjál, bukjék; buknám, (ő) buknék*. Következetesek volnánk akkor is, ha a nép nyelvét követve mindvégig az iktelenek módjára ragoznók az ikés igét, vagyis pl. a *bukik*-ot egészen úgy, mint a *csuk*-ot: *bukok, buksz, bukik* (itt persze nem hagyhatjuk el az *-ik* ragot, mert akkor az ige már nem volna ikés); *bukjak, bukj, bukjon*; (én) *buknék, bukna*. Amde a valóság az, hogy ezek az alakok ma egymást váltogatva fordulnak elő, s a türelmes ember nem botránkozik meg sem az egyikén, sem a másikon. Csakhogy természetesen nem vagyunk mindnyájan egyforma türelmesek.

Szigorúbb felfogás nyilvánul meg pl. ezekben a sorokban: „Nem kell megtünnünk az olyan alakokat, melyek... soha nem léteztek... Az *aszik, úszik, csúszik, mászik, folyik, hazudik, álmodik, utazik, pipázik* és társaik, amelyeknek ikés alakjuk csak újabb korban állapodott (vagy állapodik) meg, nagyrészt mindig iktelen ragozásúak voltak, s így ma sines semmi okunk az ikés minta szerint ragozni őket. Ezek hát a

3. személyben ikések, de a többiben csak az iktelenek szerint ragozhatjuk, s ezeket nevezhetjük változó ikéseknek szemben az állandó ikésekkel, amelyeket az irodalmi hagyomány mind a három személyben ikésekül ragoz. Hibásak tehát az ilyen alakok: *úszom, utazom, pipáznám, mász-nám...* [ő] *asznék*, [ő] *folynék*,... *hazudol, álmodol* stb.* (Simonyi: Helyes Magyarság³ 97. l.). Ez a felfogás azért nem érvényesülhet a gyakorlatban, mert az átlagos művelt magyar ember nem tudja, nem is tudhatja, melyek a változó ikés igék, vagyis azok az igéink, amelyek régebben iktelenek voltak, és csak újabb korban változtak át ikés igékké.* Egyet-kettőt meg lehetne ugyan jegyezni közülük, de ki tudja valamennyit? Vajjon hányan tudnák megmondani, hogy az idézett szabály alapján melyik alak a helyes: *bolondozom* vagy *bolondozok*, *megegyezem* vagy *megegyezek* vele, *elenyészem* vagy *elenyészek*? Ha ilyen szabályt akarnánk követni, tudnunk kellene egy csomó ikés igének a történetét, és a Nyelvtörténeti Szótár forgatása nélkül nem igen merhetnénk tollat venni a kezünkbe.

Ezért nem érthetek egyet azzal a hozzászólóval, aki azt írta levelében, hogy cikkem „könnyen azt a félreértést keltetheti, mintha az újabbban ikésekké vált *folyni* és *megjelenni* igék *folyják* és *megjelenjék* alakjai a szabályosabb alakok volnának, holott világos, hogy ezek tudákos, hibás igealakok. Ezek az igék csak egy alakjukban (*folyik* és *megjelenik*) lettek ikések, ikés ragozásuk minden más alakban tudákos következtetés, meg nem értése az igeragozás történeti fejlődésének. Nemrégiben épp arra gondoltam, hogy a Magyarországon szóvá kellene tenni a *megjelenjék* alakot. Rossz hangzású és éppoly rossz, mondva csinált alak, mint *megjelenem*, *befolyom* a dologra, vagy *megjelenel*, *befolyol*, vagy akár *izzadom*.” Az igaz, hogy a *foly* igének első ikés alakját (*folyik*) a Nyelvtörténeti Szótár csak a XVIII. század végéről idézi Orczy Lőrinc báró Költeményes Holmijából, de bizony a *megjelenik* ugyanannak a szótárnak tanúságtétele szerint régi ikés ige. Már XVI. századi kódexeinkben olvashatjuk — persze az akkori helyesírás szerint írva — ezeket az ikés alakokat: *megjelenik*, *megjelenék* (3. személy!), *megjelenjék* (azaz *megjelenjék*), Károlyi Gáspár bibliafordításában pedig ezt: *megjelenem*. Ezek tehát régi, szabályos, nem pedig rossz, mondva csinált alakok. De a *folyják* alakot sem szabad olyan kereken tudákosnak és hibásnak minősíteni, mert éppen abban áll a nyelvérzék működése, hogy ha a *foly* ige ebben az egy alakban, t. i. a jelentő mód jelen idejének egyesszámbeli harmadik személyében ikessé vált és *folyik* lett belőle, ak-

* Arról ne is beszéljünk, hogy sehol sincs megállapítva, mikortól kezdve számítsuk ezt az újabb kort.

kor továbbterjed az ikesedés folyamata, és más alakban is elkezdjük az igét az ikések mintájára ragozni. Ami végül az *izzad* igét illeti, bizonyos, hogy az irodalmi nyelvben iketlen ez az ige, de a nép nyelvében *izzadik* is járatos néhol (l. Szinnyei: Magyar Tájszótár és Simonyi: Az ikes ragozás története 25. l.). Aki ezt mondja: *izzadom*, azt nyilván a rokonértelmű *verejtékezem*, *verítékezem* mintája vezeti félre, csakhogy ezek ikes igék: *verejtékeznek*, *verítékeznek*.

Nagy J. Béla.

Megérdeklődni valamit, visszavezetni valamire. Irtasuk a gyomot! — mondja nyelvművelésünk ügyének egyik lelkes híve, Csengery János (Msn. IV, 45). Olyan buzdítás, amellyel minden nyelvünket féltő magyar egyetért. Am vigyáznunk kell, hogy buzgalmunkban ne tépjünk ki a gyommal együtt hasznos növényt is. Azok között a kifejezések között, amelyeket Csengery mint irtandó idegenszerűségeket és helytelenségeket megró, valóban két olyan is akad, amelyet nézetem szerint nem lehet gyomnak tekintenünk. Egyik a *megérdeklődni valamit* kifejezés, amelyen már többen fönnakadtak, mégpedig nemcsak egy napilapunk (Magyarország 1931 okt. 11), hanem Bizottságunknak boldogult elnöke, Négyesi László is (Msn. I, 10). Ő — Csengery véleményéhez hasonlóan — a szónak mind jelentésében, mind szerkesztés-módjában elfajulást látott. Pedig a kifejezést nyelvíleg mind a két szempontból igazolni lehet. Hogy a valamely ügy sorsa iránt való *érdeklődés* lassanként az ilyen ügy felől való *kérdőzködés*, *tudakozódás* jelentését vette föl, az olyan természetes nyelvfejlődési jelenség, aminőre számtalan példát idézhetünk a nyelvek történetéből. A latin *specto* pl. nézést, tekintést jelent eredetileg; minthogy azonban amely tárgy felé törekszünk, arra állandóan rá is szögezzük tekintetünket, azért a *specto* igének 'valamire törekvés, valamire iparkodás' jelentése is támadt (pl. *spectat ad imperatorias laudes*). A latin *salutare* 'üdvözölni' igének folytatója, az oláh nyelvbéli *sărută* már csak csókolást jelent, nyilván azért, mert az üdvözlés rendszerint csókkal jár együtt. A magyar *pihen* nem egyéb, mint a *piheg* igének mozzanatos képzőjű és kezdő jelentésű változata (mint *harsog* mellett a *harsan*, *fortyog* mellett *fortyan* stb.); eredetileg tehát azt tette: 'pihegni kezd'. *Pihegni* azonban kifáradás után szoktunk, mikor a fárasztó mozgást vagy munkát abba hagytuk és *nyugodni* készülünk. Ezért a *pihenés* lassanként a 'nyugvás, nyugalom' jelentését vette föl, stb. Az *érdeklődés*-nek újabb 'kérdőzködés, tudakozódás' jelentése ellen tehát joggal semmi kifogást sem tehetünk. Hogy aztán a benható, tárgyatlan jelentésű *érdeklődik* ige később a *meg* igekötő segítségével átható értelmet vehetett föl (*megérdeklődik a dolgot*), ezt a fejlődési jelenséget Bizottságunk

első ízbeli előadója megfelelő hasonpéldák világánál nyelvi-leg már kellően megmagyarázta. E példák: *vetkőzik* mellett: *levetkőzi* a hibáit; *verekedik* mellett: *kiverekedi* igazát; *kínlódik* mellett: *átkínlódja* a telet stb. (Msn. I, 33).^{*} Fejtegetését azzal fejezi be: ne siessünk a *megérdeklődni valamit* kitagadásával, mert „létrejövetelet igazolni lehet a nyelvhasználat hasonló eseteivel”. Csengerynek arra az ellenvetésére: »Mit szólnánk ahhoz, ha egyszer csak azt hallanók, hogy a hasonló képzésű *mérgelődik* igét valaki így használná: „mérgelődöm ezt az esetet”?« — két mozzanatra való rámutatással felelhetünk. Egyik: a „mérgelődöm az esetet”-féle kifejezés azért szokatlan annyira, mert igéjének jelentése még nem ment át olyan eltolódáson, aminőt az *érdeklődik* igén tapasztalunk és igazolhatunk, és nem támadt okunk arra sem, hogy *meg* igekötő segítségével átható értelmű használatát elkezdhessük. A másik: szokatlan új szók-nak és kifejezőmódoknak nyelvhelyességi szempontból való megítélésében nézetem szerint nem olyan, hasonló alkotású vagy szerkezetű szókra, illetőleg kifejezőmódokra kell néznünk, amelyek valami okból *még nem* jöttek létre, hanem olyanokra, amelyek *már* természetes úton előtámadtak. Ennek az elvnek megvilágítására megismélem egy régebbi példámat. Valaki fönnakadhatna teszem a kicsinyítő képzős *magácska* névmáson s hibásnak mondhatná, mert hiszen *énecské-t*, *técské-t*, *őcské-t* nem mondhatunk. Ez utóbbiakat valóban képtelen alakoknak érezzük, de csupán azért, mert — szüségtelenek lévén — nem fejlődtek ki. Nem fejlődtek pedig ki azon okból, mert az *én* és *ő* nem megszólító alakok, tehát becézésnek tárgya nem igen lehetnek; a *te* névmásból meg azért nem támadt becéző alak, mert akit tegezünk, azt nem szoktuk olyan becézetéssel illetni, mint magázott kedveltjeinket. A *magá* névmás azonkívül egész kéttagú alakjánál fogva is rokon természetű az *anya*, *mama*, *Anna*, *Irma* stb. megszólításokkal, amelyeknek becéző alakjai: *anyácska*, *mamácska*, *Annácska*, *Irmácska* stb. ezerszer meg ezerszer hallható szavak (I. Nyelvőr XXXVIII, 60). Ugyanezt a szempontot kell alkalmaznunk a „mérgelődöm az esetet” kifejezőmódra való hivatkozással szemben is. Ennek a kifejezésnek lehetetlen volta ugyanis a már kifejlődött *levetkőzi a*

* Ezeken is túltesz, mert igekötő nélkül csap át benne a benható ige átható használatba, a következő példa, amelyet nemrég egy tősgyökeres erdélyi íróban, Nyirő József tárcájában olvastam: „Eleinte [István és Julis] úgy levelezték egymást [e h.: leveleztek egymással], hogy István minden este virágcsokrokot kötözött a leány tehene szarvára s úgy küldte haza; reggel pedig a leány pántlikázta fel az állatot, hogy abból István is értsen“ (Budap. Hirlap 1935 ápr. 21, 25. l.). Szabad volna-e hibáztatnunk?

hibáit-féle kifejezések mellett nem bírhat döntő jelentőséggel.

Csengery megütközött a nyelvészek írásaiban gyakran előforduló ilyen kifejezésen is: „ez vagy az a szó erre meg erre a szóra *vezethető vissza*“, és benne a német *zurückführen* fordítását látja. Szerinte helyes magyarsággal csak azt mondhatjuk, hogy ez vagy az a szó ebből meg ebből a szóból *ered* vagy *származik*. Az én tanulmányomból is idézi ezt a németesnek tartott kifejezést, s éppen ez szolgált nekem okot arra, hogy fontolóra vegyem: vajjon igazán gyom-e nyelvünkben a valamire *visszavezetés*nek ilyen értelemben való használata? Azzal kezdem, hogy a kifogás egészen meglepett, mert nem is sejtettem, hogy a német Klaviatur-nak az új-latin claviaturá-ra való *visszavezetés*ével németes kifejezésmódot használok, és nem is emlékszem, hogy bárki is külön foglalkozott volna a *valamire visszavezet* kifejezés németes voltának kérdésével. Azt hiszem, folyóiratunk szerkesztőit is meglephette ez a kifogásolás, mert hiszen az ő nyelvérzékük, bár az enyémnél finomabb és érzékenyebb, szintén nem ütközött meg dolgozatomnak idézett mondatán, máskülönben bizonyára módosítottak volna rajta. Ez kétségkívül kedvező körülményként esik a megítélés serpenyőjébe. Arra vall ugyanis, hogy a *valamire visszavezet* kifejezésmód nem lehet annyira szemet szúróan idegen a magyar észjárástól. Nyelvhelyességi irodalmunkban aztán körültekintve, három munkában találtam a *valamire visszavezetés*ről észrevételt. Az egyik Kelemen Bélának *Jó magyarság* című, gondosan szerkesztett és jóra való könyvecskéje (Budapest, 1906.), amely ezt mondja róla: „e jelenséget arra *vezethetjük vissza*“, így is: *vihetjük vissza*« (178. l.). Ő tehát nem hibáztatja a *visszavezetést*, csak azt jegyzi meg róla, hogy *visszavivéssel* is kifejezhetjük. A másik nyelvhelyességi munka Simonyi *Helyes magyarság*-a, amelynek első (1903.) és második (1906.) kiadása a *visszavezet* mellé rekeszben oda teszi a német *zurückführen*-t, s azt mondja: „mind ezt két elvre *vezeti vissza*: — *viszi vissza*“, azonban a *visszavezet* elé nem állít megrovó †-et. Ez a Szótár elején olvasható fölvilágosítás szerint azt jelenti, hogy az ilyen szók vagy kifejezések „egy vagy más okból türhetők (többnyire azért, mert már nagyon is elterjedtek), de a kettőspont után következő javítással legalább sok esetben helyettesíthetjük“. A harmadik kiadás (1914.) tovább megy a megbocsátásban, mert a *visszavezet* mellől a német *zurückführen* igét elhagyja. A harmadik nyelvhelyességi kalauz, Balassa Józsefnek *Helyes magyarság* című (Bp., é. n.) könyvecskéje a helytelenül használt szavak és szólások közé sorolja a *visszavezet vmire* kifejezést és a *visszavisz* igét mondja a helyesnek (40. l.). Az előbb említett két kalauzbeli enyhe megrovás folyóiratunk szerkesztőinek meg nem ütközésével együtt azt

mutatja, hogy a *valamire visszavezetés*-nek szóban forgó képes használata nem lehet égbekiáltó idegenszerűség, kiirtásra kárthatatandó németesség. Mi a különbség ugyanis a helyesnek tartott *valamire visszavisz* és a többé-kevésbbé idegenszerűnek érzett és mondott *valamire visszavezet* kifejezés között? Mind a kettő valamely szónak vagy egyéb dolognak a forrásához való visszamenetelt jelent képletes módon. Az egyik, a *visszavisz* azt fejezi ki, hogy az alany az illető szót vagy egyéb dolgot mint mondattárgyat juttatja el gondolatban a forráshoz, a másik, a *visszavezet* pedig képletesen magát ezt a szót vagy egyéb dolgot járultatja, kalauzolja vissza az eredő helyéhez. Képes beszédben ez olyan jelentéktelen különbség, hogy félreértést nem okozhat, és éppen ez a magyarázata annak, hogy a *valamire visszavezetés* oly könnyen kedveltté és általánossá vált, s csak egy-két nyelvész eszmélt rá a német kifejezéssel való egyezésére. Ám két nyelv kifejezésének ilyen egyezését nézetem szerint nem szabad nyomban hibáztatni és idegenszerűségnek bélyegezni. Meg kell mindenekelőtt fontolnunk: nem keletkezhetett volna-e ilyenféle átviteles, képes kifejezés az illető idegen nyelv befolyása nélkül a mi nyelvünkben is; nem hozható-e kapcsolatba valamely eredeti, nem idegenszerű, sőt egészen természetes magyar szóval vagy szólással (mint az egymáshoz értelmileg közelálló *visszavisz* és *visszavezet* esetében is), ami az idegenből fordított kifejezést ép nyelvérzékük előtt is kínálkozóvá, divatba jövetelét könnyűvé teszi; nem jelent-e az ilyen nyomban megérthető, természetesnek látszó, idegenszerűséget nem érzettető szó vagy kifejezés egyenesen nyereséget, gazdagodást szó- és szóláskészletünkben? Az én véleményem szerint csak az olyan idegenből fordított kifejezéseket kell megrónunk és üldöznünk, amelyek magyar elmére nézve értelmetlenek vagy félreérthetők és amelyek a mi eszünkjárásától merőben eltérnek. Ezek a szempontok a főtebb elmondottakkal együtt, azt hiszem, kedvező megítélésre hangolhatnak a *valamire visszavezet* kifejezéssel szemben, amely által nyelvünk egy fordulattal gazdagabb lett. Ám ha mindez nem nyugtatna meg valakit arra nézve, hogy a *valamire visszavezetés*-nek képes értelmű használata mint új fordulat kezdettől fogva sem bánthatta a magyar nyelvérzékét, hiszen három nyelv-helyességi kalauzunk közül is — amint láttuk — csak egyetlen egy helyteleníti föltétlenül, akkor legyen szabad egy mindnyájunknál törzsökösebb és finomabb magyar nyelv-érzékre hivatkoznom, Arany Jánoséra, aki éppen Szarvas Gábor nyelvjavító törekvéséről és a magyarosságról szólva, két emberöltővel ezelőtt az Akadémia főtákosai székéből egyebek közt ezt mondotta: „Nem tagadhatom meg az új mozgalmat, mely a magyaros szólásra irányul, mert hisz e moz-

galom *eredetét* ama másokra *vezethetni vissza*, mely jóval előbb a költészetben folyt le“ stb. (idézve Msn. II, 30). Ne gyomláljuk, ne irtsuk tehát azt (van elég igazán irtani valónk), amit Arany János sem nézett dudvának.

Zolnai Gyula.

Magnifice Rector. Azt hiszem, a *Magyarosan* szempontjából sem közömbös, hogyan bánunk „második honi *nyelvünkkel*“, a latinnal, ha szükségünk van rá, s hogyan bánik vele különösen Pázmány Péter Tudományegyeteme. Akinek van érzéke a jó latinság iránt, bizonyára különösen találja, hogy a tudományegyetem doktoravató ülésein minduntalan ezt a megszólítást kell hallania: „Magnifice Rector!“, holott a gimnáziumban azt tanulta, hogy a latin jelző, ha csak valami különös nyomaték nincs rajta, rendszerint a jelzett szó *után* áll. Az értelmezőknek is legtöbbször a jelzett főnév után van helyük, így pl. *Socrates, vir sapientissimus*. Amilyen szokatlan és helytelen volna valakihez így szólanunk latinul: „Sapientissime vir!“, — éppen olyan azt mondanunk: „Magnifice Rector“, mintha a rector-nak tulajdonképpeni jelentését a *magnifice* jelző adná meg. (Vö.: *Vayer Lajos*: Latin Stilisztika 25. l.) E szerint a helyes megszólítás: „*Rector Magnifice!*“.

Még különösebb, sőt furcsább, amit nemrég az Egyetem jubileumi ülésén hallottunk, mikor valaki a Rectorról szólva „a magnifice rector“-ról beszélt s ezt a vocativust a mondat alanyául használta, mintha nem is volna a világon *rector magnificus*. Megérjük, hogy a rectort röviden *magnifice*-nek keresztelik el, mint az *amicus* helyett tréfásan (persze némi gúnnyal) *amice*-t is szokás mondani (pl. „megszeppent az amice“).

Az egyetemről és a jó latinságról szólva, egy füst alatt megkérdezzük az egyetem tekintetes tanácsától: 1) Meddig lesz még a doktori oklevelek dátumában *dies* nőnemű? 2) Mikor váltja fel az egyetem latin szóban a francia *sciences* nyomán helytelenül alakított *scientiarum*-ot a helyes *litterarum*? (*scientia* t. i. elvont szó, a. m. *tudás*, nem *tudomány*, és nincsen többes száma). *Csengery János.*

Összmagyar irodalom. Az összbirodalom mint valóság és mint eszme kimúlt, megszűnt; csak emlék, melyre legföljebb a politikai irodalom ha emlékezik. Az *összkomfortos* lakásokat is, reméljük, sikeresen és eredményesen kikezdte az idő, a helyes nyelvérzék. Az *össz* azonban szívós, egykönnyen magát meg nem adja. Legújabbán irodalmunkba csimpajkodott s mint *összmagyar* irodalom kelleti magát. És érdekes, hogy a legújabb *össz*, az *összmagyar* irodalom nem a bécsi birodalom németjeinek fejéből, de nem is vala-

melyik budapesti hirdetési irodában született meg. Nem, sokkal előkelőbb helyen és magyar főből ugrott elő. Egyik irodalmi folyóiratunk¹ ezévi áprilisi számában megjelent cikk szerzője írja, hogy az erdélyi irodalom — az *összmagyar* irodalom provinciális(!?) elágazása. Megjegyzendő, hogy a kérdéses folyóirat egyik főmunkatársa a Magyarosan képviselte nyelvtisztító irány egyik legegységesebb híve és művelője. Maga a cikkíró is a magyar nyelv és irodalom tanára, mégpedig nem Magyarországon, hanem elcsatolt területen oktatja az ifjúságot Pázmány, Petőfi, Arany és Jókai nyelvére. Ott, ahol ma kétszeresen vigyázni kell nyelvünk tisztaságára. Ott született meg a legújabb *össz*, az *összmagyar* irodalom, s onnan közölte említett budapesti folyóiratunk. A cikknek töméredek a tárgyi tévedése és rengeteg a *látszik lenni* megállapítása, ezek bírálata azonban nem tartozik reánk. De a legújabb *összmagyart* nem hallgathatjuk el. Nem azért sem, mert a cikk nemcsak az *összmagyar* irodalommal kedveskedik, hanem mintegy félszáz felesleges, gondatlanul használt idegen szóval is (glóbusz, szintézis, objektivitás, centralizmus, akció, nivó, probléma, adminisztrál stb. stb.). Aztán csak természetes, hogy egy *modern* felfogású, bocsanat: ideológiájú cikkben ott kell lennie az *alátámaszt* és *rádöbben* szavaknak is a *felvázol*, *kihangsúlyoz*, *beigér*, *beszervez* és társai mellett.

Hogy is mondta Arany László? Rontsuk a nyelvet, ahogy lehet! Úgy látszik, az elcsatolt területeken híven szót fogadnak. Főként a magyar nyelv és irodalom fiatal tanárai. Búvárkodásuk eredménye úgy szőröstül-bőröstül megjelenik nálunk. Vajjon e fiatal tanárok a kisebbségi sorsban vergődő magyar tanuló ifjúság előtt is ilyen szép modernséggel beszélnek-é? Adnak-é alkalmat az *összmagyar* irodalom *összmagyar* nyelvének megismerésére és elsajátítására?

Y.

A „véghezmenő“ homlás. A szavak betegségénél is kényesebb a *ragok* megbetegedése. Némelyik rag belepusztul a *ragályos* bajba és átadja helyét a *számára*, *részére*, *után*, *felől* stb. névutónak. Íme egy példa: „Helyes-e megengedni külföldön termelt búza *részére* a „bánkuti“ jelzés használatát.“ — Hát nem helyes. A jelzést nem a búza „használja“, hanem a gazda. Ő pedig nem a búza *részére* mondja azt, hogy bánkúti, hanem a búzájára vagy búzájáról.

De nem erről akartam szólani, hanem arról a még gyakoribb esetről, amikor a *ragok* egymást szorítják ki. A divatos rag megöli a divatjamúltat. Ilyen divatja van ma a *-hoz -hez -höz*-nek a *-ra -re* és a *-ba -be* rovására. Lehetetlen

¹ A kérdéses folyóirat a Nyugat; a cikk meg: Erdély irodalmi élete 1918-tól napjainkig; írja dr. Jancsó Elemér.

fel nem ismerni benne a német *zum, zur* térfoglalását. Nem hiába, hogy Németországról szól az első példánk is:

„A római egyezményeknek csak akkor lesz értéke, ha újabb leszerelési lépésekhez és Németországnak a népszöveget-ségbe való visszatéréséhez vezetnek.“

„...idegenül, részvétlenséggel nézett rájuk, mint akihez nem tartozik a dolog.“ Szórendi hiba is van ebben a másik mondatban: „Minthogy az örökösödési adót készpénzben kell fizetni, ez a háború után *egyre-másra vezetett* egyes híres angol birtokok eladásához és a föld parcellázásához.“ A magyar *-ra -re* ilyen esetekben határozottabb és kifejezőbb. És csakis az a jó. Az eladáshoz és parcellázáshoz szinte azt a hitet kelti, hogy csak *odáig* vezetett, az esemény már nem történt meg.

Még szembezőköbb a hiba ebben: „...a biológiai intézethez be sem tette a lábát.“ Íme, még a *betenni* sem vezette nyomra — hogy ne mondjam: *nyomhoz!* — az író, hogy mi a helyes, Nem gondolta meg, hogy nem lehet valamihez a lábat *betenni*, legfeljebb odatenni. A gyereket sem arra figyelmeztetem: „Vigyázz, bele ne essél a gödörhöz!“ Hovatovább már szerelmesünknek is *füléhez* fogjuk sügni vallomásunkat. Fő az óvatosság... És a *fülbegyónásnak* új nevet adunk: *fülhöz* gyónás. Ha ez így megy tovább, fiaink már így fogják szavalni: „*Talphoz* magyar!“ „A kaucsuk szénhidrogén meleg hatására *véghezmenő* bomlása.“ Ide nem kell magyarázat: a bomlás — *végbement!*

Nagyon kedvelt ez a tévesen használt *-hoz* rag a színházak tájékán. Sőt a színpadon is felüti fejét. Sokan nem érzik a különbséget a villamoson váltott jegy és a színházjegy között. Villamoson megyünk a színházhoz, a megálló-tól odamegyünk a pénztárhoz és jegyet váltunk a színházba, ebbe és ebbe a darabba. Így van jól magyarul, és ez az értelmes beszéd és cselekedet. Ezzel a jeggyel ugyanis már *be* mehetünk a színházba és végignézhajjuk a darabot. Aki Molnár Ferenchez vált jegyet vagy X. Y. darabjához, megérdemelné, hogy ne eresszék *be* a nézőtérre.

Kossuth mondását: „*Tengerhez* magyar! El a *tengerhez!*“, helyes érzékkel változtatta meg a szállóige: „*Tengerre* magyar!“ De Kossuth tudta, mit akar. Előbb el kellett jutnunk a *tengerhez*, hogy *tengerre* szállhassunk. Utat nyitunk, vasutat építünk a *tengerhez*, mert itt még az *odáig* legyőzésre váró hosszú útra gondolunk. De a *tengerpart* szóban már érezzük a *partra* verődő hullámokat s önkéntelenül *-ra* ragot függesztünk hozzá: *le* megyünk a *tengerpartra*, a *ki* kötőbe és *hajóra*, *tengerre* szállunk.

A hajó a *parthoz* áll, az utas *partra* száll.

Halász Gyula.

Kaptam P 15-öt és vettem 10 zsebkendőt á P 2-ért. Közel 25-éves tisztviselői multam van, de nem tapasztaltam, hogy a kereskedelmi nyelv ez alatt az idő alatt valamennyit is alkalmazkodott volna a magyar nyelv szelleméhez. Valódi Augias istállója ez, és Herkules legyen, aki csak némileg is rendet tudna itt teremteni.

Most csak két kirívó és fölöttébb bántó példát említek. Nemzetközi szokás a kereskedelmi életben, hogy összegek jelölésénél a pénznemet nem az összeg után tüntetik fel, hanem előtte. Pl. „Megterheltük b. számláját P 26.80-al“, vagy „javára írtunk P 100-at“. Nem tudom, milyen titokzatos oka lehet annak, hogy ilyen nyakatekert kifejezőmódot használnak, holott sokkal egyszerűbb és értelmesebb volna azt írni, hogy „megterheltük számláját 26.80 pengővel“, vagy „javára írtunk 100 pengőt“. Akikkel erről a nyelvi csúfságról beszéltem, arra hivatkoztak, hogy ezen a formán nem lehet változtatni, mert ezt minden nyelvben így használják. Ez az érv azonban a legkevésbé sem helytálló, mert az idézett forma más nyelvekben is éppen olyan helytelen és zavaros, bár nem olyan rossz hangzású, mint a magyarban. De ha nemzetközi viszonylatban és idegennyelvű levelekben használják is, miért ne lehetne a magyar levelekben a helyes és magyaros formát használni?

„Ajánlok Önnek 100 kg. rizst á P 1.20 kg.-ként“, vagy pláne „per kg“. Hát miért nem tetszik a rizst kg.-ként 1.20 pengőért ajánlani? Nem sokkal egyszerűbb és érthetőbb így? De gyakran lehet ennek a szólásnak még cifrább formájával is találkozni: „á P 1.20-ért“, holott az á azonos értelmű az -ért raggal. F. M.

Túladunai. Többször esett már szó folyóiratunkban a mind gyakrabban hallható *Dunántúlon* ragos alakokról (*Négyesy*: Msn. I, 14; *N. J. B.*: u. o. I, 73, stb.). Kétségtelen, hogy a *Dunántúl* határozós szerkezettel szemben ez feleslegesen ragozott alak, de az egységes (tulajdon) főnévvé vált *Dunántúl* szónak szabályos alakja, amelyet na már aligha kellene — s még kevésbé lehetne kizorítani a nyelvhasználatból (vö. Msn. IV, 51). Van azonban ugyanennek a határozós szerkezetnek egy másik változata, mely az elhomályosulás, illetőleg a főnévvé válás kapcsán egészen különös, szabálytalan alakot termelt. Ez pedig a *túl a Dunán* szólás. Amikor t. i. ez is a földrajzi név szerepéhez jutott, elkerülhetetlenné vált a ragozása. És míg a *Dunántúlra*, *Dunántúlról*, sőt a *Dunántúlon* nyelvérzékünket nem zavarja, a *Túladunánról* alak a raghalmozódás miatt zavaró is, megnehézkes is. Pedig már 1796-ból irodalmi adat is van rá *Bessenyei Sándor* Milton-fordításából (II, 352: „*túl a Dunánról*“; Bessenyei S. tudvalevőleg ellensége volt a tudatos

nyelvújításnak s a Debreceni Grammatika nyomán a népnyelvet tartotta irányadónak az irodalomban is!). A nyelv-érzők azután egészen furesán rövidítette meg ezt a szerkezetet, amennyiben elvonta belőle a *Túladuna* főnevet. Ez, s a belőle alkotott *túladunai* főnév ma már nemcsak meglehetősen elterjedt tájnyelvi szóként él (l. M. Tájszótár), hanem a művelt emberek nyelvébe is befurakodott s irodalmi munkákban is olvasható. *Balassa J.* a *Túladuná-t Ká-zinczy*, a *túladunai-t Eötvös Károly* munkáiból idézte (Nyr. XXXVI, 480.). Magyarosság szempontjából nem lehet ki fogásunk ezek ellen a szóalakok ellen, hiszen népnyel-
viek s bizonytalannal nem idegen mintákra keletkeztek. De a *túl* határozószó nyelvünkben rendesen nem kapcsolható *-n* helyhatározó rag nélkül (*túl a vízen* és nem *túl a víz*), tehát a fenti szót mint elvonást, némileg mindig idegenszerű alaknak érezzük. Hasonlóan keletkezett népi szavak analógiája sem támogatja, a köz m a g y a r *Dunántúl*, *dunántúli* mellett szükség sincs reájuk. Így tehát, bár a régibb és újabb irodalmi nyelvben akad egy-két példa használatukra, a *Túl-aduna*, *túladunai* szavakat az irodalmi nyelvben kerülendő tájnyelvi alakoknak (provincializmusoknak) kell tekintenünk.

Techert József.

Kiváltani. „...Kiveszlek, kiváltlak a nehéz rabságból...“, mondja Arany János a „Mátyás anyja“ c. versében. Kiváltunk valamit a zálogból, mondja a magyaros nyelvszokás. De akár a rabságból, akár a zálogból váltunk ki, a kiváltás váltságdíjjal jár. Ez a *kiváltani* igének a jelentése. Néhány éve azonban valamelyik tollforgatónk tolla vagy nyelve hegyéről lecsúszott, mikor nem volt helyénvaló: „valaki vagy valami ezt-azt, ilyen-olyan hangulatot *váltott ki*“. S azóta „száll az ének szájról-szájra“, s mindenféle hatást úgy *váltunk ki*. Miért? Talán, mert a *kiváltani* ige alkalmazásában új? Talán, mert különös? Talán, mert X. mondja? Pedig hát a *kiváltani* igének ilyen helytelen alkalmazása még hég sem született, mikor a mi régi nyelvszokásunkban a különféle hatás megjelölésére már szebbnél-szebb, világos, találó kifejezések járták. Íme pl. X. evvel-avval nagy örömet *szerezett*; bánatot, fájdalmat, keserűséget *okozott*; derűtséget, tetszést, lelkesedést *kel-tett*; nagy nevetést *fakasztott*; nagy felfordulást *csinált*; nagy mozgolódást, vihart *támasztott*; nagy vitát *idézett elő*; nagy tapsot *aratott*; nagy hatást *tett, ért el*; stb. Válogathatunk a találóbbnál találóbb igékben, csak ne sajnáljunk egy-egy pillanatot a legkifejezőbbnek a megkeresésére. Igaz, hogy kényelmesebb siettünkben odavetni, hogy: „*váltott ki*“; de nemzeti nyelvünk s a magunk stílusa egy kis gondozást mégis csak megérdemel.

Molnár János.

Köztudott. Folyóiratunkban Szinnyei József rovására vette már a *közismert* szót az elburjázott németességek között.¹ E gyönyörű szó azonban azóta is szépen tenyészik s gyakran előkerül méltó párjával, a *közkedvelt*-tel együtt. A *közismert* a német *allbekannt*-nak, a *közkedvelt* meg az *allbeliebt*-nek szolgál fordítása s éles ellentétben áll a nyelv-helyességgel.

A magyar nyelvben ugyan meglehetősen elterjedt összetett szókban a *köz*- előtag s többfélét is jelent: 1. *köz*-katona, *köz*nemes, *köz*nép stb.; itt rangot jelent a *köz*-, illetőleg rangtalanságot. — 2. *Köz*nyelv, *köz*út, *köz*teher, *köz*vélemény stb.; itt pedig annyit tesz: közös, általános, mindenkié. 3. A *köz*pont-ban meg *köz*ép- az értelme. — A példákat lehetne szaporítani, de egyetlenegy se lehetne mondani, melyben a *köz*- melléknévnek vagy melléknévi igenévnek volna az előtagja, aminthogy nincs példa arra sem, hogy ige mellett állana. Van *köz*szereget és van *köz*megvetés, de *köz*szeregetni vagy *köz*megvetni még a legpestibb pestiek se szoktak. (Ami elég szép dolog is. Az is szép, hogy az *allverehrt*-nek sem hallani *köz*tisztelt magyar megfelelőjét.) — Hogyan lehetséges hát, hogy magyar lapokban nemcsak a *köz*kedvelt és *köz*ismert bukkan elő lépten-nyomon, hanem az *allbekannt*-nak egy még gyönyörűbb fattyúhajtása is, a *köztudott*?! Egyik legnagyobb napilapunk főcikkében olvashattuk ezt a csodabogarat kétszer is egymásután: *köztudott*, hogy ... s később: *köztudott* az is, hogy ...

Ha a *köz*ismert utálatos németesség, akkor a *köztudott*-ra nincs is elég erős jelző a bámulatosan gazdag magyar nyelvben sem.

Pais Károly.

Hivatalosan. Néhány hete értesítést kaptam hivatalos borítékban, gépirásról sokszorosított szöveggel: „Hivatalosan értesítem, hogy X község az 1935. évre összeállított választói névjegyzékéből töröltetett stb.

Elolvastam vagy háromszor-négyszer, mert kíváncsi voltam, vajjon *ki* és *honnét* töröltetett, s ez egyszeri olvasásra az idézett írásból nem derült ki. Először megdöbbenem, azt értvén az írásból, hogy az egész X községet törölték e választói névjegyzékből (akarom mondani: X község töröltetett...). De hamarosan megnyugodtam, hogy ez nyilván téves magyarázat, mert a szövegből az világlik ki, hogy a község az én választói névjegyzékemből maradt ki (bocsánat: töröltetett), nekem pedig választói névjegyzékem nincs; s ha volna is, a törlésről nem ők értesítenének engem, hanem én őket. Másodszorra már úgy magyaráztam, hogy talán mégis csak *engem* töröltek a névjegyzékből, mégpedig a *köz*-

¹ Msn. II, 76.

ség törölt, s a szenvedő igealak csak a „hivatalos irály“ nagyobb dicsőségére, megszokásból szerepel. De ez a magyarázat is rossz, mert mint afféle jó állampolgár tudom, hogy a *község* nem törölhet a névjegyzékből, hanem csak a vármegyei központi választmány.

Végül aztán oda lyukadtam ki, hogy a nevezett hivatalos írást egész egyszerűen (horribile dictu!) — rosszul fogalmazták meg. Helyesen így volna: Hivatalosan értesítem, hogy X községnek az 1935. évre összeállított választói névjegyzékből töröltük (vagy törölték) stb.

Feltolakszik a kérdés: meddig jelent a *hivatalos* fogalmazás egyúttal annyit is, hogy — rossz...? *Pais Károly.*

Felé és fölé. Nemrég egy Erdélyből való közleményben ezt olvastam: „A magyar diákok létszáma az 1931—32-es tanévben ugrott száz *felé*“ (Budap. Hirlap 1935 jan. 27, 12. l.). Az erdélyi levelező tudta, mit mond, s a maga nyelvjárása szerint nem is érezhetett kifejezésében semmi hibát. Bizonyára olyan vidékről való írta ezt, amelynek nyelve sem a zárt *ē* hangot nem ismeri, sem ennek *ö*-vel való fölcserelését nem szokta meg. Az ilyen nyelvjárásban kétféle jelentésű *felé* szónak kell lenni: az egyiknek ‚versus, gegen‘, a másiknak ‚super, über‘ az értelme. Az is lehetséges azonban, hogy ezt az utóbbi jelentésű *felé*-t zárt *ē*-vel ejtik az illető nyelvjárásban, tehát a másik jelentésű *felé*-től mégis megkülönböztetik; de mivel irodalmi helyesírásunk a két (*e* és *ē*) hangzó között különbséget nem tesz, a közlemény írója megnyugodott a kettős jelentésű *e* betűben, és nem sejtette, hogy ez esetben a fűntebbi mondat az irodalmi nyelvérzékre furcsa hatást tehet. A *száz felé* ugrás ugyanis királyhágóninenni olvasó előtt ‚száz irányba való‘ ugrást jelent. Az ilyen félreértést és furcsaságot csak úgy kerülhetjük el, ha a ‚super, über‘ jelentésű *félé*-t az irodalomban és a társalgási nyelvben következetesen *föle*-nek mondjuk: a létszám száz *föle* ugrott. Így járt el már Gyulai Pál is, aki *Pókainé* című költeményét ezzel kezdi: „Emelkedik a nap már a hegyek *föle*“. Kolozsvári születésű költőnk egyébként a *fél* igekötőt is szerette nyelvjárása ellenére *föl*-nek írni, pl. a mondott költeménynek mindjárt a következő sorában: „Kelj *föl* párnáidról, özvegy Pókainé“ s tovább is: „az ablakra *fölnéz*“; „kiált Pókainé *föleszmélve* büszkén“, ámbár, főképp rím kedvéért, az erdélyies *fel* alakkal is él: „Nem felel Báthori, ingerülve kél *fel*“ (ríme: kezével); „Verjen meg hát Isten, támadjon Erdély *fel!*“ (ríme: térdel). Sorközépen: „Kialtás hangzik *fel* a vérpad lépcsején“. A *föl* alak általánosan is igen kedvelté lett irodalmi nyelvünkben, bár szótáraink (Simonyi-Balassa, Kelemen, Yolland stb.) a *fel* alakot veszik *föl* címszóul. Magam, amint iménti önkénytelen írásom is mu-

tatja, nyelvjárásom ellenére szintén a *föl*-t kedveltem meg és csak beszédben szoktam *felezni*. A *fel* és *föl* küzdenek egymással az irodalomban. A *föl*-t a sok *e* elkerülése végett a széphangzás szempontja ajánlja. A *felé* és *félé* különbséget azonban, amint a fölhozott példa tanulsága mutatja, csupán az utóbbi szónak *özö* alakjával, a *fölé*-vel lehet az értelem kára nélkül kifejeznünk, a *felé* tehát az irodalomban csak „versus, gegen” jelentéssel használható. *Zolnai Gyula.*

Ammadár, hhszeretlek, holy volyt. Kedves magyar énekes uraink és hölgyeink, irgalmazzanak magyar fülünknek! Szokjanak le az értelmetlen, sokszor komikus álpátoszról! Ne énekeljék azt (különösen a hatásos befejezés céljából), hogy: *amm madár, assz szivem, all legény.* És *ne líhegjenek* majd minden hangsúlyosabb szó elé: *hhszeretlek, hhmíért.* És különösen két énekesnőnket kérem esdve, tanulja meg a magyar *l* hangot! Különböztesse meg az *ly*-től! Ne daloljon így: „*Holy volyt, holy nem volyt!*” Higgyék el, borzalmas hallgatni ilyen affektályást még a rádióban is! *Kertész Kálmán.*

Tragikus. Juhász László jogosan róttta meg a *drámai* jelző elburjánzását. Én pedig a *tragikus* jelző elburjánzását teszem szóvá. Ma már minden halálozás „*tragikus körülmények közt*”, sőt legutóbb „*tragikus váratlansággal*” történik lapjainkban, ha az a szegény elhalálozó nem esöndesen, lassan hal meg. Egyszerű szívszélütés, agyvérzés — tehát teljesen természetes és gyakori halálokok — már *tragikus körülmények*; ha valaki ugyanesak ilyen természetes okból pár perc, sőt akár néhány óra alatt hal meg, az már a lapokban *tragikus váratlansággal* húnyt el. Egészen elkoptatják e szónak jelentését, lejárattják értékét! *Kertész Kálmán.*

Uélszi herceg. Ilyen előkelően ejtegette a magyar rádió egyik „szpikere” (dehogy is bemondója!) a *walesi* szót. Bizonyosan (azaz hogy új magyar nyelven: „biztos”) Arany János is így ejtette és így akarta ejteni: „*A uélszi bárdok*”, meg: „Ti urak, ti urak, ti *uélsz* ebek!” — Ó mily szép az idegen szók illetéknéppen való előkelő, fősgyökeresen angolos ejtegetése! De akkor miért ejtette az illető úr a herceg keresztnevét *Ervárd*-nak, nem pedig *Eduörd*-nek vagy *Eduárd*-nak (vagy hogyan is ejtik angolék)? „Ó milyen, ó milyen finomak vagyunk!” dalolom „Az obsitos”-ból, Kacsóh Pongrác zenéjére! *Kertész Kálmán.*

Egy újabb halálra ítélt szó: az *azután*, *aztán*, *ezután*. Már csak *utána* van! Kezdte — sajnos! — a magyar rádió,

mondván állandóan: „Rövid szünet után hírek, *utána* X. Y. tovább muzsikál.“ Pedig hát a magyar rádióinak ápolnia és terjesztie kellene a tiszta magyarságot! — A rádióból *utána* (bocsánat! *asztán*) átesúszott a sajtóba és a köznyelvbe. És olvasunk ilyen képtelenségeket: „A bíróság megbüntette s ezért elbocsátották állásából. *Utána* sóffór lett.“ (Új Nemz. febr. 12.) „Az igazgató megmutatta neki az egész szállodát. *Utána* megteázott a walesi herceg.“ (Pesti Hirlap, febr. 22.) Nyilván előbb megteázott a szálloda (vagy az igazgató?) és *utána* a herceg! (Mellesleg: „gyümölcsöket és néhány szendvicset szolgáltak fel *számára*“). *Kertész Kálmán.*

Mes. Tessék kitalálni, melyik nyelvből való ez a szó? Hát bizony, kérem, ez *magyar* szó! Ige. Nem, ne tessék semmiféle szótárban, lekszikonban, enciklopédiában keresni. Nincs ott. Hát hol van? Ki találta ki? A magyar *kereszt-rejtvény* találta ki; ott olvasható gyakran. Sőt legújabbán a betűrejtvényekben is (P. H. febr. 24.). Mit jelent hát? Megmondja éppen ez a betűrejtvény: *szel*, vagyis *vág*, vagyis — mondjuk ki bátran: *metsz*. Hogy miképpen lett a *metsz*-ből *mes*? Úgy, hogy egy rontott nyelvérzékű kereszt-rejtvény-készítő elkezdte (nyilván a „mess kenyeret“-re emlékezve) és azóta, íme kiirtva a *metsz*, éljen a *mes*! *Kertész Kálmán.*

Az Ismeretlen Katona. Jó lehet ez a jelző más nyelvekben, de nem jó a magyarban. A magyar észjárás szerint nem az Ismeretlen, hanem a *Névtelen* Katonában személyesítjük meg a magyar katonát, a katonaság egyetemet. Tehát még akkor is mondjuk és írjuk csak: a *Névtelen Katona* (síremléke, szobra), ha a párizsi vagy egyéb külföldi emlékműről van szó. *Kertész Kálmán.*

Olvasás közben. *Magazin.* Régebben a raktárt, tárházat mondták helytelenül „magazin“-nak, most az a divat kapott lábra, hogy így nevezik a napilapok képes mellékleteit. (Láthatunk ezeken kívül nem valami épületes tartalmú folyóiratokat is „Magazin“ címmel!) Érthetetlen idegen-utánzás! Nagyon furcsán hangzik: Nemzeti Magazin. (a N. U. képes melléklete.) Nem volna-e jobb: Vasárnapi képtár, A Nemzeti Újság képtára, heti képtár, a hét képcsarnoka, képes tárház, stb.

Intuición. Unos-untalan hangoztatják ezt a henye idegen szót: szemlélet, sejtelen, ihlet, sugallat, szemlélődés, megsejtés stb. helyett. Különösen, — ha nőkről van szó, — azt a bizonyos hatodik érzéket nevezik ilyen előkelően. Valóban: az intuición sokkal mutatósabb, díszesebb, sejtelmesebb — és értetlenebb az egyszerű *megérzés*nél, vagy *megsejtés*nél!

Az impresszárió (impresario = művészeti vállalkozó)

mintha letűnt volna a színtérről, ámde megjelent helyette a *menedzser!* „A színésznőnek... apja volt a *menedzser*“: talán: ügyeinek intézője, ügyvivője?

Soffiroz. Új (divatosan így mondanák: *egészen új*) csodabogár a régebbi *frizéroz*, *paníroz*, *hofíroz*, *lavíroz* mintájára. „Gusztáv király maga *soffiroz*.“ (magyarul: maga vezeti a gépkocsiját.)

A politikai tudósító napilapjaikban sehogysem tud — vagy nem is akar — megszabadulni az idegen szavak rajától (ezt már „légió“-nak mondaná!). Íme néhány példa a tengersok közül: nemzetközi *relációk*; politikai *konziderációk*; a *krízis* tetőfokát érte el, *paradox szituáció* (milyen jól hangzik!)... „Ha tehát az angol nők a politikai arénában minél magasabb *életstandardot* vívnak ki...“ „A francia nők az újságírás terén is szép *pozíciót* vívtak ki“... „...ténykedésük ...alapos tudást és sokoldalú *informáltságot* igényel“, „...elsőrendűt tudnak *produkálni*... a *politikai atmoszféra* zsong.“ — Olvashatunk itt „*regionális* ipari termelésről, telepítési *akcióról*“, majd azt is látjuk, hogy „Lloyd George *propagálja* Anglia *kooperációját* az Egyesült Államokkal... Lord Snowden, Anglia egyik legkiválóbb pénzügyi *kapacitása*, *rehabilitálta* a mindenki által „*sarlatának*“ nevezett öreg politikai vezért“... „Snowden *presztízst* értékelni nem is igen lehet“...

Így folyik ez végig; de nemcsak a nyüzsgő idegen szavak, hanem a furcsa, idegenszerűen megszerkesztett mondatok is sértik fülünket és nyelvérzékünket. Bőven találunk ilyeneket: „nehány *nap előtt*; — *Jelenleg* a liberális párt nem is dicsekedhetik óriási politikai befolyással, *aminek* nem utolsó sorban *oka* szétforgácsolódásuk“. „*Nem szenved kétséget*“... „az ellentét *megoldást nyert*“... „a történelmi adottságok újra és újra *előállnak*“... „Ha ez a megegyezés sikerül, — *ami felett* ma már alig van okunk kételkedni“... „Természetesen *ennek a bizottságnak* Anglia legjobb koponyáit (!) szedné össze“.

Nem időszerű ugyan már, de nem hagyhatjuk szó nélkül a lezajlott farsang báli tudósításait sem, amelyekben ízléstelenül kitekerték, idegenszerűen elcsúfították a szép magyar női neveket. Csupa *Gigi*, *Fifi*, *Pipi*, *Buci*, *Buckó*, *Cincy*, *Concy* szerepelt ott; az előkelőbbje *Mary*, *Märy*, *Lily*, *Baby*, *Bébi*, *Mädy*, *Médi* néven járta a táncot, nem hiányzott az *Edith* sem, nagyon divatos volt a *Gréte*; sőt akadt ilyen csuda is: *dr. X. Bébi*, *dr. Y. Cincy*. („bébi“ — és doktor!)
Vööné Pécs Mária.

A *mozik nyelvének magyarságáról* több ízben esett már szó, és bizony nem ok nélkül kifogásolták fogyatékoságait és hibáit. Annál örvedetesebb tehát az a hír, amelyet e kér-

désben az imént olvashattunk. E szerint ugyanis Szöllősy Alfréd miniszteri osztálytanácsos, mint a filmfőülvizsgáló bizottság elnöke „arra figyelmeztette a dramaturgokat, hogy legfőbb feladatuknak a magyar nyelv tisztaságának megőrzését tartsák és tekintsek. A magyar filmfeliratokban igen sokszor találkozott eddig is zsargon- és jasszkifejezésekkel és egész működése során a legnagyobb szigorúsággal fog örködni azon, hogy a *filmfeliratok tiszta magyarsága* csorbát ne szenvedjen“ (Budap. Hirlap 1935 máj. 18, 13. l.).

Vajha sikerre vezetne ez a velünk egyetértő nemes törekvése!

Z. Gy.

A lasso magyar neve. Földrajzi leírások, „vadnyugati“ ponyvaregények, cserkészek stb. elterjesztették nálunk a *lasso* szót, a spanyol *lazo* (tkp. 'hurok') szónak angolos vagy franciás alakját. Minden kis gyermek tudja, sőt ők tudják legjobban, hogy ez a *lasso* olyan, hurokban végződő, hosszú kötél vagy szíj (szíjfonat), melyet a csikós a ménésből kifogandó állatnak a nyakába vet. Nem csoda, ha ez a szó minden európai nyelvbe behatolt, hiszen maga a tárgy ismeretlen volt, s így sehol a honi nyelvben megfelelő kifejezés nem akadt. Jószándékú, de nem elégséges nyelvtudású fordítók ismételten megpróbálták magyarítani *vetőkötélre*, *hurkos kötélre* s tudj' Isten mire, holott igazán nem kellene sokat keresgélni. A lassóval csaknem azonos készség a mi csikósainknak is gyakran használt eszköze, a *pányva*. Ki kell tehát irtanunk ezt a fölösleges jövevényt, s cserkészeink is jobban tennék, ha a *pányvavetést* gyakorolnák a *lasso-dobálás* helyett.

B. G.

Traktor = vontató. A multkoriban a Népünk és Nyelvünk egyik cikke alapján¹ a régi magyar mezőgazdasági szerszámokról s elnevezésekről beszélgettünk, s szó esett a *vontató*-ról is, a régi magyar gabonaszállító készségről. (A szónak több jelentése volt: 1. a szekér- vagy szánszerű szállító-eszköz, 2. az a gabonamennyiség, mely erre felfért. Ma már mindkét értelemben kiveszöben van, sőt nagyrészt ki is veszett a szó.) Ezzel kapcsolatban egyikünk felvetette azt az ötletet, hogy nem volna-e jó ezzel a már kihalóban lévő régi jó magyar névvel: *vontató* elnevezni egy újabb, a mezőgazdaságban is sokat használt gépezetet, a *traktort*. Azt hisszük, a név találó, félreérthetetlen, s bízunk benne, hogy hamarosan el lehet terjeszteni, s fel lehet váltani vele az idegen szót.

P. K.

Művelődünk szörnyű módon. Egy szép májusi reggel álmélkodva láttam valamelyik újságunkban egyik cikkecske

¹ Szilády Zoltán: A vontató. Népünk és Nyelvünk VII, 30.

élén ezt az elképesztő címet: „A *baromfi-oktatás* bírálata.“ Mi a manó, — gondoltam magamban — hát már a baromfiak is iskolába járnak? Nagy kíváncsian olvasni kezdtem a cikket, de bizony csakhamar kiderült, hogy nem a közművelődésnek mesébe illő haladásáról esik benne szó, hanem csupán arról, hogy a „gödöllői baromfitenyésztő szakiskola munkájáról túlzott bírálatot mondott az új parlament egyik képviselője...“ Vagy úgy? Akkor hát talán ilyenféleképp kellett volna megfogalmazni azt a szerencsétlen címet: „A *baromfitenyésztés tanításának* bírálata.“

Folytattam a cikkecske végigböngészését, és még egy hasonló csodabogárra akadtam benne: „...figyelembe lehetne itt venni azt a reformot, amelyet... a Hangya vezérigazgatója a *Hangya-oktatásban* megvalósított.“ Tehát *Hangya-oktatás!* Ha nem látnám a nagy *H*-t, azt kellene hinnem, hogy a baromfiak után a hangyákra is kiterjesztették immár az „általános tankötelezettség“ áldásait, így azonban mégis azt gondolom, hogy alkalmasint a *Hangya útján* vagy a *Hangya keretében való oktatásról* akart megemlékezni a tacitusi tömörségre törekvő cikkíró. N. J. B.

ÜZENETEK.

H. J.-nak. A nemesi előnevet mindig nagy kezdőbetűvel kell írni. A Magyar Tudományos Akadémia hivatalos szabályai (A magyar helyesírás szabályai '1935) határozottan kimondják, hogy „nem helyes szokás a nemesi előnévnek kis betűvel való írása“ (41. l.). A *vitéz* címet, melyet viszont törvényes és így nem vitatható rendelkezés folytán a mondatban vagy felsoroláson belül kis betűvel kell írni, nem tekinthető a családnév tartozékának, minthogy minden viselőjének, így a már felavatott vitézek elsőszülött fiának is külön kell folyamodnia érte; teljesen érthető tehát, miért nevezi az említett körrendelet „egyéni jelző“-nek. Viszont az angol *duke*, *earl* stb. címek bizonyos fokig legalább a családnév tartozékai, minthogy a címet, viselőjének elhalálása után feltétlenül örökli elsőszülött fia vagy — ennek híján — legközelebbi rokona.

A doktori cím még jellegzetesebben „egyéni jelző“, minthogy még oly korlátozott mértékben sem szállhat apáról fiúra, mint a vitézi cím; helyes tehát az említett körrendeletben megállapított sorrend: dr. (legegényibb jelző), vitéz (egyéni jelző, de bizonyos határok közt és feltételekkel apá-

ról fiúra szállhat), nemesi cím vagy előnév (a családi név tartozéka), családnév.

A *dr.* címet, éppúgy, mint a *vitéz*-t mondatban és felsorolásban kis betűvel kell írni (l. Magy. Helyesírás, 41. l.), így tehát méltóságos, nagyságos cím után is. Másutt, mint a mondat elején *Dr.*-t írni hibás.

A névjegyben is — bár a gyakorlat igen ingadozik — föltétlenül helyesebb a névjegy első szavát, akár *dr.*, akár *vitéz* legyen az, nagy betűvel írni.

Az említett sorrend: *csikszentkirályi és krasznahorkai gróf Andrássy Gyula* nem helyes, és az az okfejtés, hogy a nemes annak a helységnek ura, esetleg grófja volt, ahonnan előnevét vette, szintén nem állja meg a helyét. Magyarországon a grófi, bárói cím nem a birtoktól függött, mint pl. egykor Franciaországban, s az említett cím nem értelmezhető úgy, hogy Csikszentkirály és Krasznahorka grófja. Helyesebb tehát az a sorrend, amelyet az említett körrendelet követel: gróf Csikszentkirályi és Krasznahorkai Andrássy Gyula.

Ha olyasvalakinek ír, ki családnéve után oda szokta tenni a *de genere X.* nemzetség-eredet jelzést, udvariasságból hozzáteheti a családnévhez ezt a formulát, bár hivatalosan ilyen nemzetség-megjelölés tudunkkal nem használható.

A *Bánffy Miklósné grófné* —, *Radvánszky Béláné báróné dr.-né-féle* nehézkes és a nevetségesség határán mozgó kifejezések fölöslegesek. Bár idegen eredetű, annyira meggyökeresedett már a nemesi címeknek a családnév elé tétele, hogy, különösen a fentiekhez hasonló példákban, *gr. B. M.-né, dr. br. R. B.-né*t kell írunk.

A *te, ön, neked, önnel* stb. mint a megszólítás szavait folyamodványokban és levelekben tisztelet jeléül nagy betűvel írjuk, de másnemű szövegben kis betűvel (Magy. Helyesírás 44. l.). Az említett író gyakorlata (*Te, Ön, Maga* és viszt *urdm*) föltétlenül helytelen. *bg.*

M. F.-nek. A közölt idézetek csakugyan elrettentő példái a pongyola fogalmazásnak, a magyartalanságnak és a tárgyi tudatlanságnak. Tankönyvről lévén szó, kívánatos minél előbb gyökeres orvoslást kérniük. Nekünk, sajnos, sem jogunk, sem módunk nincs arra, hogy intézkedhessünk.

N. J.-nek. 1) A magyar ember nem *vágatja a haját*, hanem *nyíratkozik*. — 2.) A jóslat, jövendölés nem *bevalik*, hanem *teljesül, beteljesül, beteljesedik*. — 3.) Aki *enni, írni* stb. akar, ne az *asztal mellé*, hanem az *asztalhoz* üljön.

T. L.-nak. A kétjegyű mássalhangzók (*cs, sz, zs, gy, ty* stb.) egyszerűsítéséről s általában a magyar hangjelölés

„észszerűbbé“ tételéről már kifejtettük nézetünket (vö. Msn. III, 154—156). Indítványa különben is téves fonétikai föltevésen alapszik.

Z. D.-nek. Állítólagos „szabálya“, mellyel a *csengettyű—csengettyű* vitát olyan egyszerűen eldöntené, szűkkörű nyelvgyakorlatnak korai általánosításából kerekedett. A magyar nyelvterület nagy része ma még nem ismer efféle szabályt.

M. K.-nak. Fölvilágosító levelünk után is makacsul ragaszkodik tehát ahhoz a „hagyománytisztelő“ (?) elvéhez, hogy a „családneveket k. kötelességünk betűhíven írni és olvasni“. Az írás tekintetében egy nézetet vagyunk, de aztán szétválnak útjaink: a *Jósika* nevet legföljebb a rádió bemondója ejti s-sel, a *Dessewffy* nevet meg mindössze egy magyarul nem tudó vadidegen amerikai újságíró és néhány tanulatlan magyar szájából hallottam *Des-sev-fi* alakban. Azt hisszük, mindegyiknél nagyobb súlya van a magyar írástörténet tanúbizonyosságának és a nevet viselő család szokásának.

K. M.-nak. 1. Az *ural* ige jelentése „úrnak tart“, „úrnak mond“, a magaslaton emelkedő vár tehát nem *uralja* a várost, hanem *uralkodik* a városon.

2. A *kortézia* szót nem találjuk szótárazva, bár mi is olvastuk a most lezajlott képviselőválasztásokról szóló hirdadásokban. Alkalmasint egészen friss deákos képzés a *kortés* szóból s választási szervezkedést, korteskedést akar jelenteni.

3. A *síz, sícl* kérdésével több ízben foglalkoztunk (Msn. I, 71; III, 116; IV, 29), de a zavart nem sikerült megszüntetnünk. A nyelvgyakorlatot nem lehet egyik napról a másikra megváltoztatni.

M. L.-nak. Nem kerülte el figyelmünket, hogy Ausztria fővárosát nem csak mi hívjuk Bécsnek, hanem az ősi magyar elnevezés a magyarból átkerült a környező népek nyelvébe is. Erre a művelődéstörténeti szempontból is fontos érvre folyóiratunk már tavaly is utalt (Msn. III, 14).

A szerkesztésért Zsirai Miklós felelős, a kiadásért Gergely Pál.

Sylvester Irodalmi és Nyomdai R.-t. Budapest.

NYELVJAVÍTÁSOK.

(Első sorozat.)

Egyhangúlag elfogadta a M. T. Akadémiában 1932. dec. 13-án tartott sajtóértekezleten a budapesti napilapok képviselője.

1. Kerüljük a magyar szóval is könnyen és jól kifejezhető *idegen szavakat*; pl. *generáció* helyett írjuk: *nemzedék*, *tradíció* h.: *hagyomány*, *dominál* h.: *uralkodik*, *organikus* h.: *szerves*, *wermut (vermouth)* h.: *ürmös* stb.

2. *Bécs*-et írjunk, ne *Wien*-t.

Magyar szövegből kirí a *Wien*, a *wieni*. A francia nem mond le a maga *Vienne*-jéről, sem ezekről: *Londres*, *Rome*, *Venise*. A német is ragaszkodik ezekhez: *Rom*, *Venedig*, *Mailand*, *Genua*. Miért mondjunk le éppen mi szókincsünk régi elemeiről? Használjuk ezeket az ősi városneveinket: *Drezda*, *Lipce*, *Boroszló*, *Tübinga*, *Nápoly*, *Velence*.

3. *Jön*—*megy* közt tartsuk meg az ellentétet.

A *jön* közelítő, a *megy* távolító értelmű. Nem helyes beszéd tehát, ha az utcán azt ígérjük valakinek: Holnap *eljövök* hozzád, hanem: *elmegyek* hozzád. A német mond ilyenkor is *kommen*-t.

4. *Hoz*—*visz* közt is tartsuk meg az ellentétet.

A *hoz* közelítő, a *visz* távolító értelmű. Nem helyes tehát, ha valakinek az utcán azt mondjuk: Holnap *elhozom* hozzád az új könyvemet is, hanem: *elviszem* hozzád. A német mond ilyenkor is *bringen*-t.

5. A *-nál*, *-nél* rag használatában ne utánozzuk a német *bei*-t.

A német *bei* használatát majmolja az ilyen beszéd: A gyermek nevelésénél az a főszempont. — Helyesen: A gyermek nevelésében. — Sokszor a *-ban*, *-ben* rag, sokszor a *-kor* rag, sokszor a *közben* szó használható efféle esetekben. Valódi helyhatározó jelentésben, hasonlításakor természetesen helyes a *-nál*, *-nél*. (Kisséknél fogadás volt. Drágább az arany az ezüstnél.)

6. A *mellett* névutó használatában se utánozzuk a német *bei*-t.

Nem helyes tehát: 4% *mellett* nyújtunk kölcsönt. — Helyesen: 4 százalékra. — Jótállás *mellett* szállítjuk. — Helyesen: jótállással.

7. Az *után* használatában ne utánozzuk a német *nach*-ot.

A német *nach* is terjeszti gyökereit a magyar nyelvben: Utcaelnevezés színészek *után*, — helyesen: színészekről; Törékvés dicsőség *után*, — helyesen: dicsőségre.

8. Az *azt* használatával ne utánozzuk tárgyias igéink mellett a német *es*-t.

Főlöszleges, sőt németes az *azt* odatétele ilyen esetekben: Mint *azt* sokan gondolják, mint *azt* az előttem szóló is kifejtette,

9. *Különféle* szavunkat ne szorítsuk ki a *különböző*-vel a német *verschieden* kedvéért.

A magyarnak két szava van, a német *verschieden*-re: *különféle* és *különböző*. Ez utóbbit magyarosan csak akkor használjuk, ha arra is gondolunk, hogy *mástól különböző*; egyébként a *különféle* a helyes szó. Tehát ne azt írjuk, hogy a minisztertanács *különböző* tárgyakkal foglalkozott, hanem: *különféle* tárgyakkal.

10. *Megtart* szavunkat ne szorítsuk ki a *betart*-tal a német *einhalten* kedvéért.

A magyar ember ezelőtt mindig *megtartotta* a szavát, *megtartotta* a határidőt, vagy nem tartotta *meg*. A *betart* ilyen értelemben csak 30—40 év óta harapódzott el.

11. A *tamogat*, *megtámaszt*, *feltámaszt*, *megalapoz* szókat ne szorítsuk ki az *alátámaszt*-tal a német *unterstützen* kedvéért.

12. A *lebont*, *lecsökkent*, *leszerel* szókat ne szorítsuk ki a *leépít* szóval a német *abbauen* kedvéért.

A *leépít* fából vaskarika. A magyar csak *épít*, azaz éppé, egészsé tesz, legföljebb *felépít*. Ami azonban egész, ami ép volt, annak a fogyasztása csak *bontás*, esetleg *csökkentés* lehet, de nem *leépítés*.

13. *Elkésni a vonatról*, *lekésni a vonatról*, *elszalasztani a vonatot* szólásainkat ne szorítsuk ki a *lekésni a vonatot* szólással német mintára (*den Zug versäumen*).

14. Kegyelem a *-lag*, *-leg* ragnak!

Most már minden *-lag*, *-leg*-et kerülnek, pedig jó ez a rag a maga helyén; nem kell kiirtani. *Valószínűen* mást is jelent, mint *valószínűleg*. Maradjon meg: *valószínűleg*, *állítólag*, *illetőleg*, *múltólag*, *futólag* stb; ellenben kerüljük e ragnak az *-i* képzővel való összekapcsolását, mert ez a német *-lich* végű szók utánzása: *levélléleg*, *törvényileg*, *jegyzőkönyvíleg*, *bíróilag* stb.

IV. ÉVF. 1935. SZEPTEMBER—OKTÓBER 7—8. SZÁM

MAGYAROSAN
NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA NYELVMŰVELŐ BIZOTTSÁGA
MEGBÍZÁSÁBÓL

SZINNYEI JÓZSEF

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTI

ZSIRAI MIKLÓS

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA
BUDAPEST, 1935

TARTALOM.

	Lap
<i>Vásárhelyi Gergely</i> : A magyar nyelv küzdelmes sorsa Erdélyben — — — — — — — — — —	105
Kisebb közlemények.	
Az idegen személynevek írásmódja:	
I. <i>Radó Antal</i> előterjesztése — — — —	121
II. <i>Hegedüs Loránt</i> indítványa — — — —	125
<i>Pais Károly</i> : Nyelvmocsár — — — — —	125
<i>Z. Gy.</i> : Az iskola és a magyarság — — — —	129
<i>Dénes Szilárd</i> : Magyaros beszéd az elemi iskolában — — — — — — — — — —	130
<i>Nagy J. Béla</i> : Ammadár — — — — — — — —	133
<i>N. J. B.</i> : Pipi és társai — — — — — — — —	134
Üzenetek — — — — — — — — — —	135

TUDNIVALÓ.

•

A Magyarosan február, április, június, október és december közepén jelenik meg. Terjedelme füzetenként 1½ ív. Előfizetés egész évre 1 pengő, egyes szám ára 20 fillér. Az előfizetést a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalába (Budapest, V., Akadémia-utca 4.) tessék küldeni. Könyvkereskedésben is elő lehet fizetni.

•

A szerkesztő lakása: Budapest. V., Arany János-u. 1.

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

A magyar nyelv küzdelmes sorsa Erdélyben.

(Második közlemény.)

III.

A hivatalos állásponttal következetesen függ össze a románok magatartása és mindenféle intézkedése nyelvünk háttérbeszorítására, érvényesülésének meggátolására, s ahol lehet, teljes kisémmizésére és irtására. Legfőképp az iskolapolitikát vezeti az a nem titkolt törekvés, hogy az erdélyi magyar gyermekeket elzárja az elemi ismereteknek anyanyelvükön való megszerzésétől. A magyarság körében hírhedt közoktatásügyi miniszter, Anghelescu, 1923-ban a tanügyi közigazgatási hatóságoknak azt a bizalmas jellegű hazafias rendelkezést adta, hogy mindenkinek, ki román földön él, románá kell lennie, legalább a nyelvében. Nem elégedett meg tehát az a törvényes követelménnyel, hogy felekezeti iskoláink a román nyelvet mint államnyelvet az anyanyelvvel egyenlő óraszámban tanítsák, hanem törvényellenesen és a párizsi kisebbségi szerződés határozott rendelkezéseinek félretolásával az elemi és a középiskolákban még négy tárgynak román-nyelvű tanítását olyan óraszámban tette kötelezővé (100.088—1923. sz.), hogy magyar iskoláink lényegükben kettős tannyelvűekké váltak az

anyanyelvnek igen nagy hátrányára. A legújabb középiskolai tanterv szerint a felekezeti magyar iskola I–VIII. osztályában hetenként 40 a kizárólagos román tan nyelvű óra, s ezenkívül a magyar tanulók még 5 idegen nyelvet tanulnak heti 58 órában, így tehát a tanításban csak 60%-os a magyar anyanyelv érvényesülése. Ilyen körülmények közt pusztulnia, sorvadnia kell a magyar gyermek nyelvérzékének. Elképzelhető, mennyire helytelen lehet ez az eljárás, ha még a román iskolafelügyelőknek Nagyváradon 1927. áprilisában tartott értekezlete is elítélte, hogy a színmagyar községek elemi iskolás gyermekei kétnyelvű tanításban részesülnek. De hiszen nem is kétnyelvűség ez, hanem a legminősíthetlenebb erőszakoskodás a gyermek anyanyelvének elrablására. Történik pedig ez főképen a békeszerződésektől művelődési önkormányzattal, tehát az anyanyelv korlátlan használatával felruházott Székelyföldön.

Pár soros szűk terjedelemben nehéz elképzeltetni a román iskolapolitika rombolásait a most felnövekvő erdélyi magyar nemzedékek nyelvében, de mégis talán némi fogalmat lehet szerezni a legfontosabb adatok pár szavas bemutatásából. A közel 300.000 iskolaköteles magyar népiskolai tanulónak csak egyharmada látogatja a felekezeti iskolát,¹ ahol félig-meddig ugyan, de mégis csak anyanyelvi oktatásban részesül. Százezres tömegek ellenben az állami iskolákba vannak kényszerítve olyan tanítók keze alá, akik a magyar nyelvet csakis a hivatalos közvéleménytől sugallt gyűlöletből ismerik. Ezeknek a magyarul nem tudó tanítóknak az állami iskolák úgynevezett „magyar tagozatain“ legfőbb törekvésük és kötelességük, hogy a román nyelvre édesgessék gyermekeinket s elfeledtessék velük kellőképpen még meg sem tanult magyar anyanyelvüket. Azt is figyelembe kell

¹ R. Szeben András, Magyar Statisztikai Szemle 1934. 10. sz.

venni, hogy a román népoktatásügyi törvény az 5—7 éves korban kötelezővé tette a kisdedóvó látogatását s Erdélynek mind a 666 kisdedóvóját román tanítási nyelvvel szervezte meg.. A súlyos pénzbüntetésekkel román kisdedóvókba terelt közel 15.000 magyar gyermekünk elidegenítése anyanyelvétől épen azokban a községekben, ahol a magyar elem a lakosságnak 80—100 százalékát teszi, már abban a korban megkezdődik, amikor a gyermek magyar beszédképessége is tökéletlenül van még kifejlődve.¹ Természetesen a mai körülmények közt, amikor nemzetvédelmi törvények és numerus valachicusok teszik kilátástalanná az érvényesülést az értelmiségi állásokban, gyermekeink tömegesen húzódnak az ipari és kereskedői pályákra, ahol a románosító elemi iskola után megint csak belekerülnek a románosító inasiskolába. Erdély 120 iparos- és inasiskolájában majdnem kivétel nélkül mindenütt román a tanítási nyelv. A brassói iparfelügyelőség területén, amely alá az egész Székelyföld tartozik, 20 inasiskola működik s köztük 18-nak a tanítási nyelve román, kettőé német. Egyetlenegy magyar inasiskola sincs e területen, holott az inasiskolába járó gyermekek 60%-a magyar s csak 20%-a román.² Középiskolai tanulóinknak az érettségi vizsgálatot minden tárgyból, sokszor még az anyanyelven tanultakból is román nyelven kell letenniök, — csodálható-e tehát, ha a magyar nyelven tanulható tárgyak az iskola céljában és a tanuló szorgalmában másodrangúakká törpülnek a boldogulást eldöntő román-nyelvű tantárgyak mellett. Amikor aztán a szörnyen selejtező érettségi vizsgálat után az egyetemre vagy más főiskolára kerül a magyar ifjú, 4—6 esztendeig az anyanyelvének úgyszólván semmi hasznát nem veszi, mert óriási erőfeszítéssel ro-

¹ M. K. 1935. 192. l.

² M. K. 1935. 116. l.

mán és francia könyvekből kell összehordania az oklevél megszerzéséhez szükséges ismeret-tömegeket.

Nagyon jól tudjuk, hogy nyelvünk érvényesülését a közéletben csak bizonyos korlátok közt kívánhatjuk, mégis nagyon lesújtó, hogy a közigazgatásban, épen azon a területen, ahol mindennapos az érintkezésünk a hatósággal, semmiféle jogot eddig kivívnunk nem sikerült. A gyulafehérvári határozatok 1918-ban kimondották ugyan, hogy „minden nép saját maga intézi közigazgatását, saját nyelvén és saját fiai által“, de a nagyhatalmaktól megszervezett Románia e nagylelkűségre rövidesen rácáfolt. A nagyszebeni Kormányzó Tanács egy rendelet-törvénnyel még fenntartotta az 1868. évi XLIV. magyar törvénycikket, mely a kisebbségi nyelveknek helyet biztosít a közigazgatásban, de már az 1925. évi július 14-i közigazgatási törvény semmiféle intézkedést sem tartalmazott a kisebbségi nyelvek használatáról. Mégis egyetlen szakaszában, a 398. §-ban legalább lehetőséget nyújtott a közigazgatási tanácsnak, hogy esetenként döntsön a kisebbségi nyelv használatának szükségéről. „A kisebbségi kérdés vitte Európát háborúba, — mondotta a törvényhozó testületben a javaslat tárgyalásakor az ellenzéki oldalon álló Maniu. — Az önök javaslata távolról sem oldja meg ezt a kérdést. Én azt követelem a kisebbségek számára, hogy azok, akik az állam nyelvét nem értik, beszélhessenek saját anyanyelvükön a közigazgatásban, az igazságszolgáltatásban. Ha nem volnának elegendők az erkölcsi parancsok, akkor vegyék elő a szerződéseket. Abban világosan benne van ez a jog.“¹ Nehány év múlva a nemzeti parasztpártnak alkalmá lett volna megvalósítani vezére emelkedett álláspontját és évtizedes nemzetiségi küzdelmének leghangsúlyozottabb követelését, de az 1929. évi közigazgatási törvénybe egy félmondatot sem vett be a

¹ M. K. 1930. 197. l.

nyelvhasználat jogáról, sőt még a lehetőséget nyújtó 398. §-t is kidobta belőle. Az 1935. évi legújabb közigazgatási törvény aztán az eddigi kétszínűséggel szemben nyíltan kimondotta, hogy a közigazgatásban a kisebbségi nyelv semmiféle formában sincs megengedve, a tanácsba is csak olyanok választhatók, akik a román nyelvet szóban és írásban tudják, sőt egyenesen felosztatja azt a tanácsot, amelyik megengedi, hogy benne „más nyelven is beszéljenek, mint románul“. A magyar nyelv e kisemmizése a mai és a múlt állapotok szembeötlő különbségét mutatja. Ma a községi tanácsban a magyar szó feloszlatók, a magyar uralom alatt pedig pl. a karánsebesi városházának a felirata s a hivatalos nyelve is román volt. Abban az időben a városi gyűléseken románul tárgyaltak, a jegyzőkönyveket románul vették fel és a minisztériumokhoz csak magyar fordítást csatoltak. Az utcaneveket három-nyelvű táblák jelezték. A Kolozsvár melletti Felek község és a legtöbb román többségű község belső ügykezelése egészen román volt,¹ s amint Vajda Sándor, azóta Romániának több ízben kormányelnöke, a magyar képviselőházban 1914. március 20-án helyesen állapította meg, az állam egységét nem törte szét az, hogy pl. Brassó vármegye közigazgatása három nyelven történt.

Bár a politika terére tartozik ez a kérdés, mellőzhetetlen a tárgyalása, mert a leszakított területeken kívül élő olvasó csak ezen keresztül tudja egészen világosan meglátni az erdélyi magyar nyelv teljes kiszorulását a közéletből. A földműves, a kiskereskedő, az iparos már az anyanyelvével nem boldogul Erdélyben. Ha bemegy a község házára, egyetlen feliratot, egy árva magyar szót sem talál a maga nyelvén. A legkisebb hatósági dolog elintézését másra kell bíznia. Amikor a hivatalos jegyzőkönyvet aláírja, nem tudja, mit írt alá, s amikor esküvel kell megerősítenie, amit írt, nem tudja,

¹ M. K. 1930. 197. l.

mire esküdt meg. Mindenféle közigazgatási beadványt ügyvéddel vagy fordítóval kell megcsináltatnia, a legfontosabb hirdetményeket, rendeleteket, törvényeket, értesítéseket, tudnivalókat nem olvashatja a maga nyelvén, s ha véletlenül más vidékre vetődik, nem tud tájékozódni, mert még a színmagyar területeken is a községjelző és útírányt mutató táblák érthetetlen nyelven beszélnek előtte. És mit lehet szólni ahhoz a rosszindulatú megalázáshoz, hogy Csik megye több székely községében az éjjeli örök, a hídmérlegezők, az apaállatgondozók és a bábák sovány megélhetésükkel bűnhődtek nyelvükért és a román helyesírás nem-tudásáért. Mondhatnak bármit, de ilyen népirtás, az anyanyelvnek ekkora tiszteletlensége soha össze nem fért a magyar állam emelkedett magatartásával és úri méltóságával. Ezért kétszeres szenvedés ránk a nap-nap után ellenünk folytatott nyelvfosztás elviselése.

Anyanyelvünk használata a közéletből már annyira ki van szorítva, hogy évszázados magyar helyneveink kinyomtatása is a legszigorúbb intézkedésekbe ütközik. A hatóságok küzdelme a magyar helynevek ellen az utóbbi két esztendőben teljes győzelemmel végződött. A hadjárat 1934 tavaszán kezdődött s először csak a napilapjainkat támadta meg, követelve tőlük a megye-, helység- és utcaneveknek csak román-nyelvű megnevezését. Hiába volt némi ellenállás és tiltakozás magyar és német részről egyaránt,¹ hiába hivatkoztunk a párizsi kisebbségi szerződésre, amelynek értelmében a helységnevek használatát a kisebbség nyelvén akár a sajtóban, akár a magánéletben törvényes intézkedéssel megtiltani nem lehet, hiába mondotta ki a kolozsvári tábla 1934. január 15-én, hogy a sajtóban a magyar földrajzi és helységnevek használata törvényes és jogos,² hiába hivatkoztunk

¹ M. K. 1934. 347. 407. l.

² M. K. 1934. 56. l.

arra, hogy Erdély román lapjai a magyar államkötelék keretein belül folytonosan románul írták a helyneveket,¹ egyszerűen hiába volt minden érv, az intézkedésre jogorvoslatot találni nem lehetett. Még az sem segített, hogy ez év március havában Jorga a szenátusban pártunkra állott s felháborodva jelentette ki: „Uram, legyenek igazságosak! A magyar uralom alatt a helyneveket románul írtuk s abban senki sem akadályozott meg bennünket.“² Ragaszkodásunkat multunkhoz s küzdelmünket a régi magyar helynevekért az *Universul* vakmerőségnek bélyegezte s 1935. februárjában az ostromállapot alatt tartott Erdélyben olyan katonai rendelkezések történtek, hogy ma még a névjegyeinkre sem nyomtathatjuk ki lakóhelyünket magyarul, sőt az is meg van tiltva, hogy versben, novellában, regényben magyar helyneveket emlegessünk. Anyanyelvünk jogaiba a beavatkozás olyan mértékű, hogy a sajtóellenőrzés a magyarral azonos helyneveket (pl. Szatmár, Kovászna, Déva, Karánsebes) román helyesírással iratja velünk (Satmar, Covasna, Deva, Caransebes), s azt követeli, hogy történelmi tanulmányainkban az okleveles adatokat s könyvcím-idézetekben is a helyneveket románra fordítsuk le (pl. Jakab Elek: Kolozsvár története, így: Cluj története). Ez az eljárás már a szentség feldúlása, az utolsó menedékhely elfoglalása, a lélek megölése.³

A helységnevek kérdésével külön pontban foglalkozott a nemzeti kisebbségeknek ez év szeptember első napjaiban Genfben tartott 11. nemzetközi nagygyűlése. A több mint 40 milliónyi kisebbség képviselője, épen az erdélyi magyarok és németek előterjesztésére, a következő határozatot hozta: „A helységnevek, azaz nemcsak az emberi letelepülések és részeinek elnevezései, hanem a vidékeké, tájaké és azok részei, mint hegyeké,

¹ M. K. 1927. 174. l., 1931. 490. l., 1932. 473. l.

² Erdélyi Lapok, 1935. márc. 14.

³ Reményik Sándor, Ellenzék 1935. május 5.

vizeké, erdőké stb. olyan alakban és formában, amelyet számukra egy nép szelleme, története, társadalmi, gazdasági és művelődési fejlődése nyelvi törvényeinek megfelelően alkotott vagy más néptől átvetten átalakított, lényeges és megmásíthatatlan részét teszik az illető nép nyelvének. A helységnevek azonban tisztán nyelvi jelentőségükben túl egy nép életében láthatatlan kötelékeket is jelentenek a nép és hazája, története, hagyományai és művelődése között. A helységnevek sajátos népi elnevezésének elnyomása azt jelenti, hogy őt hazájától, hazáját tőle elidegeníteni, ezt belőle lelkileg kiközösíteni akarjuk. Az ilyen eljárásokra irányuló törekvések ellen a kongresszus ünnepélyesen tiltakozik¹.

De hagyján, amit a románok dölyfös önteltségükben tesznek. Mit szóljunk ahhoz, hogy a Budapesten megjelenő Színházi Élet az utódállamok magyarságának román és cseh helynevekkel kedveskedik és Szolnok város idegenforgalmi hivatala a tájékoztatójában Clujról és Kosicéről hívogatja a magyar vendégeket? Az ilyen botor eljárás keserves csüggettséget okoz a leszakított területeken.

A magyar nyelv elnyomása, hivatalos intézkedésekkel nyelvi öntudatunk gyöngítése s nyelvérzékünk megingatása a közélet más területein is tervszerűen tombol ellenünk. A nagyváradi póstafelügyelőséghez már 1923. június havában ilyen minisztrei rendelet érkezett: „A posta tisztviselőinek nemcsak a hivatalos, hanem a magánfelekkel folytatott érintkezésben is kizárólag csak a román nyelvet szabad használniok“². A posta tehát szintén beleavatkozik a nyelvünkbe s a legkirívóbb visszaélések sorába tartozó különféle eljárásokkal kényszerít bennünket, hogy még a leveleink címzésében se élhessünk nyelvünk természetes jogaival. A békeszerződés aláírása után,

¹ M. K. 1935. 18. sz. 517. l.

² M. K. 1924. 727. l.

amikor tudomásul kellett vennünk a helyzetünket, minden különösebb utasítás nélkül kialakult az a szokás, hogy a póstai forgalomban a helyneveket román és magyar nyelven tüntettük föl, megadva az államnak, ami az államé, és nyelvünknek, ami a nyelvünké. Hosszú ideig zavartalanul tartott ez az állapot, valószínűleg azért, mert kettős címzésünk nélkül a posta kezdetben el sem tudott volna igazodni abban a zűrzavarban, amelylyel a magyar helynevek átcserelése járt. A póstavezérigazgatóságnak 1934. augusztus 11-én kibocsátott 155.662. sz. rendelete azonban úgy intézkedett, hogy a póstai küldeményekről a nem-román elnevezéseket a póstai közegeknek ki kell húzniok. Elég volt ez a felbátorítás, hogy az alantas tisztviselők egy lépéssel tovább menjenek s nyelvünket a póstai forgalomban is elkobozzák, amint tesszik ezt Magyarországról érkező könyveinkkel és folyóiratainkkal. Bár a magyar uralom sohasem követelte az állam nyelvének kizárólagos használatát a címzésben s csak a rendeltetési helyet kívánta az állam nyelvén (még ezt az intézkedést is élesen támadta annak idején a román nemzeti párt), mi abba a helyzetbe kerültünk, hogy román helynévvel kifogástalanul ellátott, de magyarul címzett leveleink nem kerülnek kézbesítésre. Jellemző az alsóbb közegek túlkapására, hogy a temesvári pályaudvari kézbesítő hivatal főnöke nemrég értesítette a magyar hírlapok szerkesztőseit, hogy a póstai küldeményeket címezzék teljesen románul, máskülönben továbbításukat megtagadja. Rendelete szerint a címzésben a „tekintetes“ vagy „özvegy“ szavak sem fordulhatnak elő. Jó volna, ha az öreg Garamvölgyi módjára elhatározhatnók, hogy tehát a postát sem fogjuk többé használni, de mivel ezt a mai viszonyok közt nem tehetjük, kezd lábrakapni az erdélyi magyarok közt a román címzésű levelek divatja s a helynevek román írásának megszokása. Naponként

vagyunk szemtanúi annak, hogy ezek az erőszakoskodások nyelvünk jogainak lassú feladását s a nyelvérzék teljes összezavaródását idézhetik elő, különösen az öntudatában sajnálatosan megtépázott középosztályunkban.

Nincs már az életnek egyetlen tere sem, ahol az erdélyi magyar ember bele nem ütköznék a „vorbiti numai románeste!“ (csak románul beszélj!) parancsba s anyanyelve használatának tilalmába. A falusi embert a községházán, a bíróságnál, az adóhivatalban, a városi embert a rendőrségen, a póstán s mindenütt, ahol hivatalosan megfordul, kiabáló feliratok figyelmeztetik, hogy nyelvének semmiféle joga sincs, s ha azt akarja, hogy meghallgassák s dolgát elintézzék, magyarul meg se merjen szólalni. Valamennyi állami hivatalban fegyelmi büntetéssel fenyegető rendelkezés tiltja a tisztviselőknek egymás közt és a felekkel való érintkezésben a magyar nyelv használatát, sőt már arra is van példátlan minta, hogy a szintiszta Székelyudvarhely pénzügyigazgatójának rendelete szerint az adóhivatal a magyaroktól az adót csak román nyelven fogadhatja el. Nagyváradon az 1831. évi árvíz vízállását jelző táblát a város eltávolította azzal a megokolással, hogy a magyar szöveg sérti a lakosság érzületét. Ugyanott a Rimanóczy-szálló fényhirdetéséből törölni kellett a magyaros hangzású „Rimanóczy“ szót. A vasút is úgy érezte, hogy a hazafias érdekekben nem maradhat mögötte más szerveknek, 1927-ben tehát a kolozsvári üzletvezetőség arra kötelezte az összes vasúti alkalmazottakat, hogy kizárólag románul beszéljenek nemcsak egymás közt, hanem a magánfelekkel és az utazó közönséggel is. Ha románul nem tudó fél kér felvilágosítást, a tisztviselőknek csak románul szabad válaszolnia, s ha nem tudják egymást megérteni, tolmácsot kell alkalmazni még akkor is, ha az illető tisztviselő beszéli az illető nyelvet, sőt ha

az épen az anyanyelve is.¹ Hát vasúti szerencsétlenség esetén szabad-e magyar embernek anyanyelvén segítségért kiabálnia? — kérdezte politikai szemlénk,² s annak az újságírónak, aki vezércikkében azt írta, hogy a magyarság néma tüntetéssel fog válaszolni anyanyelvének megsértésére, még a vasúti jegyet is hang nélkül, a papírra jegyzett városnevek bejelentésével fogja kérni, a bűnvádi eljárás kellemetlenségeit kellett elviselnie.³

Érthetetlen izgalmában a románság nyelvünkhöz való ragaszkodásunkat kihívó magatartásnak érzi, s ezt úgy torolja meg, hogy minden alkalmat és utat elzár a nyelvünk előtt. A legelső rendelkezések közé tartozott, még a békeszerződések előtt, a cégtáblák és más nyilvános feliratok nyelvének szabályozása. Az intézkedés úgy szólt, hogy az állam hivatalos nyelve minden cégtáblán és bármiféle hirdetményen kötelező, s tilos a kizárólagosan magyar nyelvű felirat alkalmazása. A dolog azonban nem ment símán. Itt is minden megtörtént, hogy nyelvünknek még ez a másodrangúsága se szerepeljen nyilvánosan. Ellenünk fordították a községi illetékekre vonatkozó 1923. évi törvény 24. §-át, amely az „idegen“ nyelven írt cégtáblákra 80.000 lej adót rótt ki. Kereskedőink és iparosaink éveken keresztül küszködtek azzal az igazságtalansággal, hogy a cégtábláikra festett magyar nyelvű felírást idegen nyelvnek nyilvánították s elviselhetetlen magas adóval sujtották. A kisebbségi szerződésnek ez a cinikus megcsúfolása el is távolította sok helyen a magyar nyelvű felírásokat, míg a közigazgatási bíróság az 1924. október 14-én kelt 410. sz. döntésével ki nem mondta, hogy a kisebbségi nyelvek nem tekinthetők idegen nyelveknek. Minden törvényes rendelkezés nélkül ránk szorították azt is, hogy magyarnyelvű falragaszt csak párhuzamos román szöveggel tehetünk

¹ M. K. 1927. 189. l., 1931. 231. l.

² M. K. 1927. 155. l.

³ M. K. 1934. 635. l.

közzé. Megjelent, bár végrehajtásra még nem került, olyan rendelet is, amely azt szeretné, hogy a román szövegrész háromszor akkora betűvel, mint a magyar, a falragasz háromnegyed részét foglalja el, míg a magyar szöveg csak egynegyed részre szorítkozhatik.¹ Az államnyelv ilyen kötelező használatának semmiféle alkotmányjogi alapja nincsen, de épen ez mutatja, hogy milyen ellenséges érzületű, sorvasztó gyámkodás alá került az erdélyi magyarság anyanyelve. Türelmet, tiszteletet vagy udvariasságot várhat-e ott a magyar felirat, ahol maga a közoktatásügyi miniszter a minap megtette azt, hogy a nyárádszeredai állami iskola ajtajának kétnyelvű céduláját, mely a nagybetűs román szöveg alatt szerény magyar írással is kérte az idegeneket a tanítás zavartalanságára, a saját miniszteri kezével tépte le és szakította szét.²

A románok nemcsak hirdetik, de komolyan hiszik is magukról, hogy ők a „világ legtürelmesebb népe“, s e hiedelmük egyáltalában nem akadályozza őket az aprócseprő kilengésekben. Az aradi rendőrhatóság pl. felszólította az üzlettulajdonosokat, hogy szigorúan alkalmazkodjanak a következő utasításhoz: „Mindenkit, aki üzlethelyiségükbe lép, a jelenlevő üzleti alkalmazottak kötelesek csakis román nyelven üdvözölni, még akkor is, ha ez nem anyanyelve a vevőnek.“³ Ilyen illetéktelenséget Erdélyben a magyar nyelv ellen akármelyik szolgabíró vagy rendőrségi előljáró megtorlás nélkül követhet el. Nem csoda, hiszen maga a közoktatásügyi minisztérium is felhatalmazva érezte magát annak a 70.423—1926. sz. teljesen jogtalan rendeletének kibocsátására, hogy „az összes hitvallásos iskolákban a növendékek a hét három napján a tízperces szünetekben románul társalogjanak“, s 127.973—1927. sz. rendeletében arra a képtelen intéz-

¹ Erdélyi Hírlap, 1934. szept. 26.

² Keleti Ujság, 1935. 103. sz.

³ M. K. 1924. 727. l.

kedésre, hogy a tanulók anyanyelvét ne a szülők, hanem az állami hatóságok határozzák meg. A példa veszedelmesen ragadós. Így legújabban az egyik háromszéki szolgabíró a „román eredetű, de elmagyarosodott“ székelység visszárománosítása céljából az idős férfiakat és asszonyokat büntetés terhe alatt esti tanfolyamok látogatására kötelezte s most már az Astra román közművelődési egyesület sorozatosan rendezi tanfolyamait „a román nemzeti közösségből kiszakított székelyek nyelvének visszárománosítására“. A magyar nyelv hátán versenyeznek egymással az érdekek szerzésében. A *Granita* c. szatmári lap igazgatója magyar lapkihordóit hetenként 25 román szó megtanulására s a román nyelvből vizsga letételére szorította, a csíkszentmártoni járás főszolgabírójára pedig a 2750—1926. sz. utasításában a személyes felelősség terhe alatt ráparancsolt a jegyzőkre mint anyakönyvvezetőkre, hogy a szülők és gyermekek vezeték- és keresztnévét csak román betűvel és román jelentéssel jegyezzék be a hivatalos okmányokba, pl. Ábrahám helyett Avramot, Oláh h. Românt, Fekete h. Neagrat írjanak.¹ A magyar nevek átszínezését románra, ahol csak alkalom kínálkozik, szorgalmasan végzik a hivatalok, így Faragó-ból Faroga-t, Dobó-ból Debau-t, Nagyból Naghi-t csinálnak és így tovább. Teszik pedig ezt azzal a leleményes történelmi indokolással, hogy a magyar családnevek évszázados magyarosítás eredményei. Ezen az alapon az egyik román szenátor már törvényjavaslatot is készített s csak azoknak a magyar neveknek hajlandó megkegyelmezni, amelyekről kimutatható, hogy legalább már kilencven éve használják a családok.²

Ahol ilyen felfogás és szellem uralkodik, ott természetesen a törvényhozásban sem számíthat kegyelemre anyanyelvünk. Annak ellenére, hogy az 1875. évi XXV.

¹ M. K. 1927. 261. l.

² M. K. 1934. 301. l.

t. c. felhatalmazta Magyarországon a kereskedelmi cégeket, hogy könyvvezetésükben korlátozás nélkül bármely nyelvet használhatnak, s ennek értelmében az erdélyi román és szász bankoknak az ügyvitele a háború előtt csakugyan a maguk nemzeti nyelvén folyt, s bár a békeéveknek nemzetiségi gondoktól nem nyugtalanított kis Romániája is a maga kereskedelmi törvényének 29. §-ában teljes szabadságot biztosított minden kereskedőnek, hogy olyan nyelven vezesse könyveit, ahogy akarja, mégis a nemzeti munkavédelmi törvény multévi tárgyalásakor a román kormányzat mindenképen ránk akarta kényszeríteni, hogy kisebbségi vállalatunk is kizárólag román nyelvű könyvvezetést végezzenek és román nyelven intézzék még a magyar ügyfeleikkel folytatott levelezéseiket is. Ez utóbbinak az elrendelését nagy nehezen meg lehetett akadályozni, de a törvény 4. §-ának végleges szövegében benne maradt az az intézkedés, hogy a vállalatok a főkönyvüket, leltárukat és naplójukat román nyelven kötelesek vezetni. Hasonló az 1935. évi szövetkezeti törvénynek az a rendelkezése, hogy a magyar szövetkezeteknek a mérlegüket, nyereség- és veszteség-kimutásaikat románul kell elkészíteniök. Ebben az államkormányzatot jóval megelőzte a lippai állami erdőhivatal bölcsesége, amely már 1923. augusztusában azt a „rendeletet“ intézte a környékbeli favállalatokhoz, hogy könyveiket és levelezésüket jövőben román nyelven vezessék.¹ Így erőszakolják be a román nyelvet még a magánéletünkbe is. Az ügyvédi kar szervezetéről szóló 1930. évi javaslat szintén keresztül akarta vinni, hogy a magyar ügyvédek még magánjellegű irodai munkálataikban se használhassák a magyar nyelvet, s csak megfelelő védekezéssel lehetett elérni, hogy a román nyelv használatát csupán a perbeszédeikre és a bírósághoz benyújtott okirataikra korlátozták.² A kisebbségvédelmi szerződés,

¹ M. K. 1924. 727. l.

² M. K. 1930. 462. l.

amikor az anyanyelv jogait körülírta, bizonyára nem úgy képzelte, hogy magánéletünkől és magánvállalatainkból is háromnegyed részben kiszoruljon az anyanyelvünk használata. Annyira tehetetlenek vagyunk azonban ezzel a hatalmi rendszerrel szemben, hogy kénytelen megadással kell viselnünk nyelvünk szemmel látható sorvasztását. Elnyomottságunkban még tiltakozásra sem emelhetjük szavunkat, legföljebb csak annyit mondunk a költővel: „Rendben van, Úristen!”

IV.

Nem kell különösebben hangsúlyozni, mert az elmondottak világosan tanúsítják, hogy a román állam, amelynek minden negyedik emberére egy kisebbségi lakos esik, tudomást sem véve a magyar nyelvről, a szerződésellenes és jogtalan intézkedések áradatával anyanyelvétől igyekszik eltávolítani és elidegeníteni az erdélyi magyarságot. Attól a néptől kell ezt elviselnünk, amely 150 éves nemzetiségi küzdelmében megtanulhatta volna az anyanyelv jogait tisztelni, amely annak idején visszaélésnek minősítette, hogy a románlakta vidékeken a hivatalnokok nem kivétel nélkül román nemzetiségűek voltak,¹ amely 1911-ben a szászvárosi népgyűlésen azt követelte, hogy „az egyetemeken is a mi nyelvünkön nevelkedjünk, közigazgatásunkat magunk végezzük, igazságot a mi nyelvünkön és a mi vérünkből származó bírák szolgáltatassanak”,² amely meggyőződéssel hirdette, hogy „egy népnek sincs joga nyelvét más népre ráerősokolni”,³ amely az 1879. évi magyar népiskolai törvény tárgyalásakor a főrendiházban, a sajtóban, sőt még az uralkodó előtt is tiltakozott azon „sérelem” ellen, hogy az

¹ M. K. 1931. 777. l.

² M. K. 1932. 396. l.

³ M. K. 1927. 250. l.

állam nyelvének kötelező tanítása tantárgyként rendeltetett el,¹ amely 1909-ben egészen magától értetődőnek érezte azt a követelését, hogy „az összes állami hivatalokban meg legyen engedve a román nyelv használata“.² A magyar állam kormányzata pedig természetesnek találta, hogy az olyan vármegyékben, ahol nagy számmal éltek románok, a megyebizottság tagjai saját nyelvükön szólalhattak fel s az alispáni jelentéseket is saját nyelvükön olvashatták.³ Nem is lehet vitázni, hogy mikor részesült az anyanyelv több elismerésben és tiszteletben, akkor-e, amikor nemzetközi kötelezettségek nélkül az 1868. évi XLIV. t. c. értelmében minden törvényt a kisebbségek nyelvén is kinyomattak, amikor a nemzetiségi megyékben az alispáni jelentéseket a kisebbségek nyelvén is megszerkesztették, amikor az iskolák románul levelezhettek a magyar felügyeleti hatóságokkal⁴ s minden tárgyat románul tanítottak, még magyart is, vagy ma, amikor a nemzetközi szerződések ellenére bírói ítéletek és szentesített törvények mondják ki, hogy a köztestületekben anyanyelvünket jog szerint nem használhatjuk, amikor az iskolai oktatásban és magánéletünkben a leggorombább intézkedések sértegetnek és akadályoznak legtermészetesebb emberi jogunk gyakorlásában, anyanyelvünk használatában. Az erdélyi magyarság ma elérhetetlen teljességnek látja azt a nyelvjogot és nyelvszabadságot, amelyet a világ közvéleménye előtt ellenségesen meghurcolt magyar állam nyújtott a románoknak, és fél, hogy a román törvényhozás sohasem emelkedik az államférfiúi bölcseségnek arra a magaslatára, ahonnan Eötvös József, majd később Tisza István magyar felfogása tekintette a kisebbségi nyelvhasználat jogát az 1914. évi február 20-i híres képviselőházi beszédében. Külön-

¹ Lukinich Imre, *Berzeviczy-Emlékkönyv* 102. l.

² M. K. 1932. 60. 98. l.

³ M. K. 1933. 325. l.

⁴ M. K. 1931. 875. l.

ben is az a sokat emlegetett magyar „elnyomó“ uralom az 1910. évi népszámlálás adatai szerint mindössze csak 373.822 románt tudott magyarul megtanítani, s ugyanakkor már 400.096 magyar anyanyelvű beszélte a román nyelvet.

Vásárhelyi Gergely.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Az idegen személynevek frászmódja.

I.

Radó Antal előterjesztése a Nyelvművelő Bizottság
1935. jún. 19-i ülésén.

Tisztelt Bizottság! Midőn multkori ülésünkön néhány megjegyzést tettem Szeremley Béla úrnak a M a g y a r o s a n januári füzetében megjelent és az idegen személynevekre vonatkozó kis cikkére, a Bizottság azt határozta, hogy ez ügyet a legközelebbi ülés napirendjére tűzi, és egyúttal arra kért, hogy akkor arról tüzetesebb előterjesztést tegyek. Készséggel felelek meg ennek a megtisztelő felszólításnak, de már eleve kijelentem, hogy nem ajánlok elfogadásra semmiféle javaslatot, mert erre a Bizottság nyelvtudós-tagjait, legfőképp nagyérdemű elnökünket tartanám hivatottnak. Én csak e kérdés mai állásáról akarok összefoglalni némi tájékoztatást, melynek talán a döntésre hivatottak hasznát fogják vehetni.

Mielőtt azonban rátérnék az idegen személynevek terén nálunk uralkodó ingadozásokra, előre bocsátom, hogy e részben más nemzeteknél többé-kevésbé ugyanilyen jelenségek mutatkoznak. A németeknél úgy látom, hogy pl. a Meyer-féle hatkötetes lexikon Arany keresztnevét *János*nak írja ugyan, de Petőfiét *Alexander*nek, holott Tassoni olasz költőt mint *Alessandrot* ismeri. Egy újabb német író, Lachmann dr., egy Kecskemétről írt tárcájában *József Katonát* ír, s ugyanakkor jelenik meg egy Erényi Gusztáv nevű német író könyve *Graf Stefan Tiszáról*. De megjegyzem, hogy mintegy húsz év óta mind általánosabbá lesz, hogy

a németre fordított magyar munkákon a szerző keresztneve magyar formában van kiírva. Mohácsi Madách-fordításán *Imre Madách* a szerző, a fordító pedig *Jenő Mohácsi*. Ugyanez a kitűnő ismertetője irodalmunknak másféle írásaiban is így jár el.

A német irodalomtörténetek (pl. a Scherr-, a Hauser-féle világirodalomtörténet) az idegen neveket szintén eredeti alakjukban írják. Ugyanígy járnak el többnyire a francia irodalomtörténeti munkák is (pl. Crémieux, Dornis olasz tárgyú könyvei), de a régi írók nevét a franciák általában franciásítják: *Pétrarque*, *Arioste*, *le Tasse* stb. A kétkötetes Larousse is furesza következetlenségbe esik, mikor Goldonit *Charles*-nak mondja, pár hasábbal alább pedig az ugyanazon keresztnevű Gozzit *Carlo*-nak. Az angoloknál sem ritka efféle következetlenség: egy „Great Stories of the World“ c. elbeszélés-gyűjteményben *Károly Kisfaludy* után *Maurus Jókai* és *Etienne Bársony* következik. (Ha még *Stephen* Bársony volna!) Az angol lexikonok azonban rendszerint az idegen nevek eredeti alakját adják, pl. a 20-kötetes Nelson-enciklopédia *Johann Christof Friedrich von Schillert* ír. Az olaszok legszabadabban járnak el, t. i. még a családneveket is olaszosítják. Az *Accademia della Crusca* kiváló főtítkárától, Guido Mazzonitól szerkesztett „Letterature Straniere“ pl. *Martino Lutero*-t ír, a francia *Bertrand de Bornt* pedig *Bertrando dal Bornio*-ra kereszteli. Carducci is egyik versében *Washingtono*-ról zeng! Hogy a régi latin és görög keresztneveket az olaszok és a franciák is mennyire átformálják, tudvalévő, (Senofonte, Virgilio Marone! Aulu-Gelle, Perse, Thucydide!) De azért az olaszoknál is akad következetlenség. A nagy Sonzogno-cég például *Alessandro Dumas* regényeit hirdeti ugyan, de ugyanabban a hirdetésben már *Victor Hugo*-t nem mondja *Vittorio Hugo*-nak. Újabbán egyébiránt az olaszok is mind gyakrabban megtartják az idegen személynevek eredeti formáit: Herczeg művei mint *Ferenc Herczeg* alkotásai jelennek meg könyvben és színlapon, és a minap hallottam a római rádióban, hogy *Sándor Veres* egy szimfóniáját fogják játszani.

Ami az újságokat illeti, azok most Angliában és Franciaországban is a nevek eredeti alakját tartják meg és bizony következetesen *Thomas Mann*t meg *Stefan Zweiget* írnak. Az idegen személynevek írása dolgában tehát nemcsak nálunk van bizonyos rendetlenség, hanem egyebütt is.

Ami mármost a magyar irodalmi szokást illeti, az Akadémia helyesírási szabályai ezt kívánják: „A külföldi tulajdonneveket tehát rendesen a magyar szokás szerint a keresztnév hátratételével írjuk, még akkor is, ha a keresztnevet, mint nálunk nem dívót, nem fordíthatjuk le. (Pl. Gladstone Vilmos.)“ Itt azonban kivételeket is engedélyez

az Akadémia, azt mondván, hogy „egyes idegen tulajdonneveket a magyar nyelvszokás egészen az eredeti formában fogadott el, mert magyaros formában nagyon is szokatlanok s furcsák volnának“. (Az itt példakép felhozott nevek közt van néhány, mely ha szokatlan volna is magyaros formában, teljességgel nem volna „furcsa“. *Paolo Veronese*-ben pl. a *Veronese* nem a festő családneve, mert az *Cagliari* volt, hanem származáshelyét jelöli; a *Veronai Pál* forma tehát szokatlan volna ugyan, de nem volna furcsa.) Az Akadémia szabályai csak néhány oly nevet sorolnak fel, melyekre nézve megengedi az eredeti formájú írásmódot, hozzátevén: „e kivételes szokást nem lehet szabállyá tenni“. Igen, csak-hogy az Akadémia természetesen nem akart teljes listát adni a „kivételesen“ írható szavakból, úgyhogy egyéni megítélés dolga, hogy a „nyelvszokás“ mely neveket fogadott el eredeti formájukban. Különösen nagy nehézségeket okoz a szabályzatból folyó az az elv, hogy a *lefordítható* keresztneveket valóban le is kell fordítani. E szerint tehát *Victor Hugot* *Hugo Győző*nek kellene írunk, *Edmondo de Amicist* pedig *De Amicis Ödön*nek, hacsak ezt a két nevet is nem tekintjük olyannak, melyet a „közhasználat“ eredeti formájában fogadott el, épúgy mint az Akadémia szabályaiban említett *Hans Sachs*ot. Az Akadémiától engedélyezett „kivételek“ tehát csak ingadozást szülhetnek, mert egyik író ezt, a másik író amazt a nevet tarthatja eredeti alakjában gyökeret vertnek.

Attérek most arra, miképen alakult e téren a gyakorlat. A XVIII. század végéig a keresztnevet rendesen hátrahagyták, mégpedig magyaros formájában. 1591-ben Bogáti Fazekas Miklós kiadja „a nagy *Castriot György* históriáját“, 1635-ben Madarász Márton *Meissner Boldizsárt* fordítja, 1636-ban Medgyesi Pál *Bayle Lajost*, 1637-ben *Cowper Vilmost*. E kor legnevezetesebb fordítója, Pázmány Péter is *Kempis Tamást* tolmácsolja.

De már a XVIII. század végén megkezdődik az ingadozás. Míg 1792-ben Fejér Antal John Barclay új-latin költő *Argennisét* mint *Barclay János* művét fordítja, ugyanaz időtájt Baresai László Schiller Haramiáit *Fridrik Schiller* munkájának mondja. Csokonai 1806-ban *Metastasio Pétert* fordítja, de Kazinczy *Carlo Maggi* és *Francesco de Lemene* verseit ülteti át. A XIX. század elején Kossovich Károly *Ortisz Jakab* Utolsó Levelét adja ki, de egy 1832-ből való színlapon, melyet Bayer közöl a „Shakespeare Magyarországon“ c. művében, *Walter Scott* olvasható.

Újabb tudományos munkáinkban már nagyobbára az eredeti formában vannak közölve a személynevek; így az Akadémiától kiadott Taine-féle angol irodalomtörténet *Charles Dickens*ről és *William Thackeray*ről szól; én is az

ugyancsak az Akadémia kiadásában megjelent olasz irodalomtörténetemben, melynek pedig Szily Kálmán volt a felülvizsgálója, mindig az eredeti olasz alakot használom: tehát *Francesco Petrarca* irok és *Giovanni Boccaccio*t, nem pedig *Petrarca Ferencet* és *Boccaccio Jánost*. Ugyanígy jártak el a Heinrich Gusztáv szerkesztette Egyetemes Irodalomtörténet munkatársai, valamint ezt az elvet követi a Révai-lexikon is. Arany János sem következetes: egyik bírálatában (Hátrahagyott Iratai II. 253.) *Thales Bernard* nevével előre teszi a keresztnévet, *Millien Achille*-nél pedig hátra, meghagyva a keresztnévet franciás formájában. Szász Károly kisebb műfordításaiban *Lemoine Andrét* ír, ellenben ugyanott *Dorgan Jánost*. Én magam versfordításaimban (Olasz költők, Angol költők stb.) rendszeren a személynevek eredeti alakját használom, de sajnós, engem is következtetlenséggel lehet vádolni, mert Stuart Mária-fordításom címlapján *Schiller Frigyes* áll, Wilde verseinek fordításában pedig a címlap *Wilde Oszkárt* nevezi meg.

Ma már, legalább az újságokban, szinte általánossá lett az idegen személynevek eredeti formájának használata. Mind *Stefan Zweiget*, *John Galsworthy*t írnak, nem *Zweig Istvánt*, *Galsworthy Jánost*. A rádió is, mikor németül és franciául is bejelenti műsorát, mindkét nyelven *Jenő Hubayt* mond, nem pedig *Eugen*, illetve *Eugène Hubayt*. Hanem azért, mint említettem, nagy az ingadozás. A Budapesti Hírlap május 1-i számának egy firenzei levelében pl. *Delcroix Carlo* mellett *Luigi Pirandello* neve áll, *Gina Cigna* mellett *Pascio Tankréd*. Az Est jún. 19-én megjelent száma arról beszél, hogy *Stefan Zweig* szövegkönyvére *Strauss Richárd* írt zenét stb., stb. Az Akadémia folyóirata, a Budapesti Szemle hátrateszi ugyan a keresztnévet, de nem fordítja le; pl. a márciusi számban *Austen Jane*-t és *Orsi Pietro*-t ír, nem pedig *Austen Jankát* és *Orsi Pétert*. Kétségtelenül igen nyomós okok szólnak e gyakorlat mellett. Először is célszerű, ha már a név kiírásából is következtetni lehet az illető név viselőjének nemzetiségére, másodszor pedig tagadhatatlan, hogy a keresztneveknek minden nép nyelvén van valami „mellékzöngéjük“ is, úgy hogy például én, mint Leopardi fordítója, nehezen tudtam volna rászanni magamat, hogy őt ne *Giacomo Leopardinak* nevezzem, hanem *Leopardi Jakabnak*.

De ismétlem, amivel kezdtem: én javaslatot nem akarok tenni. Csak az bizonyos, hogy ebben a dologban valami új rendet kell teremteni, mert az Akadémia helyesírási szabályai ellentétbe jutottak a közhasználattal. Ha nem változtatunk rajtuk, továbbra is az a különös divat járja, hogy színházaink, nem tudván, miképp írják az idegen tulajdonneveket, követik azt a már régi fordításainkban is nagyon

gyakori módot, hogy a keresztnévet *egyszerűen elhagyják*. Elhagyják pedig nemcsak a nagyoknál, ahol bizvást el lehet hagyni (Shakespeare, Molière stb.), hanem a kicsinyeknél is. Pl. a Nemzeti Színház *Dario Niccodemi* olasz drámaíróról csak mint *Niccodemit* nevezi meg a színlapon, így esve túl azon a problémán, hogy voltaképpen hogyan írja: *Niccodemi Dárius*, *Niccodemi Dario* vagy úgy, ahogy ő maga írta: *Dario Niccodemi*?

Ezekben eleget téve megbízatásomnak, a továbbiakra vonatkozó döntést az igen t. Bizottság bölcseségére bízom.

II.

Hegedüs Loránt indítványa.

Az idegen család- és keresztnévek magyaros használata tekintetében tisztelettel indítványozom, hogy a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottsága mondja ki, hogy ragaszkodik az akadémiai helyesírási szabályok azon megállapításához, hogy a magyar fordításokban mindig először irandó a külföldi családnév és azután a keresztnév. Ezek megfordítása nemcsak a magyar nyelvérzékbe ütközik, hanem teljesen megzavarja a közönséget, miután egyes esetekben, mint pl. Spencer Herbertnél, a közönség már azt sem tudja, hogy melyik az író családnéve. Ami azt a kérdést illeti, hogy a keresztnév magyarul vagy idegen eredetű nyelven használtassék, erre nézve szerintem általános szabályt nem lehet adni, mert egyrészt egyes világhírű nevek-nél a keresztnév idegen alakja nálunk már teljesen meghonosodott, pl. Mussolini Benito vagy Leonardo da Vinci; másrészt azért nem lehet, mert vannak írók, akik kikötik, hogy mily formában használtassék a fordító által az ő keresztnévük. (Így például Jókai Mór ragaszkodott ahhoz, hogy német kiadásban ő mint Maurus Jókai szerepeljen.) Kívánatos azonban az, hogy ahol csak nem valamely különös vagy megszokott keresztnév átvételéről van szó, közönséges használatú neveknél a magyar nyelv szokás maradjon meg, úgy, amint azt minden művelt külföldi nemzet megköveteli. Ennek folytán helytelen a színlapokon, könyveim-lapokon és az újságírásban használt ilyen kitétel: „Stefan Zweig“. Feltétlenül „Zweig“ elől irandó s utána a fordító vagy a szerző nyelvérzéke szerint „Stefan“ vagy „István“.

Nyelvmocsár. Visszagondolva diákkoromra, melyet még a háborús szénszünetek sem tudtak valami nagyon derűssé tenni, eszembe jut, mi mindent gyűjtöttünk annak idején: kilőtt töltényhüvelyeket, bogarakat, bélyeget, szá-

molócédulákat meg minden egyéb hasznos és haszontalan dolgot. Most tudom, mennyire tanulságos volt ez a szenvedélyes gyűjtés. A mai diákgyerek is gyűjt bélyeget s egyebeket is, de a legutóbbi időben egyik tápszergyár jóvoltából s jól felfogott üzleti érdekéből úgynevezett „képek”-et is. Az országot tízezrével árasztotta el a gyár albumaival, s a gyerekek most félórákat nyugósködnék édesanyjuk nyakán, hogy annak a gyárnak a kézsítményeit vásárolja, mert a dobozokban *képek* vannak: írók, költők, tudósok, művészek, királyok, államférfiak, népviseletbe öltözött lányok és legények, katonák, szép tájképek, s mindegyikhez magyarázó szöveg. — Pompás reklámötlet! Azonkívül kitűnő műveltségterjesztő eszköz is, talán jobb még a bélyeggyűjtésnél is.

Nekem is kezembe került a gyűjtőkönyvecske. Nagyon tetszett, egészen felvillanyozott az ötlet. „Képes magyar történelem, irodalom és művészet.” Nagyszerű, — gondoltam; ez kell a mai gyerekeknek! „A „Képes Magyar Történelem, Irodalom és Művészet című album sok értékes tanulnivalót tartalmaz...” Igaz. „Ha édesanyátok háztartásában nem fogy annyi (Szent István-cikória), hogy ebből hamarosan *be* lehetne *gyűjteni* az albumot, forduljatok a rokonsághoz...” Ejnye, ejnye: *begyűjteni* az albumot!... Talán *telegyűjteni* az albumot, vagy a képeket *összegyűjteni* az albumba...? (oh, *einsammeln!*) Kissé elkészerítette a szájam ízet a *begyűjteni*, de azért nézzük csak a képeket. Bár ne néztem volna! Avagy inkább jó, hogy megnéztem mégis, mert a képek alatt lévő nyole-tíz-sornyi szövegecskékből szinte teljes *nyelvhelytelenségi* (bocsánat a szóért) példátarat lehet *összegyűjteni* (azaz: *begyűjteni*).

Mellesleg megemlítem, hogy ha egy magyarul tudó történelem-tanár végigolvasná az albumot, nem hiszem, hogy gutaütéssel ne fizetne az élvezetért.

Nem érdemli meg a munka, hogy komolyan foglalkozék vele bárki is, néhány példával mégis meg akarjuk mutatni, milyen nyelvrontást végezhet ez a szerencsétlen album, ha gyerek kezébe kerül.

A 3. kép Gézát ábrázolja. „Feleségétől, Saroltától három gyermeke született: Vajk — *ki* megkeresztelésekor *István* nevet kapta...” Kétféleképpen is lehetne helyesen mondani: *ki... István* nevet kapott, vagy *ki az István* nevet kapta.

4. (Szent István) „Mindjárt uralkodása elején nagy buzgósággal látott *neki* a térítés munkájához és a pogány szertartások kiirtásához. Koppány vezér lázadó seregével *ellene szegült intézményének*, mire Szent István legyőzése után négyfelé vágatta elrettentő példaként.” — Nehéz elképzelni, vajjon miként lehet egy intézménynek ellene szegülni (ta-

lán inkább intézkedéseknek, törvényeknek, törekvéseknek?); s az idézett mondatból az sem derül ki egész világosan, ki is győzte le s vágatta négyfelé a másikat.

9. (II. Endre) „...Főuri összeesküvés*kor* megölték a királynét, amit nem torolhatott meg.“ A *-kor* rag használata is — enyhén szólva — mehökkentően szokatlan, s a szerencsétlen *amit* nyilván maga sem tudja, mire vonatkozik. — Hasonlóan pompás mondatszerkesztés ez is:

10. (IV. Béla) „... Uralkodása alatt volt a tatárjárás, mire Dalmáciába menekült... ő a mi második honalapítónk, aki *füstölgő romokból új életet teremtett.*“ A *füstölgő romokból* még IV. Béla sem teremtett új életet, legfeljebb a *füstölgő romokon* vagy a romok *helyén*.

11. (Vencel) „... Atyját a magyar főurak nagy része királyné választotta, de ő maga helyett fiát ajánlotta. *Nevét ekkor Lászlóra változtatta és ekkor vonult ellene Anjou Károly.* Ezt atyja megtudta és hazavitte Csehországba...“ *Ki* változtatta meg *ekkor* a nevé? S a névváltoztatás miatt vonult ellene *ekkor* Anjou Károly? Nem tetszett neki a László név? — Ilyen ostobán, együgyűen elsős diák ha fogalmaz, de még annak is csak a hitvénya!

19. (II. Ulászló) „Magyar király, *akit* Podiebrád György cseh király Mátyás ellenében *öt* választotta utódjává (!). Később azonban megbánta tettét és megsemmisítette...“ Hogyan lehet *tettet* megsemmisíteni?

20. (II. Lajos) „...Gyöngé gyermek volt és ez szabta meg lelki gyengeségét is, amely az országra végzetes csapást jelentett.“ Hogy az író szavaival éljünk: aki efféle mondatokat fogalmaz, az igazán módfelett „gyenge gyermek“ lehetett! — Ugyancsak II. Lajosról olvashatjuk: „Szulejmán szabad átvonulásának megtagadása *kirobbantotta a mohácsi vést, amelyben* menekülés közben életét vesztette.“ Még elgondolni is borzasztó, mi lett volna, ha II. Lajos „nem tagadja meg Szulejmán szabad átvonulását“, s a gyászos emlékü mohácsi vész nem *robbanhat ki!* Talán még ma is lappangana. Az író nem érzi azt, hogy csak már meglévő, de rejtve maradt, lappangó valami robbanhat ki? Ha érezné, nem írna ilyeneket...

22. (I. Ferdinánd) „...Szapolyai halála után egyesül *kezén* az ország vezetése, *amit* a török háborúja zavar meg és 1541-ben végleg elfoglalja Buda várát.“ Talán inkább: *kezebe kerül az egész ország vezetése*; s aztán: *mit* zavar meg a török háborúja, s *ki* foglalja el végleg Buda várát? — Lehet ennél zavarosabban, sötétebben összezagyválni szavakat és mondatokat?

Szegény vak Bottyán (45.) is megkapja a magáét: „A török felszabadítás és Rákóczi felkelésének hőse, akinek nem

igazi hivatása volt a katonaság.“ Miért? Talán a cikória-gyártás lett volna V. B. *igazi* hivatása?

49. (Széchenyi Pál érsek) „... kívánságára a pálosok sírboltjába temették, de *családja maradványait* a nagycenki sírboltba vitette. (Ő vitette családjának maradványait vagy családja az övéit? Ilyen zavaros lelkiállapotban még ezt sem tudja eldönteni az ember.) Sokat fáradozott a magyar szabadságharcért, *akiben* II. Rákóczi leghívebb emberét tisztelhetette.“ — Az *aki, ami, amely* helytelen, rossz használatát már számtalan esetben kipellengérezték, de ilyen őrjítő példát még nem olvastam sehol! — E nemben ugyan az is elég gyönyörű, amit Hindenburg tábornagról ír (75.) ... Már az 1870—71-es német-francia háborúban kitűnt *katonai tehetségével, amelyet* a világháborúban sokszorososan *felülmúlt*.”

A magyar szabadságharc tábornokai közül némelyik (Bem, Klapka) *sorozatos győzelmet* aratott a könyv szerint. Talán *győzelmeket*? Hiszen *egy* győzelem nem lehet *sorozatos*. Vagy az író a *sorozatos*-t — számnévnek véli, s ezért használ utána egyesszámot? Nem valószínű, mert hiszen *sok* után (mely pedig valóban számnév) — többet találunk: „Selmecebánya régi város, *sok* szép, régi épületei *vannak*.” (111.)

107. (Lengyel légió tisztje 1848-ban) „... A zubbony porcellánfehér volt, amelyen a gallér, a válldíszek és kézelők piros színe, továbbá a sűrűn felvarrt arany gombok képezték *díszítésüket*.” Az utolsó szó birtokos személyragja árulja el, hogy ez — *német* mondat. (... bildeten ihre Dekoration.) Magyarul így szólna: *a gallér... a sűrűn felvarrt aranygombok díszítették*.

111. (Selmecebánya.) „Nagyon hegyes, festői vidéken rendetlenül épült; az utcák nagyon meredek, *a közlekedés elé többnyire akadályokat gördítenek*.” Nem hiszem, hogy valamelyik kisdíák leírna ilyen mondatot, még akkor sem, ha nagyon szépen akar beszélni.

116. (Szelindek vára.) „Kincses Erdélyünket a trianoni románoknak juttatta a trianoni békeszerződés és az ide tartozó Szeben vármegyében fekszik Szelindek nagyközség, amely fölött 550 m. magas hegyen még ma is áll a régi vár, amelynek egy része teljesen ép és a *románok* raktárhelyiségnek használják *fel*.” Karinthy: Tanár úr kérem c. könyvében levő ¼-es dolgozat jut az embernek eszébe, ha ezt a mondatot elolvassa. Hasonló a másik is: „Az ősrégi vár *még ma is* elég jó állapotban maradt az *utókor számára*.”

161. (Anonymus.) „A honfoglalás történetét részletesen megírta, *melynek* kéziratát a Nemzeti Múzeumban őrzik. Ujabban a történetírók *III. vagy IV. Béla* (!!) király jegyzőjének tartják, bár egyesek ennek lehetőségét erősen vitatják. Régente minden szavát elhitték, az újabb kritika csak föld-

rajzi és *geológiai* (??) adatait fogadja el...“ — Miféle iskolába járhatott szerzőnk, ha nem tudja, mi a földtan (boesánat: geológia), s mi a különbség a geológia és genealógia között? Kérdezzen meg egyet a képet gyűjtő diákokcskák közül, majd az megmagyarázza neki. — Azt is nehéz elképzelni, milyen vallású lehet az, aki így ír Heltai Gáspárról (163): „Lutheránus lelkészből lett kálvinista hittudományi író, aki a *Szentírás egy részét* lefordította, de *ezenkívül a Próféták írásait, a Zsoltárokat és az Új Testamentumot* is átültette magyar nyelvre.“ A „Próféták írásai“, a Zsoltárok és az Új Testamentum talán mégis csak a Szentíráshoz tartoznak! Ezt még akkor is tudni illenék, ha mohamedán valaki.

Azon már meg sem ütközik az ember, hogy a képekhez fűzött magyarázatokban sok a felesleges idegen szó, mint például: *primitív* (91.), *fizikum* (92.), *domináns* (93.), *dekoratív* hatású (95.), *periódus* (96.), *huszárbravúr* (98.), *legsnájdigabb, legekleatásabb* 109.), *dominál* (110.) stb. Az se meglepő, hogy az *ügy, mint* is felbukkan több helyütt.

*

Az egészből az a tanulság: maradjon a csizmadia a kaptafánál: aki cikóriagyáros, gyártson cikóriát, de ne kívánjon író lenni s ne gyalázza meg a szegény magyar nyelvet. — Magunk számára pedig az legyen a tanulság, hogy az eslekszük legbőlcsebben, aki a kezébe kerülő albumot széttépi s nyugodtan begyűjt vele. Lehet, hogy az apró népnek szomorúságot okoz, de a magyar nyelv érdekében eslekszük.

Pais Károly.

Az iskola és a magyarság. Jeles elbeszélőnk és Akadémia tagja, Csathó Kálmán a Budapesti Hírlap f. é. jún. 29-i számában *Magyarosan* cím alatt közérdekű cikket írt, amire egy fiatal mérnök barátjának telefonbeli beszédje adott alkalmat. Ez a beszéd tele volt mindennap hallható magyartalanságokkal, amelyeken írónk megütközött, s mikor barátját nyelvismeretei felől faggatni kezdte, kiderült, hogy ez az iskolában az idegen nyelvekben csak elégséges eredményig vitte, míg a magyarból jelesen érettségizett. Csathó Kálmán tehát joggal veti föl a kérdést, hogy a magyarból való jeles eredmény mellett hogyan beszélhetett a barátja mégis olyan magyartalanul a telefonba. Ez csak úgy érthető, hogy míg az idegen (latin, német stb.) nyelvek tanárai e nyelvek tökéletes megtanítására nagy gondot fordítanak és tanítványaikat ezekben a tárgyakban szigorúan osztályozzák, addig a magyar nyelv és irodalom tanárai saját nyelvünknek hibátlan és magyaros használatát ügylátszik kevésbé tartják fontosnak, mert — amint mondja azért, „hogy a tulajdon anyanyelvén nincs tisztában valaki

szavak jelentésével és igék vonzásával, még nem történt komoly baja senkinek“.

Egyet kell értenünk jeles írónkkal a baj forrására nézve. A hanyag beszéd- és írásmódnak, a magyartalanságok elburjánzásának kétségkívül az is oka lehet, hogy az iskolai tanítás — legalább eddig — nem vetett elég súlyt a gondos és magyaros beszéd és írás tanítására. Joggal kívánja Csathó az iskola embereitől, hogy „neveljék bele a gyerekekre már az elemi iskolától kezdve az öntudatos, helyes, magyaros beszédet. Értessék meg minden tanulóval, hogy egyetlen dolog és a legnagyobb fokú műveletlenség, ha valaki nem tudja jól az anyanyelvét. *Erre köteles az iskola megtanítani mindenkit*“. Szükséges ehhez, mondja helyesen tovább, „hogy a tanárok is meg legyenek győződve ennek az igazságáról és *komolyan vegyék a dolgot*. Nem csak a magyar-, de a számtan- és a földrajz-tanárok is. Sőt a latin- és német-tanárok is. Hogy ők is irtsák a magyartalanságokat a gyerekek beszédjéből állandóan és, hogy ő[k] maguk is mindig helyesen és magyarosan beszéljenek magyarul“. Kétségtelen dolog, hogy a helyes és magyaros beszéd és írás művelése nem csupán a magyar nyelv és irodalom tanáraitól várható el, hanem az iskola minden tanítójának ki kell ebben a munkában a maga részét vennie. „Így, de csakis így, — folytatja a cikk — talán sikerülne felnevelni egy olyan nemzedéket, amely, ha vétene is itt-ott gyakorlatban a helyes magyarság követelményei ellen, lelkében át lenne hatva attól a meggyőződéstől, hogy a *magyartalan beszéd szégyelni való műveletlenségre vall*“. Ami a mai állapotot illeti, Csathó Kálmán úgy látja (vajha tévedne!), hogy „a magyar nyelv az általános használatban nem, hogy tisztulna, hanem napról-napra romlik“.

Tanulságos és megszívlelésre méltó cikkét így fejezi be: „Ideje, hogy gátat emeljünk a romlásnak és mindent elkövessünk legdrágább nemzeti kincsünk védelmére.“. *Z. Gy.*

Magyaros beszéd az elemi iskolában. A nyelvvédő mozgalom csak az iskola segítségével érheti el célját. Igen fontos tehát, hogy a gondolatnak az iskolát is megnyerjük s hogy e nemes törekvésnek itt is lelkes művelői legyenek. A tanárság és a tanítóság úgy szolgálja legjobban a helyes magyarság eszméjét, ha gondos beszédével tanítványainak példát mutat, s ebben is nevelően hat az ifjúságra. Hivatásomnál fogva bőséges alkalmam van a tanítók beszédének megfigyelésére. Ezenként többszáz tanító tanítását hallgatom s így hosszú évek alatt szerzett tapasztalatom alapján be tudok számolni a való helyzetről.

Megállapításomat azzal kell kezdenem, ha vannak is javítani való hibák, általában véve nem kell elégedetlen-

kednünk. A tanítóságban kellő törekvés nyilvánul meg a magyaros beszéd iránt. A fogalmazásnak egyre eredményesebb tanítása többek közt azzal a haszonnal is jár, hogy a tanítók mind világosabb, tisztább, érthetőbb kifejezőmódra, tehát minél magyarosabb fogalmazásra sarkallják a tanulókat. Ezt azonban minden tanító csakis úgy teheti meg jó eredménnyel, ha elébb maga is megerősödik a magyaros beszédben, a természetes, a helyes fogalmazásban.

Ennek a célnak elősegítése érdekében szeretnék néhány sűrűn előforduló s így az iskolában is gyakran hallható nyelvi vétséget sorra venni, hogy írással is előbbre vigyem az ellenük való eredményes küzdelmet. Ezt a munkát részletekben kell elvégezni s a megrögzött nyelvi hibákról fokozatosan kell a jóérzékű tanulóifjúságot leszoktatni.

Első megjegyzésem a jelentéstan köréből való. A németül tudók hatása alatt a mai nyelvhasználat erősen visszaél a *mesél* igével. Manapság *elmesélik*, hogyan utaznak Budapestről Székesfehérvárra, hogyan töltötték a nyarat, hogyan vásárolják meg a szükséges holmikat. Pedig, mint tudjuk, a romlatlan, a tiszta nyelvérzékű emberek mindezt *elbeszélik*. Akik a két ige jelentése között a különbséget nem érzik, azoknak Arany János *Családi körének* egyik jelenetere kellene gondolniok. A béna harci elbeszélését nagy figyelemmel hallgatja a család minden tagja.

Az idősb fiú is leteszi a könyvet,
Figyelmes arcával elébb-elébb görnyed:
És mihelyt a koldús megáll a beszédben:
„Meséljen még egyet“ — rimánkodik szépen.

„Nem mese az gyermek“, — így feddi az apja.

Arany János ezzel a pár sorával elevenen szemlélteti a jelentésbeli árnyalatot. Az igaz vagy igaznak tartott történetet elbeszéljük, Benedek Elek, Sebők Zsigmond azonban mesét mond, mesél. Nem szabad tehát szem elől tévesztenünk, a tanuló a Balatonról elmondhatja, elbeszélheti a megkívánt tudnivalókat, ezeket tehát elbeszéli, a Kacor király, s A szürke ló meséjét ellenben elmeséli. Igen jól tudjuk, a német észjárás szerint mindkét cselekvés: erzählen. De gondolkozunk csak a magunk eszével, s igazodjunk a magyar nyelv szelleméhez.

Ha ezen a nyelvi használaton elmélkedünk, meg kell vallanunk, hogy terjesztésében az iskolának is jelentős része van. Költészettanaink, irodalomtörténeteink ugyanis a Zalaán futásának *meséjéről* számolnak be, elmondják a Bánk bánnak, a Buda halálának *meséjét*. Így aztán a tanuló egy

lépéssel tovább haladva, feleletében arról számol be, hogy mit *mesél* el Jókai Mór Az új földesúrban.

A *képez* igét is sűrűn használják idegenszerűen. Pedig csak akkor magyaros, ha jelentése: alakít, alkot, idomít. Nem szabad tehát a tanulóktól azt kérdezni: Több házsor, több község, több járás együttvéve mit *képez*? Az a helyes, ha úgy fogalmazzuk a kérdést: Több községnek, több járásnak egyesüléséből mi keletkezik?

Sok idegenszerűséget követünk el az igekötőkkel is. A magyar ember a szavát *meg*tartja, hasonlóképpen a tanulóknak is szülik parancsát *meg* kell tartaniok. Ne mondjuk tehát, hogy V. László nem tartotta *be* a Hunyadiaknak tett esküjét, vagy, hogy a jó honpolgár *betartja* a törvényeket. A helyes, a magyaros használat szerint a törvényeket, eskünket, adott szavunkat *meg* kell tartanunk.

Igen elharapódzott a német mintára képzett összetett igealakok rossz szokása. Egyre-másra ilyen igealakokat hallunk: *meg* lett mondva, *félre* lett téve, *ki* lett hirdetve. Pedig a magyar nyelv más módon szokta kifejezni az ú. n. általános alanyt, az alanytalan igealakot: megmondtuk, félretették, kihirdettük.

Az *-e* kérdő szócska szórendjét is igen sokan elvétik. Ilyen kérdéseket hallunk széltében-hosszában: *nem-e* tudod, *nem-e* láttad. Helyesen: *nem* tudod-*e*, *nem* láttad-*e*. Tartsuk szem előtt azt a szabályt, hogy az *e* kérdőszócskának mindig az állítmány mellett van a helye. Ha erre ügyelünk, az itt előfordulható hibát is elkerültük. A *nem-e hiszed*, *nem-e mondtad*-féle szórendet azért is irtanunk kell, mert napról-napra tapasztaljuk, mint fajul tovább ez a használat.

Hiszen a fővárosban, és környékén már azt is észleljük, hogy az igekötős igét felbontják, s az igekötő mellé illesztik az *-e* kérdőszócskát. S ilyen dudvák terjedeznek: *meg-e* tudnád mondani, *el-e* készítetted. Ha nem irtjuk a *nem-e*-féle hibát, emennek is utat nyitunk.

Az is fel-felbukkan, hogy elvétik a *t* tövű igéknek jelentő mód jelen idejű harmadik személybeli alakját. Olykor ebben a használatban is halljuk a felszólító módbeli alakot. Tehát nem azt mondják: az ügyes ember nem szalasztja el a jó alkalmat, hanem így szerkesztik a mondatot: *nem szalasztja el a jó alkalmat*. Nem azt halljuk, hogy az éhes ember jó étvágygyal fogyasztja el az ételt, hanem *fogyasztja*.

Küzdenünk kell ezeken kívül többféle nyelvi henyeség, pongyolaság ellen is. Még az országgyűlésen is elhangzott már a kettős tárgyraggal ellátott mutatónévmás: eztet, aztat. Neveljük belé tanítványainkba, hogy a beszédnek tisztának, gondosnak, csinosnak kell lenni. Irányítsa a tanulókat rendszeret, nemcsak feladataik elkészítésében, ruházkozásunkban, iskolai holmijuk használatában, hanem ezek mel-

lett beszédükben is. A következetes nevelésnek bizonyosan meglesz a sikere. Ennek az eredménynek elősegítése, lehető biztosítása végett egyelőre az elősorolt néhány hibának kiirtására akarom a figyelmet felhívni. Más alkalommal egyéb nyelvi vétségek elleni küzdelemre szeretném a nemes célért lelkesedő, jóakarató tanítóságot buzdítani. *Dénes Szilárd.*

Ammadár. Előbbi füzetünkben Kertész Kálmán meg-
rója a magyar énekeseket „értelmetlen, sokszor komikus ál-
pátoszkéért“, s a többi közt arra kéri őket, ne énekeljenek
így: *amm madár, assz szívem, all legény* (98. l.).

Ez a megrovás nem állja meg a helyét. A szókezdő mássalhangzónak a határozott névelő után való megnyúlása jellemző sajátága a régi magyar kiejtésnek, sőt még ma sem vesztett ki a magyar beszédből. Akik jártasak nyelvünknek történetében, azok tudják, hogy a határozott névelő a mutató névmásból fejlődött, és voltaképpen nem más, mint hangsúlyát vesztett mutató névmás. Kezdetben nem is volt a határozott névelőnek kétféle alakja, mint ma (*az* és *a*), hanem csak egy (*az*), s ezt használták akkor is, ha mássalhangzóval kezdődött a főnév. Régen tehát így beszéltek: *az madár, az szív, az legény*. Később elmaradt a kiejtésben a névelő *z*-je, de ennek pótlására megnyújtották a főnév kezdő mássalhangzóját, s így mondták ki a szót: *am madár, asz szív, al legény*. Írásban rendszerint hiányjellel jelölték ezt a jelenséget: *a' madár, a' szív, a' legény*. Még ma is nagyon sokan így, nyújtott mássalhangzóval mondják ki a mutató névmásnak névutókkal való kapcsolatát: *ammiatt, asszerint* stb., noha a mássalhangzónak rövid kiejtése is meglehetősen el van terjedve (*amiatt, aszerint*). Arany János még az *aki, ami, amely* névmást is nyújtott (kettőzött) mássalhangzóval mondta ki, cikket is írt erről (*Az „aki“ az Akadémiában*). Az Elvesztett Alkotmányban a helyesírással is megjelölte a mássalhangzónak ilyen kettőzött kiejtését: „...ki hogy az volt, | *A' minék* énekelem, tudniillik férfi, mutatja... | Vagy népszínművet írt, *a' mely* a nemzeti színen | Hasra bukkott?... | Írni didascalíát még *a' szépapja* sem értett...” stb. (I. ének). A Rozgonyinéből idézem ezt a részletet: „Széles úton, poros úton | Felleget ver *a ló*, | Csillámlik a... villámlik a | Fényes acélpátkó.“ Itt is csak akkor hangzik elfogadhatóan a rím, ha a *patkó* szó párját így mondjuk ki: *alló*.

De más költőink verselése is tanúságot tesz e mellett a kiejtés mellett. „Hol vagyon, *a ki* merész ajakát hadi dalnak eresztvén, | *A riadó* vak mélységet fölverje szavával...? | Engem is, *a nyugalom* napján, illy év hozza fényre.“ A Zalán Futásának I. énekében ezeket a sorokat így kell olvasni: *akki, arriadó, annyugalom*, máskülönben elrontjuk

a vers ritmusát. Százzsámra idézhetném a példákat, de csak Fazekas Ludas Matyijából írom még ide ezt a két sort: „Ő pedig a vásárra menést feltette magába... | S a *sutból* kivon egy pókháló-lepte tarisznyát.“ Ezeket sem olvashatjuk másképp a hexameter megnyomoritása nélkül, csak így: *avvásárra, assutból*. Szóval semmiképpen sem megrónivaló ez a kiejtés: *ammadár* stb.

A mutató névmásnak ragos alakjában kötelező a más-salhangzó kettőzött ejtése: *akkor, annál, ahhoz, avval* stb., bár itt is előfordul mint vidékiesség: *ahoz, aval*; a névutós kapcsolatokban mind a két kiejtés járatos: *annélkül* és *anélkül, ahhelyett* és *ahelyett, avvégett* és *avégett*; a névelős szerkezetekben és a vonatkozó névmásban pedig ma a rövid kiejtés uralkodik ugyan (*a nép, a ház; aki, ami, amely*), de azért itt sem lehet kifogásolni a mássalhangzó megkettőzését, mert ez régi magyaros kiejtés. Nagy J. Béla.

Pipi és társai. Szóba került folyóiratunkban az is, hogy a báli tudósításokban izléstelenül kitekerik, idegen-szerűen elcsúfítják a szép magyar női neveket. Az idézett példák között ott van ez a három is: *Pipi, Buci, Buckó* (IV, 100).

Évről-évre ismétlődik a báli tudósításokkal kapcsolatban ez a megrovás, de nincs semmi foganatja. Annyi, mintha borsót hánynának a megrovók a falra. S ugyan mi az oka ennek a sikertelenségnek? Az, hogy az emberi természet ellen hiába hadakozunk. Márpedig benne rejlik az ember természetében, hogy a szülők becézgetik gyermekeiket, és mindenféle becező neveket is adnak nekik. Ezen nem lehet változtatni semmiféle megrovással és tilalommal, de szerencsére nem is szükséges, mert ez az ősi, ösztönös szokás magábanvéve teljesen ártatlan dolog. Én nem cövekelném ki még azt sem, hány évig szabad viselni ezeket a becező neveket, mert hogy is lehetne itt meghúzni a határvonalat? Hiszen a név olyan természetű, hogy hozzátapad az ember személyéhez, és rajta maradhat akár holta napjáig is. Hivatatosan persze csecsemőkorától kezdve mindvégig *Mária* valaki vagy *Franciska, János* vagy *József*, de azért bizalmas beszélgetés közben öreg asszony is lehet *Mariska* néni vagy *Fáni* néni, öreg ember is *Jani* bácsi vagy *Jóska* bácsi, ám-bátor a *Mariska*, a *Fáni*, a *Jani*, a *Jóska* kicsinyítő, becező alakja a megfelelő keresztnévnek. Azzal természetesen nem használunk nyelvünk ügyének, ha ezekben a becező nevekben is egészen rákapunk az idegen szóalakokra, s ezek kedvéért félretoljuk a neveknek magyaros alakjait. Ámde a *Pipi*-t, a *Buci*-t, a *Buckó*-t az idegenmajmolás vádjával sem lehet illetni. Nem tudom ugyan, mi lehet az igazi nevük azoknak a leányoknak, de bizonyos, hogy a *pipi* magyar szó, annyit

jelent, hogy 'piros' (l. *Szinnyei*: Magyar Tájszótár), tehát a *Pipi* bízvást lehet becéző alakja mondjuk a *Piroska* névnek. A csibének is van ilyen becéző neve: *pipi*; miért ne lehetne hát a kis leánykát, sőt akár a kicsiből lett nagy leányt is *Pipi*-nek nevezni, hiszen ilyenféle megszólításokkal is szoktunk kedveskedni: *galambom*, *mókuskám*, *csibikém*? Ismerek is olyan kis parasztlányt, akinek a becéző neve csakugyan *Pipi*. Igaz, hogy ő aligha szerepel báli tudósításban. De a *buci* is magyar honos; diáknyelvi szó, s egyik jelentése 'zsemlye', a másik — 'szekunda'! Furcsa ugyan, hogy leány is *Buci* legyen, de van az elnevezésekben sok furcsaság. Egy katonatisztet ezen a becéző néven szólongattak és emlegettek bajtársai: *Lapát*. Igaz megint, hogy az ezrednapiparancsban nem ez volt a neve. A *buckó*-t sem tagadhatjuk ki a családból, mert azt jelenti, hogy 'köpcös gyerek' vagy 'első-második osztályos diák' (l. Gombocz—Melich: Magyar Etymologiai Szótár).

Ne bántsuk az ilyen ártatlan neveket. Sajnos, van nyelvünkben olyan korholnivaló is éppen elég, ami igazán hiba; erre tartogassuk a puskaport.

N. J. B.

ÜZENETEK.

H. V.-nak. Megértjük, hogy fönnakadt az *elmesportolunk* ige (Pesti Napló 1935. júl. 14: 48. l.) kihívó különösségén, de az a nézetünk, hogy ítéletében és következtetésében túllőtt a célon. Ez a vadonatúj ige nyilvánvalóan játékos-humoros ízű alkalmi alkotás s egy gyékényen árul a *gondvisel*, *pártfogol*, *végrendelkezik*, *képvisel*, *kárpótol*, *gyógykezel*, *haszonbérel*, *gyorsír*, *gépir*, *számfejt*, *végkielégít*, *vámkezel*, *távbeszél* stb.-féle szavakkal. Létrejöttüket a nyelv életében fontos szerepet játszó analógiának köszönhetik: a *viselés* mellett él a *visel*, a *sport* mellett a *sportol*, tehát a nyelvérzék a szabályos *gondviselés*, *elmesport* összetett főnevek mellé megalkotta a *gondviselni*, *elmesportolni* igét is. Az efféle kikövetkeztetések zöme egészen tisztavirág-életű (pl. *próbamozgósítottak*, *végkiárusítunk*, *besajtóperel*, *be-vörösboroztunk* stb.), de egyikük-másikuk teljesen meggyökeresedik, mert kényelmesen kezelhető és „törvénytelen“ születése ellenére is hasznos munkát végez.

P. L.-nak. Számtalanszor megrótták már az ilyenféle levélcímzéseket: „N. N. úrnak, ügyvéd“ vagy „N. N. úrnak, a MEFE. vezérigazgatója“; a helyes magyar szerkesztés-

mód ez: „N. N. ügyvéd úrnak“, „N. N. úrnak, a MEFE. vezérigazgatójának“.

F. K.-nak. A mai *mérföld* összetétel *mér* tagja nem azonos a *mérni* ige tövével. A szó a magyar régiségben *mély-, mily-, mél-, mül-[föld]* alakban szerepel s kétségtelenül a német *Meile* (ó-felnémet *mīla*, közép-felnémet *mīle*) átvétele; a német szóról meg azt állapították meg, hogy a latin *mīlia* [*passuum*] 'ezer [lépésnyi távolság]' a forrása.

Gy. R.-nek. 1.) Egy kis eső *elkelne*, nem pedig *elkellene*. — 2.) Helyesen *talpalatnyi* (= *talpalat* + *nyi*, *talpalásnyi*), helytelenül *talpalattnyi*. — 3.) A *katalogus* szót csak a tudálekosak vagy a járatlanok írják *kathalogus*nak.

P. H.-nak. Helytelenül járt el, aki védte, és egészséges nyelvérzékről tett tanúbizonyságot, aki hibáztatta ezt a mondatot: „Gömbölyű számban beszélve ezren nézhették végig a mérközést.“ Mi magyarok csak a gömböt, golyót, tekét, labdát-mit látjuk *gömbölyűnek*, míg a köralakú vonalakat, fölületeket és a kikerekített számokat *kereknek* nevezzük. A két szó összezavarásában alkalmasint a német minta a ludas, mert a *rund* 'kerek' is, 'gömbölyű' is.

M. F.-nak. Azt kérdezi, mi a különbség a régóta ismert *kadarka* és a mostanában egyre gyakrabban látható, hallható *kadar* szöllő-, illetőleg bornév között. — A *kadarka* (a népnyelvben *kadárka*, *kádárka* is járatos) a szerb és horvát *skadarka* magyar fejleménye, a *skadarka* pedig jellegzetes szerb nyelvi képzés a *Skutari* jelentésű szerb *Skadar* névből; a *skadarka* tehát eredetileg 'Skutariból való szőlőfaj'-t jelentett. A *kadar* alak újabbkori magyar elvonás a régi *kadarka* szóból: a nyelvérzék a *leányka*, *asszonyka*, *madárka*-féle szavak csoportjába tartozónak, azaz *-ka* képzős származéknak vette s kikövetkeztette a *kadar* alapszót.

F. E.-nek. A *fáradtság* és a *fáradtság* között lényeges különbség van: a *fáradtság* magát a cselekvést jelzi, vagyis körülbelül 'fáradás, fáradozás' a jelentése, a *fáradtság* pedig a cselekvés eredményeképpen keletkezett állapotot, a fáradt voltot, a kimerültséget jelöli. Helyes tehát: „sok *fáradtság*ába került“, helyes az is: „*fáradtsága* ellenére segített kaszálni“, ellenben hiba volna a szavakkal helyet cseréltetni.

A szerkesztésért Zsirai Miklós felelős, a kiadásért Gergely Pál.

Sylvester Irodalmi és Nyomdai R.-t. Budapest.

N Y E L V J A V Í T Á S O K.

(Első sorozat.)

Egyhangúlag elfogadta a M. T. Akadémiában 1932. dec. 13-án tartott sajtóértekezleten a budapesti napilapok képviselete.

1. Kerüljük a magyar szóval is könnyen és jól kifejezhető *idegen szavakat*; pl. *generáció* helyett írjuk: *nemzedék*, *tradíció* h.: *hagyomány*, *dominál* h.: *uralkodik*, *organikus* h.: *szerves*, *wermut* (*vermouth*) h.: *ürmös* stb.

2. *Bécs*-et írjunk, ne *Wien*-t.

Magyar szövegből kéri a *Wien*, a *wieni*. A francia nem mond le a maga *Vienn*e-jéről, sem ezekről: *Londres*, *Rome*, *Venise*. A német is ragaszkodik ezekhez: *Rom*, *Venedig*, *Mailand*, *Genua*. Miért mondjunk le éppen mi szókinszünk régi elemeiről? Használjuk ezeket az ősi városneveinket: *Drezda*, *Lipcse*, *Boroszló*, *Tübinga*, *Nápoly*, *Velence*.

3. *Jön*—*megy* közt tartsuk meg az ellentétet.

A *jön* közelítő, a *megy* távolító értelmű. Nem helyes beszéd tehát, ha az utcán azt ígérjük valakinek: Holnap *eljövök* hozzád, hanem: *elmegyek* hozzád. A német mond ilyenkor is *kommen*-t.

4. *Hoz*—*visz* közt is tartsuk meg az ellentétet.

A *hoz* közelítő, a *visz* távolító értelmű. Nem helyes tehát, ha valakinek az utcán azt mondjuk: Holnap *elhozom* hozzád az új könyvemet is, hanem: *elviszem* hozzád. A német mond ilyenkor is *bringen*-t.

5. A *-nál*, *-nél* rag használatában ne utánozzuk a német *bei*-t.

A német *bei* használatát majmolja az ilyen beszéd: A gyermek nevelésénél az a főszempont. — Helyesen: A gyermek nevelésében. — Sokszor a *-ban*, *-ben* rag, sokszor a *-kor* rag, sokszor a *közben* szó használható efféle esetekben. Valódi helyhatározó jelentésben, hasonlításakor természetesen helyes a *-nál*, *-nél*. (Kisséknél fogadás volt. Drágább az arany az ezüstmél.)

6. A *mellett* névutó használatában se utánozzuk a német *bei*-t.

Nem helyes tehát: 4% *mellett* nyújtunk kölcsönt. — Helyesen: 4 százalékra. — Jótállás *mellett* szállítjuk. — Helyesen: jótállással.

7. Az *után* használatában ne utánozzuk a német *nach*-ot.

A német *nach* is terjeszti gyökereit a magyar nyelvben: Utcaelnevezés színészek *után*, — helyesen: színészekről; Törekvés dicsőség *után*, — helyesen: dicsőségre.

8. Az *azt* használatával ne utánozzuk tárgyias igéink mellett a német *es*-t.

Főlősleges, sőt németes az *azt* odatétele ilyen esetekben: Mint *azt* sokan gondolják, mint *azt* az előttem szóló is kifejtette.

9. *Különféle* szavunkat ne szorítsuk ki a *különböző*-vel a német *verschieden* kedvéért.

A magyarnak két szava van a német *verschieden*-re: *különféle* és *különböző*. Ez utóbbit magyarosan csak akkor használjuk, ha arra is gondolunk, hogy *mástól különböző*; egyébként a *különféle* a helyes szó. Tehát ne *azt* írjuk, hogy a minisztertanács *különböző* tárgyakkal foglalkozott, hanem: *különféle* tárgyakkal.

10. *Megtart* szavunkat ne szorítsuk ki a *betart*-tal a német *einhalten* kedvéért.

A magyar ember ezelőtt mindig *megtartotta* a szavát, *megtartotta* a határidőt, vagy nem tartotta *meg*. A *betart* ilyen értelemben csak 30—40 év óta harapódzott el.

11. A *támogat*, *megtámaszt*, *feltámaszt*, *megalapoz* szókat ne szorítsuk ki az *alátámaszt*-tal a német *unterstützen* kedvéért.

12. A *lebont*, *lecsökkent*, *leszerel* szókat ne szorítsuk ki a *leépít* szóval a német *abbauen* kedvéért.

A *leépít* fából vaskarika. A magyar csak *épít*, azaz éppé, egészsé tesz, legföljebb *felépít*. Ami azonban egész, ami ép volt, annak a fogyasztása csak *bontás*, esetleg *csökkentés* lehet, de nem *leépítés*.

13. *Elkésni a vonatról*, *lekésni a vonatról*, *elszalasztani a vonatot* szólásainkat ne szorítsuk ki a *lekésni a vonatot* szólással német mintára (*den Zug versäumen*).

14. Kegyelem a *-lag*, *-leg* ragnak!

Most már minden *-lag*, *-leg*-et kerülnek, pedig jó ez a rag a maga helyén; nem kell kiirtani. *Valószínűen* mást is jelent, mint *valószínűleg*. Maradjon meg: *valószínűleg*, *állítólag*, *illetőleg*, *múlólag*, *futólag* stb; ellenben kerüljük e ragnak az *-i* képzővel való összekapcsolását, mert ez a német *-lich* végű szók utánczása: *levélileg*, *törvényileg*, *jegyzőkönyvileg*, *bíróilag* stb.

IV. ÉVF. 1935. NOVEMBER-DECEMBER 9-10. SZÁM

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA NYELVMŰVELŐ BIZOTTSÁGA
MEGBÍZÁSÁBÓL

SZINNYEI JÓZSEF

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTI

ZSIRAI MIKLÓS

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA
BUDAPEST, 1935

TARTALOM.

	Lap
<i>Vásárhelyi Gergely</i> : A magyar nyelv küzdelmes sorsa Erdélyben (Befejező közlemény) — — — —	137
Kisebb közlemények.	
<i>Zolnai Gyula</i> : Orvosi műszavainkhoz és néhány nyelvújítási szóról — — — — — — — —	146
<i>Csúry Bálint</i> : Az egy számnév hibás elhagyása	153
<i>Techert József</i> : Még egyszer a <i>dacára</i> védelmében	154
<i>Bárczi Géza</i> : Sportnyelvújítás — — — — —	157
<i>Koncz Endre</i> : A Nemzeti Sport figyelmébe — —	160
<i>Kiss Erzsébet</i> : Az iskola és a magyartalanságok	160
<i>Nyíri Antal</i> : A magyar hangosfilmek nyelve —	163
<i>Z. Gy.</i> : Sebtében való fordítás — — — — —	163
Körmönfont mondatszerkezet — — — —	164
<i>Csengery János</i> : Ügyeljünk az igekötőkre — —	164
<i>Trencsényi Károly</i> : Vélemény a „szemben“-ről —	164
<i>Kertész Kálmán</i> : Még egyszer „ammadár“ — —	165
<i>Bakó Elemér</i> : Be jön varrva és társai — — —	166
<i>Végh József</i> : Felszámol — — — — — — — —	166
<i>P. V.</i> : Nyit, zár — — — — — — — — — —	167
Üzenetek — — — — — — — — — — — —	167

TUDNIVALÓ.

A *Magyarosan* február, április, június, október és december közepén jelenik meg. Terjedelme füzetenként 1½ ív. Előfizetés egész évre 1 pengő, egyes szám ára 20 fillér. Az előfizetést a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalába (Budapest, V., Akadémia-utca 4.) tessék küldeni. Könyvkereskedésben is elő lehet fizetni.

A szerkesztő lakása: Budapest, V., Arany János-u. 1.

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

IV. ÉVFOLYAM

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA NYELVMŰVELŐ BIZOTTSÁGA
MEGBÍZÁSÁBÓL

SZINNYEI JÓZSEF

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTETTE

ZSIRAI MIKLÓS

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA
BUDAPEST, 1935

TARTALOM.

	Oldal
<i>Bakó Elemér:</i> Be jön varrva és társai — — — — —	166
<i>Bárczi Géza:</i> Sportnyelvújítás — — — — —	157
<i>B. G.:</i> A „magyar“ konyha 22. — Célkitűzés 23. — Ami — amely 62. — A lasso magyar neve — — — — —	101
<i>Bence István:</i> Biztonsági gyújtó 23. — Nővér — — — — —	24
<i>Csengery János:</i> Irtsuk a gyomot! 45. — Magnifice Rector! 91. — Ügyeljünk az igekötőkre — — — — —	164
<i>Csúry Bálint:</i> Panaszok a magyar rádió ellen 54. — Benn van és benne van 55. — Hibás névutóhasználat 56. — Lelőtték vagy meglőtték? 56. — Kiismeri magát 56. — Az <i>egy</i> számnév hibás elhagyása — — — — —	153
<i>Dénes Szilárd:</i> Magyaros beszéd az elemi iskolában —	130
<i>F. Gy.:</i> A mozgóképek szövege és a Rádió tornavezény- lése — — — — —	56
<i>F. M.:</i> Kaptam P 15-öt és vettem 10 zsebkendőt a P 2.-ért	94
<i>Halász Gyula:</i> A „véghezmenő“ bomlás — — — — —	92
<i>Hegedüs Loránt</i> indítványa az idegen személynevek írás módjáról — — — — —	125
<i>Juhász László:</i> Minden drámai? — — — — —	28
<i>Kertész Kálmán:</i> Balatony 28. — Biztos 28. — Pannon- halmai 28. — Ammadár 98. — Tragikus 98. — Uélszi herceg 98. — Egy újabb halálra ítélt szó 98. — Mes 99. — Az Ismeretlen Katona 99. — Mégegyszer „ammadár“ — — — — —	165
<i>Kiss Erzsébet:</i> Az iskola és a magyartalanságok — —	160
<i>Koncz Endre:</i> A Nemzeti Sport figyelmébe — — — — —	160
<i>K. L.:</i> A magyar nyelv tisztasága és Széchenyi — — —	52
<i>Mohr Győző:</i> Csengettyű—csengettyű — — — — —	48
<i>Molnár János:</i> Kiváltani — — — — —	95
<i>Nagy J. Béla:</i> Hogy ragozzuk a magyar igét? 1. — Csen- gettyű—csengettyű 48. — Ikes vagy iktelen? 85 — Ammadár — — — — —	133
<i>N. J. B.:</i> Idegenforgalom, vendégforgalom 26. — Találós kérdés 29. — A sielőknek ajánlom 29. — Művelődünk szörnyű módon 101. — Pipi és társai — — — — —	134
<i>Nuiri Antal:</i> A magyar hangosfilmek nyelve — — — — —	163
<i>Pais Károly:</i> Hej, Batthányi, Rákoezy, Savolyay! 19. — Kirakodta az árukat 27. — Terület, térfogat 27. — Szőlőépítés 28. — Gitárol és doboz 59. — Előfizethető 60. — Köztudott 96. — Hivatalosan 96. — Nyelv- mocsár — — — — —	125
<i>P. K.:</i> Émelyítő udvariasság 28. — Traktor = vontató	101
<i>P. V.:</i> Nyit. zár — — — — —	167
<i>Radó Antal</i> előterjesztése az idegen személynevek írás- módjáról — — — — —	121
<i>Szeremley Béla:</i> Idegen személy- és népvnevek — — — — —	21
<i>Szinnyei József:</i> Gombocz Zoltán — — — — —	65
<i>Takács József:</i> A görög földrajzi nevek helyesírása —	61
<i>Takáts Lajos:</i> Tanítunk-e magyarul? — — — — —	16

<i>Techert József</i> : Dunántúlon 25. — Rajzat 57. — Túl- adunai 94. — Még egyszer a <i>dacára</i> védelmében —	154
<i>Trencsényi Károly</i> : Vélemény a „szemben“-ről — — —	164
<i>Vásárhelyi Gergely</i> : A magyar nyelv küzdelmes sorsa Erdélyben 66, 105 — — — — — — — — —	137
<i>Végh József</i> : Óva int 24. — Csokolom a kezét 29. — Fel- számol — — — — — — — — — — — — —	166
<i>Vöőné Pécs Mária</i> : Olvasás közben — — — — —	99
<i>Y.</i> : Összmagyar irodalom — — — — — — — — —	91
<i>Zolnai Gyula</i> : Korszerűség a költői nyelvben és a mű- fordításban 33, 76. — Megérdeklődni valamit, vissza- vezetni valamire 87. — Felé és fölé 97. — Orvosi műszavainkhoz és néhány nyelvújítási szóról — —	146
<i>Z. Gy.</i> : Budapesti magyarság 26. — A muzik nyelvnek magyarságáról 100. — Az iskola és a magyarság 129. — Sebteben való fordítás 163. — Körmönfont mondatszerkezet — — — — — — — — —	164
<i>Zsirai Miklós</i> : Nyelvvédő munkánk visszhangja — —	13
<i>Zs. M.</i> : A wienezés — angol szemmel nézve 29. — Nevető cégtáblák — — — — — — — — — — —	63
A Nyelvművelő Bizottság ülése — — — — — — — — —	30
Üzenetek 30, 63, 102, 135 — — — — — — — — —	167

TÁRGY- ÉS SZÓMUTATÓ.

acsarog 64	champignon 22	ért vlmín — vlmí
áll (= van) 49, 50	címek, előnevek írá- sa 102	alatt 168
ami-amely 62	cliens 43	fáradtság-fáradtság 136
ammadár 98, 133, 165	csengetyű-csengety- tyű 48, 49, 104	feddhetetlen 167
azután 98	csipesz 147	felé-fölé 97
Balatony 28	dacára 154	felszámol 166
Barla 151	dramai 28	gitárol 59
Bécs-Wien 29, 62	Dunántúl 25, 94	Gombocz Zoltán † 65
behajóz 46	-e kérdő szócska	gool 159
bemelegítő (mérkö- zés) 158	szórendje 132	gömbölyű 136
benn és benne 55	edzés, edző 157	görög földrajzi ne- vek írása 61
betart 132	<i>egy</i> számnév hasz- nálata 153	haját vágat 103
biztonsági gyújtó 23	elkel 136	hangsúly 54
biztos (összetéte- lekben) 160	elmesportol 135	határozószók to- vábbképzése 151
bouillon 22	előfizethető 60	heveny 147
Bresztovszky E. nyelvvédő javas- lata 14	előtt (két hét előtt) 47	-hoz, -hez, -höz hi- bás használata 93
célkitűzés 23	elsődleges 152	-i képzős mellékne- vek határozószók-
cella 163	engem-engemet 168	
	érdeklődik 47, 87	

- ból 151
 idegenforgalom 26
 idegen szavak 100
 idegen nevek hangsúlyozása 54
 idegen személynevek írásmódja 21, 121, 125
 idült 148
 igekötők használata 31, 32, 47, 56, 126, 164, 168
 igeragozás 1, 32, 85
 ikés igeragozás 2, 85
 impresszárió 99
 intuición 99
 inzultál 29
 iskola és magyarság 129, 130, 160
j — *ly* 48, 50
 jön-megy 166
 jöttelek 30
 kadarka 136
 kalló, kallózás 157
 -képes (összetételekben) 160
 -képtelen (összetételekben) 160
 képez 132
 kereskedelmi nyelv 94
 kérlel 167
 kétjegyű mássalhangzók 103
 kezét csókolom 29
 kiismeri magát 56
 kirakodik 27
 kivált 95
 konyha-nyelv 22
 korszerűség 33
 kortézia 104
 köz- (összetételekben) 96
 közepette 31
 kukkancs (= kibic) 78
 kutasz 148
 -*l* igeképző 59
 lábjegyzet 168
 lakályos-lakájós 32
 lasso 101
 lecsökkent 32
 lelőni 56
 levélcímzés 135
ly — *j* 48, 50
 magazin 99
 Magnifice Rector! 91
 magyarság az iskolában 129, 130, 160
 meny-menny 32
 mérföld 136
 mes 99
 mesél 131
 miháncs 167
 mink (= mi) 168
 mozik, mozgóképek nyelve 56, 100, 163
 mű- (összetételekben) 149
 műtő 149
 névtelen — ismeretlen 99
 névtők hibás használatára 56, 92, 103, 164
 ninestelen 64
 -*nók*, -*nők* 12
 női nevek 100, 134
 nővér 24
 Nyelvművelő Füzetek 30
 nyelvünk sorsa Erdélyben 16, 66, 105, 137
 nyit-zár 167
 oktatás 102
 országnevek 168
 orvosi műszavaink 146
 oszt (nézetet) 51
 óva int. hogy... 24
 össz- (összetételekben) 91
 összeesküvés 31
 öttusa 157
 pannonhalmi 28
 pányva 101
 póni 41
 pulyka 32
 ragtalan határozók 64
 rajzat 57
 rang 64
 részére 26, 92
 retikül 18
 révén 46
 se-sem 168
 szív-siel 29, 104
 soffiroz 100
 sógor 19
 sorszámnev 54
 sportnyelvújítás 157, 160
 süt-főz 26
 Széchenyi a nyelv-művelésről 52
 szemben 164
 személyazonosság 32
 színvak 150
 szőlőépítés 28
 szurkoló 157
 talpalatnyi 136
 tárgyvas igeragozás 12, 30
 tárgyrag hiánya 63
 táp- (összetételekben) 150
 téged-tégedet 168
 térfogat 27
 terület 27
 tik (= ti) 168
 -*tól*, -*től* rag közép-fok mellett 64
 tornavezénylés 57
 tragikus 98
 traktor 101
 túl- (összetételekben) 48
 -*tyú*, -*tyü* 48, 49
 után (két hét után) 47
 ural 104
 véghezmegy 92
 vendéfgorgalom 26
 visszavezet 46, 89
 vízesés 168
 -*z* igeképző 59
 zár-nyit 167
 zuhatag 168

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

A magyar nyelv küzdelmes sorsa Erdélyben.

(Harmadik közlemény.)

V.

Kevés vigasztalást, semmiféle enyhülést vagy orvoslást nem jelent számunkra, hogy nyelvi sérelmeink már a világ lelkiismeretében is visszhangra találtak. A XX. és XXIII. parlamentközi tanácskozás s a kisebbségek nemzetközi gyűlése több ízben megállapította, hogy nyílt háború folyik nyelvünk ellen, s olyan rendszabályok érvényesülnek, amelyek a békeszerződések szándékait egyenesen kigúnyolják. Nyelvünk helyzete az elmúlt tizenöt év alatt napról-napra rosszabbodott s olyan hanyatlásba jutott, amely természetes következménye az ellene folytatott jogtalan támadásoknak. Az államhatalom a maga modern eszközeivel, amelyekkel ma bárhová el tud nyúlui, a magyar nyelv korlátlan uralmát Erdélyben fokozatosan megtörte, a közélet valamennyi területéről teljesen kiszorította s szerepét még a magánéletben is olyan szűk korlátok közé szorította, hogy úgyszólván a családi életben sem érvényesülhet szabadon és korlátlanul. Még az otthonunkba is bevetődik a román nyelv árnyéka, tudásának, elsajátításának s a nyelvünk fölött érzett hatalmának a gondja.

Nyelvünk minden téren úgy be van kerítve s olyan pergőtűz alatt áll, hogy lehetetlen a vérző sebesüléseket kikerülnie. Egészen természetes, hogy ilyen megpróbáltatások között s ebben a végzetes összeomlásban nem csupán hanyatlással s elerőtlenedéssel, helytelenségekkel és idegenszerúségekkel, hanem a nyelv életébe mélyen belenyúló veszedelmes bajokkal is számolhatunk. Bizonyára senki sem kételkedik abban, hogy azok a germanizmusok és ferdeségek, amelyek ellen a *Magyarosan* hasábjain irtó hadjárat küzd, hiánytalanul megtalálhatók az erdélyi magyar közbeszédben, sajtóban és irodalmi nyelvben is, azzal a különbséggel, hogy ezek nálunk nem fogynak, hanem vígan és akadálytalanul garázdálkodnak. Ha Magyarországból ki is kergetik őket, nálunk menedékjogot találnak, akárcsak a kommunista uralom politikai menekültjei. Sok bosszankodással látjuk pöffeszkedésüket a mi gyöngye ellenállású környezetünkben, mégis ezeknél jóval nagyobb gondot okoznak nekünk a valachizmusok, a román nyelvből nyersen átkerült idegenszerúségek. Ezek szemünk láttára törtek be a nyelvünkbe és sajátítottak ki számottevő területeket. Először egyenként jelentek meg, csupán a nélkülözhetetlenek (lej, báni), azután párosával csúsztak be, a magyarul is kifejezhető fölöslegések (sef, sectia), majd olyan tömeges áramlásuk indult meg, hogy ma alig van erdélyi magyar ember, aki öt-percenként valami durvább idegenszerúséggel ne vétkeznék nyelvünk szépsége és tisztasága ellen. Különösen a hivatalos úton terjedő szavak (kontrolor, inspektor, interimár, permisz stb.), meg a magyarság életével meglehetősen széles fölületen érintkező kormányzás, politika, közigazgatás, közgazdaság és jog román műszavai foglalnak el nagy teret a mindennap olvasott újságokban s rajtuk keresztül már megkezdték felszívó munkájukat, hogy a köznyelvbe is betelepedjenek. Természetes, bár nem megbocsátható következménye ez a kétnyelvűségnek, a román nyelvvel való folytonos és mellőzhetetlen

érintkezésünknek. Jó részüket még 1931-ben összeszedte Csúry Bálint kis közleménye,¹ majd Szécsi László szerkesztett belőlük egy „kisebbségi román-magyar szótár“-t.² E két számbavétel szerint megdöbbentő sorozat, eddig több mint 400 olyan közkeletű román szó helyezkedett el az erdélyi magyarok mindennapi beszédében, amelyeknek híre-hamva sem volt mifelénk az uralomváltás előtt.

E szomorú gyarapodás már erősen nyugtalankodik és terjeszkedik, hogy ugyanannyi magyar szavunkat s legalább kétannyi magyar kifejezésünket szorítsa ki otthonából s a nélkülözhetetlenség látszatával vesztegesse meg a cserbenhagyott nyelvérzékét. A mi dolgunk és gondunk, hogy a betolakodókkal érdemük szerint bánjunk el s további áradatuk elé valamiképen gátat vessünk. Azért nem is halmozzuk a példákat, amelyek e folyóirat olvasói előtt különben is érthetetlenek, inkább csak a föltünőbb jelenségekre mutatunk rá. Olyan körülmények közt, melyeket az előbbi fejezetekben vázoltunk, nem csoda, hogy a magyar iskolát járt magyar műveltségű idősebb nemzedék nyelvi magatartása sem mondható egészen kifogástalannak. Minduntalan észleli az ember, hogy ő is könnyen keveri magyar beszédébe a fölösleges román szavakat. Isten tudja miért, de sokszor még hivalkodik is velük. A művelt embereknél ez a visszataszító jelenség tulajdonképen csak hanyagság, amely únja megkeresni a megfelelő magyar kifejezést, a kevésbé tanult rétegnél már az öntudatos nyelvhasználat hiánya okozza a sokkal könnyebben megszokottá is váló visszaéléseket. Nagyrészt ez a két réteg a hibás abban, hogy már a nép nyelvében is kezdenek megülepenni egyes könnyen elkerülhető idegen szavak.

¹ *Erdélyi magyar nyelvünk állapota*. M. Ny. 1931. 253–258. l.

² Kosztolányi-Kacsó: *Anyanyelvünk*. Brassó, 1934. 37–42. l.

Ha csak ennyi volna a baj, múltó gondunk lenne a küzdelem. Könnyen felébredhetnők és ellenállóvá erősíthetnők az idősebbek öntudatát, amely különben is általánosságban elég ellenállóan viseli a román nyelv nyílt és alattomos támadásait. Csakhogy erősen sűrűsödnek azok a sorok, amelyek már az új uralom alatt nőttek föl és tanultak meg kétféle nyelven beszélni. Az idő rövidsége miatt a következményeket még nem látjuk elég világosan, de nagy aggodalmakkal vagyunk eltelve, amikor arra gondolunk, hogy népünk elemi iskolába járó gyermekeinek közel 70%-a az állami iskola román tannyelvére van ítélve, miután már előbb két esztendeig román óvónő gyilkolta a magyar nyelvérzékét. Könnyű kiszámítani, hogy ezeknek az idegen nyelven növekedett gyermekeknek legalább is a 90%-a teljesen kiesik a magyar művelődés közösségéből, hiszen az iskolából kikerülve anyanyelvén írni és olvasni sem tud, s az is egészen bizonyos, hogy magyar beszéde egész életén keresztül viselni fogja az iskola eltörölhetetlen nyomait. Itt csupán az a megnyugtató, hogy az iskola s később a katonáskodás hatásából sokat lekoptat a falu közössége s a nép nyelvének ereje, s így bármilyen erőszakos hatalmi eszközökkel és sokszázmillió áldozatokkal dolgozik is az állam, itt-ott egy kis nyelvrontást elérhet, de a népünk nyelvűségét megingatni nem fogja.

Sokkal szembetűnőbbek a bajok a román nyelv tanulására és föltétlen tudására hajszolt értelmiségi osztályunkban, s bizonyára még fokozottabb mértékben mutatkoznak majd a jövőben, amikor már megszűnik a mai apák ellensúlyozó hatása. Lehet, hogy mi idősebbek, akik nyelvünk tisztaságának kényes szeretetében nőttünk föl, a valónál sötétebbnek látjuk a helyzetet, de minket rendkívül megbotránkoztat, amikor a most érettségizett fiatalemberektől ilyen beszédet hallunk: „Elvittem a procesz verbált a rendőrségre, ahol előbb a regisztratúránál iktattam, majd átadtam a komiszárnak, aki azon-

ban nem tehetett semmit és az átkát doszárba helyezte... A szekretár dzsenerállal együtt kimentünk a faluba, ahol a primárt kerestük. Velünk jött a perceptor is, de eredménytelen volt az út, mert expert kontabilt elfelejtettek kirendelni, aki megállapítsa, hogy a borderóban nincsenek-e hamis tételek.“ Nincs ebben semmi nagyítás, sem túlzás, ilyesfélét minden percben jegyezhetünk le a fiatalok ajkáról.

Ha valakiben talán némi kétség merült volna föl, hogy a fentiekben nyelvünk helyzetének vázolása rikító színekkel történt, e két mondat elolvasása után bizonyára hiánytalanul elhiszi e sorok írójának minden állítását. Bármennyire rosszul esik is megállapítani, de nem húnyhatunk szemet az előtt, hogy saját magyar iskoláinkból kikerülő ifjúságunk — nem is beszélve azokról, akik állami iskolát végeztek, — nemcsak fogyatékos magyar műveltséggel lép az élet színterére, hanem szegényes szókinccsel és ingatag nyelvi öntudattal igyekszik nemsokára elfoglalni vezető szerepre hivatott pályáját. Maholnap teljesen kialakul az a helyzet, hogy az új nemzedék nemcsak a magyar történelemmel és a magyar irodalommal lesz igen laza kapcsolatban, hanem a magyar írásban is teljesen bizonytalanul fogja érezni magát. Már nem ritka és szórványos tapasztalat, hanem általános jelenség, hogy a román sajtóságok kezdenek érvényesülni a fiatalabb nemzedék nyelvében és írásában, sokszor még a kiejtésmódjában is, s valami nyelvi bizonytalanság kezd úrrá lenni a beszéd menetének egyenessében és határozottságában. A magyar írásbeli dolgozatokat javító tanárok megbotránkozással állapítják meg, hogy a tanulók magyartalan írásmódja egyenesen elszomorító s aggodalmat keltő.² Mivel a román nyelvben nincs fonológiai különbség a hosszú és a rövid magán-

¹ Független Ujság (Kolozsvár), 1935. 16. sz.

² M. K. 1927. 478. l.

hangzó, valamint az egyszerű és a kettős mássalhangzó között, a románul is tudó magyar ifjak beszédében kezd elmosódni a hosszú és a rövid magánhangzó, továbbá az egyszerű és a kettős mássalhangzó között levő különbség. Ha írásra kerül a sor, ez a hatás a hosszú magánhangzók és a kettős mássalhangzók elhanyagolásában nyilvánul meg, nemcsak átmenetileg a középiskolában, hanem a belerögzöttség látszatával egyetemet végzett legkiválóbb ifjaink írásában is.

Egy másik megütközésre készítő tapasztalat, hogy a román uralom alatt felnőtt ifjúságunk Erdély helyneveit magyarul már nem ismeri, mert az elemi iskolától föl egészen az egyetemig, a kisebbségi felekezeti és az állami iskolában egyaránt, a földrajzot csak román nyelven volt szabad tanulnia. Ezért rohamosan kezd terjedni Erdélyben az a szokás, amelyet második éve már hathatósan támogat az ostromállapot sajtó-ellenőrző szerve is, hogy az élőbeszédben gyakrabban halljuk s még egészen magánjellegű levelekben is gyakrabban olvassuk a román, mint a magyar helyneveket. Aztán képzeljük el azt a magyar ifjút, aki román nyelven tanulta meg a jogtudományt, az orvostudományt és a tudományok más ágait, miképen beszél, amikor a maga szaktudományában magyarul kell magát kifejeznie. Akadozik, dadog, kínosan keresgéli szaktudományának magyar szavait, szószerint lefordítja őket vagy változatlanul iktatja beszédébe a román kifejezéseket s ezek aztán lassacskán a társalgási nyelvébe is beférkőznek. Annak a jelenségnek is szinte naponként vagyunk a tanúi, hogy a latinosságok és a nemzetközi műszavak, amelyeket az elmúlt évtizedek eléggé kiküszöböltek a nyelvünkéből, a román nyelv útján ismét új erőre kapva kezdenek terjedni nyelvünkben, mégpedig a román cs-s kiejtéssel (ambíció, permutáció, stb.). Az ifjabb nemzedék nyelve általában, mihelyt nem a mindennapi területen mozog, készséggel hajlik arra, hogy anyanyelvének nem tanult, nem hallott,

nem ismert fogalmi megjelöléseit a román szavak előtt kisebbségi helyzetbe szorítsa. A természetes mindennapi érintkezés a román és magyar nyelv közt, ami elháríthatatlanul ránk fekszik, másrészt az erőszakos kényszerítés az élet minden terén a románul egyre jobban beszélő új nemzedék közvetítésével, főképen az anyaországi magyar szellemi élettől való elzártság miatt, az erdélyi magyar beszéd egykor példásan ragyogó tisztaságát mind több és több foltosodással tarkítja és színteleníti. A mindennapi beszédhez legközelebb álló újságainkban is bizonyos nehézkesség, a frissesség, élénkség, fordulatosság és a lendület hiánya figyelhető meg. Beható vizsgálattal lehetne csak megmérni, hogy az erdélyi magyar nyelv a leszakadás óta mennyit veszített erejéből, fényéből és színeiből az elzártsága miatt és az idegen környezet nyomasztó hatása alatt. Kétségtelen, hogy máris van bizonyos, még ki nem fejezhető különbség Erdély és az anyaország magyar nyelve között. A régi királyság színtelenül emlegeti, hogy erdélyi testvérei nem tudnak románul. Ezt a sorsot mi sem kerülhetjük el. Egészen bizonyos, hogy az idő mind nagyobb és nagyobb távolságokat fog kimélyíteni, s a mutatkozó jelekből máris látjuk, hogy a jövő az erdélyi magyar nyelvben nemesak romlásokat és szakadozásokat, hanem erős visszamaradást is fog észrevenni.

Megszokott dolog, hogy csak lelkes és biztató képet illik festeni a leszakított magyarság nagy ellenálló erejéről. Nincs semmi értelme a magunk ámitásának, a szemmel látható és kézzel fogható bajok takargatásának. Meg kell mondanunk az igazságot: nyelvünk az ő első küzdelmét az államhatalommal vívott egyenlőtlen összeütközésében elvesztette s olyan sebesüléseket kapott, amelyek az épségét veszedelmesen megsértették. Ez a másfél évtized a magyarság nyelvi öntudatát kezdte ki és nyelvérzékét támadta meg azzal a nem is titkolt célzattal, hogy a nyelv útján léket üssön a magyarság eszme- és ér-

zésvilágán s a nemzeti szellem folytonos elsorvasztásával áthasonítsa a teljes felszívódásig.¹ Az erdélyi magyar nyelv helyzete és állapota nem bírálható egyedül csak az anyaország nyelv-művelő mozgalmának a szempontjából, a nyelvhelyesség és a nyelvtisztaság követelményei szerint. Gyökereiben megtámadott nyelvünk és a kétnyelvűség kényszere, amely anyanyelvünket másodrangúvá, szinte használhatatlanná fokozta le, reánk nézve élet-halál kérdése. A kétnyelvűség elkerülhetetlenül idegen elemeket visz a nép tiszta életébe, s ezek az elemek aztán kikezdi a népi sajátosságokat, gyöngítik a hagyományokat, megmásítják a szokásokat s nagy károkat okoznak a népléleknek. E károsodások súlyos erkölcsi következményei máris tapasztalhatók az életünkben. Az önállóság elvész, a határozottság, a vállalkozó kedv és a bátorság helyét a bágyadtság, a tétlen magatartás, a határozatlanság és a félelem foglalja el. Bábokká, jobbágyokká, kiszolgáltatott páriákká süllyeszti a népet, amelyet ide-oda rángatnak, sorvasztanak és emberi méltóságában megtipornak. Így az eszmei javak kívánatos értéke megszűnik, szellemisége megtörik és lehanyaglik.²

Mi nemcsak tudjuk, hanem saját magunkon érezzük is, hogy a nyelvünkkel élünk és halunk, s küzdeni érte ma a legszentebb kötelességünk. A súlyos következmények elhárítására s a meglevő bajok orvoslására történtek már némi kezdeményezések Erdélyben. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület a nyelvvédelem kérdését szakosztályi ülésein 1927 óta, vándorgyűlésein 1930 óta állandóan és tervszerűen napirenden tartja. Minden évben a nagy nyilvánosság előtt szót emel az idegenszerűségek elhatalmasodása ellen s figyelmezteti a sajtót és a közönséget az anyanyelv féltő szeretetére.³ A M. Tud.

¹ M. K. 1933. 187. l.

² O. Ghibu: *Der moderne Utraquismus*, 1910.

³ Szakosztályi ülésein a következő előadások voltak: 1927/28-ban Császár Károly: *A jelenkori nyelvújítás*, Csúry

Akadémia nyelvművelő mozgalmának a hatása a határon is átjutott, a Kosztolányi Dezső „Nyelvőr“-jének erdélyi kiadása jelent meg Brassóban,¹ s ezeknek nyomán egy-két vezető lapunkban szintén visszhangra talált a fenyegetett és meggyötört nyelvünk oltalmára irányuló törekvés.² Ma már mind több és több helyen tapasztalható, hogy megértés és lelkesedés kíséri a nyelvünk védelmére fegyverező küzdelmet s csak szervezetségünk hiányából származik, hogy a sok jóakaratot és nemes szándékot mozgalommá erősíteni még nem lehetett. De a kezdet bátortalanságán már túl vagyunk s a rendszeres munka útjára léptünk. Az *Erdélyi Múzeum* 1935-i évfolyamában külön rovatot nyitott a nyelvművelés céljára s nagyrészt a *Magyarosan* anyagának felhasználásával törekszik a nyelvi öntudatot erősíteni és a nyelvérzékét ápolni, hogy a lelkek ellenállásán megtörjék a nyelvünk életét fenyegető idegenszerűségek áramlata.

Eötvös József megállapítása szerint a népek ma jobban ragaszkodnak nyelvükhöz, mint hazájukhoz. Az azóta eltelt esztendőök egyebet sem tettek, mint megerősítették Eötvös állítását. Ma már látjuk, hogy a nemzeti-ségi öntudat fejlődése olyan mértékben fokozta az anyanyelv szeretetét s a hozzá való ragaszkodást, hogy a rajta

Bálint: *A társadalmi közszellem hatása nyelvünkre*; 1928/29-ben Csűry Bálint: *A magyar nyelv sérthetetlen alaptörvényei*, 1933/34-ben Pálffy Márton: *Hol és miféle veszedelem fenyegeti nyelvünket*. Vándorgyűlésein 1930-ban Csűry Bálint: *Aggodalmak nyelvünk épsége körül*, 1931-ben Császár Károly: *A helyes magyarság*, 1933-ban György Lajos: *Magyarosan*, 1934-ben Márkos Albert: *A nyelvtisztaságra való nevelés*.

¹ *Anyanyelvünk. A helyes és tiszta magyarság kézikönyve*. Brassó, 1934.

² Napilapjaink közül a nyelvhelyesség kérdését először a Nagyváradon megjelenő Erdélyi Lapok szólaltatták meg. 1932. 47. és 67. sz.

esett legkisebb sérelem is a gondolat szabadsága és az emberiesség ellen elkövetett valóságos büntettnék tűnik föl. Ebből az igazságból merítjük azt a meggyőződést, hogy az erdélyi magyarság mostani aléltsága, amelyben szinte közömbösen viseli anyanyelvének naponkénti megtiprását, egyszer majd nagy ellenállással és magára ébredt öntudattal fog válaszolni a legdrágább kincsét támadó méltatlanságokra. A nyelv védelmét szolgáló szervezkedések addig is ébren tartják a magyarságot és őrzik a kulcsot, amellyel egykor börtöne ajtaját kinyithatja.

Vásárhelyi Gergely.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Orvosi műszavainkhoz és néhány nyelvújítási szóról.

A Nyelvművelő Bizottság egyik föladatának tekinti a tudomány műnyelvének megmagyarítását is. Fölkérte tehát tudományos társaságainkat: állítsák össze magyar műszavak jegyzékét, hogy a Bizottság nyelvész-tagjainak közreműködésével véglegesen meg lehessen állapodni a tudományos fogalmak magyar elnevezéseiben (I. Msn. II, 46). E kérésünknek legelőször a magyar szemészeti műszók összeállítása lett az eredménye, amelyet a Magyar Szemorvostársaság megbízásából Csapody István szakorvos, egyetemi magántanár készített el s a Bizottság kívánságára velem részletesen megbeszélte. E megbeszélés alapján készült véleményes jelentésemben a javasolt magyar szemorvosi műszókra megtettem helyesbítő észrevételeimet, amelyek a Szemorvostársaság elé kerülnek. Némely észrevételeimet és javaslataimat azonban ott nem kívántam nyelvészetiileg részletesen megokolni és jelentettem, hogy ezt folyóiratunkban teszem meg, mégpedig azért, mert orvos-íróinkat általánosabban is érdekelhetik.

A szemorvosi műszók összeállítóját, mint sok más irodalmi embert is, a nyelvújítás szóalkotásaival szemben a Nyelvőr nyelvhelyesbítő munkásságának hatása alatt olyan kétségek is nyugtalanítják, amelyeket ma már eloszlathatunk. A 70-es évek nyelvtudományi fölfogását a nyelv életé-

nek azóta egyre mélyebbé vált kutatása következtében minden részletre nézve ma már nem tarthatjuk fenn. A szók természetes keletkezésmódjában olyan megfigyeléseket és megállapításokat tehetünk, amelyek a nyelvújítóknak régebben hibáztatott eljárását utólag igazolják. Ezúttal csak azoknak a szóknak a helytálló voltát akarom bizonyítani, amelyekről a szemorvosi műszók összeállítója tartózkodást tanúsított. Ezek a következők.

Csipesz. A szemorvosi szójegyzék *csípővel* kívánta helyettesíteni. Főlölesleges és meg nem felelő kísérlet volna. Nem szólva a *csípő*-nek másik, testrészt (die Hüfte) jelentő értelméről, ami a műszerre való alkalmazását megnehezíti, megállapíthatjuk, hogy a *csipesz* mint szóalkotás is elfogadható. Bugát úgy képzelte ugyan, hogy ez a *csíp* igéből azzal az eszköznév-képző *-esz* hangpárral van csinálva, amely magában az *eszköz* szó első tagjában is előfordul (l. a Nyelvújítás Szótárában), ámde bárki, ha maga Bugát alkotta is, voltaképpen ösztönös nyelvérzék volt a vezetője. Már a régi nyelvből is kimutathatunk három *-asz*, *-esz* végű szót, amely eszközfélét jelent, ú. m. *rekesz*, *támasz*, *tapasz*, nem szólva az *eresz*-ről, amely hasonló végű és szintén igéből való származék. A népnyelvben *élesz* is van, élesztős keverék jelentéssel (székelységi szó). Mindezek eléggé igazolják a *csíp* igéből alkotott *csipesz* szót. Figyelembe vehetjük még azt is, hogy amint az *eresz*, *ragasz* és *támasz* főnevek mellett van *ereszkedik*, *ragaszkodik* és *támaszkodik* igénk is, épúgy van és volt már a *csipesz* keletkezése előtt is *csipeszkedik* cselekvésszó is, és habár sem a régebbi származású három *-asz*, *-esz* végű főnév, sem a *csipesz* nem közvetlenül a *-kodik*, *-kodik* végű igékből keletkezett, mégis tény, hogy az új *csipesz*-t a XVIII. század óta már használt *csipeszkedik* szó miatt sem tekintheti a nyelvérzék merőben szokatlan hangsornak. A nyelvújítás alkotta *csipesz* műszót tehát minden aggodalom nélkül ezután is használhatja az orvosi nyelv.

Heveny. A szemorvosi műszó-jegyzékben a *glaucoma evolutum* magyarításai között fordul elő jelzőként, legutolsónak említve, azonban ismeretes általánosabban is, mint az *akút* szó megfelelője: *heveny* betegség stb. Igazolható szóelvonás a közhasználatú *hevenyében* szóból. Ha ugyanis pl. *fövenyében*, *köpenyében* stb. mellett *föveny* és *köpeny* nevezőalakok vannak, egészen érthető, hogy a *hevenyében* mellé ki mertek következtetni egy *heveny* tövet. Ilyenfajta szóelvonások a népnyelvből is kimutathatók. Elég, ha csak ezekre hivatkozom: *Túladuna*, *Túlatisza*, ezekből *Túl a Duná-n*, *Túl a Tiszá-n* és *déluta*: „tegnap nagyon szép *déluta* volt“,¹ amit

¹ L. Simonyi: Elvonas, Nyelvészeti Füzetek 11. sz. 15. l.

Simonyi csak alkalmi elvonásként jegyzett volt föl 1891-ben, de amit most magam megerősíthetek, mert többször is hallottam tapolcai születésű alkalmazottunktól.

Idült. A műszó-jegyzék a *glaucoma chronicum* magyarításában mellőzi és a jelzót csak *elhúzódó*-val, *lassú menetű*-vel fordítja. Nem kell szerintem e miatt a régóta megszokott *idült* szó miatt sem aggódnunk (*idült* betegség stb.). Alakilag semmi kifogás sem érheti, mert olyan származék az *idő* szóból, mint *fakult* posztó stb. a *fakó* melléknévből. Magát az *idül* igét, amelynek csak igenévi *idült* hajtása maradt meg, Pázmándi Horvát Endre, az Árpádiász költője alkotta. Ellene legföljebb jelentés szempontjából tehetnének kifogást, mert nem *idővé* (mint ahogy a *fakulás fakóvá* levést tesz), hanem *időssé* válást kívántak vele kifejezni.¹ Az *idült* ige-nevet Bugát foglalta le a *chronicus* jelentésre, és ebben az emberre illő 'idősség' képzetét annyira nem érezzük, hogy épp ezért mint megszokott, rövid és alkalmias szóról kár volna róla lemondani, annyival inkább, mert akkor egy másik, szintén rég meggyökerezett és hasonló jelentéstani kifogással illelhető magyar szavunkat is el kellene ítélnünk, az *el-évült*-et, amelynek hozzá még az igéje sem *évült el.* (*Év* > *évül*, mint *idő* > *idül*.) A kis jelentésbeli eltolódást könnyen beleérthetjük mind a két főnév igei származékába.

Kutasz. Ezt a nyelvújítási műszót is átalította a szemorvosi szójegyzék (a *sonda* magyarításául) fölvenni, és helyette az idegen szónak *szonda* írással való megtartása mellett *kutató*-t ajánl. A *kutasz* Bugát alkotása, aki úgy eszelte ki, hogy a *kutat* igeinek *kut-* gyökeréhez hozzáragasztotta az *eszköz* szó első tagját, s ezen a hangzóilleszkedés törvényét végrehajtotta. A *kutasz*-t azonban ma már ennek a mesterkedő magyarázatnak ellenére is szerencsés ötletű szóalkotásnak tarthatjuk, hiszen ha a régi *rekesz*, *támasz* és *tapasz* főnevek *-asz -esz* szóvégét lefejtjük, akkor sem találunk teljes szót (*rek-*, *tám-*, *tap-*), és más ilyen természetű származék-szavunk is van, amelyben a képzőszerű szóvéget a megfelelő igeinek nem a teljes alakjával látjuk együtt, minők: *vez-ér* a *vezet* mellett, *ap-ály* és *dag-ály* az *apad* és *dagad* mellett (mind a három főnév régi szó); a keresztnevek becézó alakjai között pedig egész sereg olyan származék mutatkozik, amelyben a képző a névnek megcsonkult alakjához járult, mint pl. *Borbála*: *Bor-csa*; *János*: *Jan-kó*; *Lajos*: *Laj-csi* stb. stb. Megjegyzem, hogy a nyelvújítás történetírója, Tolnai sem ítéli halálra Magyarító Szótárában a *kutasz*-t. Nincs tehát elég okunk arra, hogy erről a magyar műszóról is lemondjunk.

¹ Horvát E. mondata: „és fíjaid fíjait, ha *idülsz*, erre tanítsad“ (l. a Nyelvújítás Szótárában).

Műszem. Ezt a szót a szemorvosi műszójegyzék *vendég-szem*-mel kívánja helyettesíteni. Az ajánlott elnevezés kifogástalan, de nem lehet a *műszem* szót sem hibáztatnunk. A *mű* szónak összetételekben ez a ‚mesterséges, csinált‘ jelentése újabban és nyilván a német *Kunst*-előtagú összetett főnevek (pl. Kunstbutter, Kunstwein, Kunstzahn, Kunsteis stb.), meg a *künstlich*-jelzős kifejezések (pl. künstlicher Zahn, künstliches Eis, künstlicher Arm stb.) hatása alatt keletkezett. Azonban nézetem szerint magyarság szempontjából, csupán azért, mert a németben is hasonló észjárást találunk, nem hibáztatható. Hiszen a *mű* és *munka* rokonértelmű fogalmak, s a *mű* a régi nyelvben ‚mesterséget‘, ‚opificium‘-ot is jelentett, amely latin szó már származása szerint is (ebből: *opus* és *facere*), nyilvánvalóan valamilyen műnek készítését, létrehozatalát jelenti; amit tehát munkával, mesterséggel, mesterségesen hozunk létre, azt, ha német mintánk nem lett volna is rá, magunktól is elnevezhetjük volna *műbor*-nak, *műláb*-nak, *műtrágyá*-nak, *művaj*-nak stb.; s így a mesterséggel gyártott *szem*, ha *vendégszerepet* játszik is a maga üregében, nemcsak *vendégszem*-nek, hanem *műszem*-nek is tisztehető.

Műtő. A szemorvosi javaslat ezt is ártatlanul kívánja mellőztetni, mikor helyette az egész vonalon *operáló*-t ajánl (o. orvos, o. helyiség stb.). Nem vétett ez a magyar műszó semmit sem a magyar nyelv törvényei ellen, hiszen a Nyelvőr nyelvjavító mozgalmának idejében megjelent Antibarbarus (1879.) föl sem veszi a †-tel jelölt ‚hibás‘ alkotások közé. (Hány ilyen †-et törölhetünk ma már nyugodt lélekkel azok elől az új szók elől, amelyeket két emberöltővel ezelőtt a nyelvtudomány még hibásaknak tartott!) A *műtő*-t előbb *műtevő*-nek mondták, s mint ‚ennek összerántódását‘ a Nyelvújítás Szótára is érthetőnek vallja. Valóban találunk is ilyen, röviden *tő*-nek hangzó igenevet a népnyelvnek két szavában is, ú. m.: a *dologtő-nap*, más ejtésmóddal *dölgötűő-nap* szóban, amely a Répce vidékén járatos és ‚dologtevő napot‘ v. i. hétköznapot jelent, meg az *előte* szóban, amely ‚kemencének sárból tapasztott ajtaját‘ jelenti és eredetibb *előtő*-ből lett. Ez utóbbi alak Hegyaljáról föl is van jegyezve, és nem egyéb, mint: *előtevő*, amit t. i. a kemence szája elé tesznek. Ma továbbá azt valljuk, hogy a *lő-n*, *tő-n*, *vő-n* régi elbeszélő alakok töve is ilyen *lő*, *tő*, *vő* hangzású igenév volt. Ezenkívül van még egy *tő* ejtésű szavunk a régiségben és a népnyelvben, és ez nem egyéb, mint az irodalmi *tű*-nek eredetibb alakja, amelyet egy kihalt *tővik* (a. m. szegeződik, fúródik) ige-nek *tővő* igenevéből származtathatunk, úgy mint a *műtő*-t *műtevő*-ből. A *műtő* szót tehát bizvást használhatjuk továbbra is.

Színvakság. Ezt a műszójegyzék *színtévesztés*-sel kívánja helyettesíteni. A *színtévesztés* kétségkívül szabatosabb és eredeti kifejezés, ámde véleményem szerint a *színvak* és *színvakság* szókat sem lehet hibáztatnunk. Hogy ez a látási hiba voltaképpen *vakságnak* nem tekinthető, nem elegendő ok a kifejezés elvetésére. A nyelvi kifejezéseknek egész seregét lehetne a szabatosság hiánya alapján helytelennek minősíteni. Nem volna szabad *nap keltéről*, *nap nyugtáról*, a *Duna víz-állásáról* (hiszen a *Duna folyó víz!*), sőt *szellemi vakságról* sem beszélnünk. A *színvakságban* mindenesetre van valami a *vakság*, azaz a *nem-látás* képzetéből, s ez elegendő arra, hogy — ami fődolog — a kifejezést megérthessük. Nyelvi szempontból ellene lehetne vetni az összetétel merészségét, de nyelvünk az összetett szók alkotásában is annyit fejlődött már, hogy a köz-nyelvérzék nem akad fönntöbbé az ilyenmiken. Általánosan el vannak például terjedve az ilyenféle újabb összetett szók, mint: *szénellátás*, *tejjelvités*, *vízellátás* stb., amelyek 'szénrel, tejjel, vízzel való ellátást' fejeznek ki rövidebben. A már régebbi nyelvünkben föltűnedező *bársonyszép*, *hőfehér*, *jéghideg*, *tejfehér* stb.-féle összetételek sem egyebek, mint rövid, tömör kifejezései ilyen összehasonlító képzet-egyesüléseknek, mint: 'szép, mint a bársony', 'hideg, mint a jég', 'fehér, mint a hó v. a tej' stb., s az effélek tenyészetének újabb irodalmi nyelvünkben nincs határa. Effélek mellett tehát nem szabad fönnakadnunk a *színvak* és *színvakság* szavakon sem, amelyek 'a szín fölismerése tekintetében való vakság' képzetét fejezik ki megszokott nyelvi rövidséggel. Ha pedig a *színvak* és a *színvakság* ellen azt a kifogást tenné valaki, hogy a német *farbenblind* és *Farbenblindheit* utánzásai, illetőleg fordításai, azzal az elvvel felelnek rá, hogy idegen nyelvi kifejezéseknek fordításban való átvételeit, ha világosak, maguktól értetődők, és semmiféle hagyományozott eredeti kifejezést nem szorítanak ki, nem lehet joggal hibáztatnunk. A *színtévesztő* és *színtévesztés*, mint eredeti magyar kifejezések mellett tehát én az általánosan használt *színvak* és *színvakság* szavakat sem merném kiátkozni.

Az *uvea* szemészeti műszónak magyarítására a szójegyzék *tápláló hártyá-t* és *szőlőhártyá-t* ajánl s az *uvea-t* is megtartaná. A *szőlőhártya* hű fordítása volna ugyan a latin műszónak, de a magyarban annyira érzeteli az eredeti jelentést, hogy ennek következtében szakkifejezésül alkalmatlan, az *uvea-t* pedig nézetem szerint szükségtelen dolog megtartani. Az első helyen ajánlott és hosszadalmas *tápláló hártyá-t* azonban célszerűbb *táphártyá-ra* rövidíteni, hiszen a közhasználatban meggyökeredzett *tápanyag*, *táperő*, *táperték*, *táplisz*, *tápsó*, *tápszer* stb. rövidült előtagú összetett szavak

ezt az új szórövidítést is érthetővé s egyúttal megokoltta teszik. A nyelvújítás fönmaradt szórövidítéseit ugyanis más szemmel nézhetjük ma már, mint a Nyelvőr föllépése idején, mert tudjuk, hogy ily rövidülések a természetes szófejlődésben is előfordulnak. Csak néhány példát említek. A *kapa* főnév a szláv eredetű *kapál* igéből vonódott el már a régi nyelvben.¹ A szintén szláv eredetű *esztergár* főnévnek *esztergárol*, *esztergállani* igei hajtásából lett elvonás útján már a XVI. században az *eszterga* főnév,² s ehhez hasonló eset több is kimutatható a népnyelvből, mint pl. *kína* (a. m. kínálás) a *kínál* igéből; *babra* a hangutánzó eredetű *babrál* igéből³ stb. Még erősebb szócsonkulás, illetőleg elvonás a népnyelvben több helyütt járatos *tana* szó, amely a *tanakodik* igéből vált ki és „tanakodást, tolvajgyűlést, tanácsot, javallatot“ jelent.⁴ Hivatkozhatunk mindezekon kívül a köznyelvnek számos keresztnév-alakjára is, amelyek szintén szócsonkulás útján keletkeztek, mint pl.: *Barla* és *Barna* a *Barnabás*-ból;⁵ *Barta* a *Bertalan*-nak magyarossá illeszkedett régi *Bartalom*, későbbi *Bartalan* változatából (l. Et. Szót.); *Kata* a régi *Katarina*, későbbi *Katalin* alakból; *Magda* az eredeti *Magdaléná*-ból stb. stb. A *táp* gyökérnek elvonására a nyelvújítókat nyilván a következő szópárok vezették: *gyom-lál* — *gyom*; *szag-lál* — *szag*; *szám-lál* — *szám*; *szem-lél* — *szem*. Mindezek a régi és népnyelvi tanúságok, azt hiszem, elegendők ahhoz, hogy a nyelvújításnak életben maradt, általánosan használt és mindnyájunktól értett ilyen és hasonló szórövidítéseire az eddig annyiszor hangoztatott megrovást: „hibás szóalkotás“ valahára abbahagyjuk. Az *uvea*-t ennél fogva nyugodt lélekkel nevezhetjük *táphártyá*-nak.

A szemészeti műszó-jegyzéket kísérő levél nyelvi kétségeinek eloszlatására szolgáljanak a következő fölvilágosítások.

A *rotfrei* magyarításául ajánlott *vörösnelküli* szó semmi „nyelvészi kifogás“ alá nem eshetik. A névutóknak és általában a határozószóknak *-i* képzős továbbhajtásait ugyanis közismeretű nyelvi adatok igazolják. Elég, ha csak

¹ Simonyi: Elvonás 16. és 17. l. — ² L. Etym. Szót. *esztergár* alatt. — ³ L. Simonyi id. m. 21. l. és Etym. Szót. — ⁴ L. Simonyi id. m. 35. l.

⁵ Hogy a *Barla* alak valóban a *Barnabás* név *Barlabás* változatának megrövidülése, arra éppen most bukkannak föl kétségtelen bizonyító adatok. Egy XVI. századi eperjesi polgárnak, Bothnak keresztnéve ugyanis a városi levéltár adatai szerint 1526. és 1527-ben *Barlabasch* (németes helyesírással), 1510, 1511, 1512 és 1513-ban pedig *Barla* (l. Szegedi Füzetek I, 265).

az *éj-jel-i*, *est-vel-i*, *nap-pal-i*, *reg-gel-i* szóalakokra hivatkozom, amelyek már a régiségben is előfordulnak. A régi nyelvben ezeken kívül *előbeni* és *előbbeni* (NySz.), *előszöri* (uo.), továbbá: „*összeli idő*“ és „*együttali ostromlás*“¹ is előfordul. A népnyelvből ismerjük az „*előttenyi idő*“, „*előttenyi pénzek*“ kifejezéseket (MTsz.) stb. Mindezek, azt hiszem, eléggé igazolják a nyelvújítás korában keletkezett *alatti*, *fölötti*, *körüli*, *szerinti*, *túli* mellékneveket, mint névutók *-i* képzős származékait.² Avagy lemondjunk-e a *földalatti* vasútról, a *tudatalatti* lelki jelenségekről, a természet-*fölötti* képzetekről, az *emberfölötti* erőfeszítésekről, a *végnélküli* pusztaságokról, a *rendkívüli* tanárokról, a *tengerentúli* földrészekről s talán a *dunántúli* magyarságról is, és mindezeket a nyelvújítás kora előtti kifejezésmóddal *föld alatt való* vasútnak, *tudat alatt való* jelenségnek, *rendkívül való* tanároknak, *Dunán túl való* magyarságnak stb. mondogassuk?! A nyelvújítók ilyen alkotásait szerintem irodalmi nyelvünk határozott nyereségének kell tekintenünk.

Arról is panaszkodik még a kíséző levél, hogy „*primaer—secundaer, anterior—posterior* is olyan szók, melyek magyar fordítása felől az orvosi nyelvben nincs megegyezés“. Nézetünk szerint az első melléknévpárt *elsőleges*-sel (vagy *elsődleges*-sel) és *másodlagos*-sal, a másik szópárt pedig *előlső*-vel és *hátsó*-val lehetne kifejezni. Ami az előbbi párt illeti, az *elsőleges* csak utóbb keletkezett a *másodlagos* szó *d*-jének átvételével, de szintén kifogástalan alak, mert a föl-sorolva vagy ellentétesen használt szók ilyen egymáshoz való hasonulására számtalan példa van a nyelvek életében. A régebbi németiségben például előfordul *Oktober* helyett *Oktember*, a *September*, *November*, *Dezember* hatása alatt; a franciában pedig a német Svájcnak *la Suisse allemande* neve mellett a francia Svájcot *la Suisse romande*-nak is hívják a szabályos *la Suisse romane* helyett (l. Sandfeld-Jensen: Die Sprachwissenschaft 12. l.), Az *előlső* és *hátsó* kifejezéseket az *anterior—posterior* magyarításául természetesen csak általánosságban ajánljuk; ha egyik-másik orvostudományi szaknak sajátos szóhasználatát talán nem elégitenék ki, közös megbeszélés útján alkalmasabb fordítást is kigondolhatunk.

Zolnai Gyula.

¹ E két utóbbi Simonyi adata a Budenz-Albumban, 65. l.

² Egyik dolgozótársunk nemrég megróttta ezt a tankönyvből idézett mondatot: „Valamely szám elemzése jelenti az illető szám egységeinek azok rendje és száma *szerinti* felsorolását“ (Msn. III, 161). Ezt a „pongyolán vagy túlságosan is tömören, egyszóval: rosszul fogalmazott mondatok“ közt említi, és a *szerinti* szót alá is húzza benne. Ha a szóalak képzését tartotta a cikkíró hibásnak, véleményem szerint tévedett.

Az egy számnév hibás elhagyása. Újabban elképesztő, mondhatnám ijesztő gyakorisággal olvasok még szépirodalmi művekben is efféléket: „*Falatot* kérek csak, Rézi, mert otthon vár a teám.“ (Magyarra fordítva: „Csak *egy falatot* kérek...). „Így ülnek a terem sarkában, mint *fészekalj* madár.“ (Értsd: *egy fészekalja*.) „Az ügyvéd *perc alatt* megtalálta azt a paragrafust, melynek alapján eljárhatnak William Dems ellen.“ (Helyesen: *egy perc alatt*.) Néha pedig már olyanokat olvas az ember, hogy nem hisz a szemének még pápaszemestül sem s másodszer is nekiiramodik az olvasásnak, hogy vajjon jól lát-e. A minap már ezt jegyeztem ki egy újságközleményből: „A fiatalasszony állta *hétig*, állta *kettőig*.“ De ezt ne úgy tessék érteni, hogy *türte hét óráig*, hanem, hogy *türte egy hétig*, *türte kettőig*. Még hosszantóbb, ha napjaink jelesebb íróinál is előfordul ilyen botlás, mint Bibó Lajos tárcájában nemrég: „Vacsora után *órát* sétáltunk.“ (Értsd: *egy órát*.) (Budapesti Hírlap, 1935. jún. 20.)

Eddig így beszéltünk magyarul: „Ha haragudnál is, *egy órád* sincs hátra.“ „Ki most is odavan keresztút állani, *Egy pénzért, kettőért embert legyilkolni*.“ „Kot-kot-kot-kot-kot-kodács, Minden napra *egy tojás*.“ „Nem loptam én életemben, csak *egy csikót* Debrecenben.“ Már ezután így mondjuk majd az új divat szerint: „Ha haragudnál is, *órád* sincs hátra.“ „Ki most is odavan keresztút állani, *PéNZért, kettőért embert legyilkolni*.“ „Kot-kot-kot-kot-kot-kodács, Minden napra *tojás*.“ „Nem loptam én életemben, csak *csikót* Debrecenben.“ Nos, tisztelt uraim! Hogy tetszik az ilyen egyetlen beszéd? Bizony, idétlen, esetlen és zagyva magyar beszéd ez!

Azt vethetné ez ellen egyik-másik, hogy hát akkor Arany is hibázott, mikor ezt írta: „Volt szeretőm, *esztendeig* sirattam.“ Petőfi is, mikor így énekelt: „*Szikiprát* sem törődve szól a böles.“ „*Pipadohányt* sem ért az élete.“

Hát nem hibázott se Arany, se Petőfi!

Lássuk először az *esztendeig* kifejezést. Valóban, az *esztendő* szó némely határozós alakja előtt a régi nyelvben is, a népnyelvben is elmarad az *egy* számnév. Pázmánynál is így találjuk: „Minden férfiú, *esztendőben* háromszor, fel mennyen az vrtúl választott helyre“ (Kalauz, 473). „Oly purgatoriumot készített, melyben nem *esztendeig*, *kettőig*, ha itélet napig kellett hevernie“ (799). A Szamoháton is így beszélnek: „Van annak már *esztendeje* is, hogy itthon járt“ (= egy éve is). „*Esztendőre* ilyenkor asszony lesz belőle“ (= egy év múlva). Ennél az egy időjelentésű szavunknál valóban így áll a dolog. Simonyi az *esztendeig* (= egy évig) kifejezést a latin *annum*-mal veti össze, mely szintén jelentheti azt, hogy *egy évig*. (A jelzők mondattana 63.) Még in-

kább összevethette volna a finn használattal. A finnben általános az ilyen használat: „Aion viipyä ulkomailla vuoden.“ (= *Esztendeig* vagyis *egy évig* szándékozom külföldön maradni.) „Olin maalla *kuukauden*.“ (= Vidéken voltam *egy hónapig*.) A finnben azt is mondják: *viikon* (= egy hétig), *tuntikauden* (= egy óra hosszatt). A magyarban azonban az *esztendő*-n kívül más időjelentésű szót nem tudnék említeni ilyen használatban. Ilyeneket, hogy „*óraig* vártam“ (= *egy óráig*), „*perc alatt* itt légy“ (= *egy perc alatt*), „*túrte hétig*“ (= *egy hétig*), „*hónap mulva jön vissza*“ (= *egy hónap mulva*) ép nyelvérzékű magyartól sohasem hallottam. Már Arany János is kifigurázta az *egy* számnév elhagyásának ezt a hibás módját *Kis polémia* című tanulságos nyelvészeti fejtegetésében.

Azonban már az *-s*, *-nyi* és néha az *-i* képzős mennyiségjelentő mellékneveket a magyar (miként a finn is az ilyen természetű szavakat) az *egy* számnév kitétele nélkül is használja. Tösgyökeres, hibátlan magyar használat az ilyen, mint: *esztendő*s házások, *hónapos* csirke, *hetes* szakáll, *araszos* váll, *öles* kukorica, *ujjnyi* vastag, *tenyérfnyi* széles, de így is kifogástalan: *egyéves* házások, *egyhónapos* csirke, *egyhetes* szakáll stb. *Évi* fizetés, *évi* v. *esztendei* bér, *esztendei* takarmány vagy: *egyévi* fizetés, *egyesztendei* takarmány.

Megint más szemmel kell nézni a *csöppet sem*, *szikrát sem*, *pípadohányt sem*-féle kifejezéseket. Ezeket én analógiás alakulásoknak vélem. Mintájuk ez volt: *semmit sem*. Jelentés tekintetében is voltaképpen ennek a változatai. Ebbe a családba tartoznak az ilyen kifejezések is: *szót se érdemel: szó se legyen vasárnapig*, azután se egy darabig (népi szó-lás); *lélek ez ajtón se be, se ki* (Arany). Jellemző vonásuk az, hogy tagadó mondatban fordulnak elő. De állító mondatban már helytelen volna az *egy* számnév elhagyása. Hibás volna az ilyen beszéd: *adj csöppet*, aludtam *szikrát*, *fa-latot* kérek.

De tagadó mondatban is csak akkor van helyén az a néhány ide tartozó kifejezés, ha igen hangsúlyos helyzetben (rendesen mondat élén) a *semmit sem*-féle kifejezést pótolja. Minden más esetben bántja az ember fülét. *Csüry Bálint*.

Még egyszer a *dacára* védelmében. A tudatos nyelvtisztítás talán egyetlen idegenszerűség ellen sem harcolt olyan kitartó buzgalommal, mint a *dacára* ellen. *Hunfalvy Pál* 1863-ban (NyK. II, 284) már kegyetlenül ostorozza, s azóta minden tanító, minden tanár hibául rója fel használatát. Meglehetősen benne is él a művelt emberek tudatában, hogy kerülendő németesség, a *trots* *sem*, *trots* *dem*

mása. A nemrég megjelent Pesti Hírlap Nyelvöré-ben is ezt írja róla *Balassa József*: „németes; jobb: ellenére.“ Különösen hibáztatja persze a „*dacára annak, hogy...*“ szerkezetet (64).

A szó azonban mégis él, s aki németül nem tud, aligha talál okot a kárhóztatására, ha még oly romlatlan is a nyelvérzéke. Valóban mindig üldöznünk kell-e hát a használatát, vagy a nyelvtisztítók *dacára* is van valami joga a létezéshez? Hiszen a célunk a nyelv *művelése*; ha nem okvetlenül szükséges, ne *szegényítsük* nyelvünket!

Kezdjük az elején. Már a XVIII. század előtt is elég gyakran felbukkan nyelvünkben a németből kölcsönzött *trucc*, *trocc* szó; pl.: „*Trutz* néked és minden ördögöknek.“ (Szentzi Fekete J.: *Lelki nyugosztaló orak*. Lótsén, 1690; 175.) — „*Trotz* nekik!“ (uo. 617; vö. még Nyelvtört. Szótár). Ebből a német *trotz dessen* mintájára, már korán kialakult a *truccára* névutó; pl.: „...fene ellenségünk *trútczára*, törvényes vigyázással élvén...“ (Csúzy Zsigmond: *Három Kenyér*. Posonban, 1724; 246. L. még Nyelvtört. Szótár). És ugyanígy átvettük a német *trutzen*, *trotzen* igét is, *truccol* alakban: „A nagy csillagok a hold sárga színét *truccolva*, körülötte fejez tűzzel ragyogtak.“ (Bessenyei Gy.: *Tariménes utazása*. Bp., 1930; 51).

Nyelvünk ma mind a három német kölcsönszót magyarral tudja helyettesíteni: a *trucc*, *trocc* főnevet a *dac*-cal, a *truccára* névutót a *dacára* alakkal, a *truccol* igét pedig a *dacol*-lal.

Érdekes mármost, hogy az utóbbi három szó közül a *dac* és *dacol* magyaros volfa sohasem volt vitás, pedig ezek sem régibb elemei szókincsünknek, mint a *dacára*. A *dac* a nyelvújítás korában keletkezett elvonás a *dacos* melléknévből, mely már a XV. századból is igazolható régi szavunk. (Meggjegyzendő, a *Magy. Etym. Szótár* szerint a *dacos* eredete ismeretlen.) A nyelvtudomány az elvonást Helmecey nevéhez fűzte (l. *Szily K.*: *A M. Nyelvújítás Szótára* stb.) s 1816 óta ismeri; ez azonban csak részben helytálló. Derék „lovass generálisunk“, Gvadányi József gróf t. i. (ragos alakban) már 1791-ben használja: „Magyarokból álló, Test-örzök serege, — A nyári hajnalnak pirosló fellege, — Alattok a *Datztól* ló allyig pihege...“ (A' mostan folyó ország gyűlésének... leírása. Lipsiában, 1791; 219). Látnivaló, hogy a *dac* itt, első előfordulásában is pontosan megfelel a német *trotz*, *trutz* jelentésének, pedig kialakulását a magyar előzmények teljesen megmagyarázzák. A *dacos* melléknév ugyanis a nyelvtörténet tanúsága szerint régtől fogva 'trotzig, halsstarrig, eigensinnig (mensch, pferd)' jelentésben volt használatos (l. *M. Etym. Szótár*). Ha tehát a nyelvérzék ki-

következtette (elvonta) belőle a *dac* alapszót (mint a *csendesz*-, *csendes*-ből a *csend*-et, a *piros*-ból a *pír*-t), ennek a jelentése eredete szerint sem lehetett más, mint 'trotz, halsstarrigkeitt, eigensinn (von menschen, pferden)'. A *dac* tehát eredete és jelentése szerint jó magyar szó; de akkor a *dacára*, meg a *dacol* is az!

Kétségtelen azonban másrészt az is, hogy a *dacára* névutós használata (pl. a *tilalom dacára*) a régibb, német eredetű *truccára* nyomán alakult ki, s — dicséretére mondhatjuk — ezt egy-kettőre ki is szorította. De ugyanígy tűnt el a *trucc* a *dac* elterjedésekor, a *truccol* a *dacol*, a *kupferstikk* a *rézkarc*, a *handbuch* a *kézikönyv*, az *auktoritás* a *tekintély* feltűntével, s még vagy 600—800 jövevényszavunk. Igaz, hogy a *truccára* talán elterjedtebb volt mindezeknél, de annál fontosabb, hogy a *dacára* mégis erősebbnek bizonyult nála. Ezért még csak nem kell kevesebbre becsülnünk!

Nyelvhelyességi kézikönyveink az *ellenére* névutót ajánlják helyette. De vajjon a *tilalom ellenére* ugyanazt jelenti-e, mint a *tilalom dacára*? Semmiképpen. Hiszen a *truccára* is bizonyára azért terjedt el olyan gyorsan, mert ez a *szándékos dacolást* is kifejezte; s száz év múlva a *dacára* csak azért tudta amazt teljesen kiszorítani, mert ugyanazt a jelentésárnyalatot hozta. Az *ellenére* pedig azért nem tudott igazán megbirkózni vele, mert jelentése köréből ép az a 'csak azért is' hiányzik, ami a *dacára* névutóban megvan. (Csak a legutóbbról, *Kelemen Béla* német-magyar nagy kéziszótárának 2. kiadásából igazolható az *ellenére* 'trotz, zum trotz' jelentése; vö. M. Etym. Szótár).

Semmi okunk sincs tehát arra, hogy kerüljük a *dacára* névutót, ha a kifejezendő gondolatnak szabatosabban, pontosabban megfelel, mint az *ellenére*. Megalkotása szókészletünknek, kifejezőképességünknek gazdagodását jelentette, ne adjunk túl rajta könnyelműen. Egyébként is a *dacára* névutó, a német *trotz* előljáró szócska (praepositio); használatuk tehát nem teljesen egy. Ez a szórend tehát nem magyaros: *dacára* a *tilalomnak*, e helyett: a *tilalom dacára*. Ugyancsak felesleges legtöbbször, hogy a megengedő *noha*, *ámbar* stb. kötőszó helyett ez álljon: *annak dacára, hogy*...

Még csak annyit, hogy mindez nem új dolog. 1915-ben *Lehr Albert*, a híres Arany-magyarászó már sikra szállt a *dacára* védelmében (M. Ny. XI, 285; vö. még uo. XX, 91). Úgy látszik azonban, nehezebb a művelt közönséggel (a pedagógusokat is ide érttem) elhíttetni egy-egy jó kifejezésünkről, hogy azt nem kell üldöznünk, mint meggyőzni arról, hogy kerülje a legdurvább, szemenszedett idegenszerűségeket.

Techert József.

Sportnyelvújítás. Szinte kétségtelen, hogy sehol sem, talán még a politikai jargon-ban sem burjánoznak olyan sűrűen és látszólag kiirthatatlanul az idegen szavak és kifejezések, mint a sportnyelvben. A testedzés különféle ágazatai nemzetköziek, túlnyomóan angol eredetűek s hozzánk igen gyakran német közvetítéssel jutottak el, mi pedig szokásos nemtörődömségünkkel többnyire szőröstül-bőröstül átvettük az angol vagy német-angol műkifejezőkészletet is. Igaz, hogy nemcsak nálunk volt ez így a kezdet kezdetén, hanem a legtöbb nyugati országban is. Az ellenhatás azonban hamarosan bekövetkezett úgyszólván mindenütt. Jóval előbb, mint nálunk, különféle országokban mozgalom indult meg, hogy a bántó idegenszerűségeket lenyesegessék. A franciában pl. az egykori *sportsman*, *sportswoman*, *off-side*, *goal-keeper*, v. *goalman* stb. szavak ma már teljesen divatjukat mult ócskaságok, helyüket a *sportif*, *sportive*, *hors-jeu*, *gardien (du but)* stb. foglalta el, sőt a spanyolban még magát a *sport* szót is teljes sikerrel küszöbölték ki, helyébe a régi spanyol multra visszatekintő *deporte* szó került kissé módosult jelentéssel.

Dícséret illeti meg sportolóinkat, hogy ők sem sokkal maradtak el más országbeli vetélytársaik mögött, nemcsak sportteljesítményeikben, de a nyelvtisztogató törekvésekben sem, mert néhány évvel ezelőtt erélyesen és ügyesen hozzáfogtak a sok gyom kiirtásához. Az eredmény minden várakozást felülmúlt. Talán egyetlen más téren sem ért el ez a nyelvújítás vagy helyesebben nyelvtisztogatásra való törekvés olyan rohamos és jelentős sikert, mint éppen a sportnyelvben, úgyhogy szinte magától felvetődik az a kérdés, minek tulajdonítható ez az örvendetes eredmény.

Azt hisszük, több tényezőnek van benne része. Az ajánlott szavak legnagyobb része igen talpraesett, pl. *szurkoló*, *les* (bár akad közöttük néhány, mely kivált eleinte, erőszakosnak s nem elég kifejezőnek tünt fel, pl. *edzés*, *öttusa*); ez azonban még nem biztosítja az egyes újítások sikerét, hiszen néha éppen a legszerencsésebben választott új szavak nem tudtak meggyökerezni, pl. a *crawl*-ra ajánlott *kalló*, *kallózás*, *csép*. Egyes és tapintatos eljárás volt azonban az, hogy meg sem kísérelték egyszerre az egész sportnyelvet megmagyarosítani, nem zúdítottak a közönségre sok száz új kifejezést, amivel valószínűleg nevetségbe fulladt volna az egész törekvés, s egyszer és mindenkorra elhalványult volna minden kilátás a sikerre, hanem óvatosan, alig egy tucat kifejezéssel próbálkoztak. Mikor aztán jelentős, kézzelfogható eredményeket könyvelhettek el, folytatták szinte egyenként a kifejezések magyarítását, úgyhogy ma, hosszabb idő után aránylag még mindig csak csekélyszámú, de diadalmas ma-

gyar szó pusztította ki, vagy szorította háttérbe éppen a leggyakrabban használt idegenszerűségeket.

Döntő fontosságú volt a szaksajtó szerepe ebben a sikerben. A sportnyelvújítást ugyanis egy nagy olvasótáborral rendelkező sportújság indította meg s a helyesnek ítélt új kifejezéseket használta makacs következetességgel, míg csak valódi életre nem tudta kelteni őket. A gyakori előfordulás lassan letörölte e szavakról, ami szokatlan s ennél fogva furcsa volt rajtuk, a közönség kezdeti idegenkedése megtört, s ma már széltében-hosszában a beszélt sportszókincs részévé váltak. Semmi sem mutatja tehát jobban, hogy milyen fontossága van a napi sajtónak ilyen nyelvtisztasági téren. De közreműködésének nem abban kell állnia, hogy napilapjaink hetenként vagy akár naponként helyet adjanak egy-egy nyelvűvelő cikknek, hanem hogy a helyesnek ismert szavakat és fordulatokat állandóan, az egész újságon át használják és csupáncsak azokat használják. Itt is mértéket kellene tartani s előbb egy bizonyos korlátolt számú idegenszerűséget kellene száműzni s megfelelő magyarral helyettesíteni. Mihelyt maguk a szerkesztőségek teljesen megszokták ez újításokat, s azok kitéphetetlenül meggyökeresedtek, folytatni lehetne a gyomlálást-palántázást.

Érdekes megfigyelni, hogy a ritkábban használatos idegen szavak és kifejezések kiirtása sokkal nehezebb, eredménytelenebb, mint a teljesen elterjedt, gyakori idegen szavaké. Úgy látszik, a szélesebb néposztályok könnyebben és gyorsabban fogadják be a magyaros sportnyelvet, mint az előkelőbb sportágak közönsége, mely sokszor teljes közömbösséggel viseltetik anyanyelvünk ügye iránt, viszont a ritkább kifejezések magyar helyettesítői is természetesen ritkábban fordulnak elő és kevesebb alkalmuk van a megrögződésre.

E sportnyelvújítás ritkán nyujt oly új szót, amelyre eddig sem idegen, sem magyar nem volt. Ilyenre ugyanis alig van szükség a magyar sport és műnyelve régi multja és nagy fejlettsége miatt. Ilyen pl. a „bemelegítő (mérkőzés)“, azaz egy délután sportműsorának (főleg a labdarúgásban) első, kevésbé érdekes mérkőzése, az, amit franciául *lever de rideau*-nak neveznek. (Az *előmérkőzés* nem volt használható, minthogy az már másra volt lefoglalva.) A szó szerencsés volta vitatható lenne (a „belemelegedés“ csak a közönségre vonatkozhatik, hiszen nem ugyanazok a labdarúgó csapatok vívják a két vagy három mérkőzést), de inkább örülünk csak, hogy van s hogy elterjedt.

Többnyire meggyökeresedett idegen szavakat helyettesítenek ezek a már elterjedt újak: *portya, edzés, edző, part, szöglet, les, szabadon rúg, szurkoló, mez, esélyes, szo-*

ritó, ökölvívás, rajt, hajrá, rosta, öttusa, műlesiklás, hókorong, mesterhármas.

Sajnos azonban, hogy sportsajtónk nem kerüli kellőképpen azokat az idegen szavakat, melyekre azelőtt is megvolt a megfelelő magyar kifejezés, de amelyeket a helyes szavakkal párhuzamosan, sőt amazoknál gyakrabban használtak; így sokszor olvasunk, éppen a nyelvújító Nemzeti Sportban *meccs-ről mérkőzés* helyett, *center-ről középsatár* helyett, *half-ről* és *back-ről fedezet* és *hátvéd* helyett; felbukkan még a *dribliz* a *cselez* helyett, a *centerez* a *bead* helyett, bár viszont pl. *robinzonnal* ma már alig találkozunk (a kapús a levegőben úszva kapja el a labdát), s csatáraink ritkán *sutolnak*, inkább csak *lőnek*.

A sporttal kapcsolatos néhány tárgyat is, igen helyesen, magyarul igyekeznek megnevezni: a *masseur-pad* helyett mind gyakrabban olvasunk *dögönyöző- vagy gyűrőpadról*, s a *sweater* is *melegítő (ruha)* lett.

A sportargot magyar elemeit is mindgyakrabban látjuk viszont a szakajtó hasábjain: a *gool* már nem is szégyenkezik, ha *dugónak* hívják; a csatár *megszúrja* a labdát *csőrrel*, a fedezet *kiteszi* az összekötőt, stb. A magyarosodásnak ez a módja sem érdemel lenézést.

Örömmel tekintvén vissza eddigi igyekvésének eredményeire, nyelvújító sportlapunk, a Nemzeti Sport most ismét elérkezettnek látja az időt arra, hogy erősebb lökéssel lendítsen a magyar sportnyelv ügyén és nov. 18-i számában bejelenti, hogy egy sereg új kifejezést óhajt forgalomba hozni. Úgyesen megírt, lendületes cikkben állapítja meg, hogy „szennyezett, fertőzött a magyar nyelv, mint a nagy város levegője. Idegen szavak és idegen gondolkodásmódból átszivárgott kifejezések, szófűzések rontják s feledtetik a nyelv eredeti zamatját, ízét, sajátos kifejező képességét“. A cikk írója keresi e megromlottság okát s egyebek közt „bizonyos fajta nyegleségben“, meg lustaságban látja. „Ez a nyegleség még mindig úgy érzi, hogy a beszédbe kevert idegen szavak magasabbrendűséget jelentenek s európai műveltségre valának.“ „Sokan még lefordítani is lusták az egyszerű idegen szót, melynek aztán később valami különös és a magyar nyelvben „lefordíthatatlan“ jelentést tulajdonítanak. Holott az illető idegen szó az illető nyelvben éppen olyan szürke és egyszerű közkatónája a szótárnak, mint a többi. Am a magyar nyelvben éppen kirívó idegen volta miatt kapott külön egyéniséget.“

Majd miután megállapítja a cikkíró azokat a józan és helyesen megfigyelt feltételeket, melyek egy új szónak komoly kilátásokat adhatnak a meggyökeresedésre (ne legyen hosszú, nehézkes, ne legyen szó szerint való fordítása az

idegennek, magyaros észjárásra valljon s legyen kifejező) s beszámol eddigi nyelvújítói tapasztalatáról, fölszólítja a közönséget, jelentkezzék javaslataival. A következő szavakat óhajtja egyelőre magyarokkal pótolni: *hends, stoppol, amatőr, derbi, kombinál, passz, rekord, prémium, staféta, standard, sprint*, de ezeken kívül más idegen kifejezésekre ajánlott talpraesett magyarításokat is köszönettel fogad, s ha sikerrel kecsegtetnek, forgalomba hoz.

Koronázza magyarszívű sportolóink és magyarlelkű sajtójuk példaadó kezdeményezését minél előbb minél teljesebb siker!

Bárczi Géza

A Nemzeti Sport figyelmébe. Nagyon dicséretreméltó a Nemzeti Sport-nak az az igyekevése, mellyel a sport nyelveinek, kifejezéseinek magyarosságára törekszik. Igen sok elnevezést sikerült már kiszorítania és helyettük hibátlan képzésű magyar szavakat népszerűvé tennie azzal, hogy következetesen csak a helyes magyar megfelelőt használja. Ilyen pl.: edzés, edző, szöglet, bedobás stb. a tréning, tréner, korner, taccs stb. helyett. Ezzel kapcsolatban — tudva azt, hogy a Nemzeti Sport jóakarató figyelmeztetésünket nem fogja gáncsolódásnak venni — szeretnők felhívni figyelmét néhány magyar köntösbe bujtatott, de idegen, németlelkű kifejezésre, melyek ha ritkán is, de itt-ott mégis előfordulnak. Ezeknek nagy része magában a sportnyelvben termelődött és termelődik nap nap után a meglevő németes minták alapján. Még most, kezdeti fokon könnyen útjukat állhatjuk. Ilyenek az egészen furcsa és szokatlan *labdabiztos, labdaképes* és *-képtelen* szavak. Ezekre egyáltalán nincs szükség, annyira ki lehet őket másképp fejezni (biztos labdájú, labdát jól kezelő, tud bánni vele, ügyes, kiforrott, művész; tehetetlen, ügyefogyott stb.). Ilyenek még: *labdaéhes* (e h. labdára éhes, rámenős), *pontéhes* (e h. pontra éhes, pontra menő, -törő), *gólképes, -képtelen* (e h. sikeres, eredményes, jó lövő, löni tudó; sikertelen, eredménytelen, tehetetlen, löni nem tudó), *harcképes* (e h. harcra képes, küzdeni tudó, küzdő), *góléhes* (e h. gólraéhes, gólra- v. kapura törő). Már nehezebb a *harcképtelen* helyett jó szót alkalmazni, annyira belegyökerezett a köztudatba. Talán jobb lenne *küzdőképtelen*, bizonyos esetben: *sérült. Pontegyenlőség* helyett jobb és nem hosszabb: *egyenlő, vagy azonos pontszám*. — Mindezeknek a kifogásolt kifejezéseknek többnyire az a hibájuk, hogy elmarad mellőlük a rag, amire éhes v. képes; amiben biztos stb.

Koncz Endre.

Az iskola és a magyartalanságok. A tudományos és a társadalmi életben a magyar beszéd hibáival kapcsolatban sokat emlegetik az iskolákat. Mindenki természetesen

tartja, hogy a „nyelvvédő mozgalomban“ szerepet vállaljanak, mert nyelvünk tanítása, ápolása legfőképp tanügyi kötelesség.

Sokszor támadják is az iskolákat, pedig nem érdemlik meg. Ha a mult alkalommal felsorolt vagy egyéb hibák itt-ott talán becsúsztak az iskolai élet nyelvébe, a mindjobban érvényesülő megbotránkoztató magyartalanságoknak mégsem az iskola az oka.

A napilapokban már olyan panaszt is olvashattunk, hogy a gimnáziumi tanulónak a beszédét otthon alig értik meg. Elképzelhetetlen, hogy az ilyen beszédnek az iskola a talaja, s ne higgye senki, hogy a tanárok és tanítók szó nélkül hallgatják, megtűrik az ő fülüket és önérzetüket talán legjobban sértő szőgyenletes magyartalanságot. Aligha fogadható el az a feltevés, hogy a földrajz, fizika, stb. tanára nem javítja a helytelenségeket, mert az a magyarszakos tanár dolga, vagy hogy az elemi iskolában csak az osztályvezető figyelmezteti a gyermekeket, s más tanító előtt mondhatnak akármit.

Nyelvünk romlásáért ne hibáztassuk csupán iskoláinkat és ne reméljük, hogy a tisztogatás nagy munkájában az iskolai szervezet magában is elég erőt tud kifejteni! Nagyon sokoldalú segítségre van szükség!

Az iskola nemesak ismeretnyújtással, hanem erkölcsi szempontból is megalapozhatja nyelvünk tisztaságát, azonban hogy ez az alap a tanulók, később a polgárok lelkében hogyan állandósul, abban nagy szerepe van a környezetnek, az életnek.

Sajnos, már az elemi iskolai tanuló nyelvérzéke, beszéde sem kifogástalan, mert rendszerint a családtagok is helytelenül beszélnek.

A tanítótság ugyancsak keményen dolgozik, hogy a gyermek beszédét lehetőleg nyelvtani alapra helyezze és megértesse, hogy mikor szép a magyar beszéd. Különösen nehéz a helyzet olyan vidéken, ahol a nyelvtani hibák tájszólássá váltak. Még nagyobb baj, hogy már a kicsinyek szótárát is megmételtyezik a nyakatekert idegen szavak, amelyek úgy beékelődtek nyelvünkbe, mint a fába a drótféreg. A gyermek nem tehet róla, hogy használja, hiszen úgy tanult meg beszélni. Már első cipőjét is „subickkal pucolták“ vagy „bokszolták“. A türelmes, lelkiismeretes iskolai munka lassan-lassan enyhíti, sikeresen irtja ezeket a nyelvfekélyeket és a környezettel is szembeszáll. Ezt nem egyszer maga a gyermek is megteszi, amíg iskolába jár, de azután — jön az élet! Az iskola emléke mindinkább háttérbe szorul.

A művelt ifjúság gyakran jó nyelvérzéke és nyelvtani tudása ellenére kerüli az iskolai irányítások alkalmazását,

mert elszédíti a divathóbort. A társaságban, hivatalban „lenézik“, nem tartják elég finomnak, ha nem használ idegen szavakat vagy „műkifejezéseket“. A helyes magyar szót esetleg nem is akarják megérteni. Néha viszont a „romlatlan“ vidéket szeretnék utánozni és „eredetiségéből“ éppen a nyelvtani helytelenségeket választják mintaképnek.

Aki iparosnak készül és az iskolapadból egy-egy műhelybe kerül, egyenesen fejét veszti. Ott dühöng csak igazán a magyartalanság! Azt hiszem, hogy a kis inas sokkal könnyebben boldogulna, ha a mester és a segéd úr érthető magyar nyelven magyarázgatná a szerszámok nevét és hogy mit kell velük csinálni. Szegény tanuló még emlékszik, hogy az iskolában üldözték az ilyenféle szavakat, — de hiába, — ha nem tanulja meg és nem érti, hogy mit kell a mesternek odaadni, stb., hát pofot kap. Inkább megtanulja és majd mester korában vagy hamarább ő is „felképele“ az inast, ha nem fog alkalmazkodni. Az mindegy, hogy a szakiskolában hogy beszélnek, a műhely a fontos!

Hát a földműves, napszámos ifjúság és a cselédség mit csinál? — Halad a korrallal és elfelejti, hogy az iskolában mire tanították, mert csak nem fogja minduntalan azt hallgatni, hogy „paraszt“. Utóvégre is, a szekérekereket gyakran kell „ráfoltatni“, meg a „suszterho“ is be-bejár egy-két „fleck“ miatt. Alkalmazkodik, hogy ő se legyen hátrább amazoknál! Ha meg hüvösebb az „ájer“, „cvettert“ húz magára. Ezt a boltban hallotta.

Igy fejlődik tovább nyelvünk hamisításának láncolata.

Vajjon a tömeg nyelvrontó hatását képes-e csupán az iskola ellensúlyozni? A nemzet összeségének bűnéért csak a tanítók és tanárok felelnek?

Nagyon sürgős segítségre és szoros összetartásra van szükség, hogy nyelvünket megmentjük!

Nem lenne-e helyes, ha a hatóságok is belekapcsolódnának a „nyelvvédő mozgalomba“? Főként az ipari és kereskedelemügyi vezetőségek indíthatnának hadjáratot! Ha azután — esetleg büntetés alkalmazásával — kiirtanák a különféle üzletek, iparágak, vállalatok, sőt szórakozóhelyek „műhelynyelvét“, ha a közönség és a gyermek nem „alkalmazkodhatnak“ annyit a gyakorlati élet hibás nyelvsajátosságaihoz, akkor az iskolák munkája is maradandóbb lenne! Talán a tanult fiatalok is magyarosabban „telefonálna“ és helyesebben írna, mert nem utánozhatná egy-egy divatos cégtáblának kisbetűvel írt névírását vagy a feltűnő hirdetések helytelen szó-alakjait. Reméljük, hogy akkor egy nagymamának sem kellene panaszos levelet írnia arról, hogy nem érti az unokája beszédét. Pedig annak igazán nem az iskola, a tanár úr az oka, hanem az utca, az üzlet, a műhely,

a „mozi“, szóval a környezet, a társadalom, amelyeknek nyelvrontó erejével az iskolák, támogatás nélkül nem bírkozhatnak meg.

Kiss Erzsébet.

A magyar hangosfilmek nyelve. Folyóiratunk idei év-folyamának 100. lapján Zolnai Gyula arról értesíti az anyanyelvünk ügye iránt érdeklődőt, hogy Szöllősy Alfréd miniszteri osztálytanácsos, a filmfőülvizsgáló bizottság elnöke „a legnagyobb szigorúsággal fog örködni azon, hogy a *filmfeliratok tiszta magyarsága csorbát ne szenvedjen*“.

Nagyon tiszteletreméltó törekvés; de az a véleményem, hogy nemcsak a filmfeliratok tiszta magyarságán kellene örködni, hanem — sajnos — a magyar hangosfilmek nyelvét is figyelemmel kellene kísérni.

A minap itt Csurgón, ebben a jómagyarságú somogyi faluban megnéztem és meghallgattam egy magyar filmet, melynek „Lila akác“ volt a címe. A film írója vagy a rendezője úgy érezte, hogy a mulatságos mozzanatok kiemelésére a nyelvi kifejezésmódot is segítségül kell hívnia. Ezért azután szereplőivel a legrútább pesti csibésznyelvet beszélteti. Ebből a filmből tudtam meg, hogy Pest nyelvében a *fiú* szó milyen jelentésváltozáson ment keresztül (= szerető); itt hallottam újra nők ajkáról a „te hülye!“ becéző kifejezést; ugyancsak ebben a filmben élcelődnek a szereplők egymással „apukám!“, „anyukám!“ megszólítással. Ebbe a csoportba köthetem a „legyek őszinte?“ kifejezést, — természetesen nem magyar hangletéssel ejtve.

Ilyen nyelvű filmre nincs semmi szükségünk: megfontja a vidék egészséges magyarságát, falusi fiaink eltanulják jassz kifejezéseit, s előbb-utóbb oda jutunk, hogy az élő nyelvjárások-óvta vidékeken is ki kell igazítanunk. ha a szabó a „*legutolsó divat* szerint“ akarja ruhánkat készíteni, (*legújabb divat* helyett), vagy ha valaki a szó ragját hangsúlyozza a szó első tagja helyett... Mert bizony már ilyesmire is akad példa éppen elég.

Nyíri Antal.

Sebtében való fordítás. Egyik átka irodalmi nyelvünknek. Számptalan idegenszerűségnek forrása ez, és a szükségtelen idegen szók nagy része is ennek következtében üti föl a fejét s terjed el aztán rohamosan. Egy berlini távirat fordításában ezt olvasom például: „A mikroszkopikus vizsgálat sem tudott [az elpusztított rákdaganat helyén] egyetlenegy *rákcellát* kimutatni... ezek a rádióhullámok meggátolják a *rákcellák* életfunkcióját“ (B. H. 1933. okt. 13. 6. l.). Hogy a *mikroszkopikus* a német *mikroskopisch*-nak utánzata (eddig *górcsövi*-t mondtunk), és hogy az „élet-funkció“ is a német *Lebensfunktion*-nak köszöni létét (ma-

gyarul: *életműködés*), az nem új dolog. A *rákcella* azonban tudományos újdonság. Az orvostudományi hír eredeti német szövegében tudniillik bizonyára „Krebszelle“ volt olvasható, és köztudomású dolog, hogy a németben a latinból való *Zelle* szó nemcsak kolostori *cellát*, illetőleg börtönbeli zárkát, hanem a természettudományban — *sejtet* is jelent. A sejtében fordítónak erről sejtelve sem lévén, egyszerűen *cellával* fordította a „ráksejt“ értelmű német szót. Reméljük, nem terjed tovább ez a helyi rákfene irodalmi nyelvünk szervezetében.

Z. Gy.

Körmönfont mondatszerkezet. A táviratok fogalmazásában sok szokatlan rövidítő szerkesztésmódot engedünk meg magunknak, különösen a névelőt hagyjuk el merő takarékoságból. A következő hivatalos távirat azonban mesterkéltséggel szerkesztéssel, egymás hegyén-hátán ágaskodó ige- neves jelzőivel valóságos csúcseredménynek tekinthető. Így szól ugyanis: „Mélyen meghatva értesültem a néhány nap előtt Rómában történt borzalmas szerencsétlenség folytán elpusztult repülőgép pótlására nagylelkűen följánlott ajándékról“ (Budapesti Hírlap 1932 máj. 28, 5. l.). A fogalmazó úr egyetlen mondatba erőltetett bele az ajándéokra vonatkozólag minden elmondani valót s ezzel fölötte nehézkessé és mesterkéltté tette a köszönet szövegét. Könnyedebb és természetesebb lett volna írásmódja, ha ezt a hosszadalmas és agyonzsúfolt mondatot két mondatra bontja föl, például ilyenformán: „Mélyen meghatva értesültem az ajándékról, amelyet Nagyméltóságod a néhány nappal ezelőtt Rómában borzalmas szerencsétlenség következtében elpusztult repülőgépnek pótlására nagylelkűen följánlott.“

Z. Gy.

Ügyeljünk az igekötőkre! Nem úgy, mint az, aki az *Új Idők*-ben (833. l.) így ír: „Herder *megjövendölte*, hogy száz esztendő múlva a magyar nyelv a holt nyelvek lomtarába kerül“. Nem akarom avval gyanúsítani az illetőt, hogy Herder jóslatával egyetért, ámbár szavaiból azt lehetne következtetni. Mert ha azt mondjuk valamiről, hogy X. Y. *megjövendölte* a bekövetkezését, akkor azt úgy értjük, hogy csakugyan megtörtént a megjövendölt dolog. A *meg* igekötő ugyanis a befejezettség, megtörténtség kifejezője. (V. ö. „Amit írtam, megírtam“). Helyesen tehát azt kellett volna írnia: „Herder azt jövendölte...“

Csengery János.

Vélemény a „szemben“-ről. Nagy Ferenc dunántúli kisgazda, kinek jómagyarságú, tartalmas cikkei sűrűn jelennek meg a Pesti Hírlapban, egy ízben ezt írta: „A falu módos és tekintélyes rétegével szemben mindenütt van föld-

nélküli vagy kevesebb földdel bíró szegényebb réteg... Talán nem jól van mondva, hogy *vele szemben*, mert csak az alföldi nagyobb községekben állanak valóban *egymással szemben*, míg a dunántúli kis falvakban szépen megférnek együtt...“ Íme, az ép érzékű magyar ember megérzi: mikor nem helyes a *szemben* használata. Az idézett mondat tehát így helyes: A falu módos és tekintélyes rétege *mellett*.

Egyúttal hadd bélyegezzek meg még néhány *szemben*-es mondatot, melyek mindegyike elsőrendű hírlapunkból való. — Tiltakozik a vasútak eladásával *szemben* (eladása *ellen*). A népnek nagy a vonakodása a beoltással *szemben* (a *te-oltástól*). Eltérést mutat az eredeti tervvel *szemben* (tervtől). A románokkal *szemben* nem lehet azt mondani, hogy ne lennének hagyományaik (a románokról). Alkalmat adnak az összehasonlításra az én készítményemmel *szemben* (...készítményemmel *való* összehasonlításra... Egy erdélyi író újabb regényéből). [Barátaim], akikkel *szemben* nem adtam módot, hogy kifejezzék véleményüket (akiknek nem adtam... Egy nagynevű erdélyi politikusunk beszédéből). A szánakozás külsejét igyekezett mutatni az előtte álló férfiúval *szemben* (férfiúnak). Ezzel az ügyvel *szemben* azt az álláspontot foglalta el (*ebben* az ügyben...). Újságíró nyelven szólva: nagyon kívánatos volna, hogy az Akadémia Nyelvművelő Bizottsága is tiltakozó álláspontot foglalna el a *szembenel szemben*, mert már föl se tűnik ez a megrögzött hiba a sok egyéb helyteleniségekkel *szemben*. *Trencsény Károly*.

Még egyszer „*ammadár*“. Sajnálom, hogy véletlenül csupa névelős példában róttam meg énekeseink modoros kiejtését, mert *Nagy J. Béla* bizonyly csak e hiányos példák alapján helytelenítette felszólalásomat. Igazolom tehát állításomat egyéb példákkal:

Eppen a napokban hallottam a rádióban: *hűszszíven, hammeghalok, halleszáll*. Világos tehát, hogy énekeseinknek eszükágában sincs az az névelő *z*-jének szerepe, mikor így énekelnek: assziven, ammadár, hanem igenis csak modorságból, olaszos színpadi pátoszból vagy alpátoszból nyujtják meg a mássalhangzót és így természetellenes kiejtéssel énekelnek. Tessék csak megfigyelni! Különösen, mikor operanékesekkel énekeltetnek magyar nótát, — elég helytelenül. Ők akkor is *énekelnek*, nem pedig *dalolnak*; pedig hát a magyar *dalt dalolni* kell, nem énekelni!

Magában a fejtegetésben Nagy J. B.-nak természetesen igaza van. Én is tudtam, tudom is négy évtized óta a névelő *z*-jének szerepét; magam is hosszú szótagnak használtam az *a* névelőt nem egy esetben, midőn 42 évvel megelőtt az *Aeneis* IV. énekét 910 hexameterben lefordítottam. Sőt, mint katolikus pap, hallottam is igen öreg magyarok-

tól: „Kérem az lelkiatyát... Gyónom az mindenható Istennek...“ Tudom azt is, hogy így is mondják: *ammiatt, affellett* stb. De mindezeknek a formáknak semmi közük éneke-seink modorosságához.

Kertész Kálmán.

Be jön varrva és társai. A szabómtól hallom: ez itt *be jön véve*, emez itt *be jön varrva*, *be jön fércelve*. Előzőleg már a kereskedő is azzal örvendeztetett meg, hogy: „hja, kérem, az anyagok a gyárban *így jönnek csinálva!*“ Itt a *jön* igét a *van* és *lesz* helyett használják. Természetes, hogy még a *be lesz véve*, *be lesz varrva*, *így lesznek csinálva* helyesbített alakok sem helyesek. Magyarosabb a *behajtom*, *bevarrom*, *beültögetem* és az *így csinálják*, *készítik*.

Bosszantó, hogy a hétköznapi használatban ilyen szörnyűségeket találunk, de még kétségbeejtőbb, ha hírlapjainkban olvasunk ilyen dolgokat. Egyik nagy példányszámban megjelenő esti lapunk kérdéses cikke egy dúsgazdag mágnásról szól, ki, — bár nagy halom műkincs ura, — mégis nyomorog. De kincseitől mégsem akar megválni, „kastélyát nem akarja bérbeadni és ezért inkább nyomorog, *amíg nem jön valami jobb keresethez.*“

Bár *jönni* és *menni* ma már majdnem egyenlő a céltalan és értelmetlen jövés-menéssel, mégsem halványult el annyira a *jön* ige jelentése, hogy meg ne tudnánk különböztetni a *jut*-tól. Mert a büszke és finom lelkű főúr csak addig nyomorog, *amíg valami jobb keresethez nem jut.*

Bakó Elemér.

Felszámol. Egyik igen elterjedt napilapunkban olvastam a következőket: „Tudományos intézetek kapják a *felszámolt* Afrika-expedíció felszerelését.“ Nagyon szúrta a szemem ez a szokatlan szerkezet, de azt gondoltam, hogy a nem eléggé gondos szedő hibájából ered ez a nem éppen épületes mondat; újságíróink noha sokat támadjuk őket nyelvünk megrontása miatt, ilyet már mégsem írnak. Kár volt így vélekednem! Pár nappal később már ezt olvastam egyik vidéki lapunkban: „...ezzel megindul a trianoni szerződés *felszámolása.*“ A kereskedőnyelvben használatos *felszámol* kifejezést tehát már ennyire meghonosították nyelvünkben újságíróink; pedig káros az alkalmazása ott, ahol nincsen rá semmi szükség. Fenti idézeteinket így mondhatnók helyesen: „Tudományos intézetek kapják a *feloszlatott* afrikai expedíció felszerelését“; „...ezzel megindul a trianoni szerződés felbontása (megszüntetése.)“ — Ha ezekben a mondatokban újságíróink eljárása szerint a *felszámol*-t alkalmazzuk, nemcsak bizonyos üzleti jelleget adunk stílusunknak, — ami egyáltalán nem kívánatos —, hanem érthetatlenné, sőt ide-

genszerűvé válunk. A *felszámol* kifejezést ekkor u. i. átvitt értelemben használjuk, mint a neki megfelelő *liquidál* kifejezést használni is lehetne. Csakhogy a *felszámol* nem jelent annyit, mint a *liquidál*, tehát nem is használható mindazokban a kifejezésekben, amelyekben a *liquidál* megállná a helyét. — Elhiszem, hogy a mai világban sok gondunk van a számolással és az újságírónak könnyen tolla alá csúszik a *felszámol*. De gondoljon arra is, hogy a sok *felszámolás* után *leszámolás* is következik és jaj lesz azoknak, akik nem vigyáztak nyelvünk épségére.

Végh József.

Nyit, zár. Majdnem minden lap így jelenti a színházi évad kezdetét: A Nemzeti Színház ekkor és ekkor „nyit”, — Hunyadi Lászlóval „nyit” az Operaház, a nyár beálltával pedig hírül adja: a Belvárosi Színház is „bezár”; de a vendéglőkről és kávéházakról is azt írják, hogy ez és ez a vendéglő (kávéház) „bezárt”, a Lakberendezési kiállítás „bezárt” stb. Pedig hát nem a színház, kávéház, kiállítás *zár be*, vagy *nyit*, hanem azt *zárják be*, vagy azt *nyitják meg*, vagy ami a leghelyesebb, az *zárul be* vagy *nyílik meg*. Ehhez bővebb magyarázat nem kell.

P. V.

ÜZENETEK.

R. A.-nak. A *miháncs*, *miáncs* a *mihelyest* szónak meg lehetőszen nagy területen dívó tájnyelvi fejleménye. A számos alakváltozat közül hadd említsük még meg a következőket: *miháncst*, *miáncst*, *mihást*, *mihás*; *mihencst*, *mihencst*, *mihincst* stb.

I. K.-nak. A *kérlel* igének megszokott mai köznyelvi jelentése: „valakit gyakori kérés által engesztel, szelídít, kegyességre bír; valakinek haragját, bosszúját csillapítja.” Világosan kitetszik ez az értelem a *kérlelhetetlen* származékból is.

T. J.-nek. A „födhetetlen magaviselet” minden biztonnal *feddhetetlen* akar lenni. Nem tudjuk megállapítani, sajtóhiba-e, vagy az író keverte-e össze a két különböző jelentésű melléknevet.

S. Gy.-nek. Megértjük fölháborodását a bemutatott körlevél zagyaságán. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagynunk, hogy a félig értett és botrányos tudálékossággal írt fölösleges idegen szavak hajszolása nemcsak a szabómesterek bűne, hanem járványszerű hóbot. Ennek ellenére — vagy éppen ezért — minden öntudatos magyarnak küzdenie kell a szégyenletes veszedelem ellen.

F. Gy.-nek. 1. Igaz ugyan, hogy „a *sem* tagad, a *se* tilt”, de ez a különbségtevés jócskán elmosódott. Megfigyelhető, hogy a *se* a kódexek kora óta egyre jobban terjeszkedik a *sem* rovására, amely a beszédben szinte csak a magánhangzón kezdődő szavak előtt használatos, ebben a helyzetben viszont a tiltó mondatokba is betolakodik. Ma már senkisé akadhat fönn a *sehol* (régen *semhol*), *schonnan* (*semhonnán*) vagy a „*se* pénz, *se* posztó” stb. alakokon, bár egyelőre túlzás Gyergyainak az az állítása, hogy „a *sem*-mel nem él a magyar.” — 2. Az *engemet* (= *engem*), *tégedet* (= *téged*) és a népnyelvi *mink* (= *mi*), *tik* (= *ti*) régóta ismert közönséges analógiás alakulat. — 3. Sem okunk, sem módunk nincs változtatni azon a meggyökeresedett szokáson, hogy az országok egy részét a magyar *ország* szó összetételével jelöljük (Magyar-, Német-, Olasz- stb.-ország), más részét pedig latin vagy latinositott nevükön emlegetjük (Ausztria, Hollandia, Anglia stb.). Ilyen természetű következtelenségektől csak a mesterséges nyelvek mentesülhetnek.

B. M.-nak. 1. A *-st* (valamint a *-jt*, *-lt*, *-mt*, *-nt*, *-rt*, *-szt*) végződésű igék műveltető származékát *-at*, *-et* képzővel alkotjuk, tehát a kérdéses ponton egy *t*-vel írjuk: *festet* (nem: *festtet*), *hajtat*, *olltat*, *bontat*, *osztat* stb. — 2. Helyesen *mo-hamedán* írandó. — 3. A *Guary* név *Góri*-nak olvasandó.

M. G.-nak. Jogosan hibáztatja az igekötő hátravetését a „dobjam ki?, öljem meg?”-féle kérdésekben. Jóllehet ez a szórendi különösség emlékeinkben és a népnyelvben is megtalálható, kétségtelen, hogy a fővárosban más fészekből kapott szárnyra.

H. F.-nek. Azt kérdi, helyes-e az az „érzése”, hogy a *valami alatt érteni valamit* jobb, mint a *valamin érteni valamit*, mert „a szó tartalmazza a gondolatot, s így az értelem a szóban van, nem pedig rajta.” Téved: régi nyelvünk csak a *valamin érteni valamit* szerkezetet ismeri, míg a másokra csak a nyelvújítás óta vannak adataink s bizonyára a német *darunter etwas verstehen* hatása alatt keletkezett.

K. Ö.-nek. 1. A *lábjegyzet* elnevezés a német *Fussnote* szolgai fordítása. Magyarul *lapalji jegyzet*nek szoktuk hívni. — 2. A *vízesés* (Wasserfall) régi jó magyar neve *zuhatag*.

A szerkesztésért Zsirai Miklós felelős, a kiadásért Gergely Pál.

Sylvester Irodalmi és Nyomdai R.-t. Budapest.

7. Az *után* használatában ne utánozzuk a német *nach*-ot.

A német *nach* is terjeszti gyökereit a magyar nyelvben: Utcaelnevezés színészek *után*, — helyesen: színészekről; Törekvés dicsőség *után*, — helyesen: dicsőségre.

8. Az *azt* használatával ne utánozzuk tárgyias igéink mellett a német *es*-t.

Fölösleges, sőt németes az *azt* odatétele ilyen esetekben: Mint *azt* sokan gondolják, mint *azt* az előttem szóló is kifejtette.

9. *Különféle* szavunkat ne szorítsuk ki a *különböző*-vel a német *verschieden* kedvéért.

A magyarnak két szava van a német *verschieden*-re: *különféle* és *különböző*. Ez utóbbit magyarosan csak akkor használjuk, ha arra is gondolunk, hogy *mástól különböző*; egyébként a *különféle* a helyes szó. Tehát ne *azt* írjuk, hogy a minisztertanács *különböző* tárgyakkal foglalkozott, hanem: *különféle* tárgyakkal.

10. *Megtart* szavunkat ne szorítsuk ki a *betart*-tal a német *einhalten* kedvéért.

A magyar ember ezelőtt mindig *megtartotta* a szavát, *megtartotta* a határidőt, vagy nem *tartotta meg*. A *betart* ilyen értelemben csak 30—40 év óta harapódzott el.

11. A *támogat*, *megtámaszt*, *feltámaszt*, *megalapoz* szókat ne szorítsuk ki az *alátámaszt*-tal a német *unterstützen* kedvéért.

12. A *lebont*, *lecsökkent*, *leszerel* szókat ne szorítsuk ki a *leépít* szóval a német *abbauen* kedvéért.

A *leépít* fából vaskarika. A magyar csak *épít*, azaz éppé, egészzé tesz, legföljebb *felépít*. Ami azonban egész, ami ép volt, annak a fogyasztása csak *bontás*, esetleg *csökkentés* lehet, de nem *leépítés*.

13. *Elkésni a vonatról*, *lekésni a vonatról*, *elszalasztani a vonatot* szólásainkat ne szorítsuk ki a *lekésni a vonatot* szólással német mintára (*den Zug versäumen*).

14. *Kegyelem a -lag, -leg* ragnak!

Most már minden *-lag, -leg*-et kerülnek, pedig jó ez a rag a maga helyén; nem kell kiirtani. *Valószínűleg* mást is jelent, mint *valószínűleg*. Maradjon meg: *valószínűleg*, *állítólag*, *illetőleg*, *múlólag*, *futólag* stb; ellenben kerüljük e ragnak az *-i* képzővel való összekapcsolását, mert ez a német *-lich* végű szók utánczása: *levélileg*, *törvényileg*, *jegyzőkönyvileg*, *bíróilag* stb.

N Y E L V J A V Í T Á S O K.

(Első sorozat.)

Egyhangúlag elfogadta a M. T. Akadémiában 1932. dec. 13-án tartott sajtóértekezleten a budapesti napilapok képviselőlete.

1. Kerüljük a magyar szóval is könnyen és jól kifejezhető *idegen szavakat*; pl. *generáció* helyett írjuk: *nemzedék*, *tradíció* h.: *hagyomány*, *dominál* h.: *uralkodik*, *organikus* h.: *szerves*, *wermut* (*vermouth*) h.: *ürmös* stb.

2. *Bécs*-et írjunk, ne *Wien*-t.

Magyar szövegből kéri a *Wien*, a *wieni*. A francia nem mond le a maga *Vienné*-jéről, sem ezekről: *Londres*, *Rome*, *Venise*. A német is ragaszkodik ezekhez: *Rom*, *Venedig*, *Mailand*, *Genua*. Miért mondjunk le éppen mi szókincsünk régi elemeiről? Használjuk ezeket az ősi városneveinket: *Drezda*, *Lipcse*, *Boroszló*, *Tübinga*, *Nápoly*, *Velence*.

3. *Jön*—*megy* közt tartsuk meg az ellentétet.

A *jön* közelítő, a *megy* távolító értelmű. Nem helyes beszéd tehát, ha az utcán azt ígérjük valakinek: Holnap *eljövök* hozzád, hanem: *elmegyek* hozzád. A német mond ilyenkor is *kommen*-t.

4. *Hoz*—*visz* közt is tartsuk meg az ellentétet.

A *hoz* közelítő, a *visz* távolító értelmű. Nem helyes tehát, ha valakinek az utcán azt mondjuk: Holnap *elhozom* hozzád az új könyvemet is, hanem: *elviszem* hozzád. A német mond ilyenkor is *bringen*-t.

5. A *-nál*, *-nél* rag használatában ne utánozzuk a német *bei*-t.

A német *bei* használatát majmolja az ilyen beszéd: A gyermek nevelésénél az a főszempont. — Helyesen: A gyermek nevelésében. — Sokszor a *-ban*, *-ben* rag, sokszor a *-kor* rag, sokszor a *közben* szó használható efféle esetekben. Valódi helyhatározó jelentésben, hasonlításakor természetesen helyes a *-nál*, *-nél*. (Kisséknél fogadás volt. Drágább az arany az ezüstséknél.)

6. A *mellett* névutó használatában se utánozzuk a német *bei*-t.

Nem helyes tehát: 4% *mellett* nyújtunk kölcsönt. — Helyesen: 4 százalékra. — Jótállás *mellett* szállítjuk. — Helyesen: jótállással.